● ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ دۇنياۋى شەرەپ كەلتۈرگەن ئۇسسۇلچولپىنى تۈرسۈنئاي ئىبراھىمجان ●

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

6

1997

XINJIANGCIVILIZATION

ئاتاقلىق كىنو ـ تىياتىر ئارتىسى مۇھەممەت ئىبراھىمجان (1997 ـ 1930)

گەدەبیات- سەنئەت، ئاخبارات - نەشریاتچىلىق، رادىئو- كىنو- تېلېۋىزىيە قاتارلىق
ساھالارنى راۋاجلاندۇرۇش- مەدەنىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ھۆرمىتىنى ئاخبارات تەشۋىقاتىنى
پارتىيەنىڭ پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش، ھەقىقەتنى گەپ ئىنىڭ گىزىدە تىشىپ چىڭ تۇرۇش، توغرا
جامائەت پىكرى پەيدا كېچىلكىنى ئىگىلەش كېرەك. ئاخبارات چىلىق - نەشرىياتچىلىق ئۇستىدىكى باشقا
قۇرۇلۇشنى كۈچەيتىش، قۇرۇلمىنى سەۋرچانلىق بىلەن ئىشتۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىش لازىم. مەدەنىيەت
تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىنى چوڭقۇر ئىشتۇرۇش، مەدەنىيەتكە داير ئىقتىسادىي سىياسەتلەرنى ئەمەلىي
ئىشتۇرۇش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش كېرەك. خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، سوتسىيالىزم ئۈچۈن
خىزمەت قىلىش يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇپ، ھەممە گۈللەپ رىقابەتلىشىش، ھەممە ئېقىم ئالاھىدە بىر-بىرىگە
سايراش ئاڭچىنى ئۆزىگە ئاساسىي مىلودىيىنى ياقتۇرۇپ، ئاساسىي مىلودىيىنى ياقتۇرۇپ، كۆپ خىل ئاشتۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىپ،
ئەدىبىلەرنىڭ بىلەن بەدىئىلىكنى بىرلەشتۈرۈلگەن تېخنىكىنى كۆپ تاپقا سەرپ قىلىش لازىم.

ياخشى مەدەنىيەت مۇھىتىنى يارىتىش- جەمئىيەتنىڭ مەدەنىيەت ئېھتىياجىنى ئۆستۈرۈش، ئىسلاھات- ئېچىۋېتىشنى تىشلىرىنى ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشنى ئالغا سىلجىتىشنىڭ مۇھىم شەرتى.
ئاممىۋى خاراكتېرلىك مەدەنىيەت پائالىيىتىنى چوڭقۇر ئۆزاقچە قانات يايدۇرۇش،
ئىجتىمائىي ئەخلاق، كەسپىي ئەخلاق ۋە ئائىلىۋى گۈزەل ئەخلاقنى زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلىش كېرەك.
ھەر قەۋلدا گۈللەندۈرۈشنى تۇتۇش. ھەر قەۋلدا باشقۇرۇشنى توتۇش. مەدەنىيەت بازىرىنىڭ ساغلام راۋاج-
لىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش لازىم. مەدەنىيەت ئاساسىي مۇنبەر سەپ قۇرۇلۇشنى كۈچەيتىش
كېرەك. ئىلىم- پەن. تارىخ. مەدەنىيەت مىراسلىرىنى ۋە ئىنقىلابىي يادىكارلىقلارنى قوغداشقا
ئەھمىيەت بېرىش لازىم. سەھىيە- تەننەربىيە ئىشلىرىنىڭ ئىسلاھاتى ۋە تەرەققىياتىنى پائال ئىلگىرى سۈرۈش كېرەك. ساغلام، مەدەنىي تۇرمۇش ئۇسۇلىنى تەشەببۇس قىلىش، ئامما-
مەدەنىي تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرۈش لازىم.

ئىلىم-ئېنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتى ئۈچۈنلا ئەمەس مەدەنىيەتنىڭ ئۆزىنىڭ مۇھىم پەيتە ئىلىرىدىن ئايرىلالمايدۇ. ئۆزلىرىنىڭ ئاساس قىلىش. ئۆزلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ،
كۆپ خىل شەكىلنىڭ تاشقى مەدەنىيەت ئالاقىسىنى قانات يايدۇرۇپ، ھەر قايسى دۆلەتلەر
مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقىنى كەڭ قوبۇل قىلىش، جۇڭگونىڭ مەدەنىيەت قۇرۇ-
لۇشىدا قولغا كەلگەن مۇھىم پەيتە ئىلەرنى دۇنياغا نامايان قىلىش كېرەك. ھەدرخىل چىرىك
ئىدىيە ۋە مەدەنىيەتنىڭ چىرىتىشىنى قەتئىي توسۇش لازىم.

— باش شۇجى جياڭ زېمىننىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەملىكەتلىك
15- قۇرۇلتىيىدا بەرگەن دوكلاتىدىن

شىنجاڭ مەدەنىيىتى
46 - يىل نەشرى

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال
1997 - يىل 6 - سان (ئومۇمىي 229 - سان)

بۇساندا

مەخسۇس ماقالە

مۇقام خىزمىتى توغرىسىدا ..... مۇھەممەت زۇنۇن 3

چولپانلارغا ئاپىرىن

خەۋەرلەر ..... س. كامال، ئا. ئابدۇرېشىت، م. ياقۇپ، م. تۇردى 7
تەڭرىتاغ قىزى ..... (ئوچېرك) ..... سەلىمە كامال 9

ئەدەبىيات گۇلزارى

ئاخىرقى تام رەسىم ..... (تارىخىي ھېكايە) ..... ۋەلى داۋۇت 11
بۆرە توپۇقى ..... (ھېكايە) ..... مەھمۇت سىدىق 15
يامان چۈش ..... (») ..... تۇرسۇن مەھمۇت 32
چاشقان ئاپىتى ..... (») ..... ياسىنجان سادىق 35
جاڭگال تەمەچلىرى ..... (تەسىرلەر) ..... ئابلىز ئۆمەرھاجى 45
ئاخىرقى باياۋان ..... (شېئىر) ..... ئىمىن ئەھمىدى 47
شېئىرىيەت ۋە ئىمتىياز ..... بۇغدا ئابدۇللا 49

مۇھاكىمە

«قۇتادغۇبىلىك»تە تەبىئەت تەسۋىرى ۋە ئەجداد روھى ..... دىلمۇرات مەھمۇت 51

مۇلاھىزە

بىلەينىڭ رولىغا سەل قارىمايلى ..... ئەنۋەر ئابدۇرېھىم 56

مەدەنىيەت بازىرى

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ساغلام تەرەققىي قىلىۋاتقان مەدەنىيەت بازارلىرى ..... ئە. ئابدۇللا، ز. باقى 58

ئويلىنىش ۋە ئىزدىنىش

جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ ئەسلەتمىلىرى ..... خي شىن 60
مىللىي ئاڭدىكى بوھران ..... مەتتۇرسۇن ئابدۇللا 66
مەسىلىگە يەنىلا ئىلمىي ئاساستا مۇئامىلە قىلغان ياخشى ..... ئەنۋەر مەتسەيدى 70

دانالار خەزىنىسى

ھايات ھەقىقەتلىرى ..... تەييارلىغۇچىلار: م. يۇسۇپ 75
ئە. توختى، ر. راھمان، ئە. تاشتۆمۇر، ئە. سېيىت، ت. ھەسەن، ئا. دۆلەت، ن. كېرەم، ت. نىياز، ئا. تۇردى

ئاممىۋى مەدەنىيەت

جايلاردا سەنئەت بايرام- كۆرەكلىرى ..... ت. توختىنىياز، ئى. ئىبراھىم، س. تۇردى، ب. ئەمەت 79

ژۇرنىلىمىزنىڭ شان- شەرىپى

ژۇرنىلىمىز 1997- يىللىق گېزىت- ژۇرنال تارقىتىش، مۇشتىرى توپلاشتىكى 10 مۇنەۋۋەر گېزىت- ژۇرنالنىڭ بىرى بولۇپ مۇكاپاتلاندى ..... رىسالەت مۇھەممەت 80

مۇقاۋا لايىھىلىگۇچى: رىسالەت مۇھەممەت

باش مۇھەررىر: مۇھەممەت زۇنۇن مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: قۇربان مامۇت (ئىجرائىيە)
مۇھەررىر ۋە كاتىپ: رىسالەت مۇھەممەت مەزكۇر ساننىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى ۋە تېخرېداكتورى: قۇربان مامۇت

مۇقام خەزمىتى توغرىسىدا

مۇھەممەت زۇنۇن

(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى، پروفېسسور)

«شەرق مۇزىكىسىنىڭ گۆھىرى» دەپ شۆھرەت قازانغان 12 مۇقام ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەقىل- پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى، ھەقىقىي مەنىسىدىن ئالغاندا، ئۇ، پۈتكۈل ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى مۇزىكىلىق تىل بىلەن ئىپادىلىگەن چوڭ ھەجمدىكى بەدىئىي قامۇس، غايەت زور ھەجمدىكى قىلىپلاشتۇرۇلغان نادىر مۇزىكا ئەسىرى بولۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى قىممەتلىك- بىباھا مىراستۇر. ئۇ، ئىلمىي، تارىخىي، بەدىئىي، ھوزۇر ئېلىش ۋە ئۆرنەك قىممىتىگە ئىگە. شۇڭا 12 مۇقامنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشا- ئۇسسۇل سەنئىتى دۆلىتىمىزنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە مىللەتنىڭ پاراسەت ھەم ماھارەتلىرىنى نامايەن قىلىپ كەلمەكتە.

12 مۇقام ئون ئىككى پارچە قامۇستۇر. ئۇلار: راك مۇقامى، چەبىيات مۇقامى، مۇشاۋىرەك مۇقامى، چارىگاھ مۇقامى، ئۆز ھال مۇقامى، ئەجەم مۇقامى، ئوششاق مۇقامى، بايات مۇقامى، ناۋا مۇقامى، سىگاھ مۇقامى، ئىراق مۇقامىدىن ئىبارەت بولۇپ، تولۇق بولغاندا 365 ئاھاڭ، 2500 مىسرادىن يېقىن شېئىرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تولۇق ئورۇندىشىغا 24 سائەت ۋاقىت كېتىدۇ.

12 مۇقام ئەلنەغمە، مەشرەپ مۇزىكىلىرى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئىنتايىن قويۇق خەلق ئاھاڭلىرى خۇسۇسىيىتىگە، يارقىن مىللىي خاسلىققا، روشەن مۇزىكىلىق قۇرۇلمىغا، مول ئاھاڭدارلىققا، مۇرەككەپ- قىيىن ئودار- رېتىمچانلىققا ئىگە. ھەر بىر مۇقام ئۆزگىچە كۆي شەكلى ۋە خىلمۇ- خىل ئاھاڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولۇپ، «چوڭ نەغمە»، «داستان»، «مەشرەپ» تىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ قىسىمدىن تەركىب تاپقان. 12 مۇقامدىكى «چوڭ نەغمە»، «داستان»، «مەشرەپ» تىن ئىبارەت بۇ ئۈچ قىسىملىق مۇزىكا بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە سالماق باشلىنىپ، جانلىق ئېچىلىش، قىزغىن راۋاجلىنىش ۋە يېنىك چۈشۈرۈلۈشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن كىشىدە زوق ۋە ھاياجان قوزغايدۇ، ھوزۇر بېغىشلايدۇ.

12 مۇقام قەدىمدىن تارتىپ خەلق ئارىسىدا ئاغزاكى ناخشا ۋە مۇزىكا شەكلى ئارقىلىق تارقىلىپ، ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ساقلىنىپ كەلگەن بولۇپ ئۆز تارىخىدا ئىككى قېتىم توپلىنىش،

مەخسۇس ماقالە

رەتلىنىش، قېلىپلاشتۇرۇلۇش، سەھنىلەشتۈرۈش- تىن ئىبارەت ئالەمشۇمۇل ئىلمىي ئەمگەك باسقۇچىنى بىسىپ ئۆتۈپ، يۇرۇشلەشتۈرۈلگەن، قېلىپلاشتۇرۇلغان، سىستېمىلاشتۇرۇلغان بۇيۇك مۇزىكا قامۇسىغا ئايلانغان.

بۇنىڭدىن 400 نەچچە يىل ئىلگىرى يەكەن سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە، مەرپەتپەرۋەر، مەدەنىيەت- سەنئەت ھامىيىسى سۇلتان ئابدۇرەشىد خاننىڭ ھاكىمىيەت كۆچى بىلەن قوللاپ قۇۋۋەتلىشى، مەشھۇر مۇقام ئۇستازى، شائىرە ئامانىنساخاننىڭ بىۋاستە رىياسەتچىلىكى، قىدىرخان قاتارلىق شەرقنىڭ مەشھۇر مۇقام- مۇزىكاشۇناسلىرىنىڭ غوللۇق خىزمىتى كۆرسىتىشى، ھەر تەرەپتىن ئوردىغا جەلپ قىلىنغان سازەندىلەر، شائىرلار، ئۇسسۇلچىلارنىڭ تىرىشچىلىقىدا ئىشلىشى بىلەن ئۇيغۇر مۇقاملىرىنى تەرتىپكە سېلىشتەك ئۇلۇغ تارىخىي خىزمەت ئىشلەندى. ئامانىنساخان بىلەن قىدىرخان ئون نەچچە يىل يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ، ئۇيغۇرلار قەدىمدىن ئەقىدە قىلىپ، ئادەتلەنگەن ۋاقىت بىرلىكلىرى ۋە ئاستىرونومىيىلىك ئۆلچەم- قانۇنىيەتلەرگە ئاساسلىنىپ، ئەسلىدە خەلق ئارىسىدا تارقاق، ئۆلچەمسىز ھالدا مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن 17 كۈي- مۇقام ئاساسىدا «12 ئاي» غا، «12 ۋاقىت- 24 سائەت» كە، «365 كۈن» گە ئۆلچەملەشتۈرۈپ، 12 مۇقامنى ئىلگىرىكى نەغمە ۋە مەشرەپ ھالىستىدىن، «چوڭ نەغمە»، «داستان»، «مەشرەپ» تىن ئىبارەت ئوچ چوڭ قىسىمدىن، ھەر بىر چوڭ قىسىمدىكى مۇزىكىلار مۇقىم، قانۇنىيەتلىك بولغان نازۇك ئىچكى رېتىم ئۆزگىرىشلىرىدىن تەركىبلەنگەن مۇكەممەل، ئىلمىي، چوڭ تېپتىكى يۇرۇشلەشكەن، قېلىپلاشقان مۇزىكا قامۇسىغا ئايلاندۇردى. بىز ھازىر ۋارىسلىق قىلىۋاتقان 12 مۇقام ئەنە شۇ مۇقام ئەجدادلىرىنىڭ تارىخىي تۆھپىسىدۇر.

يېپەك يولىنىڭ خارابلىشىشى مەدەنىيەتكە، جۈملىدىن سەنئەتكە پاجىئەلىك ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كەلدى. ئىسلام- پەن، سەنئەت ئورنىغا جاھالەت، نادانلىق ۋە ئەسەبىيلىك ئالماشتى. فېئودال، ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ چەكلىشى، نابوت قىلىشى تۈپەيلىدىن 12 مۇقام پارچىلىنىش، ئۇنتۇلۇش ۋە يوقىلىش خەۋپىگە ئۇچراپ، مۇقامچىلارمۇ بارغانسېرى ئازىيىپ كەتتى. شىنجاڭ ئازاد بولۇش ھارپىسىغىچە 12 مۇقامنى بىر قەدەر تولۇق ئېيتالايدىغان ئىككى- ئوچ نەپەر ياشانغان مۇتامچىلا قالغان بولۇپ، 12 مۇقام يوقىلىپ كېتىش گىردابىغا بېرىپ قالغانىدى.

شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى 12 مۇقامنى جىددىي قۇتقۇزۇۋېلىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. پارتىيە- ھۆكۈمەتنىڭ سىياسەت ۋە مەبلەغ جەھەتتىن كۆچلۈك تۈرده قوللاپ- قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئەدەبىيات- سەنئەت خادىملىرى 47 يىل جاپالىق ئىلمىي ئىزدىنىش، ئىجتىمائىي بىلەن ئىشلەش ئارقىلىق 12 مۇقامنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، ئورۇنداش، سەھنىلەشتۈرۈش، نەشر قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتى تۆۋەندىكى ئوچ باسقۇچ بويىچە ئېلىپ بېرىلىپ قالتىس زور نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

بىرىنچى باسقۇچ 50- يىللار بولۇپ، 12 مۇقامنى سىمغا ئېلىش ئىشى 1950- يىلى ئۈرۈمچىدە باشلاندى. شۇ يىلى سابىق شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەشھۇر مۇقام ئۇستازى تۈردى ئاخۇن ئاكا، ئوغلى ھۇشۇر ئاخۇن، قەشقەرلىق مۇقامچى قاسىم ئەلنەغمە، ئىلىدىكى مەشھۇر مۇقامچى روزى تەمبۇر، مۇقامشۇناس زىكرى ئەلپەتتا، ئاتاقلىق ئۇيغۇر خەلق ناخشىچىسى ئابدۇۋۇھلى جارۇللايۇۋلارنى ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىشى، مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى بىلەن دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى مەركىزىي مىللەتلەر ئىنىستىتۇتىدىكى كومپوزىتور ۋەن تۇڭشۇنى يارەمگە ئەۋەتىشى بىلەن شۇ يىلى 8-، 9- ئايلاردا 12 مۇقام، جۈملىدىن بىر قىسىم ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرى سىمغا ئېلىندى.

1951- يىلى، سابىق شىنجاڭ ئۆلكىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدا «مۇزىكا گۇرۇپپىسى» تەسىس قىلىنىپ، ۋەن تۇڭشۇ، زىكرى ئەلپەتتا باشلىق 12 نەپەر خادىم ناچار ماددىي شارائىت ئاستىدا قاتمۇ- قات قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا تارقىلىپ يۈرگەن 12 مۇقامنى توپلاش، سىمغا، لېنتىغا، نوتىغا ئېلىش، رەتلەش، نەشر قىلىش، تەتقىق قىلىش بويىچە ئون يىل جاپالىق، ئەمما ئاجايىپ نەتىجىلىك ئىلمىي خىزمەتلەرنى ئىشلىدى.

1955- يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ قۇرۇلۇشىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن داغدۇغىلىق تەييارلىق خىزمەتلىرى ئىشلىنىۋاتقان كۈنلەردە تۈردى ئاخۇن ئاكا بىلەن ئوغلى ھوشۇر ئاخۇن يەنە بىر قېتىم ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىنىپ، تۈردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ساتار بىلەن 12 مۇقامنى پۈتۈن تېكىستلىرى بىلەن ئوقۇپ چىقىشى، ھوشۇر ئاخۇننىڭ داپ چېلىپ بېرىشى بىلەن 12 مۇقام قايتىدىن تەپسىلىي لېنتىغا ۋە پلاستىنكىغا ئېلىندى. شۇنداقلا، روزى تەمبۇر، قاسىم ئەلنەغمە، روزى ھوشۇر قاتارلىق مۇقامچىلارنىڭ ئايرىم- ئايرىم رىمۇ لېنتىغا ئېلىندى. بۇ قېتىمقى 12 مۇقام تېكىستلىرىنى رەتلەشكە شائىرلاردىن نىمشېھىد ئەرمىيا ئېلى داموللا سايرامى، ئەرشىددىن تاتلىق، رەتلەنگەن تېكىستلارنى تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە شائىر تېيىپجان ئېلىيۇپ ۋە ياسىن ھاجى خۇدابەردى، تەرجىمە قىلىشقا شائىر، ئەدەبىي تەرجىمان ئابدۇكېرىم خوجا، نوتىغا ئېلىشقا كومپوزىتور ۋەن تۇڭشۇ ئىشتىراك قىلىپ، قالتىس خىزمەت كۆرسەتتى.

ۋەن تۇڭشۇ باشچىلىقىدىكى ھەر مىللەت مۇزىكا خادىملىرى 1955- يىلىدىن 1960- يىلىغىچە، تۈردى ئاخۇن ئاكا بىلەن ھوشۇر ئاخۇن 1955- يىلى ئۈرۈمچىدىن 12 مۇقامنى نوتىغا ئېلىپ نەشرگە تەييارلىدى. تۈردى ئاخۇن ئاكا ئۈرۈمچىدىن نۇسخىسىغا ئاساسەن نوتىغا ئېلىنغان 12 مۇقام 1960- يىلى بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى بىلەن مۇزىكا نەشرىياتى تەرىپىدىن 254 نەغمە، 2482 مىسرا تېكىستتىن تەركىب تاپقان ئىككى تومлуق كىتاب بولۇپ نەشر قىلىندى ۋە شۇنىڭ بىلەن 12 مۇقام قۇتقۇزۇپ قېلىندى.

ئىككىنچى باسقۇچ 1978- يىلىدىن 1990- يىلىغىچە بولۇپ، بۇ باسقۇچتا 12 مۇقام تېخىمۇ سىستېمىلىق توپلاندى، رەتلەندى ۋە نەشر قىلىندى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە 1978- يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى مۇقام ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى، 1981- يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇقام تەتقىقات ئىشخانىسى، 1989- يىلى 3- ئايدا شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلى، شۇ يىلى 5- ئاينىڭ 18- كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 12 مۇقام ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇلدى. بۇنىڭ بىلەن 12 مۇقامنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، ئورۇنداش، سەھنىلەشتۈرۈش، تەتقىق قىلىش، نەشر قىلىش خىزمىتى تەشكىللىي، ماددىي كاپالەتكە ئىگە بولدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا ئورۇندىغان 12 مۇقام نۇسخىسىغا ئاساسەن مۇزىكا خادىملىرىنىڭ كۆپ يىل جاپالىق ئىلمىي ئىزدىنىشى، ئىجتىھاد بىلەن ئىشلىشى ئارقىلىق 1990- يىلى 8- ئاينىڭ ئاخىرىدا 12 مۇقام ئاساسىي جەھەتتىن تولۇق يۇرۇشى بويىچە رەتلەپ چىقىلدى ۋە شىنجاڭ ئۇن- سىن نەشرىياتى تەرىپىدىن قاپلىق ئۇنئالغۇ لېنتىسى قىلىپ نەشر قىلىندى. بۇ قېتىم قايتا تولۇقلاپ رەتلەپ چىقىلغان 12 مۇقامنىڭ پۈتكۈل ئاھاڭلىرى 320 نەغمە، 3123 مىسرا تېكىستتىن تەركىب تاپتى.

1990- يىلىدىن ھازىرغىچە بولغان ۋاقىت 3- باسقۇچ بولۇپ، مۇقام سەنئىتىنى راۋاجلاندۇرۇشقا يەنە بىر قېتىم ياخشى ئاساس سېلىندى. بۇ مەزگىلدە 12 مۇقامنى يەنىمۇ تولۇقلاش، رەتلەش خىزمەتتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىندى. بۇلتۇر شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلى «ئەجەم» مۇقامىنى رەتلەپ، تولۇقلاپ 6 نەغمىنى كۆپەيتتى. «راك» مۇقامىغىمۇ يەتتىدىن ئارتۇق نەغمە قوشۇلۇپ تېخىمۇ بېيىتىلدى. 12 مۇقامغا ئائىت نۇرغۇن يېڭى ماتېرىياللار توپلاندى.

12 مۇقام ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەقىل- پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى سۈپىتىدە خەلقنىڭ ئارزۇ- ئۈمىدىنى ئىپادىلىگەنلىكى، ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا تولىمۇ يېقىن بولۇشى، خەلقنىڭ ئېستېتىك ئېڭى ۋە ھوزۇرلىنىش ئادىتىگە ئۇيغۇن كەلگەنلىكى، مۇزىكا، ئۇسسۇل، ناخشا بىرلەشتۈرۈلگەن ئالاھىدە سەنئەت تۈرى بولغانلىقى، مۇزىكا رېتىمىنىڭ ئاجايىپ گۈزەل، تەسىرلىك جەلپ قىلىش كۈچى، خىلمۇ- خىل ئىپادىلەش شەكلى، يېقىملىق، سەلتەنەتلىك بايان خاراكتېرلىك سەنئەت ئۇسلۇبى يېڭى دەۋر ئۇيغۇر سەنئىتى ئۈچۈن مەنبە ۋە خۇرۇچ بولۇپ، مۇزىكا، ئۇسسۇل، ناخشا، تىياتىر ئىجادىيىتى ئۈچۈن ھەقىقىي جانلىنىش، قالتىس گۈللىنىش مەنزىرىسىنى ئېلىپ كەلدى. 12 مۇقام مۇزىكىلىرىدىن پايدىلىنىش، ئىجادىي ئۆزلەشتۈرۈش پايدىلىنىش، بەزى تېكىستلىرىنى مەزمۇنىنى ئۆزگەرتىپ ئىشلەش ئارقىلىق 1965- يىلى «ئوششاق» مۇقامى ئاساسىدا چوڭ تىپتىكى ناخشا- ئۇسسۇل «خەلق گۈزىسى ياخشى» ئىجاد قىلىنغاندىن كېيىن، 1975- يىلى مۇقام مۇزىكىلىرى ئاساسىدا، ياپونغا قارشى ئىنقىلابىي كۈرەش تېما قىلىنغان گۇپپىرا «قىزىل چىراغ» ئۇيغۇرچىغا ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلىنىپ، ئەينى زاماندا خەلقنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن ۋە مۇقامنى «خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش»، «قەدىمكىنى بۈگۈنكى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش»، «كونىلىرىدىن يېڭىنى يارىتىش»، سوتسىيالىستىك يېڭى دەۋرگە خىزمەت قىلدۇرۇش جەھەتتە دەسلەپكى قەدەمدە ئىزدىنىپ، سىناق ئېلىپ بېرىلىپ خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلگەنىدى. بولۇپمۇ 1978- يىلىدىن ھازىرغا قەدەر مۇقام نەغمىلىرى، داستانلىرى ئاساسىدا قايتا سەھنىلەشتۈرۈلگەن ۋە ئىشلەنگەن «غېرىب- سەنەم»، «ئامانىنىسا»، «پەرھاد- شېرىن»، «رابىيە- سەئىدىن» ئۇپپىرالىرى؛ «مۇقام يۇرتىنىڭ يېڭى باھارى»، «تەڭرىتاغدىكى ھەسەن- ھۈسەن»، «كىرورەن گۈزىلى» قاتارلىق چوڭ تىپتىكى ناخشا- ئۇسسۇللار، جۈملىدىن «ئوششاق» ۋە «مۇشاۋىرەك» مۇقاملىرىدىن پايدىلىنىپ ئىجاد قىلىنغان سىمفونىيىلەر ۋە كۆپلىگەن ناخشا- ئۇسسۇل، مۇزىكىلار خەلقنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشى، ياقتۇرۇپ كۆرۈشى، يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى، بۇ ئۇپپىرا، سىمفونىيە، چوڭ تىپتىكى ناخشا- ئۇسسۇل، مۇزىكىلاردىن بەزىلىرى خەلقئارالىق ۋە مەملىكەتلىك ئالىي سەنئەت مۇكاپاتلىرىغا ئېرىشىپ ئاپتونوم رايونىمىزغا شان- شەرەپ كەلتۈردى؛ «چەبىيات» مۇقامى جۈملىدىن مۇقاملاردىن پارچىلار مەملىكىتىمىز سەھنىلىرىدە ۋە ئەنگلىيە، پاكىستان، گېرمانىيە، بېلگىيە، گوللاندىيە، شىۋىتسارىيە، ئىران، ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەر ھەم تەيۋەن ۋە شىياڭگاڭدا ئورۇندىلىپ قالتىس ئالقىشقا ئېرىشىپ ئۇيغۇر سەنئىتىگە دۇنياۋى شۆھرەت ئېلىپ كەلدى.

12 مۇقامنى توپلاش، رەتلەش، سەھنىلەشتۈرۈش بىلەن تەتقىق قىلىش بىر- بىرىگە ئورگانىك باغلانغان. ئۇيغۇر خەلقنىڭ قىممەتلىك تارىخىي، بەدىئىي مىراسى، ئۇيغۇر مۇزىكىلىرىنىڭ ئانىسى بولغان 12 مۇقامنى ئىلمىي ئاساستا كۆپ تەرەپلىمە، ياخشى تەتقىق قىلغاندىلا، ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقى، ناخشىچىلىقى ۋە ئۇسسۇلچىلىقىنى ئىلمىي ئاساستا چوڭقۇرلاشتۇرغىلى، ئىزاھلىغىلى ۋە ئۇنى ئۇنۇملۇك ھالدا سوتسىيالىستىك دەۋرىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرغىلى بولىدۇ.

12 مۇقام مۇزىكا جەھەتتە يۇرۇشلەشكەن، قىلىپلاشقان، مۇكەممەل سىستېمىغا ئايلانغان ئالاھىدە سەنئەت تۈرى سۈپىتىدە «مۇقام ھادىسىسى» دېگەن نام بىلەن ئېلىمىزدە ۋە دۇنيادا كۇچلۇك تەسىر پەيدا قىلدى. دۆلىتىمىزدە، ئاساسلىقى شىنجاڭدا 12 مۇقام تەتقىقاتى بويىچە ئىقتىدارلىق، قابىل تەتقىقاتچىلار قوشۇنى مەيدانغا كېلىپ مۇقام تەتقىقاتى بويىچە يېڭى بىر پەن شەكىللەنمەكتە. پروفېسسور، مەرھۇم ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن يازغان «ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسى 12 مۇقام ھەققىدە»، «ئۇيغۇر مۇقام خەزىنىسى»، مۇزىكا تەتقىقاتچىسى جۇجېڭباۋ يازغان «يىپەك يولىدىكى مۇزىكا مەدەنىيىتى»، مۇقام تەتقىقاتچىسى، مەرھۇم ئەمەتجان ئەھمەدى يازغان «ئۇيغۇر مۇقاملىرى»

قاتارلىق نوپۇزلۇق ئىلمىي كىتابلار بىلەن مۇقام تەتقىقاتىغا ئائىت يۇقىرى ئىلمىي قىممەتكە ئىگە بىر تۈركۈم نادىر ئەسەرلەر نەشىر قىلىنىپ جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىكى ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى.

مۇقام ئەھلى ۋە مۇقام تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئۆزئارا ئۇچۇر، تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئالماشتۇرۇپ مۇقام تەتقىقاتىنى يېڭى يۇكسەكلىككە كۆتىرىش ئۈچۈن 1988- يىلى ئۆكتەبرده شىياڭگاڭدا خەلقئارا مۇقام تەتقىقات پائالىيىتى، 1992- يىلى ئاۋغۇستتا يەكەندە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە 2- قېتىملىق ئۇيغۇر 12 مۇقامى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»، شۇ يىلى نويابردا بېيجىڭدا «جۇڭگو ئۇيغۇر مۇقامى پائالىيىتى»، 1993- يىلى سىنتەبرده قۇمۇلدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە قۇمۇل مۇقاملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»، 1994- يىلى ئۆكتەبرده مەكتتە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە دولان مۇقاملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكۈزۈلدى.

نەتىجىلەر سۆزلەنگەن ۋاقىتتا شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتمەي بولمايدىكى، 12 مۇقامنى قېزىش، توپلاش، تولۇق يۇرۇشى بىلەن رەتلەش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن نەتىجىلىك بولغان بولسىمۇ، بۇ خىزمەتنىڭ تېخى تامامىلانغانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇقامنى توپلاش، رەتلەش، سەھنىلەشتۇرۇش، نەشىر قىلىش، تەتقىق قىلىشتا قەدەم تېخى ئاستا، سۈرئەت تېز ئەمەس، دۆلەت ۋە خەلقنىڭ كۈتكىنىدەك بولمايۋاتىدۇ. يەرلىك مۇقاملار ۋە تۈرلۈك سەنئەت مىراسلىرىنى توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىشمۇ ئەمدىلەتىن باشلىنىۋاتىدۇ.

12 مۇقامنىڭ يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن، قېلىپلاشتۇرۇلغان، سىستېمىلاشتۇرۇلغان مۇزىكىلىق قۇرۇلمىسى، مول ئاھاڭدارلىقى، مۇرەككەپ-قىيىن ئودار- رېتىمچانلىقى خۇسۇسىيىتىدىن ئالغاندا ئۆتكەنكى رەتلەش جەريانىدا تۈردى ئاخۇن ئاكا ئېيتقان 12 مۇقامنى ئاساس قىلىپ، جايلاردىكى ئەلنەغمىچىلەر تارقاق ھالدا ئورۇندىغان مۇقاملاردىن پارچىلار ۋە خەلق ناخشىلىرىدىن بىر قىسمىنى مۇقاملارغا سەپلىگىنىمىز ئۈچۈن ھازىرقى رەتلەنگەن 12 مۇقامنى جۇملىدىن شۇ ئاساستا نەشر قىلىنغان 12 مۇقام نوتىلىرىنى تېخى تولۇق، مۇكەممەل، پىشقان، قېلىپلاشتۇرۇلغان بىردىنبىر نۇسخىسى، دەپ ئېيتالمايمىز. ئۇزاق مۇددەتلىك سەنئەت ئەمەلىيىتى جەريانىدا تولۇقلىشىمىزغا، مۇكەممەللەشتۇرۇشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. بولۇپمۇ «سىگاھ»، «ئەجەم»، «بايات»، «ئىراق» قاتارلىق نىسبەتەن تولۇق بولمىغان تۆت مۇقامغا ئۇچتىن يەتتىگىچە نەغمە قېتىشىمىزغا، 12 مۇقامنىڭ نەغمىلىرىنى 360 كە يەتكۈزۈپ ھازىرقى سەۋىيە بويىچە ۋايىغا يەتكۈزۈشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭغا بىرلەشتۇرۇپ يەكەن دەريا ۋادىسى، تارىم دەريا ۋادىسى، مەكىت، ئاۋات، لوپنۇر ناھىيىلىرىدە كەڭ تارقالغان «دولان مەشرەپ- مۇقاملىرى»، كۇچا، توقسۇ، شايار ناھىيىلىرىدە كەڭ تارقالغان «كۇچا چوڭ نەغمىلىرى»، تۇرپاندا كەڭ تارقالغان «تۇرپان مەشرەپ مۇقامى»، توقسۇندا كەڭ تارقالغان «دەرد- داغ مۇقامى»، قۇمۇلدا كەڭ تارقالغان «قۇمۇل مەشرەپ مۇقامى» قاتارلىق يەرلىك مەشرەپ- مۇقاملىرىنى، پىشقەدەم ئەلنەغمىچىلەر ئىچىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتقان «يۇسۇپ- ئەھمەد»، «ھۆرلىقا- ھەمراھجان» قاتارلىق خەلق داستانلىرىنىڭ ئاھاڭلىرىنى ۋە ھەر خىل تارماق مۇقاملارنى تەخىرسىزلىك تۈيغۇسى بىلەن چېڭ تۇتۇپ توپلىشىمىز، پىلانلىق، تەشكىللىك، قەدەم باسقۇچلۇق ھالدا بۇ ئىسىل سەنئەت مىراسلىرىنى رەتلەپ نەشر قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. بۇ ئىلمىي خىزمەتتە قۇمۇل ۋىلايىتى بىلەن مەكىت ناھىيىسى نەمۇنە يارىتتى.

گەرچە مۇقام تەتقىقاتىدا زور نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلگەن بولسىمۇ لېكىن غايەت زور ھەجمدىكى قېلىپلاشتۇرۇلغان نادىر مۇزىكا ئەسىرى، پۈتكۈل ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى مۇزىكىلىق تىل بىلەن ئىپادىلىگەن كاتتا بەدئىي قامۇس 12 مۇقامغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، مۇقام تەتقىقاتىدىكى نۇرغۇن ئىلمىي مەسىلىلەر تېخى ئېچىلمىغان سىر ھالىتىدە تۇرماقتا. شۇڭا ئالدىمىزدا مۇقام تەتقىقاتىنى تېرىشىپ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، زىچ ھەمكارلىشىپ مۇقام تەتقىقاتىدا بۆسۈش خاراكتېرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش، مۇقام تەتقىقاتى جەريانىدا خەلقئارا ئىلىم ساھەسىدىكىلەر بىلەن بولغان توغرا لىنىيىلىك ئۇچۇر، ئىلىم ئالماشتۇرۇش ۋە ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش، تەتقىقاتتا ئېچىۋېتىش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، چەتئەللەردىكى مۇقامغا ئائىت ماتېرىياللارنى تېرىشىپ توپلاپ، ئۇلارنى سىلىشتۇرۇپ چوڭقۇر تەتقىق قىلىش، مۇقاملارنى داۋاملىق سەھنىلەشتۇرۇش، مۇقام ئىزباسارلىرىنى تەربىيىلەش قاتارلىق ۋەزىپىلەر تۇرماقتا. ۋەزىپىلەر ھەقىقەتەن ئېغىر ۋە شەرەپلىك.

بۇندىن كېيىنكى مۇقام خىزمىتىدە ئىجابىي ۋە سەلبىي تەجرىبە- ساۋاقلارنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، مەسئۇلىيىتىمىزنى ئېنىق تونۇپ، ئىتتىپاقلىشىپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 14- نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 6- ئومۇمىي يىغىنىدا ماقۇللانغان «سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى قارار» ۋە پارتىيە 15- قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ مەدەنىيىتى- سەنئەت خىزمىتىنىڭ جۇملىدىن ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ تېخىمۇ گۈللەنگەن ئالتۇن دەۋرىنى يارىتىش ئۈچۈن تېرىشىپ كۆرەش قىلىمىز. (M1)

ئۇيغۇر سەنئەتنىڭ دۇنياۋى شەرىپى

تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان بىلەن ئايتۇرسۇن نىياز خەلقئارا سەنئەت فېستىۋالىدا ئەڭ ئالىي مۇكاپاتقا ئېرىشتى

شىنجاڭ ناخشا- ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ مەشھۇر ئۇسسۇلچىسى تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان بىلەن ئۇرۇمچى شەھەرلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تالانتلىق ناخشىچىسى ئايتۇرسۇن نىياز 14- نۆۋەتلىك دۇنيا ياشلار- ئوقۇغۇچىلار سەنئەت فېستىۋالىدا ئايرىم- ئايرىم ھالدا «كۆزگە كۆرۈنگەن سەنئەتكارلار ئالىي مۇكاپاتى» غا ئېرىشىپ، ۋەتەنگە، خەلقىمىزگە شان- شەرەپ كەلتۈردى.

بۇ يىل 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنگىچە كۈبا پايتەختى ھاۋانادائۆتكۈزۈلگەن 14 - نۆۋەتلىك خەلقئارا ياشلار - ئوقۇغۇچىلار سەنئەت فېستىۋالىدا تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان ئۇسسۇل ئىجادىيەتچىسى كۈرەش رەجەپ ئىشلىگەن ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىدىن «تەكرىتاغ قىزى»، «چىنە ئۇسسۇلى» نى، ئۇسسۇل ئىجادىيەتچىسى مەرھۇم ئىبراھىمجان ئىشلىگەن ئۇسسۇل «گۈل ئىشقى» نى ، ئايتۇرسۇن نىياز ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىدىن «تاغ سۇلىرى» ، «گۈلمەرەم» نى ئورۇندىاپ ، پىشقان ماھارىتى، جەزبىدار ئورۇنداش تېخنىكىسى ۋە ئۆزگىچە مىللىي ئۇسلۇبى بىلەن تاماشىبىنلارنى، باھالىغۇچى مۇتەخەسسىسلەرنى قايىل قىلىپ، ئەڭ يۇقىرى نومۇرغا ئېرىشتى.

بۇ نەتىجە ئاتاقلىق ناخشىچىمىز پاشا ئىشان 1955- يىلى ۋارشاۋادا ئۆتكۈزۈلگەن دۇنيا ياشلار سەنئەت فېستىۋالىدا كۈمۈش مېدالغا ئېرىشىپ 42 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئاتاقلىق ئۇسسۇلچىمىز ئايتىللا قاسىم 1959- يىلى ۋىنادا ئۆتكۈزۈلگەن ياشلار سەنئەت فېستىۋالىدا ئالتۇن مېدالغا ئېرىشىپ 38 يىل ئۆتكەندىن كېيىن سەنئەتچىلىرىمىزنىڭ دۇنيا فېستىۋالىدا يەنە بىر قېتىم ئالىي مۇكاپاتقا ئېرىشىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

سەلىمە كامال

(«شىنجاڭ گېزىتى» مۇخبىرى)

چولپانلارغا تاپشۇرۇن

دىلنار ئابدۇللا 1997- يىللىق ئاسىيا سەنئەت فېستىۋالىدا ئەڭ ئالىي مۇكاپاتقا ئېرىشتى

شىنجاڭ ناخشا- ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ مەشھۇر ئۇسسۇلچىسى دىلنار ئابدۇللا ياپونىيىنىڭ دابەن شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن 1997- يىللىق ئاسىيا سەنئەت فېستىۋالىدا «ئەڭ ئالىي ئورۇنداش مۇكاپاتى»غا ئېرىشتى.

بۇ قېتىمقى فېستىۋالغا ئاسىيادىكى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ سەنئەت ئۆمەكلىرى قاتناشقان بولۇپ، دۆلىتىمىزدىن دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى بىلەن مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ئايرىم-ئايرىم ھالدا بىرنەچچە ئۆمەك تەشكىللىگەنىدى. ئۇيغۇر، موڭغۇل قاتارلىق يەتتە مىللەتتىن تەركىب تاپقان يەتتە كىشىلىك «ئاز سانلىق مىللەتلەر سەنئەت ئۆمىكى» تەركىبىدىكى دىلنار ئابدۇللا بۇ يىل 9- ئاينىڭ 21- كۈنىدىن 25- كۈنىگىچە ياپونىيىنىڭ دابەن شەھىرىدە باشقا ئەللەرنىڭ ئارتىسلىرى بىلەن ئۈچ قېتىم ئويۇن قويدى. ئۇ ئورۇندىغان «شىنجاڭ قىزى»، «ناغرا ئۇسسۇلى» تاماشىبىنلارنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى.

دىلنار ئابدۇللا بۇ قېتىمقى سەنئەت فېستىۋالىنىڭ ئەڭ ئالىي مۇكاپاتىغا ئېرىشىپ زور شەرەپ قازاندى. بۇ شەرەپكە دىلنار ئابدۇللادىن باشقا، بەيزۇ مىللەتتىدىن جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان ئاتاقلىق ئۇسسۇلچىسى ياڭ لىپىڭ، موڭغۇل ناخشىچىسى دېدىمامۇ ئېرىشتى.

ئامىنە ئابدۇرېشىت

(«ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» مۇخبىرى)

ئابلەت ئابدۇرېشىت، قېيىۇم باھاۋۇددۇن، مىجىت ناسىر 14- نۆۋەتلىك دۇنيا ياشلار فېستىۋالىدا ئەڭ ئالىي مۇكاپاتقا ئېرىشكەن تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان بىلەن ئايتۇرسۇن نىيازنى قۇبۇل قىلدى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ئابلەت ئابدۇرېشىت، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى قېيىۇم باھاۋۇددۇن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مىجىت ناسىرلار 9- ئاينىڭ 2- كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇرۇمچى «كوئېنلۇن» مېھمانخانىسىدا 14- نۆۋەتلىك دۇنيا ياشلار فېستىۋالىدا ئەڭ ئالىي مۇكاپاتقا ئېرىشكەن تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان بىلەن ئايتۇرسۇن نىيازنى قوبۇل قىلدى.

شىنجاڭ ناخشا- ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ مەشھۇر ياش ئۇسسۇلچىسى تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان بىلەن ئۇرۇمچى شەھەرلىك ناخشا- ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ تالانتلىق ياش ناخشىچىسى ئايتۇرسۇن نىياز جۇڭگو ياشلىرى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ تەركىبىدە 7- ئاينىڭ 28- كۈنىدىن 8- ئاينىڭ 5- كۈنىگىچە كۈبادا ئۆتكۈزۈلگەن 14- نۆۋەتلىك دۇنيا ياشلار فېستىۋالىغا قاتنىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ يۇكسەك تالانتىنى نامايەن قىلىپ، شىنجاڭنىڭ ناخشا- ئۇسسۇلىنى دۇنياغا تونۇتۇپ يۇقىرى شۆھرەت قازانغانىدى.

ئابلەت ئابدۇرېشىت مەمنۇنلۇق بىلەن مۇنداق دېدى: «سىلەر بۇ قېتىم دۇنيا ياشلار فېستىۋالىغا قاتنىشىپ، ئاپتونوم رايونىمىزغا زور شان-شەرەپ كەلتۈردۈڭلار. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى سىلەرنىڭ نەتىجەڭلەردىن ئىنتايىن خوشال. چۈنكى، 50- يىللاردا بىزنىڭ سەنئەتكارلىرىمىز قازاقىستان دۇنياۋى شۆھرەتنى ئاردىدىن 40 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە سىلەر قولغا كەلتۈردۈڭلار. بۇنداق زور نەتىجىنىڭ قولغا كېلىشى سىلەرنىڭ جاپالىق مەشق قىلغانلىقىڭلار ۋە تەشكىلىنىڭ، كەسپداشلارنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى. ئۇ يەنە: «سىلەرنىڭ بۇ شان- شەرەپنى قەدىرلەپ، مەغرۇرلانماي، تېخىمۇ كۆپ ئىزدىنىپ ۋە تىرىشىپ، بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ زور شان-شەرەپلەرنى قولغا كەلتۈرۈشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن» دېدى.

مېھرىئاي ياقۇپ، مېھرىگۈل تۇردى (M2)

(«شىنجاڭ گېزىتى» مۇخبىرلىرى)

تەڭرىتاغ قىزى

(ئوچېرك)

سەلىمە كامال

كېچە، ھاۋانا ۋاقتى سائەت 12. دېڭىز ساھىلىدا گويا ئاسماندىكى يۇلتۇزلار يەرگە كۆچۈپ چۈشكەندەك سانسىز چىراغلار چاقنايدۇ.

ئۇنىڭدىن «ئۆزھال» مۇقامىنىڭ مۇقەددىمىسى ياڭرىدى.

دېڭىزدىن ئۇرۇۋاتقان يېنىك شامال ئېگىز كۆتۈرۈپ ياسالغان ۋاقىتلىق سەھنىنىڭ ئېغىر پەردىلىرىنى قايرىپ ئۆتۈپ، سېھىرلىك سادالارنى كېچە قاراڭغۇسىدا تېخىمۇ ھەيۋەتلىك تۇرۇلۇپ دولقۇنلاۋاتقان دېڭىزنىڭ كۆز يەتمەس قىرغاقلىرىغا ئېلىپ كەتتى. پەردىنىڭ ئارقىسىدا ھال رەڭلىك كۆينەك ئۈستىدىن توق سۆسۈن رەڭلىك دۇخاۋا نىمچە كىيگەن، بېشىغا كەمچەت تۇماقنى قوندۇرۇپ، ئۇچلىرىغا پۆپۈك قويۇپ 10 تال ئۆرۈلگەن چېچىنى سىقىمدىغىنىچە تەق بولۇپ تۇرغان تۇرسۇنئاينىڭ قامەتلىك بەدىنى تىكەنلەشتى. تۇيۇقسىز كۆز ئالدىدا ئاغرىق ئانىسى گەۋدىلەندى. ئانا دۇنيا ياشلار فېستىۋالىغا تەكلىپ قىلىنغان ئۇقتۇرۇشنى تىترىگەن قوللىرى بىلەن ئېلىپ، ئاغزىنى ئۇمچەيتكەن ھالدا قىزىغا ئاق يول، مۇۋەپپەقىيەت تىلىگەنىدى. «نەزىردىن كېيىنلا (ئاتاقلىق ياش ئۇسسۇلچى تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجاننىڭ ئانىسى. سەنئەت مائارىپچىسى، يازغۇچى ئايگۈل مۇھەددىن خانىم بۇ يىل 6- ئاينىڭ 18- كۈنى كېسەل سەۋەبىدىن ئالەمدىن ئۆتكەنىدى. مۇھەررىردىن) ئاق ياغلىقنى قارا ياغلىققا ئالماشتۇرۇپ، ئايرۇپلانغا چىقىش ...»

تۇرسۇنئاي بۇلارنى ئەسكە ئالغىنىدا ۋۇجۇدى تىترەپ كەتتى. «سەھنىگە قارا، دەققىتىڭنى يىغ!» - تۇيۇقسىز بىر خىتاب، بىر ياڭراق بۇيرۇق ئۇنىڭ قۇلاق تۇۋىدە ياڭرىدى. «ئاھ! ئاتا، بۇ سىزمۇ؟ (توي ئۇسسۇلى) نى سەھنىگە ئېلىپ چىقىشتىن ئىلگىرى چۈشۈرگەن بۇيرۇقىڭىزغۇ بۇ!».

تۇرسۇنئاي سىلكىنىپ چېچىنى كەينىگە تاشلىدى، قەددىنى رۇسلاپ مۇزىكىغا قۇلاق سالدى. مۇقەددىمە تۇگەپ جۇلا باشلاندى. ئۇ، بىر خىل كۈچ، يۇكسەك مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى بىلەن كەڭ ئېتەكلىرىنى قولىغا ئالدى. «تەڭرىتاغ قىزى» سەھنىگە ئاياغ بېسىشى بىلەن پەستىن قاتتىق چاۋاك كۆتۈرۈلدى. ئۇنىڭدىن تۇرنىسا سالاھىددىنىڭ تاتلىققىنە ئاۋازى ئاڭلاندى، شوخ سەنەم باشلاندى، تاماشىبىنلار ئەمدى ئولتۇرالمىدى، ئۇلار تۇرسۇنئايغا تەڭكەش قىلىپ ئۇسسۇلغا چۈشتى. «تەڭرىتاغ قىزى» تۇرۇپ توختاپ تەڭرىتاغنىڭ چوققىلىرىغا يېراقتىن نەزەر سالسا، تۇرۇپ ئۇنىڭ ئېتەكلىرىدە پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، باغرىنى باغرىغا ياقاتتى. «تەڭرىتاغ قىزى» گويا تىلسىز سۆزلەيتتى، كىشىلەر قەلبىگە ۋەتەن، يۇرت مۇھەببىتىنى قۇياتتى ... ئۇسسۇل توگىدى. قىزغىن چاۋاكلار دېڭىز شاۋقۇنىغا قوشۇلدى، تۇرسۇنئاي قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ ئېگىلدى.

سەھنىدىن چۈشكەندە ئۇنىڭ يۈزى ئوتتەك يانغان، غەلبە ئىشەنچىسىگە تولغان كۆزلىرى چولپان يۇلتۇزدەك يالتىرىغانىدى. بىرەيلەن ئۇنى قۇچاقلاپ پىشانىسىدىن سۆيدى.

- بىز ئىسپانىيىنىڭ ئۇسسۇلىنى ئەڭ ئېسىل ئۇسسۇل دەيتتۇق، سىزنىڭ ئۇسسۇلىڭىزنى تەسۋىرلەشكە سۆز تاپالماي قالدۇق، ئۇسسۇلىڭىز گۈزەل بىر پارچە سۇرەتكە، بىر كۈپلېت ئېسىل شېئىرغا ئوخشايدىكەن. مىللىتىڭىزنىڭ مەدەنىيەت قىياپىتىنى ئۇسسۇلىڭىزدىن كۆرگەندەك بولدۇق. ھەر بىر ئۆرۈمە چېچىڭىزدىن، ھەر بىر تال بارمىقىڭىزدىن تاپىنىڭىزغىچە ئۇسسۇل تېمىپ تۇرىدىكەن، - دېدى ئىسپانىيىلىك ئۇسسۇل مۇتەخەسسىسى لۇئىس. 8- ئاينىڭ 3- كۈنىدىن باشلاپ كۇبانىڭ ھاۋانا سەھنىلىرىدە داڭلىق ئۇسسۇل ئىجادچىسى كۇرەش رەجەپ ئىشلىگەن «تەڭرىتاغ قىزى»، «چىنە ئۇسسۇلى»نى، مەشھۇر ئۇسسۇل ئىجادچىسى، تۇرسۇنئايىنىڭ ئاتىسى ھەم ئۇستازى، مەرھۇم ئىبراھىمجان ئىشلىگەن «گۈل ئىشقى» قاتارلىق بەش يۈرۈش ئۇسسۇلنى 20 قېتىم ئويناغان تۇرسۇنئاي رەسمىي مۇسابىقىدە 78 دۆلەت سەنئەتكارلىرى بىلەن رىقابەتلىشىپ، ئاخىرقى تاللاشقا كىرەلىگەن سەنئەتكارلارنىڭ بىرى ئىدى.

بۇگۈن كېچە ئاخىرقى مەيدان ئويۇن ئەنە شۇنداق

ئاياغلاشتى. خۇلاسە قانداق بولار؟ تۇرسۇنئاينىڭ بەدىنى يەنە تىكەنلىشىشكە، گاللىرى قۇرۇشقا باشلىدى. ئۇنى يەنە سەھنىگە چاقىرىشتى. ئۇ، باشقا دۆلەت سەنئەتكارلىرى بىلەن بىللە سەھنىگە چىقىپ كۆپچىلىككە تەزىم قىلدى. مۇكاپات تارقىتىش مۇراسىمى باشلاندى، فېستىۋال تەشكىلات ھەيئىتىنىڭ رەئىسى بورانكى ئەپەندى ئەڭ ئالىي مۇكاپاتقا ئېرىشكۈچىلەرنىڭ نامىنى ئېلان قىلىشقا باشلىدى:

- ... جۇڭگو شىنجاڭنىڭ ئارتىسى تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان، - پەستە گويا دېگىز قوزغىلىپ، مەيدانىنى بېسىپ كېلىۋاتقاندەك «ھۇررا» سادالىرى ياڭرىدى. كىشىلەر تېخى قۇلاق تۇۋىدىن كەتمىگەن «ئۆزھال» مۇقامىنىڭ رېتىمىغا تەڭكەش قىلىپ ئۇزۇنغىچە ئالقىش ياڭراتتى. تۇرسۇنئاينىڭ پۇتلىرىدا جان قالمىدى، يۈرىكى ھازىرلا قېپىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك دۈپۈلدىدى. ئۇ ئۆز ئۆزىگە پىچىرلىدى: «ئېھ! يۈرتداشلىرىم، ئاڭلىدىڭلارمۇ، قىزىڭلار ئۈمىدىڭلارنى ئاقلىدى، تەشكىلىنىڭ، ئۇستازلارنىڭ يۈزىنى چۈشۈرمىدى، قىزىڭلار غايىسىنى ئەملىگە ئاشۇردى!»

شادلىق، ئېيتىخارلىق، ئاچچىق كەچۈرمىشلەر، جاپالىق ئىزدىنىشلەر، جەبرلىك كۈن- تۈنلەرنىڭ ھەممىسى قوشۇلۇپ، كۆڭۈلنىڭ پىنھان بۇلاقلىرىنىڭ كۆزلىرىنى ئېچىۋەتتى، تۇرسۇنئاي بۇلاقلارنى ئەمدى زورلاپ توختاتمىدى. تارىخقا گۇۋاھ ئەشۇ ناتونۇش دېگىز قىرغاقلىرىغا ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ بىباھا مۆھرىنى باسقانكەن، شادلىق ياشلىرىنى يوشۇرۇپ نېمە قىلسۇن! تۇرسۇنئاي ئۆزىگە سۇنۇلغان لوكىمىنى، شەرەپ گۇۋاھنامىسىنى ئېلىپ، گاھ بېشىدىن ئېگىز كۆتۈردى، گاھ باغرىغا باستى ... شۇنداق قىلىپ ئاتاقلىق ئۇسسۇلچىمىز ئايتىللا قاسىم 1959- يىلى ۋىنادا ئۆتكۈزۈلگەن دۇنيا ياشلار فېستىۋالىدا «ئۇزۇمچىلىك ئۇسسۇلى» نى ئويناپ ئالتۇن مېدالغا ئېرىشىپ، 38 يىل ئۆتكەندىن كېيىن لاتاپەتلىك ئۇيغۇر ئۇسسۇلى سەنئىتى تۇرسۇنئاي ئارقىلىق دۇنيا سەھنىسىنى يەنە بىر قېتىم لەرزىگە كەلتۈردى.

دۇنيا سەھنىسىدىكى بۇ غالىبىيەت بىر قېتىملىق مۇسابىقە مەيدانىدا تاسادىپىي كېلىپ قالغان ئامەت ئەمەس، ئەلۋەتتە!

باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان تۇرسۇنئاي سەنئەتكار دادىسىنىڭ تەسىرىدە ئۇسسۇلغا ئىشتىياق باغلىغانىدى. ئۇ دائىم ئانىسىغا: «ئانا، سەن سېكىلمىنى ياخشى سەنئەتكار بولىدۇ، دەپ ئويلايسەن، مەنمۇ بولالايمەن، مەن تېخى دۇنياغا تونۇلغان ئارتىس بولىمەن» دەيتتى. باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرمەي تۇرۇپلا ئۇ ئۇرۇمچى شەھەرلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ سەنئەت سىنىپىغا كىردى. ئىككى يىلدىن كېيىن، يەنى 1978- يىلىغا كەلگەندە ئۇ سابىق مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ ئۇسسۇل فاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىندى. 4 يىللىق جاپالىق ئۆگىنىشتىن كېيىن ئۇ ئەلا نەتىجە بىلەن مەكتەپ پۈتتۈرۈپ، مەركىزىي مىللەتلەر ناخشا- ئۇسسۇل ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىندى. 1985- يىلى ئۆمەكتىكى ئەڭ كىچىك ئارتىس سۈپىتى بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ ئۇيغۇن قويۇپ، يۈرتداشلىرىنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە ئېرىشتى. كېيىن ئۇ شىنجاڭ ناخشا- ئۇسسۇل ئۆمىكىگە يۆتكىلىپ كەلدى.

«مەھەممەت ھەققىدە پاراڭ» كىنو فىلىمىدىكى «توي ئۇسسۇلى» تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجاننىڭ سەنئەت خۇمار خەلقنىڭ كۆڭلىنى مەپتۇن قىلىۋالغان ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسىرى. تۇرسۇنئاي بۇ ئەسەرنى ئېكراندىن سەھنىگە قانداق چۈشۈردى؟

«مەھەممەت ھەققىدە پاراڭ» جىددىي ئىشلىنىۋاتقان كۈنلەردە تۇرسۇنئاينىڭ «ئۇھ» دېگۈدەك ھالى قالمىدى، چۈنكى رېژىسسورنىڭ تەلىپى بويىچە ئۇ تاماقنى ئاز يېيىشى، فىلىمدە ئاساسلىق پېرسوناژ بولغانلىقى ئۈچۈن ھەممىدىن كۆپ ھەرىكەت قىلىشى كېرەك ئىدى... بىر كۈنى، فىلىم ئىشلەش گۇرۇپپىسى كەچلىك تاماقنى يەپ، ئەمدىلا پۇتلىرىنى سوزۇشقا باشلىغانىدى، ئىبراھىمجان ئاكا تۇرسۇنئايىنى سىرتقا چاقىردى. تۇرسۇنئاي دەم ئېلىۋاتقان ھەمراھلىرىغا ھەسەت بىلەن قاراپ قويۇپ، دادىسىغا ئەگەشتى.

«خەلق» تىياتىرخانىسىنىڭ ئىچى- سىرتى تىمتاسلىققا چۆمگەن ئەشۇ كېچىدە ئاتا- بالا ئىككىيلەن كىچىك چىراغنىڭ غۇۋا يورۇقىدا، ئۇنئالغۇنى قويۇپ مەشىقنى باشلىدى. 10 قېتىم، 20 قېتىم ... قىيىنلىق دەرىجىسى يۇقىرى بولغان، ھەم ياشلارنىڭ ئالغا ئىنتىلىشچان، ئوچۇق- يورۇق مىجەزىنى ئىپادىلەيدىغان ھەرىكەتلەرنى ئۇرۇندىش، ھەم پىشقەدەملەرنىڭ ئۇسسۇل پۇرىقىنى ئىپادىلەش ئاسان ئەمەس ئىدى.

- بولمىدى، قايتا كەل، - ئىبراھىمجان بىر چاۋاك بىلەن ئۇنى يەنە توختاتتى، - بويۇك ئېگىز بولغاندىكىن سەھنىنى تولۇق ئىگىلەپ ئويناشقا لازىم. ئارقىغا، ئالدىغا، يانغا بارغاندا ھەرىكەتنى، قەدەمنى ماس ھالدا تولۇق ئال، ھەدىسلا يانتۇ تۇرۇۋالما!

- ئۇسساپ كەتتىم!

- يەنە بىر كەل!

چىلىق- چىلىق تەرگە چۆمگەن تۇرسۇنئاي يەنە بىر قېتىم ئەمەس، نەچچە ئون قېتىم «يەنە بىر كەلدى». ئورۇندىش سۈپىتى ئىبراھىمجاننىڭ تەلىپىگە ئويغۇنلاشقاندىلا، ئۇ تۇرسۇنئاينىڭ ماڭلىيىغا ئاتىلارچە مېھىر بىلەن سۆيدى، قولياغلىقىنى چىقىرىپ چاپلىشىپ كەتكەن ماڭلاي چاچلىرىنى تۈزەپ، پىشانىسىنى سۈرتتى، مۇرىلىرىدىن قۇچاقلىدى.

شۇ كۈنى ئاتا- بالا ئىككىيلەن سوۋۇپ قالغان سامسىنى مەززە قىلىپ يەپ بولۇپ، كېچە 11 گىچە مەشىق قىلىشقانىدى.

بۇ تەپسىلاتىمىز تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجاننىڭ 14 يىللىق سەھنە ھاياتىدىن ئېلىنغان كىچىككىنە بىر مىسال، خالاس.

تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان 4 كىنو- تېلېۋىزىيە فىلىمىدا مۇڭۇپىپەقىيەتلىك رول ئالدى. ئۇزۇنىنىڭ ئۇسسۇل كەسپىدە تىكلىگەن غايىسىنى ئەملىگە ئاشۇرۇش يولىدا ھارماي- تالماي تىرىشتى. شۇڭا ئۇ ئويىنىغان «توي ئۇسسۇلى» شىنجاڭ بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تۇنجى قېتىملىق سەنئەت بايرىمىدا 1- دەرىجىلىك ئورۇندىش مۇكاپاتىغا، مەرھۇم ئىبراھىمجان ئىشلىگەن «گۈل ئىشقى» ئۇسسۇلى مەملىكەت بويىچە 1، 2، 3 كىشىلىك ئۇسسۇل مۇسابىقىسىدە 2- دەرىجىلىك، شىنجاڭ بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئۇسسۇل مۇسابىقىسىدە «ئەڭ ياخشى ئورۇندىش مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. ئۇ رولغا قاتناشقان «مەھەممەت ھەققىدە پاراڭ» فىلىمى رادىئو- كىنو- تېلېۋىزىيە مىنىستىرلىكىنىڭ «ئەڭ ياخشى كىنو» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. تۇركىيە، ئۆزبېكستانلاردا ئۆتكۈزۈلگەن كىنو بايراملىرىدا «ئەڭ ياخشى كىنو» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇ 1991- يىلى ئالمۇتىدا 5 دۆلەت سەنئەتكارلىرى قاتناشقان مىللىيچە ئۇسسۇل سەنئەت بايرىمىدا ئۇيغۇرچە ئۇسسۇل «دولان قىزى» نى ئويناپ زور مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. قازاقستان گېزىتى- ژۇرناللىرى ئۇنى «ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مۇنەۋۋەر سەنئەتكار» دەپ مەدھىيىلىدى. تۇرسۇنئاي ھېسسىياتقا باي، كۆركەم، جەزبىدار «دولان سەنىمى»، «داپ ئۇسسۇلى»، «تەخسە ئۇسسۇلى» قاتارلىق مىللىي پۇرىقى قويۇق ئۇسسۇللارنى ئويناشقا ماھىر، ئۇ بۇ ئۇسسۇللارنى فرانسىيە، گېرمانىيە قاتارلىق 12 دۆلەتكە چىقىپ ئويناپ، تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. بەزى چەتئەل گېزىت- ژۇرناللىرى ئۇنىڭغا «ئۇسسۇل خانىشى»، «چاقناپ تۇرغان يېڭى يۇلتۇز»، «تەڭرىتېغىنىڭ قار لەيلىسى» دەپ باھا بەردى.

تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان 1995- يىلى 9- ئايدا ھېيجىڭدا ئېچىلغان 4- نۆۋەتلىك دۇنيا ئاياللار يېغىنىغا ۋەكىل بولۇپ قاتناشتى. ئۇ ھازىر دۆلەتلىك 1- دەرىجىلىك ئارتىس، مەملىكەتلىك ياشلار بىرلەشمىسىنىڭ ھەيئىتى، جۇڭگو كىنوچىلار جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي مۇدىرىيەت ئەزاسى، شەرق مۇزىكا- ئۇسسۇل ئالماشتۇرۇش ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

ئابلىز ئابدۇللا فوتوسى (M2)

ئەڭ ئاخىرقى تام رەسىم

(تارىخىي ھېكايە)

ۋەلى داۋۇت

ئوتتۇرا ئاسىيادا بىرلا ئېقىم ئۇزۇنىڭ ئۇلۇغ ئەسىرى يەنى نەپىس تام رەسىملىرى بىلەن ياغاچ ئويما رەسىملىرىدىن ئىپتىخارلىنالايدۇ. بۇ بولسىمۇ خوتەن رەسسامچىلىقى ئېقىمىدۇر.

- مارىئو بۇساگرى (رىم ئۇنىۋېرسىتېتى)

پەلەك ھۆكۈمى ئىنسان بالىلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمىي ماكانلىرىدىن بىرى بولمىش قۇملۇق زېمىنىنىڭ تەقدىرىگە ئەبەدىيلىك پۈتۈۋەتكەن ھالاكەتلىك كۆچمە- قۇملۇق بوران بارغانسېرى غالجىرلىشىپ، بۇ قەدىمىي مەدەنىيەتلىك شەھەرنى ئەجدىھادەك ئاستا- ئاستا يالماپ يۇتماقتا ئىدى.

شۆھرىتى يىراق چىندىن ئۇلۇغ بۇددا يۈرتى ئەنەتەككىچە تارالغان 300 يىللىق قەدىمىي ساڭرام ① نىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر تۈركۈم ئىخلاسمەن راھىب- كالانلىرىمۇ ياۋۇز جىن- ئىلاھلارنىڭ قەھرى ياغقان بۇ شەھەرنى تاشلاپ كېتىپ قالدى. ئۇلارنىڭ جۇدالىق نالە- پەريادلىرى تەكلىماكاننىڭ رەھىمسىز قۇم بورانلىرىنىڭ ھۇۋلىشىغا قوشۇلۇپ كەتتى.

غايەت زور ئىبادەتخانا ئىچىدە ھېسابسىز زەھەرلىك يىلانلاردەك يۆگىلىپ يەر بېغىرلاپ قۇم ئۇشقىيىتاتتى. 3000 راھىبى بولغان بۇ كاتتا ئىبادەتخانا نەچچە كۈن ئىچىدىلا شۇنچە ئېچىنىشلىق ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغاندىكى، مەشرىق- مەغرىپ بۇددا سەنئىتىنىڭ ئۇچقى، بۇددىستلارنىڭ ئىككىنچى مۇقەددەس تاۋاپگاھى بولمىش بۇ ساڭرامنىڭ ئىلگىرىكى ئاۋاتلىقى ھەر بىر مۇخلىسىنىڭ خىيالىي چۈشىگە ئايلاندى.

ئىبادەتخانا ئىچىدە ھالاكەتكە يۈزلىنىپ تاشلىۋېتىلگەن ئادەمسىز شەھەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئىككى پۇقراسى- ئۆز دەۋرىنىڭ بۈيۈك بۇددا رەسسامى ۋە ئۇنىڭ رەسىم سىزىش سەنئىتىنىڭ ھەممە سىرلىرىغا ۋارىسلىق قىلغان سادىق شاگىرتىلا قالغانىدى. ئۇلار ئىلاھىي سېھىر بىلەن سېھىرلەنگەندەك ئىبادەتخانا ئىشىكى ئالدىدا سۈكۈناتقا پېتىپ ئۆرە تۇراتتى. پۈتكۈل شەھەر خەلقىنى مال- بىساتلىرىنى تاشلاپ جېنىنى ئېلىپ قېچىشقا مەجبۇر قىلغان قۇملۇق بوراننىڭ دەھشەتلىك ۋەھىمىسىمۇ، قۇملۇق خەلقلىرى ئۇچۇن ئەڭ قورقۇنچلۇق بولغان بوران ئىچىدىكى غەلىتە سادالار- جىن- ئالۋاستىلارنىڭ ئىنسانلارنى

ئەدەبىيات گۈلزارى

ئەقىل- ھۇشىدىن ئايرىلغۇچى سېھىرلىك نەغمىلىرىمۇ ئۇلارنىڭ سۈكۈناتىنى بۇزالايدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

تالادا بولسا، قۇملۇق بوران ئۆزىنىڭ غەلبىسىنى تەنتەنە قىلىپ گۈركىرەيتتى. ئۇششاق قۇم ئېقىنلىرى ئۇلارنى ئۇشۇقىنىڭ ئۇستىگىچە كۆمۈپ تاشلىغانىدى.

ساڭرام ھويلىسىدا بىردىنلا ئاتنىڭ ۋەھىمىلىك كىشنىگىنى ئاڭلاندى. ئىبادەتخانا ئىچىدە بوراننىڭ گۈركىرىشى بىردىنلا توختاپ، ھاۋادا بىرنەچچە دەقىقە قېتىپ قالغاندەك ئاتنىڭ ئەكس ساداسى ياڭراپ كەتتى. ئەقىللىق جانۋار ھالاكەتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى دەملىرىنى سەزگەنىدى. شۇنداق شاگىرت ئېسىگە كېلىپ ھودۇقۇپ قالدى، لەۋلىرى تىترىدى، كۆزلىرىدە ياش لىغىرلىغان ھالدا قەدىرلىك ئۇستازىغا ئايانچ ھەم ئۆتۈنچ بىلەن ئاستا شۇنىرلىدى:

- ئۇستاز .....

قېرى رەسسام يەنىلا سۈكۈتتە ئىدى. گويا كى ساڭرام راھىبلىرى ئۆزى بىلەن ئېلىپ كېتەلمەي تاشلىنىپ قالغان سۇرىبەتلىك ئىلاھ ھەيكەللىرىدەك خارابىيلاشقان ئىبادەتخانىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ، ئورنىدا قىمىرلىماي تۇراتتى. خېلى ئۇزاقتىن كېيىن ئۇنىڭ ئاپئاق ئاقارغان شالاڭ، بۇدرە ساقاللىرى تىترىگەندەك بولدى. يۈرەك- باغرىنىڭ قات- قېتىدىن ئۇلۇغ- كىچىك تىنىپ، ئۆزۈ- ئۆزىگە ئەلەملىك نىدا قىلدى:

- ئاھ، ئۆمرى قىسقا سىزمىچىلىق مۆجىزاتى ... قۇتۇرغان قۇملۇق بورىنىنىڭ ئەبەدىيلىكى دەپىن- قۇربانى ...

دەرد- ھەسرەتتىن يۈرىكى ئېزىلگەن قېرى رەسسامنىڭ ئۇنى بوغۇلدى. نەچچە كۈن ئىچىدىلا قېرىلىق چىرماپ ماغدۇرسىزلانغان پۇتلىرىنى قۇم ئىچىدىن تەسلىكتە سۈغۇرۇپ ئېلىپ، ئىبادەتخانىنىڭ شەرقىي تېمىدىن باشلىنىپ پۈتكۈل ئىبادەتخانىنى ئايلاندۇرۇپ سىزىلغان تام رەسىملىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى. سېرىق، گىلەمەك، يېشىل، تۈمقارا ... ئاللىقانداق مۇقەددەس بوياقلاردا سىزىلغان نەپىس تام رەسىملىرى قەدىمىي ئۇدۇننىڭ يىپەك- كەتلەسلىرىدەك بۇتخانا تاملىرىدا جۇلالىنىپ تۇراتتى. ئەنە، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە ۋە ئۇنىڭدىنمۇ يىراق شەرق ئەللىرىدە ئۆلچەملىك ئىلاھ رەسىمى بولۇپ داڭق قازانغان مائىترى بۇددانىڭ رەسىمى. بۇددا ئۆزىنىڭ ئۇدۇلىدا ئۇدۇن ئادىتىچە كىيىنىپ يەكتىزلىنىپ تۇرغان كىشىگە- شەرقنىڭ بۇيۇك ھۆكۈمرانى ئىمپېراتور قەنىشقا ② غا ئىبادەتخانا بىنا قىلىشقا ئەمىر بېرىۋاتىدۇ. تۆۋۈندە كۈسەن رەققاسلىرى قۇملۇق زېمىنگە بەخت- سائادەت ئاتا قىلىپ، قەدەم تەشرىپ قىلغان مائىترى بۇددانا مۇڭلۇق ئاۋازلىرى بىلەن مەدھىيە ئوقۇۋاتىدۇ ... غايەت زور ئىبادەتخانا تاملىرىغا سىزىلغان 340 بۆلەك رەسىمنىڭ تۇنجىسى مۇشۇ ئىدى. ئۇ، مانا مۇشۇ يەردە، قوي يۈگى ئارىلاشتۇرۇلۇپ سېغىز توپا بىلەن سىيلىق سۇۋالغان مۇشۇ تام ئالدىدا بۇنىڭدىن 27 يىل مۇقەددەم تۇنجى قېتىم قەلەم تەۋرەتكەن! ئەينى ۋاقىتتا ئۇنىڭ زېھنىي قۇۋۋىتى ئۇرغۇپ تۇراتتى. ئۇزاق زاماندىن بېرى ئەنەتكەكتىن تاكى چىننىڭ نېرىسىگىچە ئۆرنەك بولغان ③ ئۇدۇن رەسسامچىلىقىنىڭ ئەڭ نەپىس نامايەندىلىرىنى ئىبادەتخانا تېمىغا ئۆڭمەس بوياقلار بىلەن ئەبەدىيلىك پۈتۈۋېتىش كويىدا ئوت بولۇپ ياناتتى. ھالا بۇگۈنكى كۈندە 27 يىللىق يۈرەك قېنى، جانۇ- روھى سىڭگەن ئۆمۈرلۈك ئىجادىيەتلىرىنى قۇملۇق بوران بىردىنلا چوڭقۇر يەر تېگىگە كۆمۈپ تاشلىسا- ھە؟!

قېرى رەسسام ئىبادەتخانا تېمىنى بويلاپ ئىلگىرى ئۆزى سىزغان رەسىملىرىنى بىر- بىرلەپ تەمكىنلىك بىلەن كۆرۈپ چىقتى. ئەمدى ۋاقىت يەتكەن- ئۆز ھاياتىدىنمۇ قىممەتلىك بىلىپ كەلگەن رەسىملىرى- ئۇنىڭدىكى ئوبرازلار- قەدىمىي ئەجدادلىرى ۋە ۋاپاسىز ئىلاھلار بىلەن مەڭگۈلۈك خوشلىشىشى كېرەك ئىدى.

ئۇ، ئىبادەتخانا تېمىنىڭ چېتىگە كېلىپ تۇرغان جايىدا تۇرۇپلا قالدى. تام ئالدىدا رەسىم سىزىش جاھازلىرى ۋە ئۇنىڭ ئۇستىدە رەڭلىرى تەڭشەپ تەييار قىلىنغان، تېخى قۇرۇشقا ئۇلگۈرمىگەن بوياق قويۇلغانىدى. قېرى رەسسام بېشىنى كۆتۈرۈشى بىلەنلا ئۇنى ئىرادىسىغا قارشى ئىچ- ئىچىدىن يىغا تۇتۇپ، كۆز ياشلىرى ئۆمۈچۈك توردەك قورۇق باسقان يۈزىنى بويلاپ، يامغۇردەك تۆكۈلۈشكە باشلىدى.

ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تېخى رەسىم سىزىلمىغان بىر پارچە ئاق تام تۇراتتى.

قېرى رەسسام يىغىدىن لاغىلداپ- بوشىشىپ، رەسىم جاھازلىرى ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

ئاھ! ئەڭ ئاخىرقى بىر پارچە تام رەسىم. 27 يىللىق ئازاب- ئوقۇبەتلىك بۇيۇك ئىجادىيەتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى جاكارنامىسى. ئاشۇ بىر پارچە ئاق تامغا 27 يىللىق ئۇلۇغۋار ئەمگەكنىڭ ئاخىرقى خۇلاسىسى سىزىلىشى كېرەك ئىدىغۇ!؟ جەمئى شەھەر خەلقى 300 يىللىق مۇقەددەس ئىبادەتخانىسىدىكى بۇددا رەسىملىرىنىڭ تەلتۆكۈس

سىزىلىپ پۈتكىنىگە ئاتاپ بۇت سەيرىسى ① گە ئوخشاش كاتتا مەركە. مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ تەبرىكلىشى، بۇددا سىزمىچىلىقىنىڭ گەڭ نادىر جەۋھەرلىرى جۇغلانغان كاتتا بۇ ساڭرام مەغرىپ. مەشرىقنىڭ سەنئەت غەزىنىسى بولۇپ، ئەۋلادتىن. ئەۋلادقا ساقلىنىپ. داۋاملىشىپ، يارقىن نۇر چېچىپ تۇرۇشى كېرەك ئىدىغۇ؟! قانداق قۇدرەتلىك كۈچ، قانداق ئىلاھىي تەقدىر ئەلمىساقتىن. ئادەم يارالمىشىدىن تارتىپ قۇملۇقتىكى خەلقلەرنىڭ پىشانىسىگە شۇنداق ھېسابسىز مەشئۇم قىسمەتلەرنى پۈتۈۋەتتى!؟ قانچە قېتىملاپ مەدەنىيەتنىڭ ئەڭ يۇكسەك پەللىسىگە يەتكەندە بىردىنلا ھالاك قىلىپ تاشلىدى. ئاھ! كۆكتىكى ھەممىگە قادىر تەڭرىلەر، نېمە ئۈچۈن، نېمە ۋەجدىن شۇنداق بولدى؟؟؟

قېرى رەسسام بىردىنلا شىددەت بىلەن كەينىگە ئۆرۈلدى. ئۇششاق-سارغۇچ قۇم دانچىلىرى ياشتىن ھۆللەنگەن ساقاللىرىغا چاپلىشىپ، قورقۇنچلۇق تۇس ئالغاندى. ئۇ، بىر نەچچە دەقىقە ئىبادەتخانا مېھرابىدىكى بۇددا ھەيكەللىرىگە قادىلىپ تۇرغاندىن كېيىن سەۋدايىلارچە خىتاب قىلدى:

- ئاھ، ياراتقۇچى بۇدساتۋا! مۇخلىسلىرىڭغا ئاتا قىلغان جەبرى- زۇلۇملۇق ئالەمنىڭدە ئۇلار ئاپىرىدە قىلغان بۇيۇك سەنئەتكە ھۆكمىڭ شۇ بولسا، سېنىڭ ئىلاھىي ھەق- ئادالىتىڭگە نېمە دېگۈلۈك؟!

قېرى رەسسامنىڭ ئەسەبىي ئاۋازىدىن بۇتخانا ئىچى تىترىگەندەك بولۇپ، بىردىنلا ۋەھىمىلىك تۇس ئالدى.

شۇ چاغدا ساڭرام قورۇسىدا ئاللىقانداق بىرنەرسە- دۇمباق مۇنارىسى بولسا كېرەك، بوران زەربىدىن گۈلدۈرلەپ ئۆرۈلۈپ، ئىبادەتخانا ئىچى لەرزىگە كەلدى.

خېلىدىن كېيىن قېرى رەسسام بىلەن شاگىرتى ئىبادەتخانا ئىچىدىن ساڭرام سەيناسىغا چىقتى. ئۇلار يىپەكتىن ناھايىتى نېپىز قىلىپ ئىشلىگەن چۈمپەردىسىمان توقۇلما بىلەن يۈز- كۆزىنى مەھكەم ئورىۋالغاندى (تەكلىماكاننىڭ بوران قۇتۇرغان قۇملۇقلىرىدا ئۇنىڭسىز يول يۇرۇش ئۆلۈم بىلەن باراۋەر ئىدى. ئۇششاق ھەم ئوغا كەبىي قۇم دانچىلىرى كۆز، ئېغىز- بۇرۇن ھەتتاكى قۇلاقلارغىچە توشۇپ، ھەش- پەش دېگۈچە كىشىنى ئەجەل قوينىغا سۆرەپ كىرەتتى). كەڭ سەينا قۇم بىلەن تولغان بۇلۇپ، ساڭرامنىڭ رەڭدار ئويما نەقىشلىق دەرۋازىسىمۇ غايىب بولغاندى. قۇم ئۈستىدە 100 يىللىق توغراق ياغاچلىرىدىن ياسالغان ھەيۋەتلىك دۇمباق مۇنارىسى قاپ بېلىدىن غۇلاپ، چېچىلىپ ياتاتتى. ئىبادەتخانا لەمپىسىنىڭ تۆۋرۈكىگە باغلانغان بىر جۇپ پەرغانە ئېتى ئېگىلىرىنى كۆرۈپ تاقەتسىزلىك بىلەن ئورنىدا چاپچىپ، كىشنەپ كەتتى.

قېرى رەسسام ئىبادەتخانا پەلەمپىيى ئۈستىدە توختاپ شەھەرگە سەپسالدى. ساڭرام شەھەر. مەركىزىدىكى ئېگىزلىككە جايلاشقان بولۇپ، پۈتكۈل شەھەرنى بىمالال كۆرگىلى بولاتتى. ئۇنىڭ تورلاشقان كۆزلىرىدە، يىپەك توقۇلما سىرتىدىن توپان كەبىي قۇم ئېقىنلىرى قۇتراۋاتقان بىپايان قۇم دېڭىزى نامايان بولدى. بىر نەچچە كۈن ئىچىدىلا، كۈرەڭلىغان ئاھالىنىڭ ھايات بۇلىقى- بەختىيار ماكانى بولغان، مەغرىپ- مەشرىقتىكى سەييياھ- سودىگەرلەرنىڭ، بۇددا دىنى مۇخلىسلىرىنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان قەدىمىي- ئاۋات شەھەردىن بىر پارچە قۇملۇقلا قېپقالغانىدى. پەقەت سەپسېلىپ قارىغاندىلا قۇملۇق ئۈستىدە تېخى پۈتۈنلەي كۆمۈلۈپ كەتمىگەن ھەددى- ھېسابسىز بۇددا مۇنارلىرى ⑤ نىڭ ئۈچىنى سۇس ئىلغا قىلغىلى بولاتتى. ئەسىرلەردىن بېرى بۇ شەھەرنى يىراق دالا سەھرالىرىدىكى ۋەھشىي قەۋملەرنىڭ تالان- تاراج، قىرغىنچىلىقلىرىدىن ئامان- ئېسەن ساقلاپ كەلگەن مۇستەھكەم شەھەر سېپىلىدىنمۇ ئىزنا قالمىغانىدى.

قېرى رەسسام كۆزىنى يۇمدى. ئۇنىڭ خىرە تۇمان باسقان خاتىرىسىدە مۇشۇ شەھەر بىلەن چەمبەرچەس باغلىنىپ كەتكەن 70 يىللىق رەسساملىق ھاياتى بىر- بىرلەپ ئۆتتى. بۇددا سىزمىچىلىقىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى پېشۋالىرىدىن بولغان بوۋىسىنى، قۇملۇقتىكى بوستانلىق شەھەرلەردىن تا قەندىھارغىچە شۆھرەت قازانغان سەنئەتكار ئاتىسىنى ئەسلىدى. ئۇلار- ئۇچ ئەۋلاد مۇشۇ شەھەرنىڭ ئېھرام- ئىبادەتخانىلىرىدا ئۆزلىرىنىڭ بىر ئۆمۈرلۈك يۇرەك قانلىرىنى- بۇددا سىزمىچىلىقىنىڭ ئەڭ نەپىس نامايەندىلىرىنى قالدۇرغانىدى. ئەپسۇسكى، ئۇلارنىڭ ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە قوشقان ئالەمشۇمۇل تۆھپىلىرى شەھەر بىلەن قوشۇلۇپ، چوڭقۇر قۇم ئاستىغا دەپنى قىلىنىپ كېتىدۇ. قەدىمىي شەھەرنىڭ نامىمۇ تارىخىي پۈتۈكنامىلەردىن ئەبەدىيلىك ئۆچىدۇ ...

قېرى رەسسام بىردىنلا سالماق ئەمما كەسكىن بىر ھەرىكەت بىلەن بېشىدىكى يىپەك توقۇلمىنى يۇلۇپ ئېلىپ يەرگە تاشلىدى. يىپەك رەخت قۇم بېغىرلاپ خېلى يەرگىچە ئۇچقاندىن كېيىن، ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ قۇملۇقتىكى سىرلىق روھلاردەك قۇم بوران ئىچىدە غايىب بولدى. ئۆز بېشىغا چۈشكۈسى بەختسىزلىكنىڭ پاجىئەلىك بىشارىتىنى سەزگەن شاگىرت ئاپئاق ئاقىرىپ كەتتى.

- ئۇستاز؟!

- مەن بۇ ئەزىز دىيارىمنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن.

شاگىرت ئۇستازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ يىقىلدى. جۇدالىق ياشلىرى كۆزلىرىدىن تاراملاپ تۆكۈلۈشكە باشلىدى:

- مەن سىزنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن، ئۇستاز! بېشىمىزغا چۈشكەن كۈلپەت- جۇدالىق سىز سىزمۇ تارتقۇسىزدۇر. مەن ھەرگىزمۇ بۇ ھالاكەتلىك جايدىن بىر ئۆزىڭىزنى ئەجەل قۇچىقىغا تاشلاپ بېرىپ كېتەلمەيمەن. مەن ئۆزۈم يالغۇز ياياق ئاتنى يېتىلەپ، سىزنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپ تۇرغان خەلقىمنىڭ ئالدىغا نېمەدەپ بارىمەن. ئۇلار مەندىن: بىزنىڭ قەدىردان كىشىمىز- خەلقىمىزنىڭ سەنئىتى ئۈچۈن بىر ئۆمۈر ئەجىر قىلغان، ئۇنى جاھان ئەھلىگە تونۇتۇپ پارلاق نۇر چاچقۇزغان ئۇلۇغ رەسسامىمىز قېنى؟ ئەجىبا، سەن ئۇنىڭ ئەڭ نەمۇنىلىك شاگىرتى تۇرۇپ، شىددەتلىك جەڭ مەيدانىدا ئاتىسىنى تاشلاپ قاچقان ئارسىز قاچقۇن جەڭچى كەبىي ئۇستاز سىز قانداق قايتىپ كەلدىڭ؟ بىز ئەمدى ئۇنىڭسىز يېڭى شەھىرىمىزنى قانداق قۇرۇمىز؟ ئېھرام- ئىبادەتخانىلىرىمىزنى قانداق بەرپا قىلىمىز!؟ دەپ سورىسا، نېمىدەپ جاۋاب بېرىمەن.

قېرى رەسسامنىڭ بوغۇزىغا ئاچچىق يىغا قاپلاشتى. ھاياتلىق ئالىمىدە ئۆزىنىڭ بىردىنبىر ئىز باسارى بولغان سادىق شاگىرتىنى يۆلەپ قوپۇرۇپ باغرىغا چىڭ باستى.

- مەن ئاددىي ئادەملەرنىڭ ئارىسىدىن سەندىكى سەنئەتكارلارغا خاس تالانت- ئىدرەكنى بايقىغاندىن تارتىپ ساڭا رەسساملىقنىڭ ھەممە سىر- ماھارەتلىرىنى يوشۇرماي ئۆگەتكەنىدىم. سەن يۈزلىگەن شاگىرتلىرىم ئىچىدىكى بىردىنبىر رەسساملىق كامالىتىگە ئېرىشكەن كىشى- ھازىردىن باشلاپ سەن ھەقىقىي بىر رەسسام. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭلۈم ئەمىنكى، ئۆلۈش ئالدىدا خەلقىمگە ھېچقانداق ۋىجدانىي قەرزگە بوغۇلمىدۇم- ئۇلارنىڭ كېيىنكى سەرسان- مۇشەققەتلىك ھاياتلىق مۇساپىسىدە ئۈمىدىنى يەردە قويمايدىغان ئىز باسارىمنى قالدۇرۇپ كەتتىم. سەن بېرىپ خەلقىمگە ئېيت. مېنىڭ- ئاللىبۇرۇنلا ئەجەل سايە تاشلىغان قېرى سەنئەتكارنىڭ قىسمىتى قەدىمدىن بېرى ئەجدادلىرىمىز ياشاپ كەلگەن مۇشۇ شەھەرنىڭ تەقدىرى بىلەن مەھكەم باغلىنىپ كەتكەن. مەن ھەممىنى تاشلاپ، خەلقىمنىڭ ئالدىغا قايتىپ بارغان ھالەتتىمۇ روھىم مۇشۇ شەھەر بىلەن بىللە قۇم ئاستىغا كۆمۈلۈپ كېتىدۇ. يېڭى ماكاندا ئۇزۇنغا قالماي خەلقىمنىڭ بېشىغا يېڭى قايغۇنى سېلىپ، دەرت- ئەلەمدىن ئۆلۈپ كېتىمەن. تەڭرىلەرنىڭ ھۆكۈمى شۇ بولغانىكەن، قۇم بوران مېنى مۇشۇ يەرگە- ئىبادەتخانا ئىچىگە دەپىن قىلسۇن. بەلكى پەلەك چۆرگىلەپ يېڭى بىر ئىلاھىي قۇدرەت قەدىم بىر ئىنساننىڭ 27 يىللىق يۈرەك قېنىنى- قۇملۇق سەنئىتىنىڭ جەۋھەرلىرىنى مىڭ يىللاردىن كېيىن بىردىنلا جاھانغا نامايەن قىلسا، كىشىلەر ئەڭ ئاخىرقى تام رەسىمى ئالدىدا ئەڭ ئاخىرقى تىنىغىغىچە رەسىم قەلىمىنى تاشلىمىغان قېرى رەسسامنىڭ قۇرۇپ مومياغا ئايلانغان جەسىتىنى كۆرەر. شۇ چاغدا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قانداق ئادەملەرنىڭ ئۇرۇقى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالىسا، مەن ئۈچۈن شۇ كۇپايە.

شاگىرت ھۆركىرەپ يىغلاپ، يەرگە تىزلىنىپ توققۇز قېتىم باش ئۇردى. قەدىردان ئۇستازى بىلەن مەڭگۈلۈك ۋىدالاشتى. ئەجەل پۇرىقىنى سېزىپ ئەسەبىيلەشكەن ئاتلار شاگىرتنى ئېلىپ كۆزنى يۇمۇپ- ئاچقۇچە قۇم بوران ئىچىدە غايىب بولدى. ئۇنىڭ ئات ئۈستىدە نالە- زار قىلىپ ئېيتقان ئاخىرقى ۋىدالىق سۆزلىرىنى بوران يۈتۈپ كەتتى.

قېرى رەسسام لەۋلىرى تىترىگەن ھالدا پىچىرلىدى:

- ئەلۋىدا خەلقىم، تىلىكىڭلارنى يەردە قويغان بەختسىز رەسسامىڭلارنى كەچۈرۈڭلار!

ئۇ، خېلىغىچە شاگىرتىنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئىبادەتخانا ئىچىگە كىرىپ كەتتى. رەسىملىرىنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى سىزىلىشى كېرەك بولغان ئاق تام ئالدىدا بىردەم چوڭقۇر خىيالغا پېتىپ تۇرغاندىن كېيىن، قولىغا يۇڭ قەلەمنى ئېلىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن رەسىم سىزىشقا كىرىشىپ كەتتى.

شۇ چاغ- بۇنىڭدىن 1500 يىللار ئىلگىرى- تەكلىماكان قوينىدىكى بۇتخانا سىرتىدا بوران تېخىمۇ دەھشەتلىك گۈركىرەپ، قۇم ئېقىنلىرى كۈنگىرىلەردىن ئىبادەتخانا ئىچىگە شىددەت بىلەن ئېقىپ كىرىشكە باشلىدى.

1997- يىل 3- مارت، ئۈرۈمچى

ئىزاھلار

① ساڭرام- ھويلا- ئاراملىرى بولغان چوڭ تىپتىكى بۇددا ئىبادەتخانىسى.

② قەنىشقا II - قەدىمىي يەركەنت ۋە ئۇدۇندىن تارتىپ شىمالىي ھىندىستانغىچە بولغان كوشان ئىمپېرىيىسىنىڭ ھۆكۈمرانى. مىلادى 100- يىلى كەشمىردە بۇددىستلارنىڭ قۇرۇلتىيىنى ئېچىپ، بۇددىزمنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا، تىبەت، جۇڭگو، ياپونىيىگىچە تارقىلىشىدا زور رول ئوينىغان.

③ ئەنەتكەكتىن چىنغىچە ئۆرنەك بولغان- ئۇدۇندا بۇددا دىنى سىزمىچىلىقى گۈللىنىشكە باشلىغاندا، بۇددا دىنىنىڭ ماكانى بولغان ھىندىستان (ئەنەتكەك) دىمۇ تېخى بۇددا سىزمىچىلىقى پەيدا بولمىغانىدى. ئۇدۇن تۇنجى بولۇپ دۇنيا مەدەنىيەت غەزىنىسىدىكى گۆھەر بولغان بۇددا سىزمىچىلىقىنى ياراتقان. كېيىنچە ئۇدۇن بۇددا رەسسامچىلىقىنىڭ ئۇسلۇبى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىن تاكى ياپونىيىگىچە تارالغان. ھەتتاكى ياۋروپانىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى شەرق بىلىم يۇرتلىرىغا خاس رەسىمچىلىكىمۇ ئۇدۇن ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان.

④ بۇت سەيرىسى- بۇددىزم گۈللەنگەن قەدىمكى ئۇدۇندا تۆت يىلدا بىر ئۆتكۈزۈلىدىغان داغدۇغىلىق- كاتتا دىنىي بايرام. بۇ توغرىلىق مىلادى V ئەسىردە غەربكە نوم ئالغىلى بارغان فاشيەن قاتارلىقلار ساياھەت خاتىرىسىگە تەپسىلىي خاتىرە قالدۇرغان.

⑤ بۇددا مۇنارلىرى- «ئۇ ئەلدە ئاھالىلەر زىچ ئىكەن. ھەممە ئاھالىلەر ئىشىك ئالدىدا كىچىك مۇنار سالغان بولۇپ، ئەڭ كىچىكلىرىنىڭمۇ ئېگىزلىكى ئىككى غۇلاچ كېلىدىكەن».

- فاشيەننىڭ ئۇدۇندىكى ساياھەت خاتىرىسىدىن

ئاپتور: ئۈرۈمچى شەھەرلىك دۆلەت باج ئىدارىسى غەربىي پويىز ئىستانسىسى باج پونكىتىنىڭ خادىمى (M1)

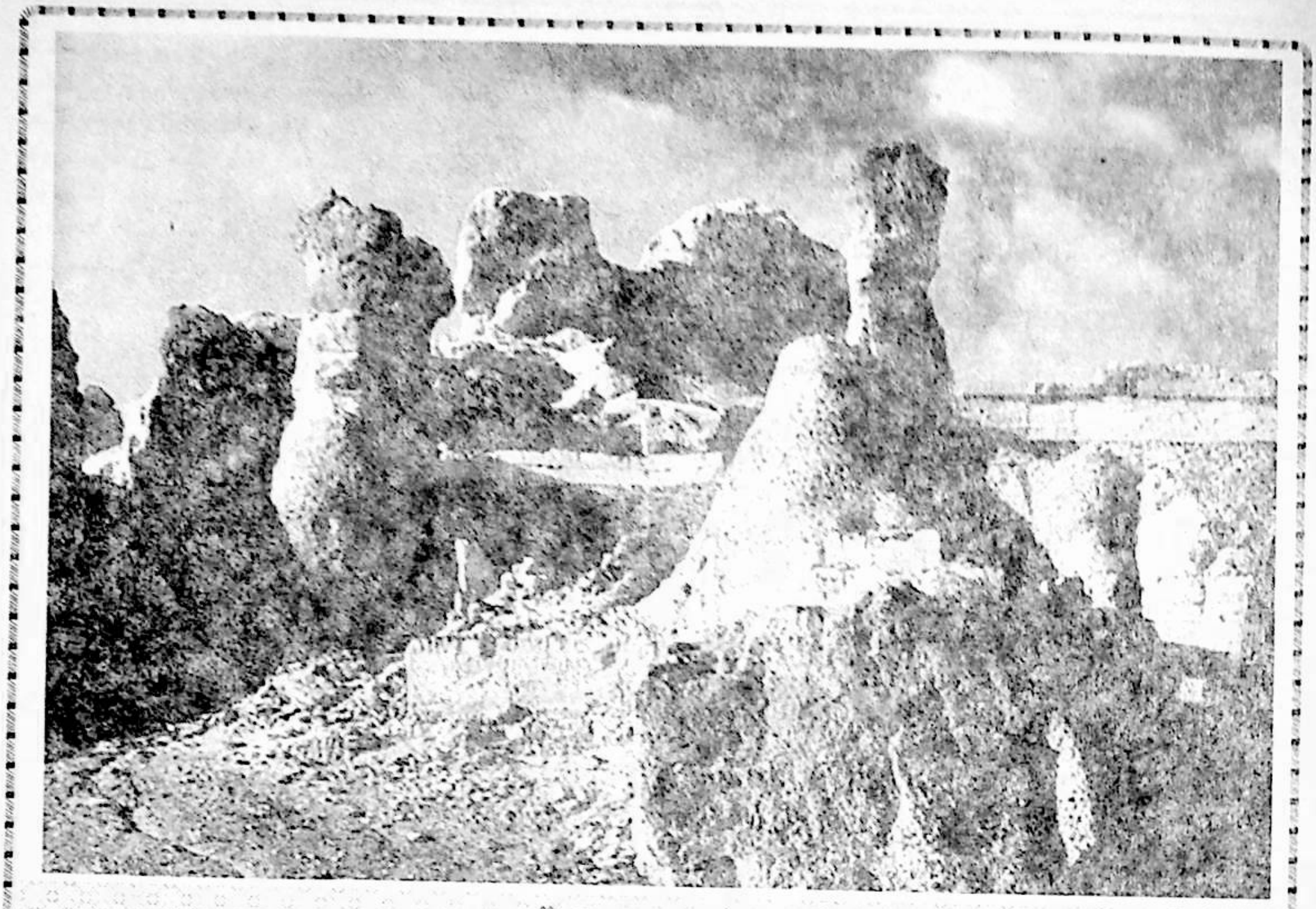

بۆرە توپۇقى

(هېكايە)

مەھمۇت سىدىق

قېرىلىقنىڭ ئالامىتى- ئەسلىمىنىڭ باشلىنىشىدۇر.
-ل . تولستوي

بوۋاي كۈندىلىك ئادىتى بويىچە بىنانىڭ ئارقا تەرىپىدىكى بالكون پەشتىقىغا تىزىلغان ئون نەچچە تەشتەك گۈلگە چاچما چۆگۈندە سۇ چېچىپ بولغىچە پۇت- قوللىرى سىرقىراپ ئاغرىپ كەتتى. چۆگۈننى ئاستا يەرگە قويۇپ چىغ ساپاغا كېلىپ ئولتۇردى-دە، يىراق- يىراقلاردىن غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاقباش چوققىلارغا قاراپ خېلىغىچە ھاسىراپ- ھەمىدەپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، بىنانىڭ قارشى تەرىپىدىكى يولنىڭ ئىككى چېتىنى ئىگىلەپ سەھەردىلا سودىسىنى باشلىۋەتكەن كۆكتات ئېلىپ- ساتارلارغا، چار بازارچىلارغا نەزەر تاشلىدى.

ئەنە، ھەر كۈنى سەھەردە ئاسمانپەلەك كۆكتات بېسىلغان ھارۋىنى سۆرەپ بۇ بازاردا پەيدا بولۇپ، ئېلىپ- ساتارلارنى تەمىنلەپ تۇرۇدىغان، قاراماتاق چىرايى قورۇلۇپ، پۈرلۈشۈپ كەتكەن كوسا چىراي بوۋاي بۈگۈنمۇ ھەممىدىن بالدۇر ھارۋىسىنى سۆرەپ بۇ بازارغا كىرىپ كەلدى. ئېلىپ- ساتارلار بوۋاينىڭ ھارۋىسىغا ئۆزلىرىنى ئېتىشتى. ئارقىدىن سۇڭپىياز، پەمىدۇر، تەرخەمەك ... دېگەندەك سەي- كۆكتاتلار بېسىلغان ھارۋىلار بازارغا كىرىپ كەلدى. كۆكتاتچىلار بىلەن ئېلىپ- ساتارلار ئوتتۇرىسىدا باھا تالىشىش، ئېلىپ- ساتارلار ئۆزئارا «ئولجا» تالىشىش جېڭى يەنە باشلاندى. ۋارقىراش- جارقىراشلار، ئېغىزغا ئالغۇسىز ئىپلاس گەپلەر، نەپ- پايدا ئۈچۈن بىر- بىرىنىڭ ئەڭ ئىپلاس، پاسكىنا يەرلىرىنى يالاپ بېرىشكە تەييار تۇرغاندەك ھالەتتىكى ھىجىيىشلار، يېلىنىشلار بوۋاينىڭ كۆز ئالدىدا يەنە قايتا زاھىر بولدى.

بوۋاي ھەر كۈنى بو كۆرۈنۈشلەرنى كۆرۈپ تۇرغاچقا، سودا قىلىش، پايدا يۇلۇپ ئېلىشقا كارامەت پىشىپ كەتكەن، ۋاقتى- سائىتى كەلسە خېرىدار تالىشىپ بىر- بىرى بىلەن بوغۇشۇپ كېتىدىغان، ئورتاق زىيانغا ئۇچرىغاندا بولسا، بىر- بىرىگە تەسەللىي بېرىپ قېرىنداش- تۇغقاندىنمۇ چارى مېھرىبانلىق كۆرسىتىشىدىغان، بارلىقىنى مۇشۇ ئالقانچىلىك كالتە بازارغا ئاتىۋەتكەن ئېلىپ- ساتارلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ كۈندە قانچىلىك پايدا تاپىدىغانلىقىمۇ ئۇنىڭغا بەش قولدەك ئېنىق بولۇپ

كەتكەنىدى. ئۇ ھازىر بۇ كۆرۈنۈشلەرگە ئەمەس، بەلكى بۇ بازاردىكى «ستاژى» ئەڭ ئۇزۇن بىر نەچچە بوۋاي- مومايىنىڭ چىڭداپ كۆكتات بېسىلغان ھەر يوغان چىغ سېۋەت- باداڭلارنى، ھەر باغلىمى قۇچاققا بىر كېلىدىغان سۇڭپىيازلارنى ھارۋىدىن يۇلۇپلا ئېلىپ ئۆزلىرىنىڭ تارازىلىرى ئالدىغا ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىغا قاراپ، بايام مۇشتۇمچىلىك چوڭلۇقتىكى سۇ چاچقۇنى كۆتۈرگەن قوللىرىنىڭ ھازىرمۇ سىرقىراشلىرىغا، يۈرىكىنىڭ ئېغىشىغا قاراپ ئۇلۇغ- كىچىك تىندى ...

* * *

ئۇ خىيال سۈرۈپ تۇرغاندا كەنجى نەۋرىسى ئۇنىڭ پۇتىغا ئېسىلدى:

- بوۋا، ئاپئاق مومام سىزنى چاقىرىدۇ.

بوۋاي مومىيىنىڭ ئەپچىل- چېۋەر قوللىرىدا رەتلىك كىيىندۈرۈلگەن، ئالتە ياشقا قەدەم قويغان بۇ ئوماق قىزچاقنى ئەركىلىتىپ قۇچىقىغا ئالماقچى بولدىيۇ، كېسىلىنى داۋالىغان دوختۇرنىڭ سەھەر، ئەتىگەن مەزگىلىدىكى ۋاقىت ئۆزىگە ئوخشاش يۈرەك كېسەللىرىگە نىسبەتەن ئەڭ خەتەرلىك مەزگىل ئىكەنلىكىنى، بۇنداق ۋاقىتتا كۈچەپ ھەرىكەت قىلىشقا، بىر نەرسە كۆتۈرۈشكە بولمايدىغانلىقىنى ئەسكەرتكەنلىكىنى ئويلاپ، قىزچاقنى يېتىلىگىنىچە ئاشخانا ئۆيگە قاراپ ماڭدى.

- سەھەردىلا چىقىۋالدىلاغۇ بۇ يەرگە، زۇكامداپ قالىلا جۇمۇ.

موماي شۇنداق دېگەچ بىر لىگەندە گۆش، بىر لىگەندە قۇيماق ئېلىپ چىقىپ تاماق شىرەسىگە تىزدى. ئارقىدىن گۈپۈلدەپ كەرەپشە پۇرىقى دىماققا ئۇرۇلۇپ تۇرغان بىر قاچا شوۋىگۈرۈچنى بوۋاينىڭ ئالدىغا قويغاچ چوڭ نەۋرىلەر ياتقان ياتاق ئۆيگە قاراپ ئۇلارنى چاقىردى:

- ھەي، ئەمدى ئورنىڭدىن تۇرۇشمايدىغان بولساڭ، بېشىڭغا سوغۇق سۇ چاچىمەن جۇمۇ، مەكتىپىڭگە كېچىكىپ قىلىشىسەن ھېلى ... سەن ماڭقىلارنى ئاتا- ئاناڭ باشقۇرمىسا بىكار.

بوۋاي ئالدىغا پەرتۇق تارتىپ سەھەردىلا ئائىلە ئىشلىرىنى سەرەمجانلاشتۇرۇشقا كىرىشىپ كەتكەن مومىيىغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ ئاشقا قوشۇق سالدى. قارىغۇنى كۆزىدىن ئايرىسىمۇ ھاسىسىدىن ئايرىماپتۇ، دېگەندەك ئۆزى كېسەل كۆرپىسى بولۇپ قالسىمۇ، خۇدانىڭ بۇ ئىشچان، تۈجۈپلىك، تەلەپچان مومىيىنىڭ تېنىنى سالامەت قىلغانلىقىغا شۈكرى قىلىپ، ئاشنى ئىشتىھا بىلەن ئىچىشكە باشلىدى.

- قان بېسىملىرى چۈشەرمىكىن، دەپ كەرەپشىنى كۆپ سالدىم، بەتتام بولۇپ قاپتىمۇ؟ ... ئەتىگەنلىك تاماق بولغاندىكىن گۆشنىڭ قارا يېرىدىن بىرەر پارچە يەپ قويسىلا.

موماي شۇنداق دېگەچ قىزچاققا گۆش يېگۈزۈشكە باشلىدى. يەنە بىر نەچچە قېتىم توۋلىغاندىن كېيىن، چوڭ ئوغلىنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان ئىككى بالىسى كۆزلىرىنى يىرتىپ دېگۈدەك ئېچىپ تاماق شىرەسىنىڭ ئالدىغا كېلىشتى.

- بۇرۇتلىرى خەت تارتىپ، چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ قالغاندىمۇ ئويغاتمىسا قوپمايدۇ. يۈزلىرىڭنى ھۆل قىلىپلا كېلىشتىڭغۇ بۇ يەرگە، مېڭىشە، ئېغىزلىرىڭنى چوتكىلىشىپ كىرىش. ئاخشىمى ئېغىزلىرىڭنى چايقىماي، پۇت- قوللىرىڭنى يۇماي يېتىشساڭ، ئەتىگەندە يۈزلىرىڭنى چالا- پۇلا يۇيۇپلا تاماق يېيىشسەڭ، ئېشەكنىڭ تاپىدەك پۇرايدىغان بولۇپ قېلىشىسەن.

بىر- بىرى بىلەن بەس تالاشقاندەك تەڭلا بوي تاتقان ئىككى نەۋرە ئورنىدىن تۇرۇپ چىش پاستىسى، چوتكىلىرىنى ئېلىپ تورۇبا ئالدىغا كېلىشتى.

چوڭ- چوڭ كۆزلىرى چوغدەك يېنىپ تۇرغان بۇ مومايدىن نەۋرىلەر تۇرماق چېچىغا ئاق ئارىلىغان چوڭ ئوغۇلمۇ قورقاتتى، دېگىنىنى بىجا كەلتۈرەتتى. قولۇم- قوشنىلار بالىلارنى، نەۋرىلەرنى ئەدەبلىك، قائىدىلىك چوڭ قىلىدىغان بۇ مومايىنىڭ تەرىپىنى قىلىشاتتى.

موماي ئۆيدىكىلەرنى ناشتا قىلدۇرۇپ، بوۋاينىڭ دورىسىنى ئىچۈرۈپ بولغاندىن كېيىن ئۆيلەرنى سەرەمجانلاشتۇرۇشقا باشلىدى. بوۋاي يەنە بالكونغا چىقىپ چىغ ساپادا ئولتۇرۇپ، قارشى تەرەپتىكى يولدا مىغىلدىشىپ يۈرگەن ئادەملەرگە نەزەر تاشلىدى. قىزچاق بوۋاي ئولتۇرغان ساپاغا يانداق قويۇلغان ساپاغا يامىشىپ چىقىپ ئولتۇرۇپ، كۈندىلىك ئادىتى بويىچە يەنە بوۋىسىنىڭ خىيالىنى بۆلۈپ چۆچەك ئېيتىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپ تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن بوۋاي: «ئەتسۇن كوزا، چايقاي ئېغىز، ئۇلارنى يەپ بولاي سېمىز» دەپ ۋەقەلىكنى شاخلىتىپ چۆچەك ئېيتىشقا باشلىدى. شۇ ئارىدا بالكوننىڭ ئالدى تەرىپىدىن تولىمۇ ياڭراق، يېقىمسىز ئاۋاز ئاڭلاندى:

- ھەق دوست ئىللەللا، سېخي جەننىتى، خۇدا رەھمىتى، سەدىقە بالانى يەر، تۆۋبە گۇناھنى ...

بوۋاي بۇ ئاۋازغا پەرۋا قىلماي چۆچىكىنى ئېيتىۋەردى. مومايىنىڭمۇ قولى ئىشتىن بوشىمىغان بولسا كېرەك، ئابدالغا بىر نەرسە ئېلىپ چىقىپ بەرمىدى. شۇ ئارىدا ئابدال يەنىمۇ بەكرەك توۋلاشقا باشلىدى:

- سائادەتلىك كۈندە غېرىبنىڭ كۈپايە قەدىمى يەتتى، بالانىڭ قەدىمى يەتمەس. سەدىقە بالانى يەر، تۆۋبە گۇناھنى ...

بوۋاي ھەر كۈنى ئىشىكى ئالدىدا قەرەلسىز ياڭرايدىغان بۇ ئاۋازنى ئاڭلىسىلا پۈتۈن بەدىنى تىكەنلىشىپ كېتەتتى. بىر چاغلاردا چەككەن ئېغىر

ئازاپى يەنى ئاي- ئايلاپ ئېتىز ئۇستىدە يېتىپ ئىشلەپمۇ قورسىقى تويغىدەك زادىرا- ئۇماچقا ئىگە بولالمىغان، پۈتۈن ئۇ زايىدىن غەربىلىق، ئەت- يېنىدىن توپا توزۇپ تۇرىدىغان بەندىلەر بىلەن بىرگە ئەمدىلا كۆزى ئۇيقۇغا يېرىشىغا مانا مۇشۇ ئاۋاز ئىگىسى تاڭىلدىتىپ ئورغان بالا ①

ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ، بۇ بەندىنىڭ يۈرەككە تىترەك سالىدىغان سەت ئاۋازى ئاستىدا كەتمەن چېپىپ، تاغار يۇدۇپ ئىشلەپمۇ، يەنە كېچە بىر چاغقىچە كۆرەش- پىپەن قىلىنىپ ئۆتكەن ھايات، بۇ بەندىنىڭ شۇ چاغدىكى قىلمىشلىرى كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ئۇنى ئازابلىغاچقا، شۇ تاپتا ئۇ، بۇ ئاۋاز ئىگىسىنىڭ زوۋانىنىڭ تۈتۈلۈپ قېلىشىنى تىلەپ ئولتۇردى. «ئۇلارنى يەپ بولاي سېمىز» دېگەن گەپلىرىمۇ نەچچە قېتىم توختاپ، قىزچاق بوۋىسىنىڭ سۆرلۈك چىرايىغا قاراپ قالدى. ئابدال يەنىمۇ قەھىرلىك ئاۋازدا توۋلاشقا باشلىدى:

دۇنياغىلا بولمايلا نېسىپ،
ئاخىرى ياتارسىز گۆردە سېسىپ.

شەھەر ئادەملىرىنى تەسىرلەندۇرۇشنىڭ ئوڭاي ئەمەسلىكىنى چۈشىنىپ يەتكەن بۇ ئابدال تەرىپىدىن توقۇلغان بۇ گەپلەر بوۋايغا قارىتىپ ئاتايىن دېيىلگەندەك تۇيۇلۇپ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى، تىلى تۆتۈلدى. قىزچاق نېمە بولغىنىنى بىلەلمەي بوۋىسىدىن قاغىنىڭ ئەمدى قەيەرگە بارغانلىقىنى، ئېغىزىنى چاپقىغان- چاپقىمىغانلىقىنى، ئۇلار يېگەن- يېمىگەنلىكىنى سوراشقا باشلىدى. بوۋاي بولسا يىراق- يىراقلارغا تىكىلگىنىچە ئۇندىمەي جىممىدە ئولتۇرۇۋەردى.

گۆرنىڭ ئىچى قاراڭغۇلۇق،
ھالال- ھارام ھېسابى قىلغۇلۇق.
پانىي ئالەمدە سېخىي بولۇپ،
سەدىقىدىن يوروق تاپقۇلۇق.

نەچچە يىلدىن بېرى ئېقىپ يۈرۈپ بۇ ھۇنەرگە پىشىپ كەتكەن بىزەك ئابدال تەرىپىدىن توقۇپ چىقىرىلغان، يۈرەكنى ئېزىدىغان بۇ قوشاقنى بوۋاي نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاڭلاۋېرىپ قۇلاقلىرى پۈتۈپ، بەدىنىگە تىترەك ئولىشىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

تۆت كۈنلۈك بۇ پانىي ئالەمدە،
مەھشەر كۈنىنى ئويلىمىغۇلۇق.

بوۋاي بۇ مۇتتەھەمنىڭ بىرەر نەرسە ئالمىغىچە ئىشكى ئالدىدىن كەتمەيدىغانلىقىنى بىلىپ، كەمزۇلىنىڭ قويۇن يانچۇقىدىن ئون كويلۇق پۇلدىن بىرنى ئالدى-دە، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىككە قاراپ ماڭدى. نەۋرىسى ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

دارازا، ئورا كۆز، چۈپۈر يۈز، 50- 60 ياشلاردىكى بۇ بەندە بوۋاينىڭ غەزەپلىك چىرايىنى كۆرۈپ، دوق قىلىش نەزەرىدە سۇنغان پۇلغا ئىسلاش قولىنى ئۇزاتقاچ خۇشامەت بىلەن ھىجىيىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

- رەھمەت، رەھمەت ... بۇ شەھەردە سىلىدەك سېخىي ئادەم يوق. بىر كۈن كەچكىچە كەر بالانىڭ ئېتىدەك سوكۇلداپ يۈز ئۆيگە بارساقمۇ، بىردىرسىمۇ سىلى بەرگەندەك پۇلدىن بىرەرنىسى بەرمەيدۇ دېسىلە. پەرزەنتى دېگەن گەجدادىنىسى تاتىدۇ. ھى- ھى ... ئېسىلىرىدە باردۇ. بىز گەسلى بىر مەھەللىلىك. سىلى ئۆسۈپ- ئۆسۈپ بۇ يەردە چوڭ كادىر بولدىلا، بىزمۇ ئېقىپ- ئېقىپ مۇشۇ شەھەرگە كېلىپ توختىدۇق. ئۆزلىرىنىڭ بوۋىلىرىمۇ كاتتا ئۆتكەن سېخىي ئادەممىشكەن. مېنىڭ داستانچى- راۋاپچى بوۋامنى ئۆيگە چاقىرىپ ئاتا تەرەپ يەتتە ئەجدادىنىڭ، ئانا تەرەپ يەتتە ئەجدادىنىڭ تارىخىنى قوشاقلا قاتقۇزۇپ داستان توقۇغۇزۇپتىكەن. بۇنىڭ ھەققى- ھۆرمىتى ئۈچۈن، بوۋامنى بىر ئارغىماقلا مىندۇرۇپ، بىر تۈگە چەكمىنى تۇن يېپىپ يولغا سالىتىكەن. دادىلىرىمۇ ...

ۋاتىلداپ سۆزلەۋاتقان بۇ دارازىنىڭ گېپىنىڭ تۈگىشىنى سەۋرسىزلىك بىلەن كۈتۈپ تۇرغان بوۋاي تاقەت قىلالمای ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى:

- سىلى خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى خالىغان چاغلىرىدا ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ئارقىراپ تۇرۇۋالمىدىكەنلا، ئۆزلىرى دېۋانىمۇ ياكى ئابدالمۇ، قېنى بىر ئېيتىپ باقسىلا؟

- ھە ... ھى- ھى- ھە- ھەممىسى ئوخشاش ئەمەسمۇ. ئەمدى شۇ، ئادەم دېگەن غەپلەت باسىدىغان مەخلۇق، كېچىسى يامان چۈش كۆرۈپ قالغانلار، خۇدايىم دىلىغا ئىنساب- ئىمان سالغانلار بىزدەك غېرىب- بېچارىلەرگە سەدىقە بەرسەك بولاتتى، دەپ تۇرغاندا ئىشىك ئالدىدا پەيدا بولمىز، قايلىسىلا ...

- مەنغۇ ھەر دائىم قاغىنىڭ قاقىلدىشىدەك چىقىدىغان ئاۋازلىرىنى شۇ ئاڭلىمىسام بولاتتى، دەپ تۇرغاندا ئىشىك ئالدىدا پەيدا بولىلا ... مۇنداق گەپ، مەن سىلىگە ھەپتىلىك سەدىقىنى بىرلا بېرەي، سىلىمۇ بۇ ئىشىك تۈۋىگە ھەپتىدە بىر كەلسىلە قانداق؟

- ھە، ھى ... ماقۇل. گۆرنىڭ ئىچى قاراڭغۇلۇق ...

- خۇدا ھەققى بىردەم كارىكىرىماي تۇرسىلا، مانا پۇل.

بوۋاي شۇنداق دېگەچ قويۇن يانچۇقىدىن يەنە ئون كوي پۇل ئېلىپ تەڭلىدى. بۇ ھالدىن خۇشال بولۇپ كەتكەن ئابدال ئېغىزىدىن كۆپۈك ئۆرلىتىپ قوشىقىنى ئوقۇشقا باشلىۋېدى، بوۋاي ئىشىكنى ئونىڭ يۈزىگە گۈپپىدە ياپتى.

مېھمانخانا ئۆيدە ئۆز ئىشى بىلەن بەنت بولىۋاتقان موماي بوۋايغا قاراپ:

- ئېشىپ- تېشىپ، ئابدال بىلەنمۇ زاكۇنلىشىدىغان بولۇپ قاپتىلاغۇ ئەمدى، - دېۋىدى، بوۋاي ئىزىدا تۇرۇپ قېلىپ مومىيىغا بىر نېمە دېيىشكە تەمشەلدى- يۇ، يەنە گەپ قىلماي

ئارقا تەرەپتىكى بالكونغا قاراپ ماڭدى.
بايانىدىن بېرىقى پاراڅلارغا ھەيران بولۇپ قاراپ قالغان قىزچاق بوۋايدىن سوئال سوراشقا باشلىدى:
- ئاپئاق بوۋا، ئۇ ئادەمگە نېمىشقا پۇل بېرىسىز؟
- بەرمىدىم، ئۆزى يۇلۇپ ئېلىۋالدى.
- ئۇ قانداق ئادەم، بوۋا.
- ئابدال، قىزىم.
- ئابدال دېگەننىڭمۇ دادىسى بارمۇ؟
- ...
- ئاپئاق بوۋا، چۆچەك ئېيتىپ بېرىڭە.
- قايسى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىمەن، قىزىم.
«ئۇر توقماق» نىمۇ ياكى «ئۇلار بىلەن قاغا» نىمۇ؟
- ياق، ياق، يېڭىسىنى.
- ئەمىسە «پادىشاھنىڭ كىيىمى بارمۇ؟» دېگەن چۆچەكنى ئېيتىپ بېرەيمۇ، قىزىم.
- ئۇنى تۇنۇگۈن ئېيتىپ بەرگەن، يېڭىنى ئېيتىپ بېرىڭ، مەن ئۆيگە بارغاندا ئانام بىلەن دادامغا ئېيتىپ بېرەي بوۋا ... خۇش بولاي، ئاپئاق بوۋا ...
- ماقۇل، يېڭىنى ئېيتىپ بېرەي، قىزىم.
بوۋاي نەۋرىسىنىڭ چىڭ تۇرۇۋېلىشى بىلەن ھازىر ئويلاۋاتقان خىياللىرىنى، ئەسلىمىلىرىنى چۆچەك قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى:
- ئاپئاق قوزام، بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا مېنىڭمۇ بوۋام، دادام بار ئىدى. بايامقى ئابدالنىڭمۇ بوۋىسى، دادىسى بار ئىدى. بۇ ئابدالنىڭ بوۋىسىنى كىشىلەر قۇنەك قەلەندەر، دەپ ئاتىشاتتى. ئۇ قەلەندەر مال- دۇنيا توپلاش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ شۆھرىتى، نام- ئاتىقىنى نامايەن قىلىش ئۈچۈن تىلەيتتى. دېمەك ئۇ چاغلاردا ئادەتتىكى كىشىلەر تۇرماق ھەتتا بەزىبىر قەلەندەرلەرمۇ ئۆزىنىڭ نام- ئاتىقى، شۆھرىتىنى قوغدايتتى. بۇنداق قەلەندەرلەر ماۋۇ مۇتتەھەم ئابدالغا ئوخشاش كۇندە ئەمەس، كۇندە تىلەيتتى.
مەن قەلەندەر شاھمەن،
ئالەم ماڭا ۋەيرانمدۇر.
پايتەختىم- گۇلخىنىم،
ئوردام قەلەندەرخانمدۇر.
دەپ ساپايى چېلىپ، توپاركە كۇلا- جەندە كىيىپ، پىلىسرات كۆۋرۈكى رىۋايەت قىلىنمىدىغان شور دەريا ② تاشپاقىلىرىنىڭ قېپىدىن ياسالغان كىستىكاسىنى ③ يېنىغا ئېسىپ، چوڭ كوچىدا ماڭاتتى. كىشىلەر ئاتىغانلىرىنى ئېلىپ چىقىپ بەرسە، دۇئا قىلاتتى. بىر نەرسە بەرمىسە ئۆز يولىغا مېڭىۋېرەتتى. بەزىدە مەددالىقمۇ قىلاتتى. جەڭنامە- قىسسىلەرنى ئاجايىپ ماھارەت بىلەن سۆزلەيتتى. «ھەزرىتى ئەلى شاھمەردان»، «ئىمامى مەھدى ئاخىر زامان»، «ئابدۇراھماڭ- خانخوجا» داستانلىرىنى راۋاپ چېلىپ تۇرۇپ ئوقۇسا، شاگىرتلىرى دوست تارتىشىپ بېرەتتى. ئۇنىڭ شاگىرتلىرى كۆرگەنلا ئىشنى دەرھال قوشاققا قېتىپ راۋاپ چالالىغىدەك بولغاندا ئاندىن ئۇستىسىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ ئۆز يولىغا راۋان بولاتتى. ھەر قانداق ئائىلە ئەجدادىنىڭ ئىشلىرىنى قوشاققا قاتقۇزماقچى بولسا، بۇلارنى تەكلىپ قىلىپ ئۆز ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىپ قوشاق توقۇتاتتى. بۇنى كىشىلەر «داستان» دەپ ئاتايتتى، قىزىم. يۇرتتا يۇز بەرگەن چوڭ- كىچىك ئىشلار قوشاققا ئېلىنىپ ئەل ئارىسىغا تارايتتى. بۇ قەلەندەرنىڭ سوپى- ئىشانلارغا ھەم باشقا ئاشىق قەلەندەرلەرگە ئوخشىمايدىغان مانا مۇشۇنداق مەدداھلىق ئالاھىدىلىكىدىن باشقا، تىلەپ، قوشاق قوشۇپ، داستان توقۇپ تاپقان ئېشىندى نەرسىلەرنى موھتاجلىقتا قالغانلارغا بېرىۋېتىدىغان ئادىتى بار ئىدى. ئۇ چاغلاردا مەن سىزدەك بار ئىدىم. بۇ ئادەم يولدا ماڭسا نۇرغۇن بالىلار ئەگىشىپ كەينىگە كىرىۋالاتتۇق. بىزگە راۋاپ چېلىپ بېرەتتى. گۇلە- قاق بېرەتتى. تازا خۇشى تۇتۇپ كەتسە، ئېغىزىدىن بىر نەرسە تىقىپ، بۇرنىدىن چىقىرىپ قىزىقچىلىق قىلىپمۇ بېرەتتى. كېيىن بۇ ئادەمنىڭ ئىزىنى چوڭ ئوغلى روزەك دېۋانە باستى. بۇ ئادەم راۋاپ چالمايتتى. داستان تۇقۇمايتتى. مەھەللىمۇ مەھەللە يۇرۇپ دېۋانىلىق قىلاتتى. باشقا يۇرتتىن كەلگەن دېۋانىلەر ئالدى بىلەن بۇ دېۋانىنىڭ ئالدىغا سالام- سەھەتكە كىرىپ ئاندىن تىلمىسە جاجىسىنى يەتتى. شۇڭا، كىشىلەر بۇ دېۋانىنى دېۋانىلارنىڭ بوۋىسىمۇ دەيتتى. بۇ دېۋانە كوچىدا مۇنداق ساپايى چېلىپ ماڭاتتى، قىزىم:

جانىم دېسە دوست، جانانىلەرگە،
رەھمەيلىگەيسەن بىچارىلەرگە.
بىچارىلەرنىڭ يوقتۇر ماكانى،
ھەر جايغا بارسا، ۋەيرانى- خانى.

بوۋاي بۇ قوشاقنى ئۇرغۇلۇق قىلىپ، ساپايىغا تەڭكەش قىلغانغا ئوخشاش ئېيتىۋېتىپ، مومايىنىڭ پىخىلدىغان كۇلكىسى بىلەن ئېسىگە كەلدى- دە، گېپىدىن توختاپ مومايغا قارىدى.
- بالا ئۇخلاپ قالغىلى نەكەم، كىمگە سۆزلەۋاتىلا؟ يا قەلەندەر، مەددادە، دېۋانە، ئابدالالارنىڭ پەرقى توغرىسىدا دەرس سۆزلەۋاتامدە- لا- ھە ... تولا سۆزلىگەك بولۇپ قالدىلا مۇشۇ كۇندە.
- سۆزلىمەي نېمە ئىش قىلىمەن، خوتۇن. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى يا بۇ بىنادىن چۇشەلمەي، يا ھەقەمسايە ئاغىنىلەر بىلەن بىردەم- يېرىمدەم پاراڅلىشىپ ئولتۇرالماي يۇرىكىم سىقىلىپ كېتىپ بارىدۇ. ئۆزۈمنى ھايۋاناتلار باغچىسىدىكى ئۆلۈمتۇك قېرى يولۋاستەك سېزىۋاتىمەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ شەھەردە ناسازارلار ④ قەۋمى بەك ئاۋۇپ كېتىپ بارىدۇ. قېرى- ياش، ئەر- ئايال يول توساردىۋانىلەر، ئىشەك قاقار دۇئاگۇيلار،

كارامەتچىلەرنىڭ بۇ شەھەردە شۇنچە كۆپلىكىگە قاراپ باشقا جايلاردا قالماقتۇ، دەپ گۇمانلاپ قالىمەن. گىلگىرى بۇلارنىڭ گىپنوز قىلغىلى ساز-ئاۋەر مەددالىلار، داستانچىلار، زاھىتلارمۇ بار ئىدى. مەن شۇلارنىڭ گىپنىنى قىلىۋاتىمەن، خوتۇن.

- بايام سىلى سەدىقە بەرگىنى نۇرەك ئابدال شۇغۇ.

- شۇ، خوتۇن.

- توۋا دەيمەن. بۇ زۇۋانى تۇتۇلغۇرنىڭ ئاۋازى ھېلىمۇ كارامەت ئۇنلۇك چىقىدىكەن. ھەر قېتىم بۇ ئاۋازنى ئاڭلىسام، بىر چاغلاردا جىن-شەيتان قىلىنىپ يېزىغا چۈشۈرۈلگەندە كاتەكتەك گەمىدە ياشىغان نەچچە يىللىق ئۆمرىمىز، بۇ نۇرەك دېگەن ئوغرىنىڭ بىز تۇرۇشلۇق ئەترەتنىڭ باشلىقى بولۇپ، قول كانىيىدا ۋارقىراپ يۇرگەن كۈنلەر كۆز ئالدىمغا كېلىۋالىدۇ. ئەمدىگە كەلگەندە بۇ شەھەرگە ئېقىپ كېلىپ ئابدال بولۇالغىنىنى دېسە.

- ئاۋازى ئەجداددىنى تارتقان بىلەن خۇي- پەيلى ئىبلىسنىڭكى بىلەن ئوخشاش نېمە بۇ. يېقىندىن بېرى كۈندە ئىشىك تۈۋىگە كېلىپ تۇرۇۋېلىپ، سەپرايىمنى ئۆرلىتىدىغان بولۇالدى.

- تۇرسا تۇرمامدۇ، شۇڭا چاتىقىم يوق ئىشمنى قىلۇېرىمەن.

- بۇ ئاۋازنى ئاڭلىسام جايىمدا ئولتۇرالماي قالىدىكەنمەن، خوتۇن.

- بۇ گەپلەرنى قويۇپ تۇرسىلا ئورۇنلىرىدىن، دورىلىرىنى ئىچۈالسىلا.

بۇۋاي تىزىنى يۆگەپ ئولتۇرغان يۈك ئەدىيالنى ياندىكى ساپادا ئۇخلاۋاتقان نەۋرىسىگە يېپىپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى- دە، مومايغا ئەگىشىپ ئاشخانا ئۆيگە كىردى.

مومای بىر پىيالە قايناقسۇ بىلەن ئون نەچچە تال تابلىتكا دورىنى بۇۋايغا سۇنغاچ دېدى:

- دوختۇرنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئېسىلىرىدە تۇتسىلا جۇمۇ، يا كېچىسى خىرقىراپ، يۆتىلىپ تۇزۇك ئۇخلىمىغان، يا كۈندۈزى ئارامىدا ياتماي ھەدىسە ئاشۇ بالكونغا چىقىۋالغان. چارچاپ يىقىلسىلا، بالىنتىس بىلەن ئۆينىڭ ئارىلىقىدا بۆزچىنىڭ موكىسىدەك قاتنىغىلى مەن بار- ھە، سىلىگە.

بۇۋاي دورىنى ئىچىپ بولۇپ مومايغا قاراپ كۈلدى:

- ئەمىسە بۇ ھاۋايى مۇئەللەقتە نېمە ئىش قىلىمەن، خوتۇن. ئەتىيازمۇ بولدى. سەھرادا ئۇچار قاناتلار چۈرۈلدىشىپ سايرىشىدىغاندۇ. تاغلاردا ياۋايى ھايۋانلار قىيغىتىپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈدىغاندۇ؟ ساڭا، ماڭا ئوخشاش بۇۋاي- مومايلار كوكاتلار ئارىسىدا، قىر بېشىدا، سۇ ئېقىپ تۇرغان ئېرىق بويلىرىدا يۈرۈيدىغاندۇ. يۇمشاق توپا ئۇستىدە ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىدىغاندۇ، نەۋرە- چەۋرىلەر ئېغىز تېگەر دەپ بېغىغا كۆچەت سالدىغاندۇ. بۇ بىنادىن پەسكە چۈشۈپ- چىقسام يۈرىكىم ئېغىزىمغا كەپلىشىپ، پۈتلىرىم سىرقىراپ كېتىدىكەن. بالكوندا بولسىمۇ ئولتۇرغىلى قويۇڭلا، ئۆتكەن- كەچكەنلەرنى كۆرۈپ ئولتۇراي. بەزىدە مىغىلداپ يۈرگەن ئادەملەر ئارىسىدىن مەن تونۇيدىغان بىرەرسى چېلىقىپ قالارمىكىن، دەپ تىكىلىپ ئولتۇرۇپ كېتىمەن.

مومای تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ بۇۋىينى ئەركىلىتىش، تەنە قىلىش تەلەپپۇزىدا بىر نېمە دېمەكچى بولدىيۇ، بۇۋاينىڭ ياشلىنىپ تۇرغان كۆزىگە قاراپ ئۇلۇغ- كىچىك تىنىپ ئۆز ئىشىنى قىلىۋەردى.

- بىر نەچچە كۈندىن بېرى مۇنداق ئويلاپ قالدىم، خوتۇن. سىلە بىلەن بىرگە ئۆتكەن يېرىم ئەسىرلىك ھاياتىمنى، ئەجداددىمزىنىڭ ئېسىمدە قالغان پارچە- پۈرات تارىخىنى، شۇنىڭدەك ئۇلۇغ بۇۋامنىڭ بۇۋىسىدىن ماڭا تەۋەررۈك بولۇپ قالغان ھېلىقى بۆرە توپۇقى ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى ئەسلىمە قىلىپ يېزىپ قالدۇرايمىكىن، خوتۇن.

- كىمگە يازىلا ئۇنى، ئۆزلىرىنى ئۇپرىتىپ نېمە قىلىلا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاشۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرىدا ئەمدى قەلەم ئورنىشامدۇ.

- ئورنىشىدۇ خوتۇن. بۇرۇنمۇ ئورناشقانغۇ.

- ھەئە ئورنىشاتتى. ئاسماندا سا ئۇچسا، يەردە مايماق ئېشەك بېلىنى تولغاپتۇ، دېگەندەك ئۆزلىرى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق بىر نېمىلەرنى يېزىپ يۈرەك زىدىسى تېپىۋالاتتىلە. ھېلىقى يوغان ئىنقىلاب ۋاقتىدىمۇ بۇنىڭ ئازابىنى، مۇكاپاتىنى يەتكىچە كۆردۇق.

- راھىتىنىمۇ كۆرگەنغۇ سىلە، خوتۇن. بىز ئاشىق- مەشۇق بولۇشۇپ يۈرگەن ئاشۇ يىللىرى شەھەرگە كىرىپ بىرەر رومان سېتىۋېلىپ ئېلىپ چىقسام، گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇپ كېتەتتىڭلا. كۇموش ببىي، رەنا، ئىپپەتلەر ⑤ نىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئىككىمىز بىرلىكتە ئوقۇپ كۆز يېشى قىلىشقانىدۇق. توي قىلغاندىن كېيىن «نەۋائىي»، «قۇتلۇق قان» رومانلىرىنى سىلە ماڭا جىنچىراغ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ ئوقۇپ بەرگەن. يازمىلىرىمنى ئاققا كۆچۈرۈپمۇ بەرگەنىدىڭلا. تېخى مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدىكى مۇئەللىملەر ئىشلىگەن دراملاردا ئىككىمىز بىرگە رول ئېلىپ چىققىنىمىز ئېسىڭلىدە باردۇ، خوتۇن.

- ھەئە، تازا ئېسىمدە بار ... نېمە قىلسىلا ئېختىيارلىرى،- دېدى مومای كۆكتات ئادالاۋېتىپ.

بۇۋاي خۇددى بۇ ئەسلىمىلەرنى ھازىرلا يېزىۋېتىدىغاندەك بىر خىل شادلىق ئىچىدە ئاشخانا ئۆيدىن چىقىپ مېھمانخانا ئۆيگە كىردى. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرەم خىيال سۈرۈپ تۇرغاندىن

كېيىن، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا يەنە شۇ بالكونغا چىقىپ چىغ ساپاغا كېلىپ ئولتۇردى. پىكىر-خىيالى قاناتلىنىپ تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يىراق سەھراغا كۆچتى. ئۆزۈن ۋاقىتتىن بېرى بۇ توغرىسىدا تالاي قېتىم مۇلاھىزە قىلغىنىغا قارىماي يەنە خۇددى بىرسى بىلەن بۇ ئەسلىمىلەرنى قانداق يېزىشنى، قەيەردىن باشلاشنى مەسلىھەتلىشىۋاتقاندەك ھالەتتە ئولتۇرۇپ، ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلاشقا باشلىدى. «قانداق يېزىش كېرەك؟ ئالدى بىلەن يۇرت ھەققىدە يازايمۇ؟ ياق، ئاتا-بوۋامنىڭ ئەھۋالىدىن باشلاپ يازاي. دادامنىڭ ئىسمىنى كىشىلەر مۆتەيماخۇن خەلپەم دەپ ئاتايتتى. ئەدەبىي تىل بويىچە مۇھەممەد رېھىمئاخۇن خەلپەم دەپ يېزىش كېرەك. ئۇ، داڭلىق ۋەقەشۇناس ئادەم ئىدى. ئوقۇغان، ئاڭلىغان، كۆرگەن ۋەقەلەرنى چۆچەك سۆزلىگەندەك ئاجايىپ جانلىق سۆزلەيتتى. قىزىقارلىق ئىشلارنى، ۋەقەلەرنى سۆزلىگىلى تۇرسا، كىشىلەر ئايۋان-سارايلارغا، پېشايۋان ئاستىغا پاتماي قالاتتى. بۇنداق ۋەقەلەرنى سۆزلەش كېچە-كېچىلەپ، ھەپتىلەپ داۋام قىلاتتى. ئاخىرىدا مەشرەپ بولاتتى. ئۇ چاغلاردا مانا مۇشۇنداق ئادەملەر ھۆرمەتلىنەتتى. ئوقۇش يېشىغا يەتكەندە ماڭا «رەۋزە تۇسىاپا»، «شاھنامە»، «شەرھىي خىيە»، «شەرھىي تەببىيە»، «ئوتخانا»، «چاھار دىۋان»، «كەلىلە-دەمىنە»، «گۈلىستان»، «بوستان» ... دېگەندەك كىتابلارنى ئوقۇتقانىدى. دادام مېنىمۇ ئۆزىدەك بىر ۋەقەشۇناس، يۇرتنىڭ، ئەجدادلارنىڭ تىرىك ئەلبۇمى قىلىپ يېتىشتۇرۇشنى ئويلىغان بولغىيدى. ئەمما ... بوۋامنىڭ ئىسمى ھوشۇر ئاخۇن، لەقىمى خەلپەت، ئۇ ئادەم نېمە ئىش قىلغان بولغىيدى؟ ھەراست، ئۇ ئادەم چوڭ بىر لەڭگەر سالدۇرۇپ، ئالدىغا كۆل، قۇدۇق كولىتىپتىكەن. كېيىن بۇ ئادەمنىي نىياز ھېكمىبەگ ئۆلتۇرۇۋېتىپتىكەن. ئاشۇ قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر جاي يېقىنقى يىللارغىچە «خەلپەت لەڭگەر» دەپ ئاتىلاتتى. ئۇلۇغ بوۋامنىڭ ئىسمىنى تۆمۈر ئاخۇن، لەقىمى، ھە ... بۇگۈت ... ھە، بۇ قايسى تىلغا تەۋە بولغىيدى. بۇنداق گەپ لۇغەتلەردىمۇ ئۇچرىمايدىكەن. دادامنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، بۇ بىر خىل ۋەھشىي ھايۋاننىڭ نامىكەن. ئۇلۇغ بوۋام تەكلىماكان جاڭگىلىدىكى مۇشۇنداق بىر ھايۋان بىلەن ئېلىشىپ، ئۇنى بويسۇندۇرۇپتىكەنمىش، شۇنىڭدىن كېيىن بۇ لەقەمنى ئاپتىكەن. ئۇلۇغ بوۋامنىڭ دادىسىنىڭ ئىسمى ... ھە، نېمىدى، لەقمىغۇ تاتكەنمىش، توغرا، تات. ھېلىقى بۆرە توپۇقى مۇشۇ ئادەمدىن تەۋەرروك بولۇپ قاپتىكەن. دادام شۇنداق دېگەندەك قىلمىۋېدى. ئۇ چاغدا ئاتىدىن بالىغا بۆرە توپۇقى، بۆرە ھوشۇقى، ئانىسىدىن بولسا چوغ تەۋەررۇك مىراس بولۇپ قالارمىشكەن. ۋەقەشۇناسلار، داستانچىلار پالانىدىن قالغان توپۇق، ھوشۇق دېگەننىڭ تارىخىنى سۆزلەپ بېرەرمىشكەن ...

شۇ ئارىدا ئاشخانا تەرەپتىن چىققان ۋاراڭ-چۇرۇك بوۋاينىڭ خىيالىنى بۆلدى. ئالدىدا كۆلۈشۈپ، ئەركىلىشىپ تۇرغان نەۋرىلەرنى كۆرۈپ ئۆزىگە كەلدى.

- يەنە سارائكلىقى تۇتتى بۇ ئادەمنىڭ، شۇڭا گەپ سورىساڭلار جاۋاب بەرمەي كەپتەر بازدەك ھاڭۋېقىپ ئولتۇرىدۇ.

مومای شۇنداق دېگەچ چۆمۈچنى قازانغا تاراڭشىتىپ ئۇرۇشقا باشلىدى.

- ئاپئاق بوۋا، گەپ سورىسام جاۋاب بەرمەي ئولتۇرۇسىزغۇ، نېمە بولدىڭىز، ئاپئاق بوۋا.

- ھېچنېمە، قىزىم ... يەنە چۆچەك ئېيتىپ بېرەمدىم، ئاپئاق قىزىم.

- ياق، بوۋا. مومام بوۋاڭنى چارچىتىپ قويما، دېدى. قويىكە، تاماق پىشتى.

بوۋاي كىچىك نەۋرىسىگە ھەم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئىككى ئوغۇل نەۋرىسىگە قاراپ كۆلۈمسىرىگىنىچە چۈشلۈك تاماق ئۈچۈن ئاستا ئورنىدىن تۇردى.

* * *

چۈشتىن كېيىن بوۋاي مومىينىڭ كايىشلىرىغا قارىماي يەنە شۇ چىغ ساپادا ئولتۇرۇۋېلىپ خىيال سۈردى. مومای قىزچاقنى ئۇخلىتىپ قويدى، چوڭ نەۋرىلەر مەكتەپكە كەتتى. بوۋاي ئۇيان ئويلاپ-بۇيان ئويلاپ ئەسلىمىنى زادى قەيەردىن باشلاش ھەققىدە بىر پىكىرگە كېلەلمىدى. قۇم باسقان يىراق سەھرادىن 30- يىللارنىڭ ئاخىرىدا ھارۋىلىق ئۈچ ئايدىن ئوشۇق يول يۈرۈپ، بۇ ئۇرۇمچى شەھىرىگە كېلىپ ئوقۇغان ھاياتىدىن باشلاپ يېزىش كېرەكمۇ ياكى ئاتا-بوۋىلىرى ھەققىدە دادىسىدىن، ئەل ئاغزىدىن ئاڭلىغانلىرى، ئېسىدە قالغان پارچە-پۇرات ۋەقەلەر، قوشاقلار، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن يۇرتنىڭ ئەھۋالىدىن باشلاپ ھازىرغىچىلىك بولغان ئارىلىقنى يېزىش كېرەكمۇ؟ ... بۇ سوئاللار ئۇنىڭ مېڭىسىنى قوچۇۋەتتى. ئىختىيارسىز ھالدا نەچچە قېتىم ئورنىدىن تۇرۇپ، مېھمانخانا ئۆيگە كىرىپ قەغەز-قەلەم، خاتىرىلەرنى شىرە ئۈستىگە تىزدى ۋە كىرىش سۆزىنىمۇ بولسا يازماقچى بولۇپ يەنە تۇرۇپ قالدى. خىياللىرى چىگىشلىشىپ يەنە بالكونغا چىقتى.

يېشى 70تىن ئاشقان بولسىمۇ، زېھنىي ئوچۇق تۇرغان بوۋاينىڭ پايانسىز قەلب چۆللىكى ئىچىدە ھەر تەرەپكە چېچىۋاتقان، شەھەردىكى ھەر قانداق شاۋقۇن بۇزالمايدىغان خىيالىنى بۇزغان كۆكتات بازىرى تەرەپتىن كېلىۋاتقان، پۇتۇن ھۇجەيرىلىرىنى زىڭىلدىتىۋېتىدىغان جاراھەتلىك سادا بۆلدى.

دۇنياغىلا بولماڭ نېسىپ،
ئاخىرى ياتارسىز گۆردە سېسىپ.
.....

- تۇفىي ئىپلاس، سەن نېمىگە نېسىپ بولدۇڭ، قارنى يېرىلغۇر، - دېدى بوۋاي غەزەپلىنىپ. شۇئان بوۋاينىڭ كۆز ئالدىغا ئۆزى ناھەق جازالىنىپ، پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن تۇغۇلغان يۇرتىغا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە چۈشۈرۈلگەندە مانا مۇشۇ پاسىقنىڭ كاركىراپ يۈرۈپ ئۆزىنى ئېشەكنى دۇمبالىغاندەك دۇمبالىغان، سازايى قىلغان، ئەقىلغە سىغمايدىغان گەپلەر بىلەن ئۇنىڭ دادىسىنى ئەيىپلىگەن، دادىسى جان ئۈزگەندىن كېيىن بۇ يۇرت مۆتىۋىرىنىڭ نامىزىنى ئۆتەش خۇراپاتلىق بولىدۇ، دەپ نامىزىنى چۈشۈرگۈزمىگەن، كۈندۈزى دادىسىنىڭ جىنازىسىنى كۆتۈرۈپ مازار بېشىغا چىقالمىغان بوۋاي تەڭ كېچىدە بىر نەچچە تۇغقىنىنىڭ ھەمراھلىقىدا مازار بېشىغا چىقىپ، يەرلىككە قويۇلۇپ بولغان مىيىتنىڭ نامىزىنى ئۆتەۋاتقاندا مانا مۇشۇ دارازا ماراپ كېلىپ تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى نەچچە ۋاقىتقىچە سازايى قىلغان، خوتۇنى تولغاق يەۋاتقاندىمۇ ئېتىزدىن ئۆيگە قايتقىلى قويمىغان، ئاخىرى كەنجى ئوغۇل ئېتىز ئۈستىدىلا تۇغۇلغان ... قاباھەتلىك كۆرۈنۈشلەر كېلىۋالدى ...

بۇ دارازا ئىشلار ئوڭشالغاندىن كېيىن، ئەلنىڭ نەپرىتى ئاستىدا ئەترەت باشلىقلىقىدىن چۈشۈپ، مەھەللىدە بىر مەزگىل يامان ئات كۆتۈرۈپ يۈرۈپ بېقىپ بولمىغاندا، ئاخىرى قېقىلىپ- سوقۇلۇپ بۇ شەھەرگە كېلىپ قالغانىدى. ئۇ بۇ شەھىرى ئەزىمدىمۇ بوۋايغا ئارام بەرمەي كۈندە دېگۈدەك ئۇنىڭ دىل يارىسىنى قوزغاۋاتاتتى. «بۇنداق ئادەملەردە نەدىمۇ ئېتىقاد، ئىمان بولسۇن، بۇنداق مەلئۇنلار ھەرگىز تۇرمۇش موھتاجلىقى سەۋەبىدىن تىلەمچىلىك قىلمايدۇ ... ماشىنا سوقۇپ ئۆلگەن بولساڭ، لەنەتگەردى» دېدى بوۋاي كۆكتاتچىلار، ھۆپىگەرلەرنىڭ ئالدىغا بىرمۇ بىر بېرىپ كاركىراپ تۇرغان دارازىغا قاراپ.

- تۇرسىلا، ھۆرمەتلىك قۇربان ئەپەندى، خۇدا ھەققى، دورىلىرىنى ئىچىپ بىردەم ئارام ئېلىۋالسىلا، - دېدى موماي بوۋاينىڭ خىيالىنى بۆلۈپ.

بوۋاي مومىيىنىڭ تەئەددى يېغىپ تۇرغان چىرايىغا قاراپ ئۇلۇغ- كىچىك تىنىپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى. موماي چاچ- ساقىلى ئۇچتەك ئاقارغان، ياش چاغلىرىدا گەۋرىي، مەغرۇر كۆرۈنىدىغان، ئەمدىلىكتە قەددى- قامىتى پۈكۈلگەن بوۋىيىنى ياتاق ئۆيگە ئەكىرىپ ياتقۇزدى ۋە ئۇنى يۇڭ ئەدىيال بىلەن ئوبدان يۆگەپ قويۇپ يېنىدا ئولتۇردى.

- بەك زېرىكىپ كەتكەندەك قىلىلا. بۇ شەھەردە بار ئەل- ئاغىنىلىرىدىن نۇسرەت ئەپەندى، قۇدرەت نورۇز، ھەكىمە خانىملارنى بالىلار تاكسى بىلەن ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ ئەكەلسۇن. بىرەر شىرەلىك تاماق تەييارلايلى، گۇڭ- مۇڭ پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇۋالاملا، - دېدى موماي.

- ھاجىتى يوق، خوتۇن. ئۇلارنىڭ ھالى مېنىڭكىدىن خاراب تۇرسا، قانداق كېلىدۇ ... مەن ئۇلار بىلەن كۆرۈشمىسەممۇ يۇرىكىمدە، كۆڭلۈمدە پاراڭلىشىمەن. دۇنيادا بىر- بىرى بىلەن پاراڭلاشمايدىغان ئەمما ئوي- پىكرى بىر ئادەملەر نۇرغۇن، خوتۇن ... ھە، شۇ ئۆتكەن ئىشلار ئېسىمگە چۈشۈۋېلىپ كاللام ئۇماچ بولۇپ كېتىۋاتىدۇ.

- ئۇ ئىشلارنى ئويلاپ نېمە قىلىلا؟ تاماق يەۋېتىپ قاچا ھەققىدە ئويلايلا. بالىلارغا: «بۇ مىس چىلاپچا، تۇچ پەتنۇس پالانىدىن قالغان، مۇنداق ساقلىغان» دەپ سۆزلەپ كېتىلا. پۇتلىرىغا كەشنى سېپىۋېتىپ ئاياغ ھەققىدە ئويلايلا. ھېلىقى ئابدالنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىسىلا چىرايلىرى تۇتۇلۇپ، كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئويلايلا. نېمانچە تۇگىمەيدىغان ئوي- خىيال ئۇ. مېنىڭ پەرۋايىم پەلەك. «كېلىدۇ، كېتىدۇ جاھاننىڭ ئىشى» دەپتىكەن ئەمەسمۇ ... ئۆزلىرىنى ئازراق ئۇپراتسىلا. بۇنىڭدىن كېيىن ھېلىقى خۇدا ئۇرغان ئابدال ئىشىك ئالدىغا كەلسە، سىلى ئىشىكنى ئاچماي ئولتۇرسىلا، جاۋابىنى ئۆزۈم بېرىپ يولغا سالاي.

بوۋاي ئۈندىمەي ياتتى. موماي شۇنداق دېگەچ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ كەچلىك تاماققا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن يەنە ئاشخانا ئۆيگە چىقىپ كەتتى.

* * *

بۇگۈن دەم ئېلىش كۈنى بولغاچقا، بوۋاي- مومايىنىڭ ئوتتۇرا ياشلارغا بېرىپ قالغان چوڭ ئوغلى، كەنجى ئوغلى، قىزلىرى، كۈيئوغۇللارنىڭ ھەممىسى كەلدى. بۇ، ئۇزۇن يىللاردىن بېرى بۇ ئائىلىدە داۋام قىلىپ كەلگەن ئادەت ئىدى. دەم ئېلىش كۈنلىرى بالىلار ۋاقچە ئورنىدىن تۇرۇشۇپ يۇيۇنۇپ، تارىنىپ، بىرەر كىلودىن بانان، ئەپلىسىن ياكى پېچىنە- پىرەنىك ئېلىپ بوۋاي- مومايدىن ھال سوراپ چوڭ ئۆيگە يىغىلىدۇ. بۇ كۈنى موماي باشقا كۈنلەردىكىدىنمۇ سەھەر تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ يىغىلىشىغا ئۇلگۈرۈتۈپ تاماق تەييارلايدۇ. بىر ئائىلە ئادەملىرىنىڭ خۇشال ھالدا بىر داستىخاندا ئولتۇرغانلىقىدىن شادلىنىدۇ. ئۆزىنى ئەڭ بەختىيار ئانا ھېس قىلىدۇ. چۈشلۈك تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، ھەممەيلەننى ئۆز تەرتىپى بويىچە تەشكىللەپ ئۆپكە- ھېسىپ قۇيىدۇ، كاللا- پاقالچاق پىشۇرىدۇ. ئۆيدە تەييارلىغىنى پاكىز، يېيىشلىك بولىدۇ دەپ قىزلىرىغا، كېلىنلىرىگە ئۆز ھۈنىرىنى ئۆگىتىدۇ. بۇگۈنمۇ شۇنداق بولدى. چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن نەۋرىلەر مومايىنىڭ قاتتىق بەلگىلىمىسى بويىچە تېلېۋىزورنى

ئۆچۈرۈۋېتىپ ئۆگىنىش قىلىشقا باشلىدى. ئاياللار ئۆپكە- هېسىپ، قېرىنلارنىڭ ئادالاشقا تۇتۇش قىلدى. ئىككى ئوغۇل دادىسىنىڭ گەپ- سۆزلىرى بولسا ئاڭلاشقا، پاراڭلىشىشقا بۇيرۇلدى.

بوۋاي ئوغۇللىرى بىلەن خېلىغىچە تاغدىن- باغدىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ روهى كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ۋە كەنجى ئوغلى ئېلىيارغا قاراپ دېدى:

- بالام، سەن مەخسۇس ئەدەبىيات كەسپىدە ئوقۇغان، بىر نەرسە يېزىپ، تەھرىرلىك قىلىپ يۈرۈيسەن. سەن خەلقئارادا ئۇنداق تەسىرگە ئىگە، مۇنداق مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن، دەپ ماختاپ يۈرگەن ئەسەرلەرنىڭ ئوقۇپمۇ كۆردۈم، ئەمما چۈشىنەلمىدىم. شۇڭا، هەرنە گۇل ئۆز تۈپرىقىدا ئۆسىدۇ، دېگەندەك سەن ماڭا نەچچە يىلدىن بېرى سۆزلەپ بېرىۋاتقان ئەدەبىياتتىكى هېلىقى ئىزم- پىزملار بىلەن هېسابلىشىپ ئولتۇرماي، داشقاينىاق پەددىدە ئۆمۈر ئەسلىمىلىرىمنى شۇنىڭدەك بۇرۇنقى ئادەملەر، يۇرت شەجەرىلىرى، ئىلگىرى راستتىنلا بولۇپ ئۆتكەن ئەمما هازىر رىۋايەتتەك، ئاجايىپ- غارايىباتتەك بىلىنىدىغان ئىشلار، يوقىلىپ كېتىۋاتقان ئۆرپ- ئادەتلەر هەققىدىكى بىلىدىغان، ئاڭلىغانلىرىمدىن ئېسىمدە قالغان تەمەچ گەپلەرنى يېزىپ چىقايمىكىن، دەپ ئويلىغانىدىم ... بۇ خىيالغا كېلىپ ئىككىتايىن بولۇپ قالغىلى ئۇزۇن بولدى. نەچچە كۈندىن بېرى ئەمدى رەسمىي تۇتۇش قىلىمەن، دېگەن نىيەتكە كەلدىمۇ، ئەمما بىرەر بەتمۇ بىر نەرسە يازالماي كاللام ئوچاق بولۇپ كەتتى ... يۈرىكىمدە بىر ئوت بار، ئەمما ئۇنىڭ ئالامەتلىرىنى قەلەمدە زاهىر قىلالماي ئىچىم بەك سىقىلىپ كېتىۋاتىدۇ، بالام. قارىغاندا، هازىر قىرانلىق ماغدۇر- ماجالىمدىن كەتكەندىن باشقا كاللىدىنمۇ كەتكەن ئوخشايمەن.

بوۋاي ئېغىر خۇرسىندى. چوڭ ئوغۇل تاشپولات ئىنىسى ئېلىيارغا: «مەن دېگەن شوپۇر، سەن بىر نېمە دەپ دادامغا تەسەللىي بەرمەمسەن» دېگەن مەنىدە ئىشارەت قىلدى. ئېلىيار بوۋايغا تەسەللىي بېرىشكە باشلىدى:

- هەرگىز ئۇنداق ئەمەس، دادا. سىزنىڭ ۋۇجۇدىڭىزدا كۆچ- مادارمۇ، ئەقىلمۇ يەتكىچە بار، دەرهال بىر نەرسە يازالماسلىققا كەلسەك، سىز قولىڭىزغا قەلەم ئالمىغىلى ئۇزۇن بولدى، شۇڭا قىينىلىسىز. مۇهەممەد سادىق قەشقەرى، ئابدۇرېھىم نىزارى، ل. تولستويلارمۇ سىزنىڭ يېشىڭىزدىن ئۆتكەندىمۇ نى- نى ئۇلۇغ ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلغان. مەن شۇنداق ئويلايمەن، ئەگەر سىزنىڭ بىلگەنلىرىڭىز ۋە تۇرمۇش تەجرىبىڭىزگە بەدىئىي دېتە، ماهارەت قوشۇلۇپ ئەسەر يېزىلسا «100 يىل غېرىبلىق» تەك رومانىدىن نەچچىسى پۈتىدۇ. مەنده ئاز- تولا بەدىئىي دېتە بار ئەمما تۇرمۇش تەجرىبىسى يوق. يازغانلىرىمدىكى ئادەم، ئورۇن- جاي ئىسىملىرىنى ئالماشتۇرسا، قايسى مىللەتنىڭ تۇرمۇشىنى يازغانلىقىمنى بىلگىلى بولمايدۇ. مەن بۇ مەسىلىنى ئەمدىلەتىن هېس قىلىۋاتىمەن. ئۆزۈم يازىدىغان ئوبيېكتلار ئارىسىدا يەنى ئاشۇ چەكسىز قۇملۇقلاردا، تاغلاردا يالىڭاياغ يۈرگۈم، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى، روهىيىتىنى چۈشەنگۈم كېلىدۇ ... يەنە ئۆز گېپىمگە كەتتىم. مۇنداق قىلايلى، دادا. مەن 10- 20 قاپ ئۇنئالغۇ لېنتىسى ئېلىپ كېلەي. سىز ياتقىنىڭىزدا يېتىپ ئارام ئالغاچ ئېسىڭىزگە قانداقلىكى بىر ئىش كەلسە رەتسىز بولدى، قاملاشمىدى، دەپ ئولتۇرماي ئۇنئالغۇغا ئېلىپ قويۇڭ. ئەمما بىر شەرت، چارچاپ قالسىڭىز بولمايدۇ. مەن ئۇنى ماغدۇرۇم يېتىپ رەسمىي ئوبدان، راۋرۇس يازالىغۇدەك بولغاندا رەتلەپ يېزىپ چىقىمەن، دادا.

- سەن نېمە دەۋاتىسەن ئەمدى. يازمەن- يازمەنلا دەيدىكەنسەن. يازساڭ يازمامسەن، دادامنى چارچىتىپ ئاۋارە قىلماي. مەن تېخى سېنى: «دادا، ئوبدان ئارام ئېلىڭ، تايىنى يوق ئىشلارغا كاللىڭىزنى ئوپراتماڭ. كېسىلىڭىز يەنە قوزغىلىپ قالسا بولمايدۇ. بىزگە سىزنىڭ سالامەتلىكىڭىز ئەڭ مۇهىم. يازغانىڭ پايدىسى يوق. بۇنى بىزگە قويۇڭ» دەمدىكىن دېسەم، 10- 20 قاپ ئۇنئالغۇ لېنتىسىنى توشقۇزۇش ۋەزىپىسىنى بەردىڭغۇ. بىز هەممىمىز ئۆز ئىشىمىزغا ماڭىمىز. يەنە شۇ ئانام دادىمىزنى ۋاقتى- قەرەلىدە دەم ئالدۇرالماي، دورىسىنى ئىچۈرەلمەي، كېچىك بالىنىڭ باشقۇرغاندەك باشقۇرۇپ، تۇرمۇشنى تەرتىپكە سېلىپ بولالماي خاپىلىققا قالمدۇ،- دېدى تاشپولات.

- ئاكا، مەن ئۇنداق دېيەلمەيمەن ... ئۇنىڭ ئۇستىگە دادامغا ئۇنداق گەپلەر كار قىلمايدۇ هەم تەسەللىمۇ بېرەلمەيدۇ.

- راست دەيسەن بالام ... يۈرەك، ئەقىده، پەزىلەت دېگەنلەرنىڭ سالمىقى ئىنتايىن ئېغىر، دەردۇ- دىشۋارچىلىقى يامان نەرسىلەر دېگىنە. بۇ ئۇچى بىرىكىپ بىر بولۇشالسا، مەندەك چالغىمۇ ئارام بەرمەيدۇ، خاتىرجەم ئولتۇرغىلى قويمايدۇ ... بىزده سەمەندەر هەققىده رىۋايەت بارغۇ، بۇ شۇنداق بىر ئىش ... ئەمما ئارمانغا چۈشلۈق دەرمان بولمىسا يەنە بىكار گەپكەن. ئۇلۇغ شائىر بىدىلى:

ئىنسان جۈرئەت قىلىپ تىكسە گەر جاننى،
يەرگە ئېلىپ چۈشكەي ئېگىز ئاسماننى.

دەپتىكەن. هازىر مەنده جاننى تىككۈدەك ئۇنداق كۆچ- قۇۋۋەت قالمىدى. شۇنداقتىمۇ ئەگەر سەن ئۆزۈڭ ئويلىغىنىڭدەك بىزنىڭ خاراكتېرىمىزنى، تۇرمۇش، ئۆرپ- ئادىتىمىزنى مۇپەسسەلرەك ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدىغان تايىنى بار بىر نەرسە يېزىش نىيىتىگە كەلگەن بولساڭ، مەن لېنتىغا ئېلىپ قالدۇرىدىغان گەپلەرنىڭ بۇنىڭغا ياردىمى تەگسە شۇنداق قىلاي. بىر- بىرىمىزگە ياردەم قىلغان بولايلى ... ئەمما مېنىڭمۇ بىر شەرتىم بار ... سەن بىر ئىشقا ئاسان قىزىيسەن، يەنە ئاسانلا

سوۋۇپ قالىسەن، ئەتراپلىق ئويلىماي ۋەدە بېرىسەن، بىر ئازدىن كېيىن بۇ ھەقتە گەپ سورىسا ئۇنتۇپ كېتىسەن. بۇ ئېھتىمال سېنىڭ قان تىپىڭنىڭ سەۋەبىدىن بولسا كېرەك ... تۈنۈگۈن بىر ژۇرنالغا قارىسام قان تىپى بىلەن مىجەزنىڭ مۇناسىۋىتىنى سۆزلەپتۇ. ئوقۇپ- ئوقۇپ ئۆزۈمچە بۇ گەپلەرگە قىزىقىپ كېتىپتىمەن. شۇنىڭ بىلەن ئۆزۈمنىڭ ھەم سىلەرنىڭ قان تىپىڭلارنى بۇ گەپلەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، بۇ گەپلەرنىڭ مەلۇم ئاساسى بار ئىكەن، دەپ ئويلاپ قالدىم. سېنىڭ قان تىپىڭ BA غۇ، بۇ خىل قان تىپىدىكى كىشىلەرنىڭ مىجەزى ئاساسەن سېنىڭكىدەك بولىدىكەن ... ھە ... دېمەكچى بولغىنىم، بالام، مەن كۆز يۈمغاندىن كېيىن ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سېنىڭ ئىدىيەڭمۇ ئۆزگىرىپ بارىدۇ. ھازىر ئەقىدە قىلغان نۇرغۇن نەرسىلەرنى بەلكىم ئۇ ۋاقىتتا بىر تىيىنلىق قىممىتى يوقكەن، دەپ قېلىشىڭ تۇرغانلا گەپ. شۇ قاتاردا ئۇ لېنتىلارنىمۇ ئەخلەت سېۋىتىگە تاشلىۋەتسەڭ ياكى ئۇنتۇپ كەتسەڭ، مېنىڭ ئاخىرقى ئارزۇ- ئارمانلىرىممۇ روياپقا چىقماي كۆپۈككە ئايلانسا، روھىم قورۇنۇپ قالامدىكىن دەيمەن، بالام.

ئېلىيار ئاۋازى تىترەپ چىقىۋاتقان، ھاياجانلىنىپ كەتكەن دادىسىغا، «مانا ئەمدى بولدىمۇ» دېگەن مەنىدە ئۆزىگە تىكىلىپ ئولتۇرغان ئاكىسىغا قاراپ خۇرسىندى ۋە:

- دادا، مىجەز بىلەن قان تىپىنىڭ ھەقىقەتەن مۇناسىۋىتى بار، لېكىن ئادەمنىڭ مىجەز- خاراكتېرى مۇھىت ئىچىدە ئۆزگىرىدىغانلىقى ئەقەللىي پاكىتقۇ ... مەن ھەرقانچە كارغا يارىماس بولساممۇ بۇ ئىشتا سۇسلۇق قىلمايمەن. مەن سىزگە بالىنىڭ ئاتىغا بولغان ھۆرمىتىدىن باشقا يەنە شاگىرتنىڭ ئۇستازىغا بولغان ئەقىدە- ئىخلاس نەزەرىم بىلەن قارايمەن ... مەن ئۈنئالغۇ لېنتىسى توشقۇزۇش ئىشىنى خېلىدىن بېرى ئويلاۋاتقانىدىم، ئەمما سىزنى بۇ ئىشقا بېرىلىپ كېتىپ چارچاپ قالارمىكىن، دەپ دېمىگەنىدىم. بۇگۈن ئۆزىڭىز ئەسلىمە يېزىش توغرىلىق ئېغىز ئاچتىڭىز، شۇڭا بۇ گەپنى دېدىم.

- ھە ماقۇل، ماقۇل بالام ... سەن بىلەن چېقىشىپ قويدۇم. كۆڭلۈڭگە ئالما- ھە ... دادام بىر چاغلاردا «قىياپەتۇل بەشەر» ⑥ دېگەن بىر كىتابچىنى ئېچىپ مېنىڭ چىرايىمغا قاراپ: «سېنىڭ چىراي شەكلىڭ بىلەن بۇ كىتابتىكى بەلگىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ قارىغاندا سەن چوڭ بولغاندا قولۇڭدىن ئىش كېلىدىغان كارامەتلىك، خسلەتلىك ئادەم بولىسەن» دەيتتى. ... ھازىر يېشىمنىڭ بىر يەرگە بېرىپ، بىر پۈتۈمنىڭ گۆرگە ساڭگىلىغىنىغا قاراپ چوڭ بولدۇممىكىن، دەيمەن. ئەمما ھالىم مۇشۇ. قان تىپى بىلەن مىجەزنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى گەپلەرمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئىش.

- قانداق كىتاب ئۇ، دادا،- دەپ سورىدى ئېلىيار قىزىقىپ.

- كىشىلەر ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن، مۇئەللىپى نامەلۇم ئادەتتىكى بىر قولىيازما كىتابچە، بالام. ئادەمنىڭ چىراي- شەكلىگە قاراپ مىجەز، خۇلقىغا باھا بېرىش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. كىتابچىدا بايان قىلىنىشىچە، مەلۇم بىر ئۆلىما ئۆزىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا بىر رەسسامنى تۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن كەلگەن ئادەملەرنىڭ رەسىمىنى سىزدۇرۇپ ئەكىرگۈزۈپ، چىراي- شەكلىگە قاراپ ئۇنىڭ ياخشى ياكى يامان ئادەملىكىگە باھا بېرىدىكەن. ياخشى ئادەم بولسا كۆرۈشىدىكەن، يامان ئادەم دەپ ھۆكۈم چىقارغان ئادەم بىلەن كۆرۈشمەيدىكەن. ئۇ كىتابچىدىكى يەنە بىر ھېكايەتتە بايان قىلىنىشىچە، ساقىلى كىندىكىدىن ئاشىدىغان بىر ئادەم بۇ كىتابچىنى ئوقۇپ ئۆزىنىڭ خۇي- پەيلىگە باھا بېرىپ ئولتۇرۇپ: «ھەر كىشىنىڭ ساقىلى نورمالنى بولماي ئادەتتىن تاشقىرى قويۇق، ئۇزۇن بولسا، بۇ شۇ كىشىنىڭ پەمسىز- دىتسىزلىكىنىڭ، ئەخمەقلىقىنىڭ دەلىلىدۇر» دېگەن قۇرلارغا قاراپ، ئىختىيارسىز جىددىيلىشىپ قاپتۇ. قارىسا ساقىلى شۇنداق قويۇق، ئۇزۇن تۇرغۇدەك، قاتىيىپ تۇرسىمۇ قورسىقىغا چۈشۈپ تۇرغىدەك. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئادەم «باشقا ئادەملەرنىڭ ساقىلىغا قارىغاندا ئادەتتىن تاشقىرى ئۇزۇن ئىكەنلىكىدىن پەخىرلىنىپ يۈرگەن بۇ ساقىلىم ئەسلىدە ئەخمەقلىقنىڭ بەلگىسى ئىكەنغۇ» دەپ ئويلاپ بىئارام بولۇشقا باشلاپتۇ. دەرھال كىتابنى يېپىپ قويۇپ، ساقىلىدىن بىر تۇتامنى قالدۇرۇپ قالغىنىنى كېسىۋېتىش ئۈچۈن قايچا ئىزدەپتۇ. خېلىغىچە ئاختۇرۇپ، قايچىنى تاپالماي تېخىمۇ بىئارام بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭغىچە بامداتقا ئەزان ئوقۇلۇپتۇ. بۇ ئادەم ساقىلىنى سىقىمداپ تۇرۇپ: «مۇشۇ بىر سىقىم ئۇزۇنلۇقتىكى قالسا، قالغىنىنى دەرھال كېسىۋېتىپ ئاندىن مەسچىتكە چىقسام بولاتتى» دەپ بىئارام بولۇپ تۇرغاندا، ئېھتىياتسىزلىقتىن يەنە بىر قولىدا تۇتۇپ تۇرغان جىنچىراغنىڭ ئوتى ساقىلىغا پاژژىدە تۇتىشىپ كېتىپتۇ. ئوت يالقۇنى بىلەن ساقىلىنى سىقىمداپ تۇرغان قولىمۇ كۆيۈپ، ئىختىيارسىز ساقىلىنى قويۇپ بەرگەنىكەن، ئوت ئېڭەكنىمۇ كاللا، پاقالچاق ئۈكلىگەندەك ئۈكلەپ، ساقىلىنى پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈپ تاشلاپتۇ ... بۇ ھېكايەت ئاشۇ كىتابچىدىكى گەپلەرنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن توقۇپ چىقىرىلغان.

- مانا مۇشۇ سۆزلەپ بەرگەنلىرىڭىزمۇ ئۆمۈر ئەسلىمىلىرىڭىزنىڭ بىر قىسمى، دادا. بۇنىمۇ لېنتىغا ئېلىۋېلىش كېرەك. چىراي- شەكلىگە قاراپ مىجەز، خۇلقىغا باھا بېرىدىغان بۇنداق بىر تەرەپلىمە قاراش 19- ئەسىردە ياۋروپادىمۇ ئەۋج ئالغان. بۇ ھەقتە مەخسۇس ئەسەرلەر يېزىلغان. دارۋىننىڭ بۇرنى بىر تەرەپكە سىڭايان بولغاچقا، ئۇنى بىرگە ئېلىۋالماقچى بولغان «بگل» ناملىق پاراخوتنىڭ كاپىتانى ئۇنى ياخشى ئادەم ئەمەس،

دەپ قارىغان. بۇنداق ئىشلار، قاراشلار خەلق ئارىسىدا بولغانىكەن، ئۇنىڭ ئەلۋەتتە يېزىشقا بولىدۇ. خۇددى بۇئېندىيە جەمەتىدىكى ⑦ ئىشلارنى ئاپتور چەكلىمسىز يازغاندەك يېزىش كېرەك ... ھە راست، دادا، تۇنۇگۈن مەن ئىشخانىدىكىلەرگە سىز ساقلاۋاتقان بۆرە توپۇقى ھەققىدىكى گەپلەرنى دەپ بەردىم. بۇ ھەقتە بىلىدىغانلىرىڭىزنى ئەسكە ئېلىپ ئوبدان بىر سۆزلەپ بېرىڭ. مەن ئۇنى تولۇق بىر يېزىۋالاي.

- بولىدۇ، بالام ... سۆزلەپ بېرەي...

بوۋاي ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ مېھمانخانا ئۆيگە قاراپ ماڭدى. كەمسۆز، تولىمۇ ئىغىر- بېسىق كەلگەن تاشپولات ئېلىيارغا قاراپ ئالايدى:

- مەن سېنىڭ سەمىگە يەنە سېلىپ قويماي ... بۇنداق بىمەنە ئىشلارغا دادامنى چارچىتىۋەتمە ... ئىت- ئېشەكنىڭ توپۇقىنى يازامسەن ياكى باشقا بىر نېمىنىڭكىنىمۇ، بۇ سېنىڭ ئىشىڭ.

- ھە، ئاكا ...

- بولدى، گەپ قىلما، ھازىر ئۆيگە- قېرىن، كاللا- پاقالچاقلار داستىخانغا ئېلىپ كېلىنىدۇ. بىز يەيدىغاننى يەپ يولىمىزغا ماڭايلى. دادام ئەمدى ئارام ئالسۇن. ھېلىمۇ مۇشۇنچىلىك سۆزلەتكىنىڭ يېتەر ...

شۇ ئارىدا بوۋاي ھاياجانلانغان ھالدا ئۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. تاشپولات ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ بوۋاينى ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزدى. ئېلىيار بوۋاينىڭ قولىدىن سارغىيىپ كەتكەن، ئوتتۇرىسىنى تېشىپ مەشۇت شوينا ئۆتكۈزۈلگەن گۈلە چوڭلۇقىدىكى بىر تال سۆڭەكنى ئېلىپ ئۆرۈپ- چۆرۈپ كۆرۈشكە، سىيلاشقا باشلىدى ۋە ئۇنى ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ئىختىيارسىز بۇرنىغا ئاپىرىپ پۇرىدى.

- مانا مۇشۇ، بالىلىرىم ... دادامنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە، بۇرۇنقى زاماندا بىزنىڭ قەۋمىدىكى ئەرلەردە بوينىغا بۆرە توپۇقى، بۆرە ھوشۇقى ئېسىپ، بىر- بىرىگە دوستلۇق يۈزىسىدىن توپۇق تۇتۇش، ئايالىلاردا بۆرىنىڭ كۆزىنى كۆز تۇمار قىلىپ ئېسىش ئادىتى ئومۇملاشقانىكەن. ھازىر بۇ خىل ئادەت ئۆزگىرىپ قوينىڭ توپۇقىنى بىر- بىرىگە تۇتۇش، قۇربانلىق قوينىڭ كۆزىنى تۇمار قىلىپ ئېسىش ئىشلىرى بار. چەت- ياقا سەھرالاردا، ئىچكى تاغلىق رايونلاردا ھازىرمۇ ئەرلەر بۆرە توپۇقى، بۆرە ھوشۇقىنى بوينىغا ئېسىۋالىدىغان، ئەتىۋارلاپ ساقلايدىغان ئىشلار بار. ئۇ يەرلەردە بىر تال بۆرە توپۇقى ياكى ھوشۇقىنى كەم دېگەندە 400- 500 يۈەنگە ئالىدۇ ياكى 3- 4 پاخالنىغا تېگىشىدۇ ... دادامنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، بىر بۆرە توپۇقى ياكى ھوشۇقىنى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد، مىراس قالدۇرۇپ، يەتتە ياكى توققۇز ئەۋلاد داۋاملاشتۇرسا، ئۇنىڭ خاسىيىتى ناھايىتى ئاشارمىشكەن. بۇ ھەقتىمۇ نۇرغۇن ھېكايەتلەر بولىدىغان ... ھە ... ھازىر ئېسىمگە كەلمىدى، كېيىن سۆزلەپ بېرەي ... ھە ... قىز- ئاياللار ئارىسىدا چوغنى مىراس قىلىپ ئۆچۈرمەي توققۇز ئەۋلاد ساقلاش، سۈپرىنىڭ بۇرجىكىگە بىر چاڭگال ئۇن تىكىۋېلىپ، ئۆينىڭ بەرىكىتى دەپ ئۇنىڭغا مومىلىرىنىڭ، ئانىلىرىنىڭ قولىنى تەككۈزۈۋېلىپ مىراس قىلىپ ساقلاش تېخى 8- 10 يىل ئىلگىرىلا بار ئىشلار ئىدى، ھالىلىرىم ... بۇ توپۇق ماڭا ئاتا- بوۋىلىرىمدىن مىراس بولۇپ قالغىنىكەن ... مەن ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ماڭار چاغدا دادام بۇنى مېنىڭ بوينۇمغا ئېسىپ قويۇپ، خۇددى مەن بايام ئۇنىڭالغۇ لېنتىسىنى تاشلىۋەتسەكلار روھىم قورۇنۇپ قالىدىغانلىقىنى ئېيتقاندەك بىر خىل ئىلتىجا بىلەن سۆزلەپ: «بۇ نەرسە ئېغىرمۇ ئەمەس، ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپسىزمۇ ئەمەس، كىيىمىنىڭ ئىچىدە تۇرىدۇ. بىر كىممۇ كۆرمەيدۇ. ھەر ئامال قىلىپ ساقلا، ئەۋلادىڭغا مىراس قالدۇر. بۇ ساڭا نۇسرەت، ھىدايەت ئاتا قىلىدۇ» دېگەنىدى. شۇنىڭدىن بېرى ساقلاپ كېلىۋاتىمەن ...

شۇ ئارىدا ئاشخانا ئۆيدىن مومايىنىڭ ئۇلارنى چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

- ھەي، تاشپولات ئاخۇن، ئېلىيارجان، گېپىڭلار تۈگىگەن بولسا، دادائىلىنى ئېلىپ بۇ ياققا چىقىڭلار ئەمدى. قېنى سەن بالىلار، تاپشۇرۇقلىرىڭنى ئىشلەپ بولۇشتىڭمۇ؟ قولۇڭلارنى يۇيۇپ شىرەگە كېلىڭلار.

مومايىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھەممەيلەن ئاشخانا ئۆيگە چىقىشتى. گۈلى- گۈلىگە كەلتۇرۇلۇپ توغراپ، لىگەن- تەخسىلەرگە تىزىلغان، ئىگىز، قاقىلە، جوز چىلانغان ئاچچىقسۇ قۇيۇلغان، مۇچ، سامساق ئارىلاشتۇرۇلغان ئۆيكە- ھېسىپ، كاللا- قېرىن ھەممەيلەننىڭ ئىشتاھاسىنى ئۆزىگە تارتتى.

تاماقتىن كېيىن مومايىنىڭ شەرتسىز ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە بوۋاي دەم ئېلىشقا، ئىككى ئوغۇل بۇ ئائىلىگە لازىملىق ئۇن، ياغ، گۈرۈچىلەرنى ئەكىلىشكە، بالىلار پەسكە چۈشۈپ بىنا ئالدىدىكى سۆگەت ئاستىدا ئويناش، كىتاب ئوقۇشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

* * *

يەكشەنبە كۈنى بوۋاي ئادىتى بويىچە يەنە سەھەردىلا ئورنىدىن تۇرۇپ، بالكون پەشتىقىغا تىزىلغان ئون نەچچە تەشتەك گۈلگە سۇ سېپىشكە باشلىدى. شۇ ئارىدا ئېلىيار بوۋاينىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى.

- خۇشۇاق تۇرۇپسىز، دادا. ئەكېلىڭ، مەن سېپەي، - ئېلىيار شۇنداق دېگەچ بوۋاينىڭ قولىدىن چاچما چۆگۈننى ئېلىپ، گۈللەرگە سۇ سېپىشقا باشلىدى.

- ياخشى قويۇپتىمەن، بالام. شۇغىنىسى كېچىدىن پەقەت ئۇيقۇم كەلمىدى، - دېدى بوۋاي ھاسىرىغىنىچە چىغ ساپادا ئولتۇرۇۋېتىپ، - ئۆتكەن نۇرغۇن ئىشلارنى ئەسلىدىم. ئېسىمگە بىر تالاي ۋەقە- كەچمىشلەر كېلىۋېلىپ، تاڭ بىدار ئېتىپ كەتتىم. ھېلىقى بۆرە توپۇقى ھەققىدىمۇ ئېسىمگە خېلى گەپلەر كەلدى. كىچىك ۋاقتىمدا كەنتتە تىرناقچىلىق سۆڭەككە قارىپلا ئۇنىڭ قوينىڭ ياكى كۆكمەكنىڭ، جەرەن ياكى كىيىكنىڭ ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلەيدىغان، بىر تال بۆرە توپۇقىغا قاراپ بۇ توپۇقنىڭ ئەركەك ياكى ئۇرغاچى بۆرىنىڭ ئىكەنلىكىگە، ياش- قورامىغا ھۆكۈم قىلالايدىغان ئادەملەر بار ئىدى. شۇلار بۆرە ھەم بۆرە توپۇقى ھەققىدە ئاجايىپ- غارايىپ ۋەقەلەرنى ھېكايەت قىلىشاتتى. شۇ ھېكايەتلەردىن خېلى كۆپى ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ. بۇلارنى يەنە

ئەسلەپ، تولۇقلاپ ئاندىن ئۇنئالغۇغا ئالىمەن. ھە راست، كىچىك ئۇنئالغۇ، لېنتا ئەكەلدىڭمۇ؟

- ئەكەلدىم، دادا ... بىراق سىز كېچىسى ئۇخلىيالماي، كۈندۈزى دەم ئالماي چارچاپ قالسىڭىز، مەن ئانام بىلەن ئاكامنىڭ تاپا- تەنىسىگە قالىمەن.

- ھە ... ئۇنداق بولمايدۇ، خاتىرجەم بول. سېنى گەپكە قويمايمەن. مۇشۇ يۈرىكىم بەزىدە ئانچە- مۇنچە شوخلۇق قىلىپ مېنى يىقىتىپ، سىلەرنى قورقۇتۇپ قويىدۇ. بولمىسا مانا بىر ئوبدان تۇرمامدىمەن ... ھە ... مەن بۇگۈندىن باشلاپ ئېسىمگە كەلگەن گەپلەرنى لېنتىغا ئېلىشقا باشلايمەن. ھەر بىر قاپ لېنتا توشقاندا ساڭا تاپشۇرىمەن.

شۇ ئارىدا تاشپولات ئۇلارنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى.

- ھە، تاشپولات ئاخۇن، مىجەز قانداق؟ كۈن قاياقتىن چىقتى بۇگۈن. دەم ئېلىش كۈنلىرىدە چۈشلۈك تاماقتىن بۇرۇن ئورنىدىن تۇرالمايدىغان ئادەم بۇگۈن ئەتىگەندىلا كېلىپ قاپسەنغۇ، بالام.

- تۈنۈگۈن ئانام: ئېلىيار ئىككىڭلار ئەتىگەن كېلىڭلار، بۇ ئۆيلەرنىڭ مەنقۇلاتلىرىنى بىر قۇر رەتلىۋېتەيلى، كونىراپ قالغانلىرىنى يەڭگۈشلەيلى، دېگەنىدى. ئورنىمدىن تۇرۇپلا ماشىنىنى ئېلىپ كەلسەم، ئەمدى دادىڭىز قوشۇلمىدى، تۇرۇۋەرسۇن، دەۋاتىدۇ.

- ھەئە، شۇنداق دېدىم، بالام. بۇ نەرسە- كېرەكلەر بىر ئوبدان تۇرمامدۇ. بۇلار كونىراپ قالسا، مودىدىن قالسا نېمە بوپتۇ. سىلەر شۇنداق دەۋەرگەچكە ئاناڭلار يەڭگۈشلەشكە، رەتلەشكە ماقۇل بولغان گەپ. مانا مەن بىلەن ئاناڭلىمۇ كونىراپ مودىدىن قالدۇق ... يېڭىلايمىز دېسەڭلار بۇ ئۆيلەرنىمۇ يېڭىلايلى. قوتاندا چارىپايلار، قونداقتا توخۇ- كەپتەرلەر، پېشايۋان ئالدىدا تال باراڭلار، دەل- دەرەخ، قۇش- جانۋار، قۇرت- قوڭغۇزلار، كۆلچىكىدە غاز- ئۆردەكلەر بار بىر قورۇ- جاي تېپىڭلار، شۇ يەرگە بېرىپ ھەممىنى يەڭگۈشلەيلى. بولمىسا تۇرۇۋەرسۇن.

بوۋاي شۇنداق دېگەچ ھاسىرىغىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ ئاشخانا ئۆيگە قاراپ ماڭدى، تاشپولات بىلەن ئېلىيار بىر- بىرسىگە قارىشىپ قويۇپ بوۋايغا ئەگەشتى.

ئۈچ ئەر تاماق شىرەسى ئالدىغا كەلدى. ئەتىگەنلىك ناشتىلىقنى تەقلەپ بولغان موماي كەنجى نەۋرىسىنىڭ كىيىملىرىنى كىيدۇرگەچ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئىككى ئوغۇل نەۋرىسىنى ئەركىلىتىپ، ئۇلارنى ئۆزى ياتقان ئورۇن- كۆرپىلەرنى يىغىشقا، ئېغىزلىرىنى چايقاشقا قوماندانلىق قىلىشقا باشلىدى. تاشپولات بۇ ئىككى ئوغلىنىڭ مومىسىنىڭ بۇيرۇقىنى شەرتسىز ئورۇنداۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ مومايغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

شۇ ئارىدا دالان ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدا ھېلىقى يېقىمسىز ئاۋاز يەنە ئاڭلاندى:

دۇنياغىلا بولماڭ نېسىپ،
ئاخىرى ياتارسىز گۆردە سېسىپ.

سائادەتلىك كۈندە غېرىبنىڭ كۈپايە قەدىمى يەتتى، بالانىڭ قەدىمى يەتمەس، سەدىقە بالانى يەر، تۆۋبە گۇناھنى ...

بوۋاي بۇ يېقىمسىز ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەن تەڭ قوشۇق تۇتقان قوللىرى تىترەپ، تېخىمۇ قاتتىق ھاسىراشقا، ئىچكى ئەزالىرىنىڭ چوڭقۇر جايىدىن چىقىۋاتقان غىژ- غىژ ئاۋازى كۈچىيىشكە باشلىدى. چىرايى غەزەپلىك تۈس ئالدى. بۇ ھالنى كۆرگەن موماي ئورنىدىن تۇرۇپ يېشىغا ماس بولمىغان بىر خىل چاققانلىق بىلەن دالان ئۆينىڭ ئىشىكىگە قاراپ يۈگۈردى. تاشپولات بىلەن ئېلىيار بىر- بىرىگە قارىشىپ، نېمە دېيىشىنى بىلمەي ئولتۇرۇپ قالدى. شۇ ئارىدا بۇ ئابدالنى يولغا سېلىۋېتىپ قايتىپ كىرگەن موماي ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرۇپلا گەپ باشلىدى:

- بۇ ھېقىل تىلىغا ھونناق چىقىدىغان كاپىر، داداڭلىغا جىق زۇلۇم سالغان، ئىنسانلىق غورۇرىنى سۇندۇرۇپ، خورلىغان نېمە بۇ ... ھېلىقى يوغان ئىنقىلاب ۋاقتىدا بۇ نېمە بىز جازالىنىپ تۆۋەنگە چۈشكەن ئەترەتنىڭ كانايچىسى ئىدى. مۇشۇ ئاۋازى كېچەيۇ كۈندۈز توختىماي ياڭراپ تۇراتتى. كېيىن ئەترەت باشلىقى بولدى. بۇرۇندىن باشلاپ سالپا- ساياق كۆنگەن بۇ ھۇرۇن ئىشلار ئوڭشالغاندىن كېيىن ئەمدى ئابداللىق قىلغىلى تۇرۇپتۇ.

- ئاشۇ يىللاردا ئاچ- زارلىقتىن ئۆلۈپ كەتمىگىنىمگە ھەيران بولىمەن، - دېدى تاشپولات ئۇلۇغ- كىچىك تىنىپ، - بۇ مۇناپىقنى بۇ شەھەردە ئابداللىق قىلىپ يۈرگەن ھالەتتە كۆرۈپ ھەيران قالدىم. بىر چاغلاردىكى ياۋۇز- ئىپلاسلىقى ھازىرمۇ كۆزلىرىدىن ئۇچقۇنداپ تۇرىدۇ. توۋا دەيمەن، زامان بۇزۇلسا مۇشۇنداق قارا قورساق نېمىلەرنىڭ ھۇشۇقى ئالچا چۈشۈپ، دادامغا ئوخشاش پەزىلەتلىك ئادەملەر ئۇلارنىڭ قولىدا خار بولىدىكەن. شۇ چاغلاردا دادام توپا توزۇپ تۇرىدىغان گەمىمىزدە ئولتۇرۇپ:

ئالىمىڭنى كەڭ ياراتتىڭ، زامانەڭنى تار،
ئىتلىرىڭنى بەگ ياراتتىڭ، ئادىمىڭنى خار.

دەپ تالاي قېتىم ئاھ- پىغان چەككەنلىكى، كۆز يېشى قىلغانلىقى، بۇ ئوغرىنىڭ دادامنىڭ قوللىرىنى قايرىپ، دۇمبالاپ، سازايى قىلىپ ماڭغان كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىمدىن پەقەت كەتمەيدۇ. نەچچە قېتىم ماشىنىغا سوقتۇرۇۋېتەي، ھېچ بولمىسا ئوبدان بىر ئەدەپلەپ قوياي دېدىم ... لېكىن چاناقتىن چىقىپ كەتكەن كۆز بەرىبىر ئەسلى ھالىتىگە كەلمەيدىكەن، يۈرەك زىدىسى ساقايمايدىكەن.

- ھە، بولدى- بولدى، - دېدى بوۋاي يۆتىلىپ، - ھەرگىز ئۇنداق كەم ئەقىللىق قىلماڭلار. «ياخشىلىققا ياخشىلىق ھەر كىشىنىڭ ئىشى، يامانلىققا ياخشىلىق ئەر كىشىنىڭ ئىشى» دەپتىكەن. بۇنداق نېمىلەرگە ئۇنچىلىك قىلىپ كېتىش- بىزنىڭ قىممىتىمىزگە، پەزىلىتىمىزگە ماس كەلمەيدۇ، تاشپولات ئاخۇن.

- لېكىن، دادا ...

ئېلىيار سۆزلەشكە تەمشىلىۋېدى، موماي تەنبىھ ئاھاڭىدا بۇيرۇق قىلىپ ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈپ قويدى:

- بۇ گەپلەرنى قويۇپ تامىقىڭلارنى تېز يەڭلەر. ئىككى ئېغىز گەپ باشلاپ قويسام قايناپ

كەتتىكىلارغۇ ئەمدى. ھە، دادىسى، سىلىمۇ سالۇا قۇشتەك پاخپىيىپ ئولتۇرماي تاماق يېسىلە، ئاچ قورساققا دورا ئىچسىلە بولمايدۇ.

مومانىڭ بۇ گېپى بىلەن يەنە قوشۇق-چوكىلار ھەربىرىتكە كەلدى. يېراقتىن يەنە ھېلىقى يېقىمسىز ئاۋاز ئاڭلىنىۋېدى، ھېچكىم ئۇندىمىدى.

تاماقتىن كېيىن ئىككى ئوغۇل زۆرۈر ئىشلىرى بارلىقىنى ئېيتىپ چىقىپ كېتىشتى. مومای بوۋىيىنىڭ دورىسىنى ئىچۈرۈپ بولۇپ، قاچا- قۇچىلارنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى. چوڭ ئىككى نەۋرە بالكونغا چىقىپ ئاللىقانداق بىر نېمىلەرنى يادلىغىلى تۇردى. چىغ ساپادا ئولتۇرۇپ بايام ئېلىيار ئەكىلىپ بەرگەن كىچىك تېپىتكى ئۇنئالغۇنى كۆرۈپ ئولتۇرغان بوۋاينىڭ دىققىتىنى نەۋرىلەر يادلاۋاتقان شېئىر ئىختىيارسىز ئۆزىگە تارتتى:

كۆركلوگ تونۇغ ئۆزۈڭە،
تاتلىغ ئاشىغ ئازىنقا.
تۇتقىل قانۇق ئاغرىلىغ،
يازسۇن جاۋىڭ بۇرۇنقا.
.....

- بالىلىرىم، بۇنى نېمىشقا يادلايسىلەر؟- دەپ سورىدى بوۋاي.

-ۋاي تاڭەي، كۆنۈكمە تەلىپىدە يادلاشنى تەلەپ قىلغانىكەن. شۇڭا مۇئەللىمىمۇ يادلاپ كېلىڭلار دېدىغۇ ئىشقىلىپ،- دېدى چوڭ نەۋرە پەرۋاسىزلىق بىلەن.

- بۇ كىمنىڭ شېئىرىكەن، مەنسىنى بىلەمسىلەر بۇنىڭ؟

- مەھمۇد قەشقەرىنىڭ بولمامدۇ؟ بۇنىڭ مەنىسى- چىرايلىق تونۇڭنى ئۆزۈڭ كىي، تاتلىق ئېشىڭنى باشقىلارغا بەر. ياخشىلىقنىڭ يولىنى تۇت، نامىڭ ئەل ئىچىگە تارالسۇن، دېگەندەك گەپلەركەن، بوۋا.

- سىلەر بۇنداق ئۆگەنسەڭلەر بولمايدۇ، بالىلىرىم. بۇنىڭ مۇئەللىپى مەھمۇد قەشقەرى ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر خەلقى. ئۇنى مەھمۇد قەشقەرى توپلاپ دىۋانىنىڭ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلىرىغا كىرگۈزگەن. بۇ يەردە «تون»، «ئاش» تىن ئىبارەت ئىككى مەجازى ۋاستە بار. «تون» تاشقى گۈزەللىككە، «ئاش» ئىچكى گۈزەللىككە مەجاز قىلىنغان. يەنى- چىرايلىق تونۇڭنى باشقىلارغا ياپساڭ، قىلغان خەير- ئېھسانىمنى باشقىلار بىلسۇن، دەپ نام- شۆھرەت قوغلىشىپ قىلغان بولىسەن. شېرىن- لەزىز تامىقىڭنى باشقىلارغا يىگۈزسەڭ، ئۇنى كىشىلەر تونىنى كۆرگەندەك كۆرەلمەيدۇ، خالىس نىيەتتە خەير- ئېھسان قىلغان بولىسەن. ھۆرمىتىڭ تەبىئىي ھالدا ئەل ئارىسىغا تارىلىدۇ، دېگەن مەنىدىكى گەپ، بالىلىرىم ... بۇ چوڭقۇر، پاساھەتلىك پىكىرنى- بۇگۈنكى كۈندە تىلغا ئېلىنىۋاتقان تاشقى گۈزەللىك بىلەن ئىچكى گۈزەللىكنىڭ مۇناسىۋىتىنى، ياشاشنىڭ، ئادەم بولۇشنىڭ قىممىتىنى ئاتا- بوۋىلىرىمىز مانا مۇشۇنداق ئاددىي تىل بىلەن تولىمۇ ئوبرازلىق قىلىپ ئىپادىلەپ بەرگەن.

بوۋاينىڭ گېپىنىڭ تۈگىشىنى سەۋرىسىزلىك بىلەن كۈتۈپ تۇرغان ئىككى نەۋرە: «پەسكە چۈشۈپ ئۆگىنىش قىلىمىز» دەپ بالكونىنى بوۋايغا ئوڭچە تاشلاپ بەردى.

بوۋاي: «بۇلارنى تېرىكتۇرۇپ قويدۇممۇ نېمە» دەپ ئولتۇرغاندا يانداكى ساپادا كىچىك نەۋرە پەيدا بولۇپ، چۆچەك ئېيتىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپ يالۇۇرغىلى تۇردى. شۇنىڭ بىلەن بوۋاي يەنە «ئەتسۇن كوزا چايقاي ئېغىز، ئۇلارنى يەپ بولاي سېمىز» دەپ قىزچاقنى كۈلدۈرۈشكە باشلىدى.

كېيىنكى ھەپتىدە ئېلىيار بىلەن بوۋاي مېھمانخانا ئۆيگە بېكىنىۋېلىپ، ناھايىتى تەستە ئىككى قاپ ئۇنئالغۇ لېنتىسىنى توشقۇزدى. بوۋاي مەلۇم بىر ئىشنى، مەلۇم بىر ۋاقەنى سۆزلەۋاتقاندا ئېلىيار ئاتىسىغا باركاللا ئېيتىپ خۇشاللىنىپ كېتەتتى. بوۋاي بولسا شۇ گەپنى سۆزلەپ بولۇپلا لېنتىنى ئاڭلاپ بېقىپ: «ئۇ يېرى كەم بولۇپ قاپتۇ. بۇ ئىش ئۇنداق ئەمەس ئىدى، ئادىشىپتىمەن، قايتا ئالايلى» دەپ تۇرۇۋالاتتى. ئېلىيار ئاتىسىنىڭ چىڭ تۇرۇۋېلىشى بىلەن ئىلاجسىز لېنتىدىكى گەپلەرنى ئۆچۈرۈۋېتىپ قايتا ئالاتتى. بوۋاي بۇنىمۇ ئاڭلاپ بېقىپ، ئەمدى ئالدىنقى قېتىم سۆزلىگەن بىر يېرىنىڭ بۇ قېتىم تىلغا ئېلىنمىغانلىقىنى ئېيتىپ، يەنە قايتا ئېلىشنى ئۆتۈنۈپ تۇرۇۋالاتتى. چالا قالغان گەپلەرنى باشقا لېنتىغا تولۇقلاپ ئېلىشقا ئۇنمايتتى.

مومای بىلەن تاشپولات ئېلىيارغا دادىسىنى چارچىتىپ قويماسلىقنى، قالغىنىنى كېيىن ئېلىشنى، بوۋاينى دەم ئالدۇرۇشنىڭ زۆرۈرلىكىنى قەدەمدە بىر جىكىلەپ تۇراتتى.

شەنبە كۈنىگە كەلگەندە بوۋاي ئەسلىمىلىرىنى مۇكەممەل قىلىش ئۈچۈن كىندىكى قېنى تۆكۈلگەن سەھراغا بېرىپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتتى، مومانىڭ قاتتىق توسۇشى، بالىلارنىڭ يالۇۇرۇشلىرىغىمۇ قولاق سالماي بۇ قارارىدا چىڭ تۇرۇۋالدى. ئېلىيار ئۆزىنىڭ ئىش تېرىپ قويغانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئانىسى بىلەن تاشپولاتنىڭ ئالدىدا تەڭلىكتە قالدى.

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بۇ بىنادىن تۆۋەنگە چۈشۈپ باقمىغان بوۋاينىڭ بۇ ئويدىن ۋاز كەچتۇرۇشنىڭ قىيىنلىقىنى ھېس قىلغان تاشپولات دادىسىنىڭ كېسىلىنى داۋالىغان يۇرەك كېسەللىرى مۇتەخەسسىسىنى بىر قېتىم تەكشۈرۈش سايمانلىرى بىلەن ئۆيگە ئېلىپ كەلدى. دوختۇر بوۋاينى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، چارچاش، كۆپ ھەربىرىدىن قىلىشقا قەتئىي بولمايدىغانلىقىنى، ئەگەر بۇ گەپكە ئىشەنمىسە، باشقا دوختۇرغا تەكشۈرۈتۈپ كۆرۈشنى ئېيتقاندىن كېيىنلا ئاندىن بۇ ئويدىن ئامالسىز ۋاز كەچتى.

كېيىنكى كۈنلىرى بوۋاي ھەر قېتىم لېنتىغا ئاۋاز ئېلىش ئىشىنى باشلاشنى ئېيتقاندا، ئېلىيار: «ھېلى، مانا» دەپ بۇ ئىشقا يېقىن كەلگىلى ئۇنىمىدى. مومای گۈللەرگە ئۆزى سۇ سېپىپ، بوۋايغا ئىش قويمىدى. بىر نەچچە كۈن ئەنە شۇ تەرىقىدە ئۆتۈپ، يەنە ھېلىقى شىرەگە ئۆپكە- قېرىن، كاللا- پاقالچاقلار تىزىلىپ، ھەممەيلەن ئىشتىها بىلەن يېۋاتقاندا ئېلىيار تەنتەنىلىك ھالدا ھەر قايسى ئورۇنلاردىن بىر بۆلۈك ياش

كادىرلارنىڭ ۋەزىپە بىلەن ئىككى يىللىق چىنىقىشقا تۆۋەنگە چۈشۈرۈلىدىغانلىقىنى، ئۆزىمۇ مۇشۇلار قاتارىدا بولغاچقا، تەلەپ قىلىپ ئاتا-ئانىسى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ناھىيىگە بارىدىغانلىقىنى، ئاتا- ئانىسىنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن مەھەللىگە ۋە باشقا تاغلىق يۇرتلارغا بېرىپ تۇرمۇش ئۆگىنىپ، ماتېرىيال توپلاپ، ئۆزى يازىدىغان ئوبيېكتلارنىڭ ھەقىقىي خاراكتېرىنى چۈشىنىپ كېلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان بوۋاي كېلىنىنىڭ تۆتۈلۈپ ئولتۇرغان چىرايىغا دىققەت قىلماي ئولتۇرۇپ:

- ئوبدان ئويلاپسەن، بالام. سەن ياش ئەمەسمۇ تېخى،- دېۋىدى كېلىنچەك يەرگە قاراپ بوقۇلداپ يىغلىغىلى تۇردى. مومای تەڭلىكتە قالدى. بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغاندىمۇ ئېغىزى ئىتتىكلىكىنى ئۆزگەرتەلمىگەن بوۋىيىغا بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ تۇراتتى، ئېلىيار بۇ ھالنى سەزمىگەندەك سۆزلىگىلى تۇردى:

- مەن يېزىقچىلىق جەريانىدا ئەدەبىياتتىكى خېلى كۆپ ئىزملارنى، نۇرغۇن يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيەت قاراشلىرىنى تەتقىق قىلىپ كۆردۇم. ھېمىڭۇاي: «ئاۋام ئارىسىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن يازغۇچى تەبىئىي ھالدا غېرىبلىق ئازابىغا دۇچار بولماسلىقى مۇمكىن. لېكىن ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەممىشە نام- نىشانسىز ئادەتتىكى نەرسىگە ئايلىنىپ قالمىدۇ» دېگەنىكەن. مۇشۇ مەنىدىن ئالغاندا، مېنىڭ بۇ ئىشلىرىمۇ بىر ئەھمىيەتسىز ئىش. ئەمما شولۇخوپ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۆزى يازغان ئوبيېكتلار يەنى ئاۋام ئارىسىدا ياشىغان، ئۇلارنى چوڭقۇر چۈشەنگەن، مەڭگۈلۈك خاراكتېر كەمچىل نەرسىلەرنى تېپىپ چىققان. بۇ مەنىدىن ئالغاندا قىممىتى بار ئىش.

- ئەلۋەتتە قىممىتى بار،- دېدى بوۋاي ئوغلىنىڭ بۇ مۇلاھىزىلىرىنى تەستىقلاپ. شۇنىڭ بىلەن كېلىنچەك ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى. بوۋاي شۇندىلا ئۆزىنىڭ ئوشۇقچە گەپ قىلىپ سالغانلىقىنى ھېس قىلىپ ئۇندىمەي ئولتۇردى. قىزچاق بوۋا- مومىسى، ئاتا- ئانىسىنىڭ ئارىسىدا قارىلىغاچتەك ۋېچىرلاپ، گەپ سوراپ يۈرۈپمۇ نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئۇقالماي تېڭىرقاپ قالدى. داستىخان كۆڭۈلسىز كەيپىيات ئىچىده يىغىشتۇرۇلدى.

بايا تىدىن بېرى بۇ گەپلەرنى ئاڭلىمىغاندەك لام- جىم دېمەي ئولتۇرغان تاشپولات داستىخان يىغىشتۇرۇلۇشى بىلەن تەڭ مۇھىم بىر سودىلىق ئىشى بارلىقىنى ئېيتىپ ئايالى بىلەن چېقىپ كەتتى. خوتۇنىنىڭ كەيپىياتىغا قارىماي سۆزلەپ كۆڭۈلسىزلىك تېرىغان ئېلىيار ئەمدى ئاتا- ئانىسىنىڭ ئالدىدا ئوڭايسىزلىنىپ قالدى- ده، مىشىلداپ ئولتۇرغان خوتۇنىنى ئېلىپ چېقىپ كەتتى. مومای نەۋرىلەرنى تۆۋەنگە چۈشۈپ ئۆگىنىش قىلىش، قىزچاقنى دوستلىرى بىلەن ئويناشقا بۇيرۇۋېتىپلا بوۋايغا كايىشقا باشلىدى:

- ھەي، سىلى بىر ئېغىز گەپنى ئايان قالسىلا بولمامدۇ. بايام ئۆپكە- قېرىن، كاللا- پاقالچاقلار- نى ئادالاۋاتسام ئادەتتە بۇنداق ئىشنى قىلىشتىن يىرگىنىدىغان، داستىخانغا كەلتۈرگەنده بولسا كومۇلدىتىپ يەيدىغان كېلىنچىكىمىز ئاتايىن يېنىمغا كېلىپ، بۇ ئىشلارغا يارده مىلەشتى. بۇگۈن ئەجەب ئوڭلىنىپ، كۆيۈمچانلىشىپ قايتۇ دەپ ئولتۇرسام، ئوغلىمىزنىڭ يېزىغا بەلگىلەنگەنلىكىنى، بۇ ئىشنى ئورۇنلاشتۇردىغان بىر نەچچە ئەمەلدار بىلەن ئۆزلىرىنىڭ تونۇشلۇقلىرى بارلىقىنى، شۇڭا سىلى ئۇلارغا تېلېفون بېرىپ، ئوغلىمىزنى بۇ ئىشتىن ساقلاپ قېلىشنى ئۆتۈنۈپ ماڭا يول كۆرسەتكىلى تۇرۇۋېدى، ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ ئاخىر بولماي ھېلى دادىلىرىغا دەپ باقاي دېگەنىدىم. ئەمدى سىلى ئېلىيارجاننىڭ يېزىغا بارىدىغانلىقىنى ئاڭلاش بىلەن تەڭ بۇ ئىشنى قوللاپ كەتتىلە. ئۇلار ئۆيگە بارغاندىن كېيىن جېدەلنىڭ چوڭى چىقىدۇ، تېخى.

- مەن ھېچكىمگە تېلېفون بەرمەيمەن. «يولۇاس قېرىسا تۈلكە ئۇنىڭدىن تەپ تارتماپتۇ» دېگەن گەپ بار. مېنىڭ بەرگەن تېلېفونمىنى ھازىر كىم ئاڭلايدۇ. بۇرۇنقى دوستلۇق دېگەن بۇرۇنقى ئىش، ھازىر دېگەن ھازىر،- دېدى بوۋاي خاپا بولۇپ،- ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ بالىلار تۇخۇمدىن سۈنئىي ئۇسۇلدا چىقىرىلغان توك چۈجىلىرىدەك ئۆسۈپ چوك بولدى ... ئۆز شۆھرىتى، پايدىسىدىن باشقا ئىشلاردا پىچىۋەتكەن بۇقىدەك بىغەملىشىپ، ئاش- تائامنى ئوبدان يەپ، پۇڭا ئىچىپ قورساق سېلىپ، ھەرەمخانىغا سولىنىپ ئاي- يىللاپ ئاپتاپ كۆرمەي، ئاچچىق تەرلىرىنى چىقىرىۋەتمەي سەمىرىپ كەتكەن كېنىزەكلەردەك خام سېمىزلىشىپ، ھۇرۇنلىشىپ، ئېغىزىدا شەھەر ئالىدىغان، ھە دېسە باشقىلارنى ماختاپ، ئۆزىمىزنى يارىماس قىلىپ كۆرسىتىدىغان بۇ ياشلار سەھرادا بىر مەزگىل ياشىسا، كىتابتىن چىقمايدىغان، ھېچكىم سۆزلەپ بېرىپ ئۆگىتىپ بولغىلى بولمايدىغان تۇرمۇشنى، ئادەم بولۇشنىڭ يوللىرىنى، قان- تەر دېگەننىڭ نېمىلىكىنى ئۆگىنىپ كېلىدۇ ... خوتۇننىنى قايىل قىلماي تۇرۇپ بۇ ئىشنى جاكارلاپ نېمە قىلىدۇ. مەن بۇنى ئۇقماي سۆزلەپ قويۇپتىمەن. يىغلاپ كەتمىسمۇ بولىدۇ ئۇنىڭغا.

- سىلى ئۇنداق دېگەن بىلەن كېلىنىمىزگىمۇ ئاسانمۇ؟ ئىككىنچى بالىغا تۇغۇت كۆرسەتكۈچى ئالىمەن دەپ يۈرەتتى.

- قانداق قىلسا شۇنداق قىلسۇن، مېنىڭ چاتىقىم يوق.

- چاتىقى يوق ئادەم بايا تىدىن بالىلارنىڭ ئارىسىغا كۆڭۈلسىزلىك ئۇرۇقىنى چاچماي ئولتۇرغىلۇق.

- مەن ... مەن ... - بوۋاينىڭ تىلى كالۋالىشىپ، مومايغا تىكىلگەن كۆزلىرى تېخىمۇ چەكچىيىپ كەتتى.

- خاپا بولمىسىلا، مۇنداقلا دەپ قويدۇم ... جۇرسىلە، دورىلىرىنى ئىچىپ بىر ئاز ئارام ئېلىۋالسىلا.

مومای شۇنداق دېگەچ بوۋاينى يۆلەپ، ياتاق ئۆيىگە ئېلىپ ماڭدى.

* * *

بۇگۈن، ھەر كۈنى تاڭ سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇشنى ئادىتىگە ئايلاندۇرغان بوۋاي مومىينىڭ تۇنۇگۈنكى گەپلىرىگە باتناپ قاپقىنى ئاچماي

يېتىۋالدى. موماي نەۋرىلىرىنى ناشتا قىلدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن بوۋاي ياتقان ياتاق ئۆيگە كىرىپ كارىۋاتنىڭ ئالدىغا كېلىپ كۆزلىرىدىن نۇر، چىرايىدىن تەبەسسۇم، مېھرىبانلىق، شوخلۇق يانغۇرۇپ تۇرۇپ بوۋىسىغا تەزىم قىلدى. ئاندىن:

- قۇربان ئەپەندى، ئورۇنلىرىدىن چاپسان تۇرسىلا، رەپىقىلىرى مەريەم خانىم جانابلىرىغا ئاتاپ بانگىت ⑧ تەييارلىدى، - دېدى.

بۇ گەپ بىلەن بوۋاينىڭ چىرايىغا ئىختىيارسىز كۈلكە يۈگۈردى. مومىيىغا مۇھەببەتلىك كۆزلىرى بىلەن باقتى.

ئۇزۇن يىللىق قەدىناسلار بىر- بىرىنىڭ قولىنى تۇتىشىپ ئاشخانا ئۆيگە چىقتى. بىر- بىرىگە بېقىشىپ ئولتۇرۇپ، تاغدىن- باغدىن پاراڭلاشقاچ تاماق يېيىشكە باشلىدى. شۇ ئارىدا دالان ئۆينىڭ ئىشكى ئالدىدا هېلىقى ئابدالنىڭ يېقىمسىز ئاۋازى يەنە ياڭرىدى. مومای ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇ ئاۋاز تىنجىغاندىن كېيىن مومای چىرايىدىن يەنە شوندىق تەبەسسۇم ياغدۇرغىنىچە بوۋاينىڭ ئالدىدا هازىر بولدى ۋە بىئارام بولۇپ ئولتۇرغان بوۋاينى تاماق يېيىشكە هەيدىدى:

- هە، ئالسىلا، تاماق يېسىلە. بۇنداق نېمىلەرگە خاپا بولۇپ نېمە كەپتۇ ... بۇ مۇتتەهەم قىشلىق پاختىلىق چاپىنى بىلەن بەك تەرلەپ كەتكەنلىكىنى، سىلىنىڭ كونا يازلىق چاپانلىرىدىن بىرەرسىگە دۇئا قىلىشنى ئېيتىپ تۇرۇۋىلىۋالدى. ئامال يوق هېلىقى قارا نىلوندىن تىكىلگەن كونا كەمزۇللىرىنى ئېلىپ چىقىپ بەردىم.

- ئاپىلا، ئۇ كەمزۇلنىڭ قويۇن يانچۇقىدا ... بوۋاي شۇ گەپنى قىلىۋېتىپ سول كۆكرىكىنى تۇتتى. چىرايى تاتىرىپ كەتتى. مومای دەرهال ئۇزۇندىن بېرى يېنىدىن ئايرىمای كېلىۋاتقان باش بارماقچىلىق چوڭلۇقتىكى قوتىنى ئېلىپ، بىر تال تابلىتكا دورىنى بوۋاينىڭ تىلىنىڭ ئاستىغا سالدى. بۇ هالدىن قورقۇپ كەتكەن قىزچاق ۋارىدە يىغلىۋەتتى. مومای پۈت- قولى سىرقىراپ تۇرسىمۇ، بوۋاينى قۇچاقلاپ ئورۇندۇقتا مىدىرلاتماي تۇردى. خېلىدىن كېيىن ئۆزىگە كەلگەن بوۋاي هاسىراپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى:

- توپۇق ... ئاشۇ كەمزۇلنىڭ سول تەرەپ ... قويۇن يانچۇقىدا ئىدى.

بوۋاينىڭ بۇ گېپى بىلەن ئۇنىڭ باياتىن بېرىقى بىئارام‌لىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنگەن مومای دەرهال گەپ ياسىدى:

- هە، ئۇنى ئېلىۋالدىم، خاتىرجەم بولسىلا ... يېڭى كەمزۇللىرىدىن ئۆچى بارغۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ بوۋاينىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم پەيدا بولدى ۋە:

- هە، ياخشى قىپسىلە، خوتۇن ... كەمزۇلنىڭ ئىشى هېچگەپ ئەمەس ... مەن ئاشۇ توپۇقنى بېرىۋەتتىمكىن دەپ ... ئېلىپ چىقىڭلا، مەن بىر كۆرەي.

- سىلى تولا كۆرگەنغۇ ئۇنى، مېهمانخانا ئۆيگە ئەكىرىپ قويدۇم. ئادەتتىكى ئىشلارغىمۇ جىددىيلىشىپ، ئادەمنىڭ جېنىنى ئالدىلا. تولا سۆزلىمەي جىم ئولتۇرسىلا، مەن تاشپولات ئاخۇنغا تېلېفون بېرەي.

- هاجىتى يوق، خوتۇن ... مانا ئوڭۇشلىپ قالدىمغۇ.

تاشپولات هايالىسمايلا دوختۇر بىلەن بىرگە بوۋاينىڭ ئالدىدا هازىر بولدى. يېرىم ساەتتىن كېيىن بوۋاي ياتاق ئۆيگە ئېلىپ كىرىلىپ يانتۇزۇلدى.

- ئاخشام هاۋا رايىدىن مەلۇماتتا بۇگۈن قار ياغىدىغانلىقىنى دەۋاتاتتى. بالكوننىڭ دېرىزىسى ئوچۇق قېلىپ كۈللەرگە ئۇششۇك تېگىپ قالمىسۇن، خوتۇن. تاشپولات ئاخۇن، شۇ گۈللەرگە مەن ئۇچۇن بىر سۇ سېپىۋەتكىنە، بالام، - دېدى بوۋاي دوختۇر كەتكەندىن كېيىن.

چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا تاشپولات بىلەن ئېلىيار تاماق يەۋېتىپ پاراڭغا چۈشتى:

- دوختۇر دادامنىڭ كېسىلىنىڭ يەنە قوزغىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن كۆكۈلنى پەرىشان قىلىدىغان، هاياجانلاندۇرىدىغان ئىشلاردىن ساقلىنىشىنى، ئۆي ئىچىنىڭ تىنچ بولۇشىنى دەۋاتىدۇ، بالىلىرىمىزنى ئۆز ئۆيىمىزگە ئېلىپ كەتسەكمىكىن، ئۇكام.

- شۇنداق قىلىلى. لېكىن دادام: «نەۋرىلەرنى بىر كۈن كۆرمىسەم چىدىيالمايمەن» دەپ ئۆزى بۇ ئۆيگە ئەكىلىۋالغان تۇرسا.

- بالىلار هەر كۈنى كېلىپ هال- ئەهۋال سوراپ تۇرسا بولىدۇ. دادام نەدىكى بىر تايىنى يوق ئىشلارغىمۇ ئاسان هاياجانلىنىدۇ. ئانام بىزنىڭ، بالىلارنىڭ قورسىقىنى باقمەن، دەپ يۈرمەي قازان- چۆمۈچنىڭ ئارىسىدا ئازراق يۈرۈپ، دادامنىڭ هالىدىن تېخىمۇ بەكرەك خەۋەر ئالمىسا، هالىغا هال، مۇڭىغا مۇڭ بولۇپ پاراڭلىشىپ ئولتۇرمىسا بولمىغىدەك. ئويلاپ كۆرسەم، دادام هازىر بەك زېرىكىپ كېتىپتۇ. بىرەرسىنىڭ مۇشۇنداق دىلكەش بولۇشىغا بەك موهتاج ئىكەن.

- ئاستىراق گەپلىشىڭلار، داداڭلار هازىر ئۇخلىدى، - دېدى موماي ۋە گېپىنىڭ ئاخىرىغا ئولاپ، - بايام داداڭلىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن هېلىقى توپۇقنى ئېلىپ قويدۇم، دەپ گوللىدىم. ئۇ ئابدال ئىشىك ئالدىدا كارىكىراپ بېرەڭلىك قىلىپ بىر تۇرۇۋېدى، داداڭلار تېخىمۇ بىئارام بولۇپ قالمىسۇن، دەپ ئالدىراشچىلىقتا ئۇ كەمزۇلنىڭ يانچۇقىنى ئاقتۇرۇپ باقمايلا ئاچقىپ بېرىپتىمەن. ئۇنى داداڭلار نەچچە ۋاقىتتىن بېرى كەيمىگەنىدى. قانداق بولۇپ ئۇ نەرسىنى بۇ كەمزۇلنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويغان بولغىيدى ... سىلەردىن خۇش بولۇپ كېتەي، ئۇ ئابدالنى قەيەردىن بولمىسۇن ئىزدەپ تېپىپ، داداڭلىنىڭ ئۇ تەۋەررۈك نەرسىنى ئېلىپ كېلىڭلار. بولمىسا، كېسىلى يەنە قوزغىلىپ قالىدۇ ... شۇ تاپتا كۆرۈمەن دەپ جاهىللىق قىلىپ تۇرۇۋالساقانداقمۇ قىلارمەن.

- جۇر ئاكا، ماشىناڭنى هەيدە، ئۇ ئېپلاسنى تېپىپ توپۇقنى ئەكىلەيلى، - دېدى ئېلىيار هازىرلا بىرى بىلەن ياقىلىشىدىغاندەك ئەلپازدا ئورنىدىن تۇرۇپ.

تاشپولات بېشىنى چايقاپ خۇرسىنغىنىچە ئاستا ئورنىدىن تۇردى- دە، ئىنىسىگە ئەگىشىپ سىرتقا قاراپ ماڭدى.

كىيىنكى ئون كۈن ئىچىدە ھېلىقى ئابدال بوۋاينىڭ ئىشىكى ئالدىدا پەيدا بولمىدى، يېقىمسىز ئاۋازى بۇ يېنا ئەتراپىدىمۇ ياڭرىمىدى. موماي بوۋىينىڭ كارىۋىتى يېنىدىن ئايرىلماي ئولتۇرۇپ، ئۆتكەنكى كۆڭۈللۈك ئىشلارنى توختىماي سۆزلەپ، توپۇق ھەققىدە ئېغىز ئاچقۇزمىدى. مومىيى بىلەن ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەپ نۇرغۇن ئەستىلىكلەر كۆڭۈل ئېكرانىدا قايتا نامايەن بولغان بوۋاي ھېلىقى كىچىك ئونئالغۇنى يېنىغا ئەكىلىۋېلىپ ئارقا-ئارقىدىن ئىككى قاپ لېنتىنى توشقۇزدى. ئەسلىمىگە مۇناسىۋەتلىك ھەر بىر تەپسىلات، ئاي، كۈنلەر شۇنداق ئېنىق ئېسىگە كېلىپ، لېنتىغا كۆڭۈلدىكىدەك ئېلىنغانلىقتىن، بوۋاينىڭ دىلى سۆيۈنۈپ كەتتى. مومايمۇ بۇ ئىشقا چىن كۆڭلىدىن يارەملەشتى. تاشپولات بىلەن ئېلىيار پۈتكۈل شەھەرنى، ياقا بولۇڭ- پۇشقاقلارنى ئاقتۇرۇپ چىقتى. 4- كۈنى ئۈلار يامالىق تېغىنى، ئاغ باغرىنى كولاپ ئۆي قىلىنغان گەمىلەرنى ئاقتۇرۇپ، 20- 30 ئابدالنىڭ ھەر بىرىگە 5- 10 يۆەندىن سەدىقە بېرىپ، بۇ دارازنى سۈرۈشتۈر- دى. ئاخىرى كەچ كىرەي دېگەندە بىر كۈنلۈك تاپاۋىتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ئۆۋىگە قايتىپ كەلگەن بۇ ئابدالنى تاشپولات بىلەن ئېلىيارلار سەدىقە ئالغان، ئۈلارنىڭ كىمنى ئىزدەيدىغانلە- قىنى، كېلىش مۇددىئاسىنى ئوققان 15- 16 ياشلاردىكى ئاۋاق، چېچى سالۋاراپ تۇرغان، قاسماقلىشىپ كەتكەن پاختىلىق سېرىق ھەربىيچە چاپىنىنىڭ پەشلىرى يەرنى سۈپۈرۈپ تۇرغان بىر ئوغۇل بالا ئۈلارنىڭ ئالدىغا باشلاپ كەلدى.

- بۇ مېنىڭ پىر ئۇستازىم بولىدۇ. سىلەر مۇشۇ ئۇستام بىلەن كۆرۈشەمسىلەر، - دېدى بالا.

- ھەئە، - دەپ جاۋاب بەردى تاشپولات ۋە چىرايىغا زورمۇزور تەبەسسۇم يۈگرۈتۈپ بۇ ئابدال بىلەن سالاملاشتى.

ئېلىيار ئاكىسى بىلەن ئالدىن كېلىشۋالغانلە- قىغا، بۇ يەردە قارامىلىق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى بىلدىغانلىقىغا قارىماي، بۇ ئابدالنى كۆرۈش بىلەن تەڭ ئىختىيارسىز ھالدا مۇشتۇمى تۈگۈلۈپ، يۈمىلاق، ئادەتتە سۈت قاچىلانغان يالتىراق خالتىدەك تېگى- تېگىدىن ئاقلىقى، يۇمشاقلىقى چىقىپ تۇرغان، كەيىپ- ساپاغا بېرىلگەن بۇ شەھەر ياشلىرىغا خاس چىرايى بەقەمدەك قىزىرىپ، كۆزىدىن ئوت چاقناپ كەتتى. تاشپولات ئەپتىنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇپ، قاش- قاپاقلىرى پاقا لېشىدەك كۆكۈرۈپ كەتكەن دارازغا قاراپ دېدى:

- باشقىلاردىن ئۆزلىرىنىڭ دۇئاسى دەردكە داۋا، رەنجىگە شىپا بولىدۇ، دەپ ئاڭلاپ ئاتايىن ئىزدەپ كېلىۋېدۇق. ئۆزلىرىگە سەدىقە قىلدۇرىدىغان ئازراق بىر نەرسە بار ئىدى. مالال كۆرمەي ماشىنىغا چىقىپ ئۆيىمىزگە بېرىپ كەلگەن بولسىلا، ھايالىشمايلا ئەكىلىپ قويىمىز، - دېدى.

خۇشاللىقتىن دارازنىڭ گازىر كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى. ئادەمنى ئەيمەندۇرگۈدەك قويۇق، گىجەكلىشىپ كەتكەن چۈپۈر ئارىسىدىكى ئېغىزى ئېچىلىپ زۇۋانغا كەلدى:

- تولا گۇبدان، گۇبدان ... مەخلۇقنىڭ دۇئاسىنىڭ ئىجابەت بولۇش- بولماسلىقى كارامىتى كاتتىنىڭ مۇجىزاتىدىن دېسىلە ... مانا ھازىر خۇدا بىزنى دىدارلاشتۇردى. رىسقى مۇتلەق دېگەن شۇ. مېنىڭ بىر لوقما رىسقىم سىلىنىڭ قوللىرىدا، شۇڭا سىلى ئاتاپىن ... ھى- ھى- ھى ... ھە راست، بىر گەپنى سورىۋالاي، ھەر ئىككىلىرى ھۆكۈمەت ئادىمىمۇ ياكى ...

- شۇنداق، ھەر ئىككىلىمىز ھۆكۈمەت كادىرى.

- ھە ... ئەمدى مۇشۇ كۈندە ئادەمگە ئىشەنگىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى دېسىلە. ئۆتكەن ھەپتە سىلىدەك ئىككەيلەن كېلىپ بىر بۇرادىرىمىزنى ماشىنىغا سېلىپ ئېلىپ كېتىپ تاپقان- تەرگىنىنىڭ ھەممىسىنى بۇلاپ كېتىپتۇ دېسىلە.

تاشپولات دەرھال ئۆزلىرىنىڭ سالاھىيىتىنى ئېيتىۋەتمەكچى بولۇپ يەنە تۇرۇپ قالدى. ئاندىن يەنە چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرۈتۈپ سۆزلەشكە باشلىدى:

- بىز ئەتىگەندىن بېرى سىلىنى بىرەر يۇز ئادەمدىن سوراپ، ئۆيمۇ ئۆي كىرىپ ئىزدىدۇق. ئەگەر بىز ئۇنداق ئادەملەردىن بولساق ...

- يوغسۇ، يوغسۇ ... ھەر قايسىلىرىنىڭ ئەپتىدىن قارىغاندىمۇ خۇدا دىللىرىغا ئىمان، ئىنساب سالغان ئادەملەردەك قىلىلا ... ھە، مۇنداق قىلىلى، «كۆپ تۈكۈرسە كۆل بولۇر» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ. ئەگەر قوشۇلسىلا بىر نەچچە ھەقەمسايىلىرىم بار. بىرگە بېرىپ ئۆيلىرىدە بىرەر كېچە چوڭ خەتمە ۋە يا مەۋلۇت ئوقۇساق، سىلى بىرەر پاخلانىنىڭ بېشىنى كېسىپ قان قىلىپ، خانتاراڭ ⑨ قىلسىلا، بىلىپ- بىلمەي قىلغان گۇناھى كىبىرنى، كۆرۈنەر- كۆرۈنمەس بالا- قازانى قوغلاپ ...

- ئىش بەك جىددي ئىدى، بېرىپلا كەلگەن بولسىلا.

- ھە ... ماقۇل ... ماقۇل ... ھەي، سەن گەمىگە كىرىپ ئولتۇرغاچ تۇر، مەن بېرىپلا كېلىمەن.

دارازا شۇنداق دەپ ماشىنىغا چىقتى. سۈتەرەڭلىك جىپ ئوڭغۇل- دوڭغۇل يولدا بىردەم چايقىلىپ ماڭغاندىن كېيىن تۇز يولغا چىقتى. ئارىدا دارازا توختىماي سۆزلەپ ئولتۇردى. ئېلىيار نەچچە قېتىم بۇ ئابدالغا چاچىرىماقچى بولۇۋېدى، يېنىدا ئولتۇرغان تاشپولات بىر قولىدا رولنى تۇتۇپ، بىر قولىدا ئۇنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ ئولتۇرۇپ ئېغىز ئاچقۇزمىدى. ماشىنا خېلى ئۇزۇن ماڭغاندىن كېيىن ماي يولغا چۈشۈپ يول ياقىسىغا كېلىپ توختىدى. ئابدالنىڭ ئېغىزىمۇ بېسىقتى.

- ھەي، بىزنى تونۇدۇڭمۇ؟ - دەپ سورىدى تاشپولات ھەر بىر تاۋۇشنى چىشىنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ.

- ھە، سىلى بايام...

- تونۇدۇڭمۇ دەۋاتىمەن، - ئېلىيار شۇنداق دەپلا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ دارازنىڭ ياقىسىدىن ئالدى.

- ھە، ياق- ياق ... سىلى ...

- بىز سەن بىر چاغدا دۇمبالىغان، ئىت- ئېشەكتىن بەتتەر خورلىغان قۇربان ئەپەندىنىڭ ئوغۇللىرى بولىمىز ... قېنى كەمزۇل، توپۇق قېنى!...

- سىلى خاتا تونۇپ قاپتىلا، مەن ... مەن ھېچقاچان ئۇنداق نەرسە كۆرۈپ باقمىدىم ... مەن ... مەن كېتەي ...

- ھەي دەيۇز، شۇ تاپتا سېنى ئىت- ئېشەكنى دۇمبالىغاندەك تازا بىر ئەدەپلەپ قويغۇم بار. تېزرەك ئەقلىڭنى تاپ، ئۇقتۇڭمۇ؟- دېدى ئىلىيار. ئۇنىڭ قولىدىكى ئامبۇرنىڭ چىشلىرى ئېچىلىپ دارازىنىڭ بۇرنىغا توغرىلاندى،- ئەگەر يەنە ئەقلىڭنى تاپمىساڭ، مانا ماۋۇ سېنى زۇۋانغا كەلتۇرىدۇ. قىلمىش- ئەتمىشلىرىڭنى سۆزلەپ، ئۆزۈمىزنى ئوبدان تونۇتۇپ قويىمىز.

ئابدال قانداق نەيرەڭ ئىشلىتىشنى، نېمە دېيىشنى بىلەلمەي بىر ئاز مەڭدەپ ئولتۇرۇپ قالدى. بۇ ئىككەيلەننىڭ ئەلپازىغا قاراپ زۇۋانغا كەلدى:

- ھە راست، راست ... مانا- مانا ... ئاپىرىپ بېرەي دەپ ... يەنە ھاجىتى يوقمىكىن دەپ ...

دارازا شۇنداق دېگەچ قات- قات كىيىۋالغان چاپانلىرىنىڭ يانچۇقلىرىنى مالتىلاشقا باشلىدى. تاشپولات بىلەن ئىلىيار ھەر بىر يانچۇقتىن چىققان كاللەك- كاللەك پۇللارغا، پۇل چەكلىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشتى. بۇ ھالدىن ئانچە ھەيرانمۇ بولۇشمىدى. جىددىيلىشىپ قالغان ئابدال بىر يانچۇقىدىن چىققان نەرسىنى يەنە بىرىگە تېقىپ يۇرۇپ، ئاخىرى بىر يانچۇقىدىن بىر يالتىراق خالتىنى چىقاردى. تاشپولات بىلەن ئىلىيار خالتىنىڭ ئىچىدە تۇرغان تۆت تال سارغىيىپ كەتكەن ھوشۇقنى ۋە ھېلىقى بۆرە توپۇقىنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز بىر- بىرىگە قاراشتى. ئىلىيار توپۇقنى قولىغا ئېلىپ يەنە پۇرىدى، مەشۇت شوينىغا قاراپ ئۆزلىرىنىڭ ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇردى ۋە:

- بۇنى نېمىشقا يېنىڭدا ئېلىپ يۈردۇڭ؟- دەپ سورىدى.

- ئەمدى ... شۇ ...

- بىز ساڭا دەپ قويايلى: بۇ توپۇق ئىگىسىنىڭ ئۆيىگە يەنە بارىدىكەنسەن، پۇت- قولۇڭنى چېقىۋېتىمىز. ئەڭ ياخشىسى ئۆزۈڭنى بىلىپ، ئۇ ئەتراپلاردا كارىكىراپ يۈرمە، ئۇقتۇڭمۇ؟

- ئۇقتۇم- ئۇقتۇم ...

- ئۇققان بولساڭ چۇشە ماشىنىدىن.

ئىلىيار شۇنداق دېگىنىچە بىر قولىدا ئىشىكنى ئېچىپ، يەنە بىر قولىدا ئابدالنىڭ گەجگىسىدىن ئىتتىرىپ ئۇنى چۇشۇرۇۋەتتى. ئابدال جېپتىن چۇشۇپ 20- 30 قەدەمچە يۇگرۇپ كەينىگە قارىدى. ئىلىيار ئارقا- ئارقىدىن قاتتىق سىگنال بېرىۋېدى، ئابدال يەنە پالاقشىپ يۇگرۇپ جېپتىن يىراقلىدى. تاشپولات خېلى ئۇزۇنغىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ئاندىن جېنىنى قوزغىدى. ئىلىيار ئاكىسىنىڭ كەيپىياتىغا قاراپ دېمەكچى بولغان گېپىنى يۇتۇۋېتىپ جىممىدە ئولتۇردى.

ئۇلار ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە بوۋاي بىلەن مومای بۇگۈن تولدۇرغان ئۇنئالغۇ لېنتىسىنى ئاڭلىشىپ ئولتۇراتتى. ئىلىيار ئانىسىغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى. مومای ېۇ ھالدىن ھەممىنى چۈشەندى.

- ھە قوزىچاقلار، سەپەر قايىقتىن؟ ئىككىگلار ئەجەب بىرگە كىرىپ كېلىسىلەرغۇ بۇ كەچتە،- دېدى بوۋاي ۋە ئوغۇللىرىنىڭ جاۋاب بېرىشىنى كۈتمەي يەنە سۆزلەپ كەتتى،- قارا ئىگلار بالىلىرىم، دۇنيادىكى جىمى مەۋجۇدات مۇھەببەت- مېھرىبانلىق ئارقىلىق ياشىنايدىكەن. مانا تۆت قاپ لېنتىنى تولدۇرۇۋەتتۇق ... چارچاپمۇ قالمىدىم، ئەقىل- ھۇشۇم، ھېس- تۇيغۇم شۇنداق جايىدا.

- بالىلارنىڭ قورسىقى ئاچ، تاماق يەپ بولۇپ يانلىرىغا كىرسۇن- ھە،- دېدى مومای.

- ھە، ماقۇل- ماقۇل. شۇنداق قىلىپ بىز يەنە نۇرغۇن لېنتا تولدۇرىمىز.

بوۋاي سۆزلەپلا قالدى. مومای ئوغۇللىرىنى باشلاپ ئاشخانا ئۆيگە چىقتى.

- قېنى ئۇ نەرسە؟- دەپ سورىدى مومای تاقەتسىزلىك بىلەن.

- مانا،- ئىلىيار شۇنداق دەپ بوينىدىن بوره توپۇقىنى ئالدى.

- شۇ ئۆزىكەن،- دېدى مومای ئۇنى تەپسىلىي كۆرگەندىن كېيىن. ئاندىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا تاماق قويۇۋېتىپ سۆزلەشكە باشلىدى،- بۇ نەرسە تېپىلمای قالسا قانداق قىلارمەن دەپ شۇنداق غەم يېدىم. داداڭلىنىڭ مىجەزىنى بىلىسىلەر، ئىش چاتاق بولۇپ قالسا قانداقمۇ قىلاردۇق ... كەچ كىرىپ قالدى، تامىقىڭلارنى تېز يەپ ئۆيۈڭلەرگە قايتىڭلار. داداڭلىمۇ ئەمدى ئارام ئالسۇن. بۇ ئىشنى ئەتە كەيپىياتىغا قاراپ سۆزلەپ بېرەرمەن.

ئۇلار تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن ئاتا- ئانىسىغا ئامان- ئېسەنلىك تىلەپ قايتىشتى.

ئەتىسى چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا بۇ ئۆي يەنە ئاۋاتلىشىپ كەتتى. بوۋاي بىلەن مومای تاماق شىرەسىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقان بالىلارغا، نەۋرە، كېلىنلەرگە قاراپ تولىمۇ خۇش بولدى.

- تاشپولات ئاخۇن، ئىلىيارجان، ئۇ دەيۇزگە قول تەگكۈزمىگەنسىلەر- ھە،- دەپ سورىدى توپۇقنىڭ تېپىلىش جەريانىدىن خەۋەر تاپقان بوۋاي.

- قول تەگكۈزمەكچىدۇق، بىراق ئۇ مەخلۇق بۇنداق قىلىشقا يارىمايدىكەن،- دېدى ئىلىيار.

- ياخشى قىپسىلەر، بالىلىرىم ... بۇ ئېپلاسنىڭ ئاتا- بوۋىلىرى گەرچە قەلەندەرچىلىك يولى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرسىمۇ، ئەمما ئۇلار سوپى- ئىشانلارغىمۇ، كارامەتچى، دۇئاگۇي، پىرخۇن، ئابدال- تىلەمچىلەرگىمۇ ئوخشىمايدۇ- غان، مۇقىم قورۇ- جايلىرى يوق ئادەملەر ئىدى. ئۇلار يەرنى سېلىنجا، ئاسمانىنى يېپىنچە قىلىپ، يۇرتمۇ- يۇرت كېزىپ ئۆز ئېھتىياجىدىن ئاشقان نەرسىلەرنى ئاجىز- مىسكىنلەرگە بېرەتتى ... مەنسۇر ئەللاجى، شا مەشرەپلەرنىڭ مەپكۇرىسىنى تەشۋىق قىلىدىغان ئىلغار پىكىرلىك، ناھايىتى يېتىلگەن خەلق فولكلورچىلىرى بولۇپ، ئۇلارغا ھەر كىمنىڭ ئىشكى ئوچۇق، داستىخىنى تەييار ئىدى ... ھەپتە- ھەپتىلەپ داستان، قىسسە، چۆچەك سۆزلىسىمۇ گېپى تۇگىمەيتتى. يېڭىدىن

كۆرگەن ئىش، ۋەقەلەرنى قوشاققا قوشۇپ، داستان توقۇپ ماڭاتتى ... ھازىر بۇنداق ئادەملەر يوق. بۇگۈنكى كۈندە تۇرمۇش موھتاجلىقى سەۋەبىدىن بۇ يولغا كىرىپ قالغان ئاز بىر قىسىم ئادەملەردىن باشقا، يەنە دەسمايىسىز پۇل تاپقىلى بولىدىغان كەسىپ دەپ بۇ يولغا كىرگەنلەر كۆپ ... بۇ ئىپلاسمۇ شۇنداقلارنىڭ بىرى ...

- دادا، مەن يېزىغا كېلەر ھەپتە ماڭىدىغان بولدۇم، - دېدى ئېلىيار دادىسىنىڭ گېپى تۈگىشىگە.

- كېلىنىمىز قايىل بولدىمۇ؟

- ھەئە ... شۇغىنىسى ئارىلىق بەك يىراق، ھەپتە- ئون كۈندە كېلىپ كەتكىلى بولمايدۇ. سالامەتلىكىڭىزدىن ئەنسىرەپ قالغىدەكمەن.

- خاتىرجەم بولۇپ يولۇڭغا مېڭىۋەر، بالام. مەن ئايمۇقى ⑩ بولۇپ قالغان جېنىم چىڭ ئادەم. سەن قايتىپ كەلگىچە خاتىرجەم ياشىيالايدىغانلىقىمغا ئىمانىم كامىل ... ئاناڭ بىلەن ئىككىمىز بىر- ئىككى يەشىك ئۇنئالغۇ لېنتىسىنى تولدۇرۇپمۇ قويىمىز تېخى ... قانداق قىلىمىز بالام، ئادەم دېگەن بۇ دۇنيادا ئۈمىد بىلەن ياشاپ ئارمان بىلەن كېتىدىغان مەخلۇقكەن ... ئالدىنقى يىلى مەن بىر يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ «چامادان بىلەن چورۇقنىڭ سۆھبىتى» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا بىر ئەسەر يازدىم. چورۇقنى يىراق- چەت سەھرا، تاغ ئادەملىرىگە، چاماداننى شەھەرلىكلەرگە سىمۋول قىلغانىدىم. سىلەر بۇنى تىلى، ئۇسلۇبى بولمايدىكەنەي، ئۇيەي- بۇيەي دەپ ئېلان قىلمىدىڭلار ... سېنىڭ ئۇسلۇبىڭ دۇنياغا يۈزلەنگەن، زامانغا ماسلاشقان بولغاندىكىن بېرىپ ئاشۇ چورۇقلۇقلارنى، ئۇلار ھېلىمۇ ساقلاپ كېلىۋاتقان مەدەنىيەت، ئۆرپ- ئادەت ئىزنالىرىمىزنى چۈشىنىپ كەل ... ماڭغىچە ئوبدان تەييارلىق قىل، ئاشقازان، زۇكام دورىسى، سۇدان، كىچىك ئۇنئالغۇ، لېنتا ئېلىۋال ... ھەم يەنە ياخشى كۆرۈدىغان كىتابلىرىڭدىن 10- 20 پارچە ئېلىۋال.

- توپۇقنىچۇ دادا، - دەپ كۈلدى ئېلىيار.

- ئۇنى ھازىرچە بېرەلمەيمەن. ئەگەر سەن ئۇ يەردىن ياخشى، قەدىناس دوست تۇتالىساڭ، ئۇلار بىلەن ئىچقۇيۇن- تاشقۇيۇن بولالىساڭ، ساڭا چوقۇم ئەڭ قىممەتلىك توپۇقلىرىنى سوۋغا قىلىدىغانلار چىقىدۇ.

ئېلىيار بۇ گەپكە جاۋابەن تاتلىق كۈلدى، بوۋايمۇ كۈلدى. ئۇلار يەنە خېلى ئۇزۇنغىچە تاغدىن- باغدىن پاراڭلاشتى.

كېيىنكى دۈشەنبە كۈنى ئېلىيار سەپەرگە چىقىش ئالدىدا ئاتا- ئانىسى بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن كەلدى. مومايىنىڭ توسۇشىغا قارىماي يەنە شۇ بالكونغا چىقىۋېلىپ، دېرىزىلەرنى ئۇلۇغ ئېچىۋېتىپ تۇمانلىق شەھەرگە، يىراق- يېقىنلارغا نەزەر تاشلاپ ئولتۇرغان بوۋاي ئېلىيار تۆۋەندە ماشىنا ساقلاپ قالغانلىقىنى، دەيدىغان گېپى بار- يوقلىقىنى قايتا سورىغاندىن كېيىن، كۆز چانىقىدا لىغىرلاپ تۇرغان يېشىنى قولياغلىقى بىلەن ئوغلىغا بىلىندۇرمەي تۇرۇپ سۈرتىۋەتتى ۋە:

- بالام، بەلكىم ئۇ تەرەپلەردە مېنى ئۇنتۇپ كەتمىگەن بىرەر- يېرىم ئادەم ساڭا ئۇچراپ قالسا ياكى ئۇرۇق- تۇغقانلار مېنى سوراپ قالسا، ئۇلارغا سالامىمنى يەتكۈز. ھە، يەنە بىر گەپ، نەچچە كۈندىن بېرى ئويلىنىپ ساڭا قانداق سەپەر سوۋغىسى تۇتسام مۇۋاپىق بولىدىغانلىقىنى بىلەلمەي كاللام ئوچاق بولۇپ كەتتى. ئاخىرى مۇشۇ خاتىرىنى ساڭا يوللۇق تۇتۇشنى مۇۋاپىق تاپتىم، - دېدى- دە، جىلىتكىسىنىڭ يانچۇقىدىن ئالقانچىلىق چوڭلۇقتىكى يېشىل تاشلىق بىر خاتىرىنى ئېلىپ ئېلىيارغا بەردى. ئېلىيار خاتىرىنى ئالدىراپ يانچۇقىغا سالغاچ دادىسى بىلەن خوشلاشتى.

ماشىنا يولغا چىققاندىن كېيىن ئېلىيار دادىسىنىڭ بايامقى قىياپىتىنى، روھىي ھالىتى، گەپ- سۆزلىرىنى ئويلىدى ۋە ھېلىقى خاتىرىنى ئېلىپ بىرىنچى بېتىنى ئاچتى- دە، ئەلشىر نەۋائىينىڭ:

ئۆزلىگىدىن ئۆگەنگەن دانا بولۇر،
تامچە- تامچە يىغىلىپ دەريا بولۇر.

دېگەن ھېكمەتلىك مىسرالىرىنى كۆردى.

بوۋاي سۇلۇس خەت نۇسخىسىدا تولىمۇ ئۆلچەملىك، نەپىس قىلىپ يېزىلغان، چىرايلىق كانارە ئىچىگە ئېلىنغان بۇ مىسرالارنى نەچچە كۈن ۋاقىت سەرپ قىلىپ يازغانىدى.

1997- يىل ئىيۇن، چىرا خې جىنلياڭ فوتوسى (M2)

ئىزاھلار

① باڭ- چاپاننىڭ يېڭى ئۇزۇنلۇقىدىكى ھەم شۇ توملۇقتىكى بىر تال ياغاچنىڭ ئىككى بېشى پۈتەي، ئوتتۇرىسى كاۋاك قىلىپ ئويۇلۇپ، ئىككى ئاچا ياغاچنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇپ، ناغرا چالغاندەك چالىدىغان نەرسە. 70- يىللاردا يېزىلاردا كەڭ ئومۇملاشقان.

② شور دەريا- قىزىل دېڭىز.

③ كىستىكاسا- ھەميان، قاپچۇق دېگەن مەنىدە. شەكلى ئادەتتە كاسىلانغان قوغۇننىڭ يېرىم كاسا شاپىقى شەكلىدە بولىدۇ. ئىككى بېشىغا زەنجىر بېكىتىپ يانغا ئاسىدۇ. ئەينى چاغلاردا تەركىدۇنيالىق- زاھىتلىق يولىغا ماڭغان بىر قىسىم قەلەندەرلەر بۇنى يېنىغا ئېسىۋالاتتى.

④ ناسازارلار- ھەررەڭ- سەررەڭ يۈرگۈچىلەر دېگەن مەنىدە.

⑤ كۈمۈش بىبى، رەنا، ئىپپەت- بۇلار «ئۆتكەن كۈنلەر»، «مېھرابتىن چايان»، «دەھشەتلىك تېھران» رومانلىرىدىكى پېرسۇناژلار.

⑥ «قىياپەتۇل بەشەر»- بەش ئەزانىڭ قىياپىتى دېگەن مەنىدە، يەنى قاش، كۆز، بۇرۇن، قۇلاق، ئېغىزنىڭ شەكلىگە قاراپ ئادەمنىڭ مىجەز، خۇلقىغا باھا بېرىش تەكىتلىنىدىغان كىتاب.

⑦ بۇئىندىيە جەمەتى- «100 يىل غېرىبلىق» رومانىدىكى جەمئىيەتنى كۆرسىتىدۇ.

⑧ بانگىت- زىياپەت، كۆڭۈل ئېچىش سورۇنى دېگەن مەنىدە. 40- يىللاردا زىيالىيلار ئارىسىدا ئومۇملاشقان ئاتالغۇ.

⑨ خانتاراچ- ئادەت بويىچە مەلۇم سەۋەب بىلەن سەدىقە قىلغۇچى ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا قاراپ تۆگە- توپاق، قوي- ئۆچكە قان قىلىپ ئائىلىسىدىكىلەر، ئۇرۇق- تۇغقانلار ئېغىز تەگمەي باشقىلارغا تارقىتىپ بېرىدۇ.

⑩ ئايمۇقى- بۇ، تەكنىڭ بىر خىلىغا قارىتىلغان بولۇپ، كۈز پەسلىدە بۇ خىل تەك باراڭدىن چۈشۈرۈلۈپ، كۆمۈلمەي شۇ پېتى تۇرۇپ قىش- زېمىستان، بوران- چاپقۇندا چېنىقىپ، كېيىنكى يىلدىن باشلاپ كوممىسىمۇ مېۋە بېرىدىغان ھالەتكە كېلىدۇ. بۇنداق تەكنى كىشىلەر ئايمۇقى تەك دەپ ئاتايدۇ.

ئاپتور: چىرا ناھىيىلىك 1- ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

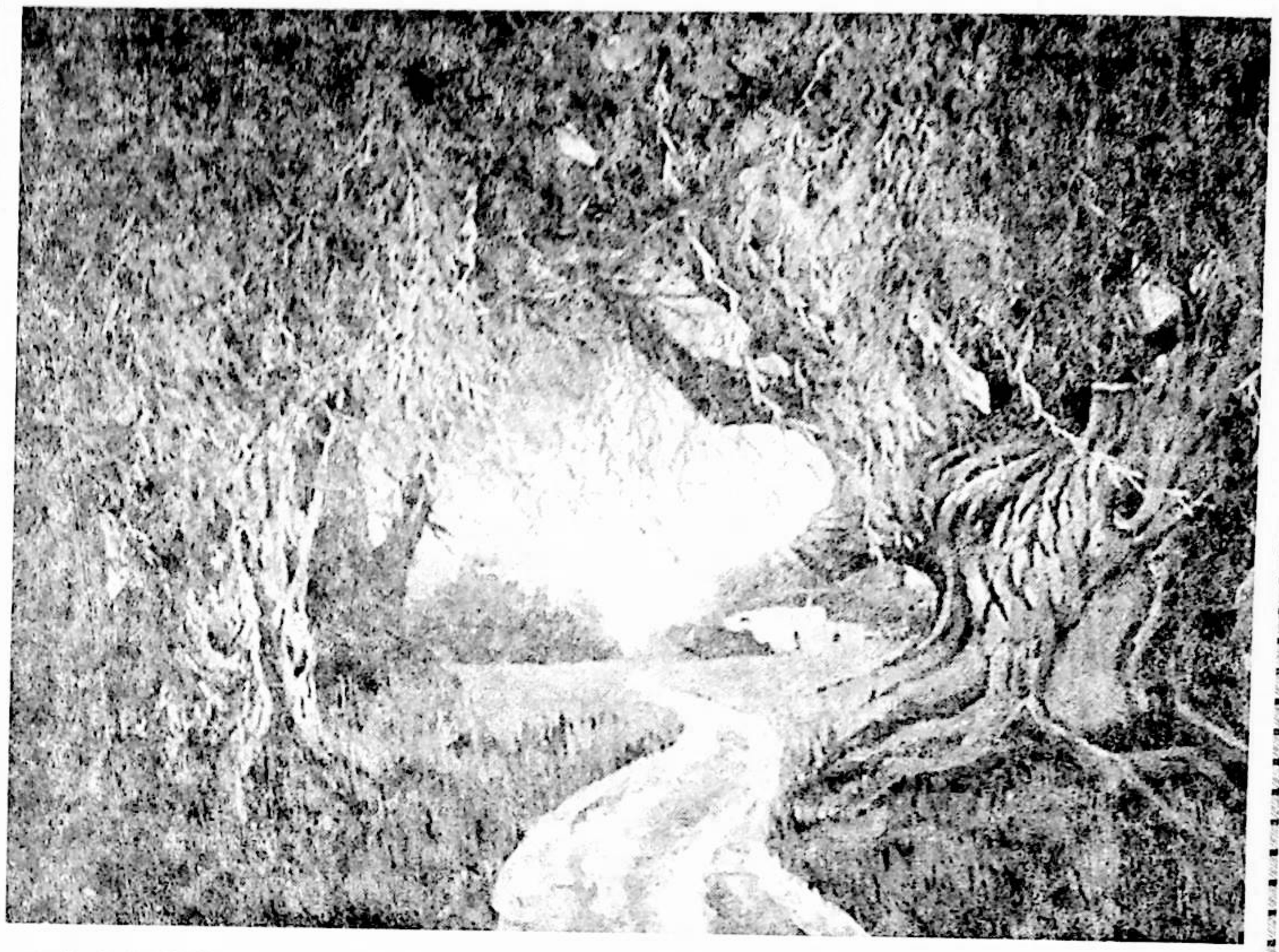

يامان چۇش

(هېكايه)

تۇرسۇن مەھمۇت

ئەجەب بىر چۇش كۆرۈپتىمەنا، ئۆي ئۆرۈلۈپ چۇشىگەن يامان دەيدىغان گەپ بار ئىدى، خۇدا غايىب خەتەردىن ساقلىغايسەن...

بوۋاي مەسچىتتىن يېنىۋېتىپ ئۆز ئۆزىگە شۇنىرلايتتى. ئۇنىڭ ئورۇقلىغان، مۇكچەيگەن قەددى يېڭى تاڭنىڭ غۇۋا يورۇقىدا ئەلەڭگىيىتتى.

بوۋاي ئۆيگە كىردى. تۆت تامغا تەشۇشلىك نەزەر تاشلىدى. قايسىبىر بۇلۇڭدىن قانداقتۇر قورقۇنچلۇق بىر نەرسە ئېتىلىپ چىقىدىغاندەك تۇيغۇدا تېنى شۇركەندى. قارايغان تورۇس- تاملار يېقىلىپ ئۇنى بېسىۋالىدىغاندەك ئىچىگە قورقۇنچ يامىشىپ، يۈرىكى ئاسقىپ كەتتى. كېچە ئۆرۈلۈپ چۇشىگەن ئۆي مۇشۇ. خارابىلەر ئارىسىدىن ئۇنىڭ بوۋىسى ئۆمىلەپ چىقىپ، تەسلىكتە ئۆرە بولدى. پۈتۈن ئۇستىبېشىدىن ئۆلۈك توپا تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئاپئاق ساقال- بۇرۇتلىرى توزۇپ باراتتى. ئۇ، گەپ - سۆزسىز چەكچىيىپ بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن يۇم - يۇم يىغلاپ كەتتى. كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياش تۆكۈلدى. ئاندىن بارغانسېرى ئىنچىكىلەپ، پاكارلاپ، ئاخىرى قۇرۇق سۆڭەككە ئايلىنىپ يېقىلدى. شالاقلاپ چېچىلىپ كەتتى.

توۋا، ئەجەب بىر چۇشلەرنى كۆرىدىكەن ئادەم. بوۋامنىڭ روھى ئاجىزلاپ كېتىپتۇ. ھەر پەيشەنبە تۈپراق بېشىنى تاشلىمايمەن بولمىسا. ئۇغلاقنى سويۇپ مەسچىتتىكىلەرگە بىر نەزىر بېرەيمىكىن يە... مەسچىت جامائىتىمۇ بىرلەپ - ئىككىلەپ تاراپ بولغىلى قوپتى. بىر مۇسۇلمان تۇرۇپ ئەجەب پېتىشالماي كەتتۇققۇ تاڭ. ياق، خورازنى سويماي، ھېيت يېقىنلاپ قالدى. جامائەتنى قانداق ئۇزىتىمەن، قۇربانلىق مال بولمىسا، بەك سەت بولار، بۇ...

بوۋاي ھويلىغا چىقىپ، كۇزده ئېتىزدىن ئەكىرىپ قويغان كېۋەز شادىلىرىنى تېرىشتۇرۇپ ئوچاققا ئوت ياقتى. كېۋەز شادىسىنىڭ ئاچچىق ئىسى كۆزلىرىدىن ياش چىقىرىۋەتتى. قېرىغاندىكى

يالغۇزلۇقتىنمۇ يامان ئەرسە يوقكەن. خۇدا بەندىمنى خار قىلماي دېسە، ھەمراھىدىن ئايرىمىسا بولغىدەك. توۋا، ئادەم دېگەن... ئاخىر ھەممىمىز يالغۇز قالىدىكەنمىز. چوڭ بولۇپ، بالا - ۋاقا تېرىپ، ھىر ئۆينى بازار قىلىدىكەنمىز. بالىلار چوڭ بولۇپ، ئۆز ئوقىتى بىلەن بولۇپ كەتتى. يەنە يالغۇز قالدىم...

بوۋاينىڭ تېنى ئاجىزلاپ كەتكەندى. ئۇ، گەۋدىسىنى جوڭقۇرالماي مىڭبىر مۇشەققەتتە ئەتىگەنلىك چېيىنى ئىچتى. ئۇنىڭ بەرجەس - قاۋۇل چاغلىرى، قوللىشىپ كەتمەن چېپىپ ھەممىنى ئارقىدا قالدۇرغان ۋاقىتلىرى، بىر كۈندە بەش مو ئورما ئورۇپ داڭ قازانغانلىرى ... مانا ئەمدى چۈشتەك، شېرىن خىيالدەك، خىيالىي تۈيغۇدەك ئۆتمۈشكە ئايلانغان... ھازىرقى ھالى بىلەن سېلىشتۇرسا، ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. ئەمدى ئۇنىڭغا ئوغلاقلىق ئۆچكە، ئېشەك ۋە توخۇلىرىنىڭ غېمى تۇرۇپتۇ. ئۇ، ئۆلۈپ كەتكەن جىمى جەددى - جەمەتىنىڭ روھىناتى، بالىلىرىنىڭ ئىنسابىغا دۇئا قىلغاندىن كېيىن ھويلىغا چىقتى.

بىر موتسىكلىت توپا توزۇتقىنىچە كېلىپ، شادلىق ئەگىن ئالدىدا توختىدى. بوۋاي بويۇنداپ قاراپ تۇرغان ئاردا ئوغلى ھويلىغا كىرىپ كەلدى. بوۋاي ياشاڭغىراپ تۇرغان سىنچى كۆزلىرىنى ئوغلىغا تىكىپ، ئۇنىڭ ئۆزىچىلا خۇش بولۇپ كەتكىنىدىن ھەيران قالدى. ئۇلار سالاملاشقاندىن كېيىن ھويلىدىكى پاكار سۇپىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى.

- بۇنى نەدىن پەيدا قىلدىڭ؟ - دېدى بوۋاي ئوغلىغا نارازلىق بىلەن قاراپ.

- ئالدىم.

- قوي - كاللىرىڭنى سېتىپسەن - دە، ئەخمەق.

- ئە.. ياق، قوي - كاللارنى سېتىپ قەرز تۆلىگەن.

- ئېغىلىڭدا ھېچنېمە قالمىدى، شۇنداقمۇ، قوڭالتاق. شۇ ھالىڭغا بۇ بىر نېمىنى تارقىرىتىپ يۈرگىچە جېنىڭنى ئوبدانراق باقساڭچۇ... بۇنى قايسى پۇلغا ئالدىڭ، يەنە شۇ قەرزمۇ...

- ئە... بۇ... - ئوغلى تايىنى يوق بىر خىل ھىجىيىش بىلەن دۇدۇقلاپ تۇرۇپ، گېپىنى ئاران تېپىۋالدى، - قەرز قىلمىدىم.

- ئەمىسە قايسى پۇلغا ئالدىڭ بۇنى، يەنە نېمىنى ساتتىڭ...

- يەر... يەرنى ساتتىم...

- نېمە، نېمە دېدىڭ؟! - بوۋاي ئۆز ھالىغا ماس كەلمەيدىغان بىر خىل كۈچىنىش بىلەن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى، - يەرنى ساتتىم دېدىڭمۇ؟

- شۇ... شۇنداق...

- ۋۇ ئۆلۈمتۇك هارامتاماق، ئاناڭنىڭ ھەققى بارمىدى ئۇ يەرنى ساتقىدىغانغا... - بوۋاي لاغىلداپ تىترەپ كەتتى. ماغدۇرسىزلانغان پۇتلىرى دىرىلدەپ، ئۆزىنى ئاران كۆتۈرۈپ تۇراتتى.

بوۋاي ھالسىزلىنىپ يەرگە ئولتۇرۇپ قالدى. «يەرنى ساتتىم، شۇمۇ گەپمۇ، يەرنىمۇ ساتامدۇ». بوۋاي بېشىنى سىلىپ ئولتۇرغان، پۇتۇن ئەپتىدىن ھۇرۇنلۇق، يالقاۋلىق، ھېچبىر ئىشنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان بولۇمسىزلىق چىقىپ تۇرغان ئوغلىغا نەپرەت بىلەن تىكىلدى.

- توۋا قىلدىم، نېمە كۆرگۈلۈك بۇ، مەن ھېچقاچان ئاتا - ئانامنى قاقشاتمىغان، خۇدانىڭ ئالدىدا ھېچبىر گۇناھ قىلمىغانىدىم. سەن شۇ يەرنى ساتتىڭمۇ، سېتىپسەن - ھە... - ئۇ، بوغۇلۇپ سۆزلىيەلمەي قالدى، پۇتۇن ئارزۇ - ئۇمىدى كۆپۈككە ئايلىنىپ، ئەمدى پۇتۇنلەي تۇگەشكەن ئادەمدەك بويۇن قىسىپ قالدى. ئاۋازى شۇ قەدەر زەئىپ ئىدى.

- ئۇ يەرنى بوۋام رەھمىتى ئۆز قولى بىلەن ئاچقان، ئېرىق چېپىپ، سۇ باشلاپ، باغ يەتكۈزگەن، بوۋامدىن دادامغا قالغان. دادام ئىككىمىز، پۇتۇن جەمەتىمىزدىكىلەر ئاشۇ يەر بىلەن كۆكلىگەن. ئاشۇ يېرىمىز بولغاچقا، ھېچكىمگە سارغايماي، يېلىنماي ئادەمدەك ياشىغان. يېرىڭ جىقكەن، دەپ دادام باي دېھقان تەركىبىگە ئايرىلىپ، شۇ دېشۋارچىلىقتا ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇپ، پارچە نانغا زار بولۇپ، دۇنيادىن كۆزى ئوچۇق كەتتى. مەنمۇ ئاز خاپىلىق تارتمىدىم. لېكىن ئاشۇ يەردىن- ئۆز جايايىمىزدىن كۆكەرگەن يەردىن كۆڭلۈم ئۈزۈلمىدى. كوپېراتسىيە زامانىدىمۇ ئۆزۈم تەلەپ قىلىپ سۇ تۇتتۇم. بىكار بولسامىلا ئاشۇ يەرگە بېرىپ ئىشلىدىم. شۇ يەردىنلا بوۋامنىڭ، دادامنىڭ كەتمەن چاپقان تۇرقىنى كۆرگەندەك بولاتتىم. بۇنىڭ سەۋەبىنى سەن بىلەمسەن، سەندەك دۆتلەر، ئەقلى بۇلغىنىپ كەتكەن خام كاللىلار ھەرگىز بىلىشمەيسەن. مەن بوۋامنىڭ، دادامنىڭ روھى قۇرۇنمىسۇن، ئۇلارنىڭ قەدەم ئىزلىرى ئۆچۈپ كەتمىسۇن، دەپ شۇنداق قىلغان، شۇڭىمۇ باشلىقلارغا يالۋۇرۇپ، كۈچتىن قالسامۇ شۇ يەرنى ساڭا تەقسىم قىلدۇرغانىدىم. بۇ گەپنى مەن ساڭا نەچچە دېگەن، مەن ئاتا - ئانامدىن، قېرىنداشلىرىمدىن، تاپقان - تەرگەن دۇنيالىرىمىدىن ئايرىلدىم، لېكىن ئاشۇ يەردىن ئايرىلمىدىم. شۇڭا مەن ھەر قانچە يامان كۈنگە قالسامۇ يەنە كۆكلىدىم، راۋاج تاپتىم، ئاتا - بوۋامنىڭ روھى مېنى يۆلىدى.

بوۋاي ھاسىرايتتى، دىمى سىقىلاتتى. مۇشۇنداق ناكەس، تايىنى يوق بالىغا ئاتا بولۇپ قىلىشتىنمۇ ئوسال ئىش بارمۇ جاھاندا. ھازىرقى بالىلار نېمانداق ئادەم بولىدىغاندۇ: ئىشتىن قاچىدۇ، ئەمگەك دېسە بېشى ئاغرىيدۇ، تەييارنى يەڭ دېسە ئالدىدا، ئويۇن - تاماشا، غەيۋەت - شىكايەت دېسە يەڭ تۇرۇپ چىقىدۇ. بۇنداق نېمىلەر ئاۋۇپ كەتسە يۇرت ۋەيران بولىدۇ، قۇرۇپ تۇگەيدۇ. بوۋام توغرا دەپتىكەن، ئادەم بولسا

تۇزۇك، راۋرۇس بولسا بولىدۇ، بولمىسا بولغىنىدىن بولمىغىنىمۇ خۇپ. مانا ئۇنىڭ ئېيتقىنى ماڭا كەلدى.

بوۋاي چىڭقىلىپ قېلىپ سۆزلەۋاتقاندا، كېچىچە هاراقنى بولۇشىغا ئىچىپ، ئۇيقۇسىراپ تۇرغان بىچارە ئوغۇل ئۆز خىيالى بىلەن ئىدى: بۇنداق قېرىلار نېمىنى بىلىدۇ، كوتۇلداپلا يۇرگەن، هېچ ئىشنى ئەقلىگە سىغدۇرالمايدۇ. يەر تېرىپ نېمە قىلىمەن، ئۆلگۈدەك جاپا. ئۆلىدىغان جاهاندا جاننى مۇنچە قىيناپ نېمە كەپتۇ. ئويناپ - كۈلۈپ ئۆتكۈلۈك...

ئۇنىڭ خىياللىرىنى بوۋاينىڭ زەردىلىك ئاۋازى ئۇزۇپ تاشلىدى:

- سەن يەر تېرىشتىن باشقا نېمىنى بىلىسەن، كالۋا. قولۇڭدىن نېمە كېلىدۇ. بالىلىرىڭنىمۇ مەكتەپكە بەرمىدىڭ، ئۇلارمۇ ئاخىرى سەندىن ئۆتە ناكەس بولۇپ چىقىدۇ. مۇشۇ يېشىڭغىچە بىرەر هۈنەرنى ئۆگىنەلمىدىڭ. قولۇڭغا كەكىنى تۇتقۇزۇپ قويسا، ئوڭشاپ ئېشەككە قوزۇق ئۇشلىيالمايسەن. قاراپ تۇر، ئەمدى تۇگىشىسەن، مەدىكار بولسەن، خەقلەرگە كۈچۈكلىنىپ سارغىيىسەن، بىر بۇردا نان ئۈچۈن خەققە سارغىيىسەن، ئاخىرى قۇل بولسەن...

بوۋاي شۇ كېچىسى تۇزۇك ئۇخلىيالمىدى، قورقۇنچلۇق - تەگسىز هەسرەتتىن يېشى قۇرۇمىدى. دادىسىنىڭ ئۆلۈمى بىرمۇ بىر كۆز ئالدىغا كەلدى. ئاشۇ ئادەم بىلەن هايۋانىڭ پەرقى قالمىغان، جاهانىي ئاچ - زېرىنلىق قاپلاپ، بىر ئادەمنىڭ جېنىدىن پۇچۇق زاغرا قىممەت بولۇۋاتقان زامانلاردا كىشىلەر ئاچارچىلىقتىن نېمە كۈنلەرنى كۆرمىگەن؟! قار قاتتىق يېغىۋاتقان بىر قىش كۈنى ئۇنىڭ دادىسى قەدەملىرىنى ئاران يۆتكەپ، تىترىگىنىچە ئەترەت ئاشخانىسى ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇ، بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان، چىرايى قۇرۇغان قوناق شېخىدەك سارغايغانىدى. ئۇ، ئۆمىلەپ كېلىپ ئەترەت باشلىقىنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى:

- جېنىم دۇيجاڭ، خۇدا هەققىدە بىر چىشلەم نان بەرسىلە، خۇدايىممۇ خۇش بولار، بالا - ۋاقىلىرىمنىڭ هەققى - هۆرمىتى...

- نېسىۋەڭنى ئېلىپ بولدۇڭغۇ، ماڭ، يوقال...

- قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى، دۇيجاڭ، ساۋاب بولار...

- يوقال دەيمەن، ۋۇ ئۇنسۇر، ساڭا بېرىدىغان تاماق يوق...

- خۇدا هەققى... بىر چىشلەم نان...

- يوقال! - غالجىر لاشقان ئەترەت باشلىقى ئۇنى تەپتى، بوۋاينىڭ دادىسى ئاشخانا ئالدىدىلا هۇشىدىن كەتتى.

ئەتىسى كىشىلەر ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى ئاشخانىدىن تاپتى. قوش قاناتلىق قېلىن تاختايلىق ئىشىك ئىلگۈچىكىدىن ئاجرىتىلغانىدى. ئۇ، بىر قوينىڭ خام جىگىرىنى چىشلىگەن پېتى ئېغىز - بۇرنى قوي قېنى بىلەن بۇلغانغان هالدا ئوچاق بېشىدا جان ئۈزگەنىدى.

ئىنسان بالىسىغا كەلگەن نېمىدېگەن ئېغىر قىسمەت، نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق تەقدىر - هە، بۇ. ئەگەر شۇ زامانلاردا قولىمىزدا ئالقانچىلىك يەر بولۇپ، ئۆزىمىز هوسۇل ئالالىغان بولساق، تاغىرنىمىزدا بىر ئوچۇم يەيدىغان نەرسە بولغىنىدا دادام مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق ئۆلۈپ كېتەرمىدى.

بوۋاي مېهرىنى ئۈزەلمەي كەلگەن ئاشۇ يەرگە باردى. يەرنى قۇچاقلاپ بوزلىدى، هۆڭرەپ يىغلىدى. بۇ يەردىن، بۇ زېمىندىن ئاتا - بوۋىلارنىڭ تىنىقى ئاڭلىنىدۇ، بۇ يەردىن ئۇلارنىڭ هالال پېشانە تەرى، هايات ئۇچۇن تۆككەن قانلىرىنىڭ پۇرىقى كېلىدۇ. بۇ يەرلەرگە ئۇلارنىڭ مۇهەببىتى، سۆيگۈسى، ئېتىقادى، ۋۇجۇدى، بارلىقى سىڭگەن، بۇنداق مۇهەببەت، بۇنداق ئېتىقاد ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۇدۇم بولۇپ، ئۇلارنى مۇشۇ تۇپراققا چەمبەرچەس باغلىغان، بىرىكتۇرگەن...

بوۋاي قەبرىستانلىققا باردى. ئەتىيازنىڭ ئاچچىق ئىزغىرىن شامىلى ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ قەبرە توپىلىرىنى ئۇچۇرۇپ، توزۇتۇپ تۇراتتى. بوۋاي كۆچسىز قوللىرى بىلەن قەبرە توپىلىرىنى يىغىپ، دۆۋىلەپ قويدى. توپا ئارىسىدىن ئەتىيازنىڭ شەپىسىنى سەزگەن كوكاتلارنىڭ يۇمران بىخلىرى كۆرۈندى... ئۇزۇنغا قالماي هاۋا - جاهان ئىللىپ كەتسە، مۇشۇ بىخلار ئۇنۇپ چىقىپ... قەبرىلەر مۇنداق بۇزۇلۇپ كەتمەيدۇ، دەپ ئويلىدى بوۋاي كۆڭلى يورۇغاندەك بولۇپ.

قۇياش پاكىز، ئەبەدىيلىك نۇرىنى ئانا زېمىنغا مۇهەببەت بىلەن سېپىپ، كۆكتە ئېسىلىپ تۇراتتى.

ئاپتور: چەرچەن ناهىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى (M1)

ژۇرنىلىمىز تەهرىر بۆلۈمى كۆچكەنلىكى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش

ژۇرنىلىمىز تەهرىر بۆلۈمى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى خىزمەت بىناسىغا كۆچتى. ۋاقىپلىنىپ قېلىشىڭىزلەرنى سورايمىز.

ئادرېسىمىز: ئۇرۇمچى شەهىرى غالىبىيەت يولى 193 - قورۇ، پوچتا نومۇرى 830001،
ئالاقىلاشقۇچى: قۇربان مامۇت، رىسالەت مۇهەممەت.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەهرىر بۆلۈمى

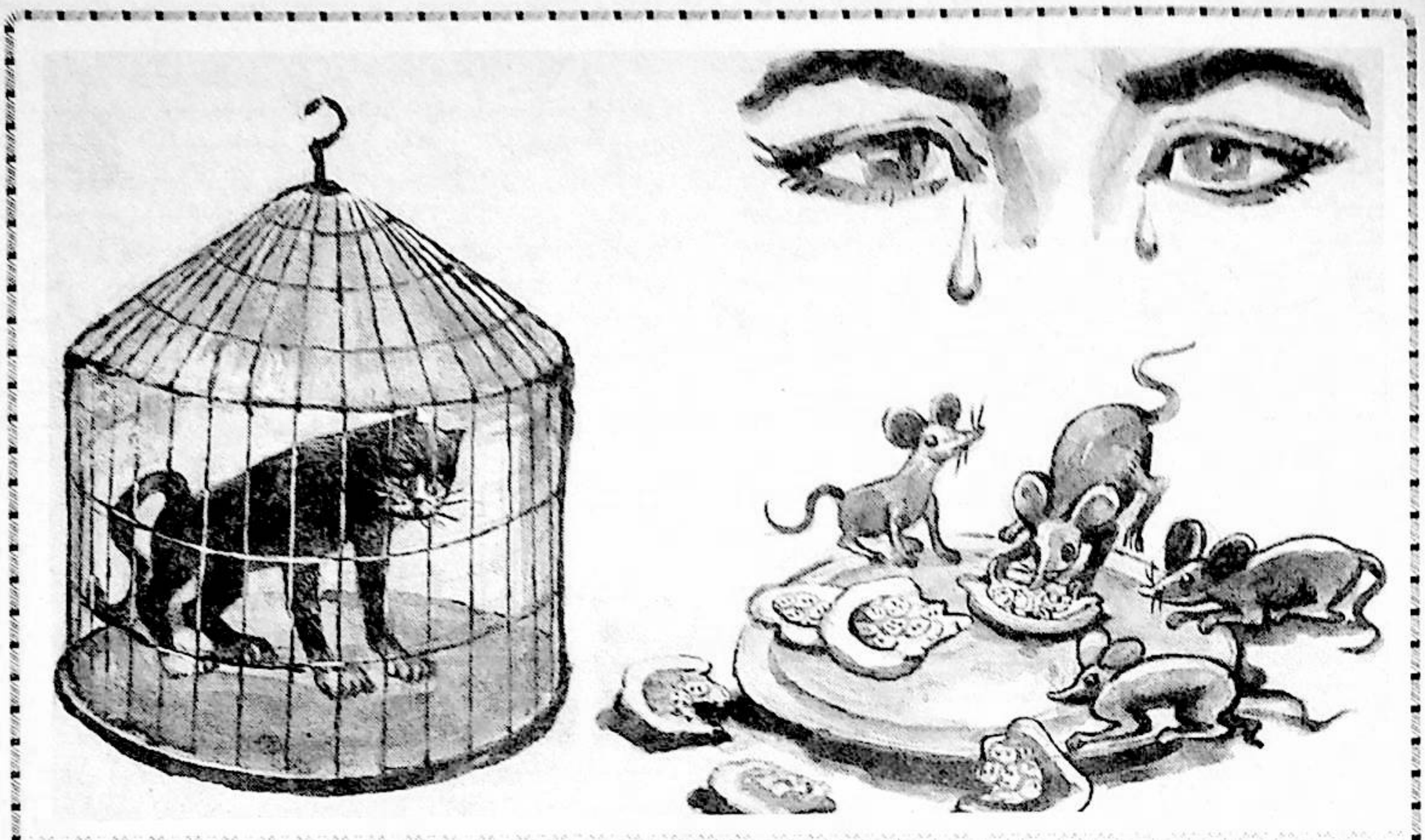

چاشقان ئاپىتى

(ھىكايە)

ياسىنجان سادىق

قوش قاناتلىق دەرۋازا. دەرۋازىنىڭ بىر قانىتىغا قىزىل سىردا «ئائىلە باشلىقى داۋۇت داڭقان. بەش نوپۇس بار. تۇغۇت ۋەزىپىسى توشتى. تۇغۇت چەكلەش تەدبىرى قوللىنىشى كېرەك، ئەمدى تۇغسا جەرىمانە ئېلىنىدۇ» دەپ يېزىلغان. يەنە بىر قانىتىغا «قايناقسۇ ئىچىش، سوغۇق سۇ ئىچمەسلىك»، «قانۇن- تۈزۈمگە رىئايە قىلىش ھەممە پۇقرانىڭ مەجبۇرىيىتى» دەپ خۇشخەت بىلەن يوغان يېزىلغان. ھويلا تېمى زەيدەپ، ئۇلى شورىداپ ئۆرۈلۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن بۇ دەرۋازىمۇ ھازىرلا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغان- دەكلا تۇرىدۇ. دەرۋازىنىڭ ئىچى خېلىلا كەڭرى ھويلا. باراقسان ئۆسكەن بىر تۈپ ئۈجمە دەرىخى ھويلىغا كەڭرى سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. ھويلىغا سۈپۈرگە تەگمىگىلى خېلى بولغان بولۇپ، ئەخلەت- چاۋار بىلەن تولغان. ھويلىنىڭ ئۇ يەر- بۇ يېرىدىن قۇمۇش، ئازغان، خوخا تىكەنلەر ئۈنۈپ چىققان. ھويلىنىڭ بىر تەرىپىدىكى شاخ- شۇمبا بىلەن توقۇلما تام قىلىپ توسۇپ قويغان ئىككى ئېتىز ئېغىل قۇپقۇرۇق. ئۇنىڭدا نە ئېشەك، نە ئۆچكە- قوي يوق. ئېغىلمۇ خېلىدىن بېرى مۇشۇ ھويلىغا ئوخشاش چۆلدەرىگەن. دەرۋازىدىن كىرىشتە، ئۇدۇلدا ئۆز ۋاقتىدا خېلى ئىشلەپ سېلىپ ياپقان ئۈچ ئېتىز پېشايۋانلىق ئۆي، ھازىر ئۇنىڭ پېشايۋىنىمۇ يوق. ئىككى ئېتىز ئۆينىڭ ئۆگزىسىمۇ ئېچىۋېتىلگەن. شۇنداقلا قارىغان كىشىگە بۇ يەر ئادەم ئولتۇرمىغىلى ئۇزاق بولغان خارابىلىقتەك تۇيغۇ بېرىدۇ. ساق قالغان بىر ئېتىز ئۆينىڭ ئىچى غۇۋا يورۇق. گويا بۇ ئۆينى ئاشۇ سېخىي قۇياشنىڭ نۇرىمۇ ئۆگەيلىگەندەك، يات كۆرگەندەك. ئۆيگە ئىشىكتىن كىرىشتە، ئۇدۇل تەرەپتىكى مورا ئوچاقتا بىر قازان ئېسىقلىق. ئوچاقنىڭ بىر مۈرىسىدە قازاننىڭ تۇۋىقى، يەنە بىر مۈرىسىدە بىر تال ياغاچ ئاياق بىلەن گىرۋىكى پۇچۇلىنىپ كەتكەن تاش چىنە. ياغاچ ئاياقتا ئۇماچ يۇقۇندىلىرى قېتىپ قالغان. تاش چىنىدە چىلاپ يەپ يېرىمدىن ئازراق ئېشىپ قالغان نان كۆكۈرۈپ، ماخاللىشىپ كەتكەن. چىنىنىڭ ئەتراپىدا يۈزلەپ چىۋىن گىژىلدايدۇ. ئۆينىڭ يېرىمىنى ئىگىلەپ سېلىنغان سۇپىغا بەكرەك سىنچىلاپ قارىمىسا، ئۇنىڭ ئاستىدىكى تەڭلىماتنى توپىدىن ئايرىۋالماق تەس. ئاشۇ سۇپىنىڭ ئۈستىدە داۋۇت داڭقاننىڭ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغىنىغا بىر ئاي بولاي دېدى. ئۇ، يېپىنغاندىن بېرى بىر قېتىممۇ سۆكۈپ يۇيۇلمىغاندەك كىرلىشىپ، ئەستىرىنىڭ ئەسلى رەڭگىنى يوقاتقان يوتقانغا بېشىنى چۈمكەپ ياتقىنى ياتقان. ئۇنىڭ بېشىدىكى قۇراق تەكىينىڭ يېنىدا بىر چىغ چايدان، بىر پىيالە، لىگەندە ئىككى زاغرا بىلەن بىر ئاق نان قويۇقلۇق. نانلار قۇرۇپ تاراڭلاپ كەتكەن. چاشقانلار غاجىلاپ قويغانمۇ قانداق، گىۋەنلىرىنىڭ ئۇ يەر- بۇ يەرلىرى پۇچۇق. سۇپىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىكى مىخلىرى ئاجراپ كەتكەن كونا ساندۇقنىڭ ئۈستىدە ئاشۇ ساندۇقتىن سەل كىچىكرەك بىر تۆمۈر قەپەز، قەپەزگە بىر تاغىل

مۇشۇك سولاقلىق. مۇشۇك ئۆيىنىڭ بۇ ۋەيرانە ھالىتىنى، ئىگىسىنىڭ بىچارە قىياپىتىنى كۆرۈشنى خالىمىدىمۇ ياكى تۆمۈر قەپەزدىكى قىسمىتىگە شۇكرى قىلىۋاتامدۇ، ئەيتاۋۇر كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۋالغان...

ھاۋاز سېكرېتار داۋۇت داڭقانىنى ئۇششۇقلۇق قىلىپ يېتىۋالدى، بىر يېرى ئاغرىمايدۇ، يالغان كېسەل، كۆكەمىلىك. زەمبىلكەشلىك قىلىپ مېنى قورقۇتماقچى، قېنى نوچى بولسا ئاشۇنداق يېتىۋەرسۇن، دەپ كەنت دوختۇرىنى ئۇنىڭ كېسىلىنى كۆرۈشكە روخسەت قىلمىدى. داۋۇت داڭقان بولسا بىر ئايدىن بېرى قوشنىلار سۇنغان بىرەر قاچىدىن ساۋاب ئاش ياكى بىرەر- يېرىمدىن ساۋاب نانلارنى يەپ مىدىرلىماي ياتىدۇ.

مۇشتۇمدەك چوڭلۇقتىكى بىر تۇلۇمچاشقان ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدىن چىقىپ كەلدى. چاشقان ئاستا ماڭاتتى، مېڭىشلىرى غەمسىز، خەۋپسىز، بەخىرامان ئىدى. ئۇ، بۇ ئۆيدە بۇنداق مېڭىشقا، يۇرۇش- تۇرۇشقا كۆنۈپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ، لىگەندىكى نانىنى غاجىلاشقا باشلىدى. نان قاتتىق ئىدى. چاشقاننىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ غاجىلاشلىرىدىن «كىرىس- كىرىس» قىلىپ يېقىمسىز ئاۋازى چىقاتتى. بۇ شەپىنى ئاڭلاپ قەپەزدىكى مۇشۇك لەپىدە كۆزىنى ئاچتى. كۆزلىرىدىن بىر خىل نەپرەتلىك قىزىل نۇر چاچرىدى، ئۆزىنى قەپەزگە ئۇردى، ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن قەپەزنى تاتىلىدى. قەپەز مۇستەھكەم ئىدى، سىم تۆمۈرلەر بىلەن مەھكەم توقۇلغانىدى. ئۇ ئىلاجسىز كۆزىنى چاشقانغا مىختەك تىكتى. چاشقان مۇشۇكنىڭ شەپىسىدىن بېشىنى شۇنداقلا كۆتۈردى، چىكىتتەك قاپقارا كۆزلىرى بىلەن مۇشۇككە مەغرۇرلۇق، مەسخىرىلىك، ياراتمىغاندەك تۇيغۇدا شۇنداقلا قارىدى- دە، يەنە بەخىرامان نان غاجىلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ نان غاجىلىشىدىن «كىرىس- كىرىس» قىلغان يېقىمسىز ئاۋازى چىقاتتى.

* * *

مايىقدۆڭ كەنتىدە داۋۇت داڭقان تولۇق ئوتتۇرىغىچە ئوقۇغان بىردىنبىر مەدەنىيەتلىك دېھقان ئىدى. مايىقدۆڭدە تۇنجى بولۇپ بېشىغا چاچ قويغانمۇ، شىلەپە، كاستوم- بۇرۇلكا كىيىپ، بوينىغا گلاستۇك چەگگەنمۇ، يالاڭباشتاق يۈرگەنمۇ، ھەتتا مەسچىتكە يالاڭباشتاق نامازغا ئوقۇغىلى كىرگەنمۇ شۇ ئىدى. ئۇنىڭ قىلغان نۇرغۇن ئىشلىرى مايىقدۆڭدە ياشلارنى قىزىقتۇرغان بىلەن، ھاۋاز سېكرېتار، ئىمام ئاخۇنۇم قاتارلىق بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ دېتىغا ياقمىغانىدى. ئۇ، ئۆز سۆزلۈك، چاقچاقچى، گەپدان ئىدى. خېلى مەن- مەن دېگەن ئادەممۇ ئۇنىڭغا گەپ چىقىشتۇرۇپ بېرەلمەيتتى.

مايىقدۆڭلۇقلەرنىڭ ھەممىسى ھاۋاز سېكرېتاردىن ئۆلگۈدەك قورقاتتى، قاش كۆتۈرۈپ قاراشقا پېتىنالمايتتى، مايىقدۆڭ مەسچىتىنىڭ ئىمامىدىنمۇ بەكرەك ئەيمىنەتتى. لېكىن ھاۋاز سېكرېتار داۋۇت داڭقاندىن ئېھتىيات قىلاتتى. داۋۇت داڭقان بار يەردە گەپ- سۆزگە ئالاھىدە دىققەت قىلاتتى. كەنت تەشكىلى نامىدىن تۇزگەن يېڭى قائىدە- تۇزۇملەرنى مايىقدۆڭ خەلقىغە جاكارلىماقچى بولسا، ئىمكان بار داۋۇت داڭقانىڭ يوق ۋاقتىغا توغرىلايتتى. چۈنكى ھاۋاز سېكرېتار مايىقدۆڭلۇكلەرگە تۇزۇپ بەرگەن قۇمدەك قائىدە- تۇزۇملەر ۋە بۇ قائىدە- تۇزۇملەرگە خىلاپلىق قىلغۇچىلاردىن ئىلىنىدىغان ئېغىر جەرىمانە- سېلىقلارغا مايىقدۆڭلۇكلەر بېشىنى ئېچىگە تىقىپ بىر ئېغىز گەپ قىلمىغان، قوشۇلىدىغانلار قول كۆتۈرۈڭلار دېسە، ھاۋاز سېكرېتاردىن قورقۇپ قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرگىنى بىلەن، بۇ قائىدە- تۇزۇم، جەرىمانە- سېلىقلاردىن شۇنچىلىك زېرىككەن، ئۆچ بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئوقۇغان نامازلىرىدا خۇدادىن ھاۋاز سېكرېتارنىڭ كۆڭلىگە ئىنساب تىلەپ، جەرىمانە- سېلىقلارنىڭ تېزرەك ئەمەلدىن قېلىشىنى ئارزۇ قىلىشسىمۇ، لېكىن بىر ئېغىز قارشى پىكىر قىلىشمايتتى. يىغىنىي جىممىتىلا كېتىشەتتى. ئىچىدىكىنى ئىنسانغا تىنمايتتى. دىلىدا خۇداغا ئىدا قىلاتتى. لېكىن داۋۇت داڭقان بولسا ئىش ئۇنداق بولمايتتى. ئۇ، ھاۋاز سېكرېتار جاكارلىغان قائىدە- تۇزۇملەردىن بىر مۇنچە پۇتاق چىقىراتتى. قارشى لېكىن يوللۇق پىكىرلەرنى بېرەتتى. پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ سىياسەت، قانۇنلىرىغا ئائىت بىر مۇنچە سوئاللارنى قويۇپ ھاۋاز سېكرېتارنى تەمتىرىتىپ قويىاتتى. ھاۋاز سېكرېتارنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، بىر مۇنچە داڭقانپۇتى گەپلەر بىلەن كەنت تەشكىلىگە قارشى چىقاتتى. ھاۋاز سېكرېتارنىڭ تىلى تۇتۇلاتتى. ئۆزىنىڭ داۋۇت داڭقاندەك پات- پات كېزىت- ژۇرنال كۆرۈپ تۇرمىغىنىغا، ئىشخانىسىدىكى ئاشۇ بىر پاتمان گېزىتلەرنى قېتىنى- قېتىنى ئېچىپمۇ قويماي، بوينىنى قىسىپ خۇشامەت قىلىپ كىرگەن بەڭگىلەرگە تاماكا چەككىلى بېرىۋەتكىنىگە پۇشايمان قىلاتتى. ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولاتتى. داۋۇت داڭقانىنىڭ داۋاملىق گېزىت- ژۇرنال ئوقۇيدىغان كۆزلىرىنى قۇيۇۋەتكۈسى، ئويۇپ تاشلىۋەتكىسى كېلەتتى. لېكىن ئامال قانچە؟ ... بۇنداق ۋاقىتلاردا يىغىن ھاۋاز سېكرېتارنىڭ كىملەرنىدۇر بىشەملىك بىلەن ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاشلىرى بىلەن ئاخىرلىشاتتى. داۋۇت داڭقانىنىڭ سوئاللىرى، بەرگەن پىكىرلىرى جاۋابسىز قالاتتى. گەرچە يىغىن بۇزۇلغان، ھاۋاز سېكرېتار تۇزگەن قائىدە- تۇزۇملەرنى تولۇق جاكارلاشقا ئامالسىز قالغان بولسىمۇ، لېكىن مايىقدۆڭلۇكلەر بۇ قائىدە- تۇزۇملەرگە ئۆزلىكىدىن رىئايە قىلاتتى. ھاۋاز سېكرېتار: «پالانى ۋاقىتتىكى ئېلان قىلغان قائىدە- تۇزۇمگە خىلاپلىق قىلىپسەن، جەرىمانە تۆلە» دېسە، غىدىڭ- پىدىڭ قىلماي جەرىمانە تۆلەيتتى. داۋۇت داڭقانىنىڭ كۆرسەتكەن قارشىلىقلىرى، قويغان زاكۇنلىرى، شاپاشلاشلىرى بىكارغا كېتەتتى. مايىقدۆڭلۇكلەر كۆڭلىدە داۋۇت داڭقانىنىڭ پىكرىگە قوشۇلسىمۇ، ئىش يۈزىدە ھاۋاز سېكرېتارنىڭ قائىدە- تۇزۇمىگە بويسۇناتتى.

ھاۋاز سېكرېتار كاللىسىغا كەلگەن ئوي- خىياللىرى بويىچە پات- پات ھەر خىل بۇيرۇق، چاقىرىق، ئۇقتۇرۇشلارنى چىقىرىپ، مايىقدۆڭلۇكلەرنى سىناپ باقاتتى. ئۆزىنىڭ بۇ

بۇيرۇقلىرىنىڭ مايادۇڭلۇكلەرگە قانچىلىك دەرىجىدە تەسىر قىلىدىغانلىقىنى بىلىپ باقاتتى. ھەر كۈنى ھاۋاز سىكرىتار ئاشۇنداق خىيالىنىڭ تۈرتكىسىدە كەنت رادىئو كانىيىدا، گەمگەك كۈچى قورامىغا يەتكەن بارلىق مايادۇڭلۇكلەرنىڭ ئەتە ئەتىگەن سائەت 4 دە كەنت كومىتېتى قورۇسىغا يىغىلىشى ھەققىدە ئۇقتۇرۇش قىلدى. ئەتىسى ئەتىگەن ئۆزى بىكىتكەن ۋاقىتتىن يېرىم سائەت بۇرۇن يېتىپ كەلگەن ھاۋاز سىكرىتار كەنت كومىتېتى قورۇسىدا چالا ئۇيقۇچىلىقتا ئەسەنەشكىنىچە مۇگدەپ ئولتۇرغان مايادۇڭلۇك-لەرنى كۆرۈپ رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتتى ۋە سائەتنىڭ چېكىتىگە قاراپ تۇرۇپ سائەت دەل 4 بولۇشى ھامانلا كەنت كومىتېتى قورۇسىنىڭ دەرۋازىسىنى تاقاتقۇزۇۋېتىپ (بۇ، ھاۋاز سىكرىتارنىڭ ئەڭ قاتتىق تۈزۈملىرىدىن بىرى. بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن بىر نەچچە سېكۇنت كېچىكىپ قالغانلارمۇ دەرۋازىدىن كىرگۈزۈلمەي، يوقلىما قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، كېچىككەن ۋاقىتتىنىڭ ھەر سېكۇنتىغا پۇل ھېسابلاپ جەريمانە ئەمەلىيلەشتۈرۈلىدۇ. شۇڭا ھاۋاز سىكرىتار ۋاقىت توشۇشى ھامان دەرھال دەرۋازىنى تاقاتقۇزۇۋېتىپ، ئاندىن يوقلىما قىلىدۇ)، ئۆزى دەپتەرنى ئېلىپ بىرمۇ بىر يوقلىما قىلدى. مەلۇم بولدىكى، ئۇنىڭ پەرمانىغا پەقەت داۋۇت داڭقانلا بويۇنتاۋلىق قىلغان، داۋۇت داڭقانىنىڭ ئۆزىمۇ، ئايالىمۇ كەلمىگەنىدى. ھاۋاز سىكرىتار دەرھال دەرۋازىنى ئاچقۇزدى. دەرۋازا تۈۋىدە ئىنسى- جىن يوق ئىدى. ئەسلىدە دەرۋازا تۈۋىدە داۋۇت داڭقان ئايالى بىلەن گۈناھكارلاردەك شۇمشۇيۇپ تۇرۇشى، ھاۋاز سىكرىتارغا كېچىكىپ قېلىشنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈشى، يېلىنىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇلار يوق ئىدى. ھاۋاز سىكرىتارنىڭ پەرمانىغا خىلاپلىق قىلغان، قۇلىقىدا مەھكەم تۇتمىغانىدى. بۇ ئەھۋال ھاۋاز سىكرىتارنىڭ قاتتىق غەزىپىنى كەلتۈردى. «بۇ ئىشنى مۇشۇنداقلا بولدى قىلىۋەتمەسلىك كېرەك، بولمىسا باشقا مايادۇڭلۇكلەرمۇ داۋۇت داڭقاننى دورايدۇ. ئۇنى بۇگۈن ئامما ئارىسىدا جازالاپ، كەنت تەشكىلىنىڭ ئۇقتۇرۇشىغا بويۇنتاۋلىق قىلغانلارنىڭ قانداق ئاقىۋەتكە قالىدىغانلىقىنى بىر كۆرسىتىپ قويۇش كېرەك». ھاۋاز سىكرىتار قاپقىنى تۈرۈپ كەنت كادىرلىرىغا ۋارقىرىدى:

- قايلاپ تۇرۇشماي نەدىن بولمىسۇن ئۇنى ئايالى بىلەن بىللە تېپىپ كېلىڭلار. ھەدىسە ئادەمنىڭ ساقلىنى تارتاپ داڭقانپۇتى گەپ قىلىشقا ئۇستا نېمە ئۇ. قېنى، خەق چىگەن قىناققاسىنىڭ چىمىگىنىڭنى ئەمدى بىر كۆرەپ باقاي. خەپ، سەن داڭقاننى چېقىپ پارە- پارە قىلىۋەتمەيدىغان بولسام...

ھاۋاز سىكرىتار: «قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا» دېگەندەك ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، ھە دەپ ئۆزىنىڭ قۇيرۇقىنى ئۆزى تالايىتتى. مايادۇڭلۇكلەر بولسا، بامدات ۋاقتىنىڭ قىستاپ كېلىشىدىن ئالدىراشسىمۇ، لېكىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، گەپ- سۆز قىلماي تۇراتتى. بىردەمدىلا كەنت كادىرلىرى داۋۇت داڭقاننى ئالدىغا سېلىپ كېلىشتى. ھاۋاز سىكرىتار داۋۇت داڭقاننىڭ ئالدىغا چاچراپ كەلدى:

- سەن ... سەن چىمىگىنى كۆزەڭگە ئىلمايسەن. سېنىڭ نەزەرىڭدە كەنت تەشكىلى بارمۇ- يوقمۇ؟

- كەنت تەشكىلى ئەلۋەتتە بار، - دېدى داۋۇت داڭقان خاتىرجەم ھالدا.

- نېمىشقا ئالدىڭغا دوغام (دورغا دېمەكچى. ئا) ئېۋەتمىگىچە كەلمەيسەن؟

- چالا قارا ئاغزىدا بۇ يەرگە توپلىشۇۋېلىپ قانداق مۇھىم ئىش قىلماقچىدۇق، سىكرىتار؟

- مۇھىم ئىش بار- يوقلۇقى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن. كەنت تەشكىلىنىڭ قارارىغا بويسۇنۇشىڭ كېرەك.

- ئەزالارنى تەڭ كېچىندە ئىسسىق يوتقىنىدىن قوغلاپ ئېتىزغا ئەپچىقىدىغانغا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ ۋاقتى كەتكەن. ھازىر دېگەن ئىسلاھات دەۋرى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ ۋاقتىدىكى سىياسەت- تۇزۇم ھازىر ئاقمايدۇ. ئالاھىدە ئەھۋال بولمىسا، پۇقرالارنىڭ كېچىلىرى تولۇق دەم ئېلىش ھوقۇقى بار. بۇ، قانۇنغا خىلاپ ئەمەس.

داۋۇت داڭقاننىڭ «قارا مۇشۇك» كۆرسىتىپ ئېيتقان بۇ سۆزلىرى ھاۋاز سىكرىتارنى تەمتىرەتتى، پېيىنى بوشاتتى، تومۇرىدىكى قاينام تۇرغان قانلىرى شاپپىدە سوۋۇدى. ئۇنىڭ كاللىسىدىكى ئاددىي قاراش بويىچە ئېيتقاندا، دۇنيادا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تەك ئەشەددىي دۇشمەن يوق ئىدى. چۈنكى ئۇ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» قا زەربە بېرىش، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ زەھىرىنى تازىلاش كۈرىشىدە «كەسكىن، ئاكتىپ، ئۇزۇل- كېسىل» سىياسىي مەيدانىنى ئىپادىلەپ، تەشكىلىنىڭ ئىشەنچىسىگە، ئەتىۋارلىشىغا ئېرىشكەن. مايادۇڭگە سىكرىتار بولغان. «ئەمگەك نەمۇنىچىسى» بولۇپ سايلىنىپ، قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىغىنىغا قاتناشقان. ئۇ، ھەر قېتىم بۇلارنى ئەسلىگىنىدە، تۇنجى توي قىلغان شېرىن ئايلىرىنى ئەسلىگىنىدىنمۇ بەكرەك ھوزۇرلىنىدۇ، ھاياجانلىنىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلاردا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» قا زەربە بېرىش كۈرىشى سۈسلىشىپ قالدى. بارا- بارا، ھەتتا ھەر قانداق چوڭ- كىچىك يىغىنلاردىمۇ تىلغا ئېلىنمايدىغان، تەكىتلەنمەيدىغان، شۇنىڭغا ئوخشاش ھەر خىل كۈرەش- ھەرىكەتلەر ئېلىپ بېرىلمايدىغان بولدى. بۇ ئىشتىن ھاۋاز سىكرىتارنىڭ كۆڭلى بەكمۇ يېرىم بولدى. تەشكىلدىن، يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلەردىن نارازى بولدى. پات- پات ئاشۇنداق ھەرىكەتلەر بولۇپ تۇرسا، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ قۇيرۇقچىلىرى (ئۇ، بۇنداق ئۇنسۇرلارنىڭ ھېلىمھەم بارلىقىغا ئىشىنەتتى) نى پاش قىلىپ، كۈرەش قىلىپ تۇرسا- ھە! داۋۇت داڭقاننىڭ ئۇنى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بىلەن بىر قاتاردا قويۇشى بىردىنلا چۆچۈتتى، غەزىپىنى كەلتۈردى، ئالاقزادە قىلىۋەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ قىلغان «داڭقانپۇتى» گىپىنىڭ ئاساسى بار ئىدى. دېمىسىمۇ ھازىر ئۇ زامانلاردىكىدەك ئەزالارنى كېچە- كۈندۈز

كۆرەشكە تارتقىلى بولمايتتى. زامان ئۆزگىرىپ ئادەملەر زوۋانداز، مەمەدان بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇلارنى ئالدىراپ جازاغا تارتقىلى بولمايتتى. ھاۋاز سېكرېتار بۇ تەرەپلەرنى ئوبدان چۈشىنەتتى، شۇڭا ئۇ خېلىلا پەسكويغا چۈشۈپ قالدى. لېكىن بۇ ئىشنى شۇنداقلا بولدى قىلىۋەتكۈسىمۇ يوق ئىدى.

- شۇنداق بولسىمۇ، بۈگۈن بىر قېتىم كېچىدە كەلسەك يېغىك چايقىلىپ كېتەمتى سېنىڭ، -دېدى ھاۋاز سېكرېتار پېتىدىن چۈشمىگەن قىياپەتتە ۋارقىراپ.

- باشقا كۈنى بولغان بولسىمۇ بىر نۆرى، - دېدى داۋۇت داڭقان خاتىرجەم ھالدا، - لېكىن بۈگۈنكى كۈندە تەڭ كېچىدە تايىنى يوق بىر ئىشلارنى دەپ كېلەلمەيتتىم. ئېسىلىرىدە باردۇ، بۈگۈن دېگەن كۈنگە نېمە؟

- شۇنىمۇ بىلمەمسەن، كالۋا. بۈگۈن كۈنگە جۈمە...

- شۇنداق، جۈمە، - دېدى داۋۇت داڭقان سېكرېتارنىڭ ئاغزىدىكى گەپنى تارتىۋېلىپ، - جۈمە كۈنى كېچىسى دېگەندە پاچىقىنىڭ يېلىكى بار ئوغۇلبالىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆيىدە خوتۇنى بىلەن ئىشى بولىدۇ. نىكاھلاپ ئالغان خوتۇنى بىلەن بىللە بولۇش قانۇنغا خىلاپ ئەمەس، سىلىنىڭمۇ خەۋرلىرىدە باردۇر ھەقىچان. كەنتنىڭ قائىدە-تۈزۈملىرىدىمۇ جۈمە كۈنى كېچىسى خوتۇنى بىلەن بىللە بولماسلىق كېرەك، خىلاپلىق قىلغۇچىلاردىن جەرىمانە ئېلىنىدۇ، دەپ ئېنىق بىر نېمە دېيىلمىگەن. باشقا گەپ بولمىسا مەن ئۆيگە كەتتىم. بامدات ۋاقتى قىستاپ قالدى، دەرھال غۇسلى قىلىۋالمىسام بولمايدۇ.

ئاۋۋال ياشلار، كېيىن ئوتتۇرا ياشلىقلار پاراقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئۇلار بۇ قېتىم ھاۋاز سېكرېتارنى پوتۇنلەي ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇشقىنىچە كۈلدى.

- خەپ، سەن داڭقانىي...

سېكرېتار ئۇنىڭ ئورۇنلۇق زاكۇنلىرىنى، تەلەپ-پىكىرلىرىنى داڭقانپوتى گەپ قىلدى دەيتتى. ئۇنى داۋۇت داڭقان دەپ چاقىراتتى. مايادۆڭلۈكلەرمۇ ئۇنى بارا-بارا داۋۇت توختى دەپ چاقىرماي، داۋۇت داڭقان دەپ ئاتىشىدىغان بولدى. ئۇمۇ «داڭقان» دېگەن لەقەمگە ئاسانلا ئۆزلىشىپ كەتتى.

مۇشتۇمدەك چوڭلۇقتىكى بىر تۈلۈمچاشقان ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدىن چىقىپ كەلدى. چاشقان ئاستا ماڭاتتى، مېڭىشلىرى غەمسىز، خەۋپسىز، بەخىرامان ئىدى. ئۇ، بۇ ئۆيدە بۇنداق مېڭىشقا، يۇرۇش-تۇرۇشقا كۆنۈپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ، لىگەندىكى نانىنى غاجىلاشقا باشلىدى. نان قاتتىق ئىدى. چاشقانىنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ غاجىلاشلىرىدىن «كىرىس ، كىرىس» قىلىپ يېقىمسىز ئاۋاز چىقاتتى. بۇ شەپىنى ئاڭلاپ قەپەزدىكى مۇشۇك لەپپىدە كۆزىنى ئاچتى، كۆزلىرىدىن بىر خىل نەپرەتلىك قىزىل نۇر چاچرىدى، ئۆزىنى قەپەزگە ئۇردى، ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن قەپەزنى تاتىلىدى. قەپەز مۇستەھكەم ئىدى، سىم تۆمۇرلەر بىلەن مەھكەم توقۇلغانىدى. ئۇ، ئىلاجسىز كۆزىنى چاشقانغا نەشتەردەك تىكتى. چاشقان مۇشۇكنىڭ شەپىسىدىن بېشىنى شۇنداقلا كۆتۈرۈپ چېكىنىتتەك قاپقارا كۆزلىرى بىلەن مۇشۇككە مەغرۇرلۇق، مەسخىرىلىك، ياراتمىغاندەك تۇيغۇدا شۇنداقلا قاريدى-دە، يەنە بەخىرامان ھالدا نان غاجىلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ نان غاجىلاشلىرىدىن كىرىس- كىرىس قىلغان يېقىمسىز ئاۋاز چىقاتتى.

* * *

داۋۇت داڭقان مايادۆڭ كەنتىگە مۇئاۋىن كەنت مۇدىرى بولدى.

ھاۋاز سېكرېتار پوتكۈل مايادۆڭلۈكلەر قاتناشقان چوڭ يىغىندا بۇ خەۋەرنى جاكارلىدى. ئۇ، داۋۇت داڭقاننى مۇئاۋىن كەنت مۇدىرلىققا، كەنت تەشكىلىگە ۋەكالىتەن ئۆزىنىڭ نامزات قىلىپ كۆرسەتكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ قايتا-قايتا تەلىپىگە ئاساسەن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقلاپ بەرگەنلىكىنى ئالاھىدە ئەسكەرتتى. بۇ خەۋەر مايادۆڭلۈكلەرنى زىيادە خۇش قىلىۋەتتى. ئۇلار داۋۇت داڭقانغا ئۈمىد- ئىشەنچ بىلەن قاراشتى. لېكىن داۋۇت داڭقاننىڭ چىرايى ئىپادىسىز ئىدى. ھازىرلا داڭقانپوتى گەپتىن بىر نەچچە ئېغىز قىلىپ، ھاۋاز سېكرېتارنى كۈلكىگە قويۇدىغاندەك لەۋلىرى بىلىنەر- بىلىنمەس قىمىرلايتتى.

-مۇبارەك بولسۇن، مۇئاۋىن كەنت مۇدىرىمۇ بولدۇڭلا. ھوقۇقىڭلىنى تەبرىكلەپ بىرەر پاقلان سويارسىلە، داۋۇت ئاخۇن، - دېدى ھاۋاز سېكرېتار خۇددى بىرىگە بىر قاچا ئاش بېرىپ، كەينىدىن مىنىنىتىنى قىلغاندەك سۆزلەپ.

- مۇئاۋىن كەنت مۇدىرى بولغانغا خۇش بولۇۋاتىدۇ دەۋاتاملا سېكرېتار، - دېدى داۋۇت داڭقان مىيىقىدا كۈلۈپ، - ئەسلىدىغۇ مايادۆڭگە مەن بۇنىڭدىن بەش- ئالتە يىل ئىلگىرىلا مۇدىر بولسام توغرا بولاتتى. بولغۇچىلىكىم بار ئىدى. مايادۆڭدە مەندىن مۇۋاپىق ئادەمنۇ يوق ئىدى.

- داۋۇت ئاخۇن، ھازىر سىلە ئادەتتىكى ئادەم ئەمەس، مۇئاۋىن مۇدىر بولۇپ قالدىڭلا، داڭقانپوتى گەپلىرىڭلىنى يۇغۇشتۇرۇڭلار ئەمدى، - دېدى ھاۋاز سېكرېتار، - مۇئاۋىن مۇدىرلىققا چۈشلۈق مېنىڭ خىزمەتلىرىمنى قوللاپ بەرمىسەڭلا بولمايدۇ.

- مۇئاۋىن مۇدىرلىقتىن ئىبارەت مەنسەپ بىلەن ئاغزىڭنى ئېتىمەن، بېشىڭغا نۇختا سالىمەن دەپ ئويلاپ قالغان بولسىلا، ئۇنىڭ بەدىلىگە مېنىڭ كەتمىنىمنى چاپ دەپ تۇرۇۋالسىلا، ماڭا ئۇنداق ھوقۇقنىڭ لازىمى يوق. ئەگەر مايادۆڭ ئۇچۇن بىر كىشىلىك كۈچ چىقارغىن دەپ قالسىلا جان خوجىكام دەپ ئىشلەيمەن.

ھاۋاز سېكرېتار داۋۇت داڭقانغا سەت بىرنى گۆلەيدى- دە، شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى.

ھاۋاز سېكرېتار سۇ، داۋۇت داڭقان ئوت ئىدى. ھاۋاز سېكرېتار سۇ بولغاندىمۇ مايادۆڭنىڭ ئېغىزىغا لىق كەلگۈدەك سۇ ئىدى. داۋۇت داڭقان بىر تۇتام پاخالغا تۇتاشقانچىلىك ئوت ئىدى. ئوت بوي بەرمەي ئانچە- مۇنچە ئۇچقۇندىغاندەك قىلغان بىلەن، سۇ داۋاملىق ئۇنى ئۆچۈرۈپ تۇراتتى.

داۋۇت داڭقان مۇئاۋىن كەنت مۇدىرى بولۇپمۇ يەنىلا ھاۋاز سېكرېتارنىڭ كۈتكەن يېرىدىن

چىقمىدى. ئۇ ئىلگىرىكىدىن بەكرەك ھاۋاز سېكرېتارىنىڭ يەرلىك سىياسەتلىرىگە قارشى چىقتى، قوللىمىدى. ھاۋاز سېكرېتار تۇزۇپ ئوتتۇرىغا قويغان، باشقا كەنت كادىرلىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن قائىدە- تۈزۈملەر، جەرىمانە- سېلىقلار پەقەت داۋۇت مۇئاۋىن مۇدىر (ھاۋاز سېكرېتار ھازىر ئۇنى ئاشۇنداق ئاتايتتى) نىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ كەلدى. ئۇ، نۇرغۇن داڭقانپوتى زاكۇنلارنى قويۇپ، ھاۋاز سېكرېتارنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلايتتى، ئاچچىقىنى كەلتۈرەتتى، كۆڭۈل ئارامىنى بۇزاتتى. باشقا كەنت كادىرلىرىغا ئوخشاش: «دانا پىلان بولاپتۇ، ئاقىلانە تەدبىر كەن، شۇنداق قىلايلى» دەپ قول كۆتۈرۈپ قويسا نېمە بولىدۇ؟ ھاۋاز سېكرېتار ئۇنىڭدىن شۇنى كۈتكەنمىدى؟ ھېلىمۇ كۆپ ياخشىلىق قىلدىغۇ. ئۇ مۇئاۋىن كەنت مۇدىرى بولغاندىن تارتىپ ھاشارغا بېرىش، بىنام ئېچىش، ھەر خىل كوللېكتىپ ئەمگەكلەرگە قاتنىشىش، تۇرلۇك ھەق- سېلىق، جەرىمانىلارنى تاپشۇرۇشتىن قۇتۇلۇپ قالدىغۇ؟ ئۇ بۇنىڭ ئۈچۈن ھاۋاز سېكرېتارغا رەھمەت ئېيتىشى، ئۇنىڭ بەدىلىگە ھاۋاز سېكرېتارنىڭ ئاغزى، قولى، پۇتى بولۇشى كېرەك ئىدىغۇ؟ ھەي ... ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان بۇ داۋۇت داڭقانىنىزە...

ھاۋاز سېكرېتار بۇ ئىشتا چوتنى خاتا سوققانلىقىنى، يېڭىلىشقانلىقىنى، مۇئاۋىن كەنت مۇدىرلىق مەنسەپ تاجى ھەم شۇ ئارقىلىق ئېرىشىدىغان نەپ بىلەن داۋۇت داڭقانىنىڭ كۆڭۈل مايىللىقىنى ئۇتقىلى، زۇۋانىنى ئەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى، غەزەپلەندى. شۇنداقتىمۇ ئاچچىقىغا ھاي بېرىپ، بىر مەزگىل ئارغامچىنى ئۇزۇن قويۇپ بېرىش قارارىغا كەلدى.

مايا قدۆڭ كەنت كومىتېتىنىڭ قورۇسى. پەگادا- مەيداندىكى ئوچۇقچىلىقتا مايا قدۆڭ خەلقى توپىغا مىلىنىپ، قۇياشنىڭ ئوتتەك قىزدۇرۇشىغا بەرداشلىق بېرىپ، يال- يال كۆيۈپ، ئاپتاپتا چىپ- چىپ تەرلەپ ئولتۇرۇشىدۇ. ئۇلارنىڭ مىسرەڭ چىرايىدىن، بويۇنلىرىدىن قارا تەر سۈدەك ئاقماقتا. ئىسسىقتا ئۇلار ئۇسسىغان، لەۋلىرى قۇرۇغان، ۋۇجۇدى قاقتەك قورۇلغان. تۆرده- ئۇستىنى سايىۋەن قىلىپ ياپقان يىغىن سەھنىسىدە كەنت كادىرلىرى، يېزىلىق ھۆكۈمەت باشلىقلىرى، ناھىيىدىن چىققان رەھبەرلەر يۇمشاق، ئازادە، يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقلاردا كېرىلىپ ئولتۇرۇشماقتا. ئالدىدىكى ئۇستەللەرگە تىزىلغان مەي باغلاپ پىشقان سېر خىل يەل- يېمىشلەرنى ئېرىنچەكلىك بىلەن تاللاپ يېيىشمەكتە. توڭلاتقۇغا سېلىپ، مۇزدەك قىلىپ سوۋۇتۇپ قويغان قۇتا- شىشىلەردىكى ھەر خىل سوغۇق ئىچىملىكلەرنى ھوزۇر- ئىشتىھا بىلەن سۈمۈرۈشمەكتە. شۇ تۇرقىدا ئۇلارنىڭ ئاپتاپتا ئۇسساپ، كالپۇكلىرى قۇرۇپ كەتكەن دېھقانلارغا شۇنداق بىر قاراپ قويۇشقا ھەپسىلىسى يوق.

ھاۋاز سېكرېتار رەھبەرلەرگە مايا قدۆڭدە ئېچىلغان بىنام، تونىلىق ئاشلىق ئېتىزىغا ئايلاندۇرۇلغان يەر كۆلىمى، ھەر خىل زىرائەتلەرنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى، شۇ زىرائەتلەرنىڭ مو بېشىدىن ئېلىنغان مەھسۇلات مىقدارى، قوتاندىكى چارۋا- مال سانى، باغ- ئورمان كۆلىمى ... قاتارلىقلار ھەققىدە بىر تالاي «ھەيۋەتلىك» سانلىق مەلۇماتلارنى دەپ دوكلات بەرمەكتە. قىزىپ، ھەۋەسلىنىپ، ھاياجانلىنىپ سۆزلىمەكتە ...

ھاۋاز سېكرېتارنىڭ دوكلاتى تۈگىگەندىن كېيىن يېزا، ناھىيە رەھبەرلىرى رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتىشتى:

- ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇ يىلمۇ مايا قدۆڭنىڭ ئاشلىق، پاختا مەھسۇلات مىقدارى ئۆتكەن يىلدىكىدىن كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئاشقۇدەك.

- تونىلىق ئاشلىق ئېتىزلىرىنى كۆپلەپ بەرپا قىلىڭلار. بولسا مايا قدۆڭنىڭ پۈتكۈل تېرىلغۇ يەرلىرى تونىلىق ئاشلىق ئېتىزىغا ئايلانسۇن.

- مال- چارۋىلارنىڭ قوتاندا تۇراقلىشىش نىسبىتى يىلدىن يىلغا ئېشىپتۇ. مۇشۇ سەۋىيىنى داۋاملىق ساقلاڭلار. ھەيران قىلىۋاتىمەن، قوينىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىش نىسبىتى ئاۋستىرالىيەدەك قوي دۆلىتىدە كىشى بېشىغا توغرا كېلىش نىسبىتىدىنمۇ تۆت ھەسسە ئارتۇق ئىكەن.

- مايا قدۆڭلۇكلەرنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، بېيىش يولىغا باشلاپ، ھاللىق سەۋىيىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن كۆپلەپ چارە- تەدبىرلەرنى تۇزۇپ چىقىپ، دادىللىق بىلەن ئىشلەڭلەر. بىز سىلەرنى قوللايمىز.

خوشاللىقتىن ھاۋاز سېكرېتارنىڭ بېشى ئاسمانغا تاقاشتى، ئاغزى قۇلىقىغا يەتتى، كۆلكىدىن كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى، ھاياجاندىن ۋۇجۇدى تېرىسىغا سىغماي قالدى.

يىغىندىن تارقىغان دېھقانلار غوتۇلداشقا باشلىدى:

- بۇ باشلىقلارمۇزە سېكرېتار نېمىدەپ دوكلات قىلسا ئىشىنىۋېرىدىكەن. خۇددى دېھقانىنى، دېھقانچىلىقنى بىلمەيدىغاندەك. بۇ چاققىچىغۇ مايا قدۆڭدە بىرسىنىڭ بىرمۇ يېرىدىن بىر يىلدا بىر تونىنا ئاشلىق چىقىپتۇ، دەپ ئاڭلاپ باقمىدىم.

- ئېيقى قەغەز، قارىسى سىيا. سېكرېتارنىڭ گېپىگە ئاشۇلار ئىشەنمىسە كىم ئىشىنىدۇ. سېكرېتارنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، قوتانلىرىمىزغا مال- چارۋىلىرىمىز پاتمىسا توغرا بولاتتى. ئەمەلىيەتتە مايا قدۆڭدە خېلى جىق ئائىلىلىكلەر جەرىمانە- سېلىق تۆلەپ بولالماي مال- چارۋىلىرىنى سېتىپ، ھازىر ھالالغا توخۇسى، ھارامغا مۇشۇكى يوق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.

- پاختىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى ئاسماندا سۆزلەيدۇ. ئاشۇنداق بولسا، يىللاردىن بېرى پاختىنىڭ ھۆددە كۆرسەتكۈچىنى ئورۇنداپ بولالماي، قويغان شۇنچە كۆپ جەرىمانىنى نېمىگە تۆلىدۇق. مايا قدۆڭدە كەنت كادىرلىرىدىن باشقا پاختا تېرىپ جەرىمانە تۆلىمىگەن كىم بار؟ ئىزا تارتماي مولىقىدىن 300 جىڭدىن ساپ پاختا ئالدۇق دەيدۇ تېخى.

- خاپا بولاشمىسىلا تۇغقانلار، - ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولۇپ قالغان داۋۇت داڭقان ھەيرانلىق بىلەن كۈلگىنىچە گەپكە قوشۇق سالدى،

- ھەممىلىرى بىلىشىلا، ھاۋاز سېكرېتارنىڭ بۇ

سان- ساناقلىرى بۇگۇنلا پەيدا بولۇپ قالغان ئەمەسقۇ؟ ئېتىزلىرىمىزدىن يۇقىرى مەھسۇلات بىلەن ئاشلىق، پاختا چىقمىغان، قوتانلىرىمىزدا مال- چارۋا بولمىغان بىلەن، سېكرىتارنىڭ، كەنت كادىرلىرىنىڭ ئىش ئۈستىلىنىڭ تارتمىسىدىن سان دېگەن چىقىۋېرىدۇ. شۇڭا: «تارتمىدىن سان چىقىدۇ، ساننى كادىرلار ئۆستۈرىدۇ، كادىرلارنى سان ئۆستۈرىدۇ» دەيمىز ئەمەسمۇ؟

دېھقانلار پاراققىدە كۈلۈۋەتتى.

- ھوي داۋۇت ئاخۇن، بۇ گەپلەرنى سېكرىتار ئاڭلاپ قالمىسۇن يەنە، - دېدى بىرەيلەن كۈلكىدىن ئۆزىنى توختىتىۋالالماي.

- ئاڭلىسا خاپا بولىدۇ. خاتا بولسىمۇ دەردىنى ئۆزى بىلىدۇ. چۈنكى مەن داڭقانپۇتى گەپ قىلىمەن ئەمەسمۇ؟

ماياقدۆڭلۈكلەرنىڭ كۆرگۈلىكى تۈگىمىگەنىدى. ئۇلارنىڭ تارتقان جەبرى- جاپالىرىنى ئاز كۆرگەندەك تۇيۇقسىز ماياقدۆڭدە چاشقان كۆپىيىپ ئاپەتكە ئايلاندى. چاشقانلار دېھقانلارنىڭ ئۆيىدىكى ئاشلىقلارنى، ئېتىزلىقلىرىدىكى زىرائەتلەرنى، ھەتتا مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ مېۋىلىرىنىمۇ شېخىدىلا يەۋەتتى. ئۇلار ئادەمدىن ھېيىقمايتتى، مۇشۇكتىن قورقمايتتى. چاشقانلار ئىتنىڭ تۈكىدەك كۆپىيىپ كەتكەنىدى. پۈتكۈل ناھىيە چاشقانلارنىڭ ئېغىر تەھدىتىگە ئۇچرىغانىدى. ناھىيە رەھبەرلىكى ئومۇمىي خەلقنى چاشقان ئاپىتىگە قارشى تۇرۇپ، چاشقان تۇتۇشقا سەپەرۋەر قىلدى. نەچچە توننىلاپ چاشقان يوقىتىش دورىلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىن يۆتكەپ كېلىندى.

ھاۋاز سېكرىتارمۇ ماياقدۆڭدە چاشقان يوقىتىش سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئاچتى. يىغىندىن كېيىن ھەر بىر ئائىلىگە چاشقان يوقىتىش دورىسى تەقسىم قىلىپ بەردى. «دورىنىڭ باھاسى بەك ئۆرىكەن، پۇلىنى تۆلەپ بولالمايمەن، ئازراق سېتىۋېلىپ تۇراي» دېگەنلەرگىمۇ مەجبۇرىي تاڭدى.

- بۇ، يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى، - دېدى سېكرىتار گۇركىرەپ، - يۇقىرى بۇ دورىلارنى كەنتكە تەقسىم قىلىپ بەرگەن. شۇڭا، مەنمۇ ھەرقايسىلىرىغا تەقسىم قىلىپ بەردىم. دورىنى قىممەتكەن، دەپ ئېلىشمىسىلا ئۇنى مەن ئۆيۈمگە ئەپكېتىپ چېلىپ ئىچەمتىم. تومۇرۇمنى تۇتۇپ باقماي چىرايلىقچە ئېلىشسىلا. شۇنىمۇ دەپ قوياي، چاشقان دورىسى سېتىۋېلىشقا قارشى چىققۇچىلاردىن 50 كويدىن جەرىمانە ئېلىنىدۇ.

چاشقان دورىسى تەقسىم قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ھاۋاز سېكرىتار ھەر بىر ئائىلىنىڭ ئالدىنئالا تۈزۈپ، جەدۋەللەشتۈرۈپ قويۇلغان چاشقان يوقىتىش ۋەزىپىسى- نورمىسىنى ئېلان قىلدى.

- ھەممىلىرى ئۆزلىرىنىڭ چاشقان يوقىتىش ۋەزىپىلىرىنى ئېنىق ئاڭلىشىۋاللىغۇ دەيمەن، - دېدى ھاۋاز سېكرىتار ۋەزىپىنى ئېلان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، - ۋەزىپە ئاشۇنداق بېكىتىلدى. ۋەزىپىدىكى تۇتۇشقا تېگىشلىك چاشقان سانىدىن بىر تال چاشقان كەملەپ قالسا، بەش كويدىن جەرىمانە ئېلىنىدۇ.

- مېنىڭ پىكرىم بار، - دېدى داۋۇت داڭقان ئورنىدىن تۇرۇپ، - تۇتۇپ ئەكەلگەن چاشقاننى سېتىۋالامدۇ؟

- ياق! - دېدى ھاۋاز سېكرىتار زەردە بىلەن.

- ئۇنداق بولسا قانداق بولىدۇ، سېكرىتار. بىز چاشقان دورىسىنى بازار باھاسىدىن نەچچە ھەسسە قىممەت سېتىۋالغان تۇرساق.

- چاشقان دورىسىنىڭ يۇقىرىدىن چۈشۈرۈپ بەرگەن باھاسى ئاشۇنداق. پىكرىڭلار بولسا يۇقىرىغا دەڭلار، - دېدى ھاۋاز سېكرىتار بوغۇلغان ھالدا.

- يەنە بىر گەپ، - داۋۇت داڭقان گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، - ھازىر سىلى نوپۇس بېشىغا بەلگىلەپ بەرگەن چاشقان تۇتۇش ۋەزىپىسىدىن قارىغاندا، پۈتۈن ماياقدۆڭدىن تۇتۇشقا تېگىشلىك چاشقان 200 مىڭدىن ئېشىپ كېتىدىكەن. مېنىڭچە، ماياقدۆڭدە ھەر قانچە جىق چاشقان بولسا 70-80 مىڭدىن ئېشىپ كەتمەس. شۇنداق بولغاندا، ماياقدۆڭدىكى ھەممە چاشقاننى تۇتساقمۇ ۋەزىپىمىز ئورۇندالمىغىدەك. ئۇ چاغدا قايسى چاشقاننى تۇتۇپ ۋەزىپىمىزنى ئورۇندايمىز. ۋەزىپە بەك ئېغىر قويۇلۇپ قالدىمۇ قانداق؟

- بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ كارىم يوق. مەن ئۆلۈك چاشقاننى ساناپ ئۆتكۈزۈۋېلىشنى، ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىسا بەلگىلىمە بويىچە جەرىمانە ئېلىشنى بىلىمەن. ئىشقىلىپ، ماياقدۆڭدە چاشقان تۇگەپ كەتسە باشقا يەردە بار.

- ئۇنداقتا، چاشقان تۇتۇش ۋەزىپىسىنىمۇ خۇددى پاختا مەھسۇلات كۆرسەتكۈچىنى، باشقا جايلاردىن قىممەت باھادا پاختا سېتىۋېلىپ كېلىپ ئۆزىمىزنىڭ ئېتىزىدىن چىققان پاختىغا قوشۇپ ئۆتكۈزۈپ ئورۇندىغانغا ئوخشاش، چاشقانلارنىمۇ سىرتتىن سېتىۋېلىپ ئەپكېلىپ ئورۇندايدىكەن- مىز-دە.

ھاۋاز سېكرىتار سەت گۆلەيدى، چىرايى غەزەپتىن قارىدىدى، قانتالاش كۆزلىرى قىزاردى، چاشقان بۇرۇتى لىكىلدىدى، ھەلەپ يەۋاتقان كالىدەك پۇش- پۇش تىنىشقا باشلىدى.

داۋۇت داڭقان ئۆزىگە ئۆزى سۆزلىگەندەك غۇدۇرىدى:

- تازىمۇ بىر كۈلكىلىك ئىشقۇ بۇ. ئۆلۈك چاشقاننى سېتىۋالىمىز دېسە، خەق نېمىدەپ قالار. بۇنى بىلگەن بولسام، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۆيگە ئۆگىنىۋالغان چاشقانلارنى ئۆلتۈرمەي تازا باقىدىكەنمەن.

ئۇ يەر- بۇ يەردىن خىرىلدىغان كۈلكە ئاۋازى ئاڭلاندى.

ماياقدۆڭدە چاشقان يوقىتىش ھەرىكىتى جىددىي باشلاندى. بۇ ئىشقا ھېچكىم سۇسلۇق قىلمىدى، ساقلاپمۇ تۇرمىدى. چۈنكى ھېچكىمنىڭ جەرىمانە تۆلىگىسى يوق ئىدى. جەرىمانىنىڭ گېپى چىقسا، ماياقدۆڭلۈكلەرنىڭ پۈت- قولى سىرقىرايدىغان، يۈرىكى ھازىرلا قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك گۆپۈلدەپ سالىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

ماياقدۆڭلۈكلەر ئۆيلىرىنىڭ بۇلۇڭ- پۇشقاقلىرىغا، ئاشلىق قاچىلانغان خاپان، تاغارلىرىنىڭ ئەتراپىغا، قازناق ئۆيلىرىگە، ھويلىسىنىڭ ئەتراپىغا، باغلارغا، خامانلارغا

چاشقان دورىسى سېلىپ، ئەتىسىلا چوڭ بىر چاتاق چىقتى. بۇ، ئويلىمىغان چاتاق ئىدى: دورىدا ئۆلگەن چاشقانلارنى يېگەن مۇشۇكلەر بىر- بىرلەپ ئۆلۈشكە باشلىدى. مۇشۇكنى خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەزەرى چۈشكەن ھايۋان دەپ ئۇلۇغلايدىغان، ئۇخلاپ قالغان مۇشۇكنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزۇۋېتىشتىنمۇ ئېھتىيات قىلىدىغان ماياقدۆڭلۈكلەر مۇشۇكلەرنىڭ ئۆلۈكلىرىنى كۆرۈپ، ئېغىر گۇناھلىق ئىش قىلىپ قويغاندەك ۋۇجۇدىغا ۋەھىمە ئولاشتى، يۈرىكى ئېچىشتى. كۆزلىرىگە لىق ياش ئېلىپ تۇرۇپ خۇدادىن گۇناھلىرىنى تىلەشتى.

چاشقانلار يوقىتىلدى. ماياقدۆڭدە ھېچكىم چاشقان يوقىتىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىيالمىدى. قوشنا كەنتلەردىن، قوشنا يېزىلاردىن، يىراق- يېقىندىكى ئۇرۇق- تۇغقانلىرىنىڭ مەھەللىلىرىدىن چاشقان تۇتۇپ كەلگەنلەرمۇ بولدى. شۇنچە پۇلغا سېتىۋالغان چاشقان دورىلىرىمۇ تۈگىدى. لېكىن چاشقان يوقىتىش ۋەزىپىسى ئورۇندالمىدى. ھاۋاز سېكرىتار چاشقان يوقىتىش ۋەزىپىسىنىڭ كەملىگەن قىسمىغا ئالىدىغان جەرىمانىنى بىرمۇ بىر تەپسىلىي ھېسابلاپ، دېھقانلار كۈزدە كېۋەز ساتقاندا بىراقلا يىغىۋېلىش ئۈچۈن دەپتەرگە تىزىملاپ قول قويغۇزۇۋالدى. ماياقدۆڭلۈكلەر قۇلاققىچە قەرزگە بوغۇلدى. يەنە بىر ئالاھىدە ئەھۋال، مۇشۇك تۇتىيا تولۇپ كەتتى. پۈتكۈل ماياقدۆڭ تەۋەسىدە بىرمۇ مۇشۇك قالمىغانىدى. داۋۇت داڭقان: «دورا سالساق چاشقان ئۆلدى، چاشقاننى يەپ مۇشۇك ئۆلدى، مۇشۇكنى يەپ ئىت ئۆلدى ... ئالۋاستىغا كەلىمە تەمجىت توشىمىغاندەك سېكرىتارغا جەرىمانە تۆلەپ پۇل توشىمىدى» دەپ «داڭقانپۇتى» گەپلەرنى قىلىپ كىشىلەرنى كۈلدۈرۈپ يۈردى.

مۇشتۇمدەك چوڭلۇقتىكى تۇلۇمچاشقان ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدىن چىقىپ كەلدى. چاشقان ئاستا ماڭاتتى، مېڭىشلىرى غەمسىز، خەۋپسىز، بەخىرامان ئىدى. ئۇ، بۇ ئۆيدە بۇنداق مېڭىشقا، يۈرۈش- تۇرۇشقا كۆنۈپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ، لىگەندىكى ناننى غاجىلاشقا باشلىدى. نان قاتتىق ئىدى. چاشقاننىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ غاجىلاشلىرىدىن «كىرىس- كىرىس» قىلغان يېقىمسىز ئاۋاز چىقاتتى. بۇ شەپىنى ئاڭلاپ قەپەزدىكى مۇشۇك لەپپىدە كۆزىنى ئاچتى، كۆزلىرىدىن بىر خىل نەپرەتلىك قىزىل نۇر چاچرىدى، كۆكرىكىنى قەپەزگە ئۇردى، ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن قەپەزنى تاتىلىدى. قەپەز مۇستەھكەم ئىدى، سىم- تۆمۈرلەر بىلەن مەھكەم توقۇلغانىدى. ئۇ، ئىلاجىسىز كۆزىنى چاشقانغا نەشتەردەك تىكتى. چاشقان مۇشۇكنىڭ شەپىسىدىن بېشىنى شۇنداقلا كۆتۈردى. چېكىتتەك قاپقارا كۆزلىرى بىلەن مۇشۇككە مەغرۇرلۇق، مەسخىرىلىك، ياراتمىغاندەك نەزەردە شۇنداقلا قارىدى- دە، يەنە بەخىرامان نان غاجىلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىنىڭ نان غاجىلاشلىرىدىن «كىرىس- كىرىس» قىلغان يېقىمسىز ئاۋاز چىقاتتى.

ماياقدۆڭ يەنە بىر قېتىم تەۋرىدى. ھاۋاز سېكرىتارنىڭ جەرىمانىگە باغلاپ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن پۈتكۈل ماياقدۆڭلۈكلەر ھەرىكەتكە كېلىپ ماياقدۆڭنىڭ يوللىرىنى ئەينەكتەك تۈزلىدى. ئەپكەش- ھارۋىلاردا سۇ توشۇپ كېلىپ سۇ چاچتى. يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى ئورمان بەلبىغىدىكى ئوت- چۆپلەرنى پاكىز قىردى. دەل- دەرەخلەرگە سۇ چېچىپ يوپۇرماقلاردىكى توپا- چاڭلارنى يۇدى. ماياقدۆڭ قۇياش نۇرىدا ساھىبجاماللارنىڭ مەڭزىدەك ۋالىلداپ كەتتى.

ھەممىدىن بەك پايپىتەك بولغىنى يەنىلا ھاۋاز سېكرىتار بولدى. ئۇ، ماياقدۆڭدىكى «ئالدىن بېيىغان دېھقان» ئايمەت دىلكانىڭ ئۆيىنى جابدۇماقتا ئىدى. ئۇ، ئالدىنقى كۈنى كەنت مالىيىسىدىن چىقىم قىلىپ سېتىۋالغان ئۈچ پارچە زىلچا، 10 دانە دىۋان، بىر دانە رەڭلىك تېلېۋىزور، ئۈنئالغۇ، بىر ئەينەكلىك ئىشكاپ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئايمەت دىلكانىڭ ئۆيىگە توشۇپ ئەپكىلىپ، جاي- جايىغا تىزىشقا قوماندانلىق قىلىۋاتاتتى. ھازىرلا ئەپكېلىپ سولاپ قويغان قوي- كالىلار ھەمراھلىرىنى سېغىندىمۇ ياكى ئايمەت دىلكانىڭ ئېغىلىنى ياتلىدىمۇ ئەيتاۋۇر ھەدەپ بىرسى مۆرىسە، بىرسى مەرەيتتى.

بۇ ئاۋارىچىلىق- پايپىتەكچىلىكلەرنىڭ نېمە ئۈچۈنلىكىنى ماياقدۆڭدە ھەممە ئادەم بىلەتتى. سەۋەب ئاددىي: يۇقىرىدىن چوڭ باشلىق ماياقدۆڭگە كېلىپ دېھقانلارنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلىمەكچى، نۇقتىلىق قىلىپ بىر ئائىلىگە كىرىپ دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىنى، ھال- ئوقىتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەكچى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىش يولىغا ماڭغان دېھقانلار بىلەن كۆرۈشۈپ، سۆھبەتلەشمەكچى ئىدى. ھاۋاز سېكرىتار دېھقانلارنى ھەرىكەتلەندۈردى. يۇقىرىدىن كەلگەن چوڭ باشلىققا قالايمىقان سۆزلىمەسلىك، سورىغان سوئالىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىش ھەققىدە قايتا- قايتا جىكىلىدى. خىلاپلىق قىلغۇچىلاردىن، چاندۇرۇپ قويغۇچىلاردىن ئېلىنىدىغان جەرىمانىنىمۇ بېكىتتى.

ئايمەت دىلكا ھەقىقەتەن بىر قەدەر ھاللىقراق دېھقان ئىدى. تۈزۈك ئۆي- بىساتى بولمىغان بىلەن ئېغىلىدا 4-5 تۇياق چارۋىسى بار ئىدى. ئۇنىڭ قولىدا گۈلدەك دىلكالىق ھۈنىرى ۋە ساقال- بۇرۇتلىرى خەت تارتىپ، جىگدە پۇراپ قالغان ئۈچ ئوغلى بار ئىدى. ئوتتۇرانچى ئوغلىنىڭ قولى ياغاچچىلىققا خېلى ئوبدان قاملىشاتتى. ئۆي سېلىش، ئۆي يېپىش قايسى دېھقان بالىسىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ دەيسىز. لېكىن ئۇلارنىڭ ھۈنىرى سەل ئۆزگىچىرەك ئىدى. ئايمەت دىلكا ئوغۇللىرىنى بىر ئامال قىلىپ ئۆيلەپ قويۇش قارارىغا كېلىۋىدى، يېتىپ- قوپۇۋاتقان ئۆيىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ لەسسىدە بولۇپ قالدى. ئوغۇللىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، كونا ئۆينىڭ بېقىنىغا، باغ تەرەپكە تارتىپ تۇرۇپ ئۈچ ئېتىز ئۆي سالدى. ئۆينىڭ ئەتراپىدىكى دەل- دەرەخلەرنىڭ چوڭلىرىنى كېسىپ، ئۆينى كۆرگەن ئادەمنىڭ ھەۋىسى كەلگىدەك قىلىپ، پېشايۋانلىق قىلىپ يېپىۋالدى. ئۆي پۈتتى، لېكىن ئۆيگە تىزغۇدەك تۈزۈككىنە بىسات يوق ئىدى. پىلاندا بۇ يىل كېۋەز ساتقاندىن كېيىن چوڭ ئوغلىنى ئۆيلەپ قويماقچى ئىدى. ھاۋاز سېكرىتار جەرىمانە سۈيلەپ

كېلىپ بۇ ئۆينى كۆرگەنىدى. يۇقىرىدىن كەلگەن باشلىققا بىر دېھقان ئائىلىسىنىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىش ئۈشۈى بىلەن تەڭلا دەرھال ئايمەت دىلكانىڭ مۇشۇ ئۆيلىرى كۆز ئالدىغا كەلدى. مايا قدۆڭدە باشلىقنى خاتىرجەم باشلاپ كىرگەندەك بىردىنبىر ئۆي پەقەت مۇشۇلا ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇ دەرھال ئايمەت دىلكانىڭ ئۆيىنى جابدۇشقا كىرىشتى.

ئايمەت دىلكا دەسلەپ ئۇنىمىدى:

- خەقنىڭ نەرسىلىرىنى ئۆزۇمنىڭ دەپ يۇقىرىدىن كەلگەن باشلىققا يالغان سۆزلىيەلمەيمەن. كۆرسەتكىلىرى بولسا، ئۆزلىرىنىڭ ئۆيلىرىنى كۆرسەتسىلە. سىلىنىڭ ئۆيلىرى ھەم چوڭ، ھەم كاتتا. ئۆي بىساتلىرىمۇ خىل. مېنىڭ ئۆيۈمنى كۆرۈدىغان ئىش بولسا، مۇشۇ پېتىچىلا كۆرسۇن، كەمبەغەل بولساممۇ كىشىنىڭ جۇۋىسىدا تەرلىمەيمەن، - دەپ جاھىللىق قىلدى.

- ئۆزۇمنىڭ ئۆيۈمگىنۇ باشلىغۇم بار ئىدى، - دېدى ھاۋاز سېكرېتار ئايمەت دىلكاغا سەۋرىچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ، - ناھىيە باشلىقلىرى: كەنت كادىرلىرىنىڭ ئۆيىگە باشلىساڭلار بولمايدۇ، چوقۇم دېھقانلارنىڭ ئۆيىگە باشلايسىلەر، دەپ تۇرۇۋالدى. بۇ يالغۇز مېنىڭ ئىشىم ئەمەس. بۇ ئىشقا ماقۇل دېمىسىلە زادى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئورنىغا بىر قېتىملىق ئەمگەك-ھاشارلىرىنى كۆتۈرۈپ بېرىمەن.

مايا قدۆڭدە ھاۋاز سېكرېتارنىڭ گېپىنى كىممۇ يىرالمغان. ئاخىرى ئايمەت دىلكا يۇمشىدى. ھاۋاز سېكرېتار ئايمەت دىلكاغا نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ ھاللىق سەۋىيىگە يېتىش ئەھۋالىنى باشلىققا قانداق سۆزلەپ بېرىش، نېمىنى دېيىش، نېمىنى دېمەسلىك ھەققىدە ئۇزاق تەلىم بەردى. يالغان سۆزلەپ باقمىغان، كۆڭلىدە نېمىنى ئويلىسا، نېمىنى كۆرسە شۇنى دەپ ئۆگەنگەن، جىسمانىي ئەمگەكتىن باشقىنى بىلمەيدىغان بۇ ساددا دېھقاننىڭ بىر قىسىم سىياسىي ئاتالغۇلارغا ئاغزى كەلمەي ھاۋاز سېكرېتارنى خېلى ئوبدان تېرىكتۈردى. ئۇلار بىر نەچچە قېتىم قىزىرىشىپ قالغانمۇ بولدى.

چوڭ باشلىق ۋە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ناھىيە، يېزا باشلىقلىرى كەلدى. سېكرېتارنىڭ دەبدەبىلىك سان- سېپىرلارغا تولغان دوكلاتىنى ئاڭلىدى. ئايمەت دىلكانىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇنىڭدىن بىر نەچچە ئېغىز سوئال سورىدى. ئايمەت دىلكا قىزىرىپ، ھودۇقۇپ، تەمتىرەپ، دۇدۇقلىغىنىچە ھاۋاز سېكرېتارنىڭ ئۆگەتكىنىدەك جاۋاب بەردى. باشلىق ئۆينى، ئۆي بىساتلىرىنى، ئېغىلدىكى قوي- كالىلارنى كۆرۈپ بەكمۇ خۇش بولدى ھەمدە دېھقانلارنى تېزراق مۇشۇنداق يېڭى تۇرالغۇغا، ئېسىل ئائىلە مۇلۇكلىرىگە، مال- چارۋىغا ئىگە قىلشى ھەققىدە ناھىيە، يېزا رەھبەرلىرىگە يولىورۇق بەردى. دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى ھەققىي تۇرده يەڭگىللىتىپ، قالايمقان ھەق- سېلىق ئالماسلىقنى قايتا- قايتا تەكىتلىدى.

چوڭ باشلىق كەتتى. ئۇلارنىڭ پىكاپى مەھەللە ئىچىدىن چىقىپ بولغىچە ئايمەت دىلكانىڭ ئۆيىدىكى بىساتلار، ئېغىلدىكى قوي- كالىلار ئېلىپ كېتىلدى. ئايمەت دىلكاغا يەنىلا ئۆزىنىڭ تۆت تېمى قالدى. ئۇ ھايلا چوڭ باشلىقنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ: «بۇلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭكى» دېگەن ۋاقتىدا، بۇ نەرسىلەر راستىنلا ئۆزىنىڭكىدەك تۇيغۇغا كېلىپ قالغانىدى. قۇرۇقدىلىپ قالغان ئۆيگە قاراپ ئۇنىڭ ئىچى ئېچىپادىلىگۈسىز بىر خىل ئاچچىق ھېسلارغا تولدى. بۇرنىنىڭ ئىچى ئېچىشىپ، كۆزىگە مۆللىدە ياش كەلدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا چوڭ ئوغلىغا تۇتۇپ بېرىدىغان بۇ ئۆيلەرنى ئاشۇنداق ئېسىل ئۆي بىساتلىرى بىلەن بېزەپ بېرىش ھەۋىسى قوزغالدى. بىراق ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان يوق ئىدى.

كۇز پەسلىنىڭ قارا يامغۇرى مايا قدۆڭلۇكلەر- گە ھاۋاز سېكرېتارنىڭ جەرىمانىسىدىنمۇ ئېغىر ۋەھىمىلەرنى ئېلىپ كەلدى. ئۇچ كۈندىن بېرى يامغۇر ھېلى توختاپ، ھېلى چۈشۈپ يېغىۋاتاتتى. ئۇمۇمىيۈزلۈك چاشقان يوقىتىشتىن كېيىن يەنە چاشقان پەيدا بولدى. مۇشۇك بولمىغانلىقى ئۈچۈن تېز سۈرئەتتە كۆپىيىپ كەتكەنىدى. بۇ چاشقانلارغا دورىمۇ كار قىلمايۋاتاتتى. يامغۇر سۈيى چاشقان تېشىۋەتكەن كامارلاردىن ئۆيلەرگە ئېقىپ كىردى. بىر قىسىم ئاجىزراق تاملار ئۆرۈلۈپ چۈشتى. ناھىيە، يېزا رەھبەرلىرى قاتتىق يامغۇرغا پەرۋا قىلماي مايا قدۆڭگە كېلىپ، دېھقانلاردىن ھال سورىدى. كونا، ئاجىز ئۆيلەرگە بىخەتەرلىك تەدبىرى كۆرۈپ، بالا- قازانىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەققىدە يولىورۇق بەردى.

يامغۇر توختىغاندىن كېيىن ناھىيىدىن ھال سوراش ئۈچۈن چىقتى. ناھىيە رەھبەرلىكى ھەرقايسى ئىدارە- جەمئىيەتلەرنى يامغۇر ئاپىتىگە ئۇچرىغان يېزا- كەنتلەردىن ھال سوراشقا ئورۇنلاشتۇرغانىدى. مايا قدۆڭگىمۇ قايسىبىر ئىدارىدىن ئىككى پىكاپتا ئون كادىر ھال سوراش ئۈچۈن تۆت قاپ ئوغۇت، ئالتە خالتا ئاق ئۇن ئېلىپ چىقتى. ئۇلار ھاۋاز سېكرېتار كۆرسىتىپ بەرگەن جىددىي قۇتقۇزۇشقا تېگىشلىك نامرات ئائىلىلەرگە بىرەر خالتىدىن ئوغۇت ياكى بىرەر خالتىدىن ئۇن تارقىتىپ بەردى. ئاندىن كەنت كومىتېتى قورۇسىدا ھاۋاز سېكرېتار كەنت نامىدىن ئۇيۇشتۇرغان قارشى ئېلىش زىياپىتىگە ئاران ئولگۈردى. لېگەن- لېگەنلەردىكى مەي- مەي پىشىپ كەتكەن پاخلان، توخۇ گۆشلىرىنى ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى. ھاراقلارنى خۇش كەتتى قىلىپ ئىچىشتى. مايا قدۆڭ كەتتى بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورناتتى. مايا قدۆڭلۇكلەرنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ ھاللىق سەۋىيىگە يېتىشىگە يارەم بېرىش ھەققىدە ۋەدىلەر بېرىلدى ۋە ئېلىندى. سورۇن تازا قىزىغان ۋاقتىدا سىرتتا ئۇششاق بالىلارنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

- ماۋۇ شۇملارنى ھەيدىۋېتىڭلار، نېرى ئوينىسۇن، گەپنى- گەپكە قوشتۇرماي ... - دېدى ھاۋاز سېكرېتار كەنت كادىرلىرىدىن بىرسىنى بۇيرۇپ.

شۇ ھامانلا كەنت كادىرلىرىنىڭ بالىلارنى تىللاپ ھەيدىگەن، بالىلارنىڭ چۇرقىرىشىپ، يۇگرەشكەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ھاۋاز سېكرېتار ھاراق كەيپىدە خىيالا قىزىپ قالغانىدى. ئۇ، قولىغا ھاراق رومكىسىنى ئېلىپ، مېھمانلارغا ئىككى ئېغىز

گەپ قىلاي دەپ تۇرۇشىغا، باللار زالنىڭ ئارقا دېرىزىسىگە كېلىپ يەنە چۈرقىراشتى. بۇ قېتىم ئۇلار بىرلىكتە بىر قوشاقنى دېكلاماتسىيە قىلماقتا ئىدى:

شەدىن كادىر چىقتى ھال سوراپ،
ماشىنىدىن چۈشەر- چۈشمەي نان سوراپ.
نامراتلارغا ئۇن تارقاتتى ئەھۋال سوراپ،
قارشى ئېلىپ زىياپەت بەردۇق قوي سويۇپ.
پاخلان باققان دېھقان قالدى كالپۇك شوراپ.

بۇ قوشاقنى ئاڭلاپ ھاۋاز سېكرېتارنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەلدى. مېھمانلارنىڭ چىرايىمۇ ئالا- پاساق بولۇپ كەتتى. سورۇن قاينىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيغاندەك تىمتاسلىققا چۆمدى.

- چىقىپ بېقىڭلار، چىمىنىڭ شۇملىرىكەن ئۇلار؟

- داۋۇت داڭقاننىڭ ئۇچ بالىسى باشقا باللارنى ئەگەشتۇرۇپ توۋلاشقىلى تۇرۇپتۇ.

ھاۋاز سېكرېتار سورۇنغا يېڭىنە ئىزدىگەندەك قاراپ چىقتى. سورۇندا داۋۇت داڭقان يوق ئىدى. ھاۋاز سېكرېتار دەردىنى ئالىدىغان، ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان ئادەم تاپالماي بوغۇلدى. غەزەپتىن پۇتۇن ئەزايىدىكى تۈكلەر تەتۇر ياندى. داۋۇت داڭقان سورۇندىن خېلى بۇرۇنلا چىقىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ چىقىپ كەتكىنىگە ھېچكىم دىققەت قىلمىغان، دىققەت قىلسىمۇ كارى بولمىغانىدى. ئۇ ھازىر سورۇندا بولغان بولسا، ھاۋاز سېكرېتار نەق مەيداندىلا ئۇنىڭغا باللىرىنى باشقۇرالمىغانلىق گۇناھىنى ئارتىپ، مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئېلىپ تاشلىغان، تۆپىلەپ جەرىمانە قويغان، شۇ ئارقىلىق مۇنۇ مېھمانلارغا ئۆزىنىڭ سۈر- ھەيۋىسىنى كۆرسەتىپ قويغان بولار ئىدى. خەيرىيەت ئۇمۇ بولۇپ قالار.

مېھمانلار كېتىپ نەچچە كۈن ئۆتمەي داۋۇت داڭقاننىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسى ئېلىپ تاشلاندى. ئۇ، مۇئاۋىن مۇدىرلىققا قانداق تۇيۇقسىز تەيىنلەنگەن بولسا، يەنە شۇنداق تۇيۇقسىز قالدۇرۇلدى.

- ئادەم بولۇپ قالار، يەيلىنى ئۆزگەرتەر، دەپ شۇنچىۋالا ياخشىلىق قىلسام بىلمەدىڭ، خىيالىڭدا مېنى قورقتى دەپ ئويلاپ، شەيتىنىڭ كۆزۈڭگە كىچىك كۆرسەتكۈچاتقان ئوخشايدۇ. خەپ، ئالدىمدا ئىتتەك ئۆمىلەتمەيدىغان بولسام سەن غالچىنى، - دېدى ھاۋاز سېكرېتار چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

- غالچىنىڭ غالچىلىقىنى قىلماق تەسكەن. باغلاقتىن بوشىتىۋەتكەنلىرىگە ھەشقاللا، - دېدى داۋۇت داڭقان سەت ھىجىيىپ.

ھاۋاز سېكرېتار داۋۇت داڭقانىنى مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇپ ھەپتىدىن كېيىن كەنت كادىرلىرى ۋە ئامانلىق ساقلاش خادىملىرىنى باشلاپ داۋۇت داڭقانىنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

- داۋۇت ئاخۇن، كەنت بويىچە ھەممە ئادەمنىڭ بوينىدىكى جەرىمانىنى ئەمەلىيلەشتۇرۇپ بولدۇق. يالغۇز سىلىلا قاپلا، ئاشۇ جەرىمانىنى...

- نېمە جەرىمانىكەن ئۇ. ھېچ مېنىڭ گەدىنىمدە جەرىمانە بارەدىكى قىلمايتتى، - دېدى داۋۇت داڭقان بۇ كۈتۈلمىگەن مېھمانلاردىن سەل گۇمانسىراپ. ئۇ، لەپپىدە ھاۋاز سېكرېتارغا قارىدى. سېكرېتارنىڭ كۆلكە يېغىپ تۇرغان چىرايىدىن بىر خىل شۇملۇق چىقىپ تۇراتتى.

- چاشقان تۆتۈش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىيالماي قالغان جەرىمانە، - دېدى كەنت بوغالتىرى چۈشەندۈرۈپ.

داۋۇت داڭقان دەرھال چۈشەندى. ئۆز ۋاقتىدا ھاۋاز سېكرېتار كەنت كادىرلىرىدىن ئىلىشقا تېگىشلىك جەرىمانىنى كەچۈرۈم قىلىۋەتكەنىدى. داۋۇت داڭقانمۇ مۇئاۋىن مۇدىر بولغانلىقى ئۈچۈن شۇ قاتاردا بۇ كەچۈرۈمنامىگە ئېرىشكەنىدى. مانا ھازىر ئۇنىڭ ھوقۇقى يوق. شۇڭا ھاۋاز سېكرېتار دەرھال كەچۈرۈمنامىنى بىكار قىلىپ، چاشقان جەرىمانىسىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە كېرىشكەنىدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ جەرىمانە تۆلىمەيمەن دېسە، مايا قدۇڭدىن بالا- چاقىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىش كېرەك. ئىلگىرىمۇ بىرنەچچە ئائىلە جەرىمانىگە چىدىماي كىندىك قېنىنى تۆكۈلگەن بۇ يۇرتتىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغانىدى. بۇ، ھاۋاز سېكرېتارنىڭ جەرىمانە ئەمەلىيلەشتۈرۈشتىكى ئالاھىدە ئۇنۇملۇك چارىسى. بوپتۇلا، تۆلىۋېتەي دېسە، كەم تۇتقان چاشقانلار ئۈچۈن نۇرغۇن پۇل كېتىدۇ. داۋۇت داڭقانىنىڭ يانچۇقىدا ئۇنچىلىك پۇل يوق. مال- بىساتىنى ھېسابلاپ بەرسە مايا قدۇڭدە تۇرۇش ھوقۇقىغا ئېرىشكەن بىلەن يەنە ئوخشاشلا ۋەيران بولىدۇ. داۋۇت داڭقان ئۈچۈن ھازىر قولىنىڭ ئالقىنىمۇ گۆش، دۇمبىسىمۇ گۆش، قايسى بارمىقىنى چىشلىسە ئوخشاشلا ئاغرىيدۇ. ھاۋاز سېكرېتارنىڭ مۇغەمبەرلىك چىقىپ تۇرغان چىرايىنى بىر خىل مەغرۇرانە كۆلكە قاپلىغان. خۇددى قەپەزدىكى مۇشۇكنى كۆرگەن چاشقاننىڭ كۆلكىسىدەك.

- مەندە ھازىر جەرىمانە تۆلىگىدەك پۇل يوقتى، - دېدى داۋۇت داڭقان يېلىنغان ھالدا، - بىر نەچچە ۋاق مۆھلەت بەرسەڭلار، ھازىر مايا قدۇڭدە يەنە چاشقان كۆپىيىپ كېتىپتۇ، مۇشۇك بولمىغاچقا، بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. ۋەزىپىدىن كەملىگەن چاشقاننىڭ ئورنىغا چاشقان تۇتۇپ بەرسەم.

- بولمايدۇ. ھازىر تۇتقان چاشقان ھېساب ئەمەس، - دېدى ھاۋاز سېكرېتار كەسكىنلىك بىلەن.

- نېمىشقا ھېساب بولمايدىكەن. ھازىرقى چاشقانلارمۇ ئوخشاشلا ئاشلىق- زىرائەتلەرگە زىيان سېلىۋاتىدىغۇ؟ بۇ چاشقانلارنى يوقاتماي نان چاينىپ بېرىپ باقامدۇق- يا؟

- تولا داڭقانپۇتى گەپ قىلماي جەرىماننى تۆلەڭلا.

- تۆلىگىدەك مەندە ھېچنېمە يوق!- دېدى داۋۇت داڭقان تېرىكىپ، - ئالۋاستىغا كەلمە تەمجىت توشمىغاندەك ھەرقايسىلىرىغا جەرىمانە- تۆلەم پۇل توشمايۋاتىدۇ. ئالمەن دېسىلە، خۇدانىڭ ئىسسىق جېنىنى ئالىلا.

- نېمە، سەن جېنىڭنى تەككەن ئوخشىمامسەن، ئۇششۇق! كۆكەمىلىك قىلساڭ قورقۇپ قالمايمەن. سەن زەمبىلكەش داڭقانىنى چېقىپ پارە- پارە قىلىۋەتمەيدىغان بولسام، ھاۋاز سېكرېتار بولماي كېتەي.

- جېنىمنى تىكسەم تىكتىم. توخۇ جېنىدا پىچاق سۇرسە تىپىرلايدۇ. مەن دېگەن ئادەم. مايماقدۆكلۈكلەرنى بوزەك ئېتىپ ئۆتەپ كېتىمەن دەپ ئويلىمىسلا. يۇقىرىدا پارتىيە، ھۆكۈمەت بار. پارتىيىنىڭ سىياسىتى ھەممە پۇقراغا ئوخشاش.

- نېمە قايلاپ تۇرىسىلەر، يېتىپ قوپقۇدەك بىر ئېتىز ئۆي قالدۇرۇپ، قالغان ئۆي، پېشايۋانلىرىنى ئېچىپ تاشلاپ، ياغاچ- تاشلىرىنى بىر يانغا دۆۋىلەكلار، ئېغىلدىكى ئۇلاق- ئىلمىكىنى كەنتكە ئاپىرىۋېتىكلار.

ھاۋاز سىكرېتارنىڭ بىر بۇيرۇقى بىلەن كەنتنىڭ ئامانلىق ساقلاش خادىملىرى كەنت كادىرلىرى بىلەن بىرلىكتە داۋۇت داڭقانىنىڭ ئۆيىگە قاراپ تاشلاندى. ئۇلار كۆپ ئىدى، كۆچتۇكگۈر ئىدى. داۋۇت داڭقان يالغۇز ھەم ئاجىز ئىدى. شۇنداقتىمۇ ھېلى ئۇنىكغا، ھېلى بۇنىكغا ئېسىلىپ بوي بەرمىدى. ئۇ شۇنداقلا بىر ئېسىلىۋېدى، بىر كەنت كادىرنىڭ چاپىنى يىرتىلىپ كەتتى. بۇ ئوبدانلا بىر باھانە بولدى. ئۇلار توپلىشىپ كېلىپ داۋۇت داڭقانىنى ئۇرۇشقا باشلىدى. داۋۇت داڭقانىنىڭ ئايالى، ئۇچ بالىسى يىغلىدى، يالۋۇردى. داۋۇت داڭقان تاياق زەربىسىدىن ھۇشىدىن كەتتى.

ئۇ، ھۇشىغا كەلگەندە ئۆيى خارابلىققا ئايلانغانىدى. ئۆي، پېشايۋانىنىڭ ياغاچلىرى، ئېغىلدىكى چارۋىلار ئېلىپ كېتىلگەنىدى. ئايالى بالىلىرى بىلەن بېشىدا مىشىلداپ ئولتۇراتتى.

- كېتەيلى، دادام بار يۇرتقا كېتەيلى، - دېدى داۋۇت داڭقانىنىڭ ئايالى يالۋۇرۇپ، - ھازىرلا كېتەيلى.

- كەتسەك ئۆزۈك كەت، مەن كەتمەيمەن، - دېدى داۋۇت داڭقان جاھىللىق بىلەن. تاياق زەربىسىدىن بولسا كېرەك ئۇنىڭ ئاۋازى خىرقىراپ چىقاتتى، كۆزلىرىگە لىققىدە ياش كېلىپ قالغانىدى.

- بۇ ئەسكى تاملىقنىڭ تارتىشقۇدەك نېمىسى قالدى بىزگە. كۆز كېلىۋاتىدۇ، بۇ ئۆيدە تۇرساق قىشنىچە باللارنى ئۇششۇتۇپ قويىمىز. ھەممىسى سىلىنىڭ كاساپەتلىرى. سىكرېتار بىلەن تولا ئېتىشمىسلا، كارىلىرى بولمىسۇن، نېمە دېسە سىلىنىڭ توغرا دەپ، دوللىرىنىڭ ئاپتاپ كۆرگىنىگە شۇكرى قىلىپ يۇرۇۋەرسىلە، دېسەم ئۇنمايلا. ئاخىرى مۇشۇ كۈنگە قالدۇق مانا ...

- كۆزۈمدىن يوقال، قانجىق!

داۋۇت داڭقان ياتقان يېرىدىن چاچراپ تۇرۇپ ئايالىنى قاتتىق بىر تەستەك سالدى. دە، مەيدىسىنى تۇتۇپ پۇكلەنگىنىچە دۇملا چۈشتى. ئايالىنىڭ تاپا- تەنىسى ئۇنىڭ ئېچىشقان يېرىگە تۇز سەپكەندى.

ئۇنىڭ بۇ قىلىقى ئايالىغا قاتتىق ھار كەلدى. ئاران- ئاران تۇرغان ئايال سەۋرى قاچىسىنى چېقىۋەتتى- دە، ئۇچ بالىسىنى ئەگەشتۇرۇپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كەتتى. داۋۇت داڭقان خارابلىققا ئايلانغان بۇ ھويلىدا ھوقۇشتەك يالغۇز قالدى.

قەيەرىدىكى مۇشۇكنىڭ قاتتىق مىياڭلىشى داۋۇت داڭقانىنى ئېسىگە كەلتۇردى. ئۇ، كۆزىنى تەستە ئېچىپ مۇشۇككە قارىدى. مۇشۇك قورسىقى ئاچقان بولسا كېرەك، قەيەرزە تىپىرلايتتى، شىكايەت قىلغاندەك توختىماي مىياڭلايتتى، تىرناقلىرى بىلەن قەيەرنى تاتىلايتتى، لېكىن قەيەرزدىن چىققۇدەك ماغدۇرى يوق ئىدى. داۋۇت داڭقان ئۆزىنى قەيەرزدىكى مۇشۇككە ئوخشاتتى. دېمىسىمۇ ھازىر ئۇنىڭ قەيەرزدىكى مۇشۇكتىن ھېقانداق پەرقى قالمىغانىدى. تۇرۇپلا ئۇنىڭ مۇشۇككە ئېچى ئاغرىپ قالدى. «نېمىشقىمۇ قەيەرگە سولاپ قويغان بولغىيتتىم، قەيەرگە سولىنىپ چاشقانغا بوزەك بولۇپ ياشىغىچە، ئەركىن- ئازادە ھالدا ئۆز خاھىشى بىلەن بىرنەچچە چاشقانىنى تۇتۇپ ئۆلۈپ كەتسە مەيلىتىغۇ؟ ئۆلۈپ كەتمىسۇن دەپتىمەن. لېكىن بۇ بىچارە قەيەرزە تۇرۇپ، كۈنىگە مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىپتىغۇ؟ ...»

چاشقانغا دورا سالغاندىن كېيىن، مۇشۇكلەر دورا يەپ ئۆلگەن چاشقانىنى يەپ، بىر- بىرلەپ ئۆلۈپ كەتكەنىدى. مايماقدۆكدە پەقەتلا مۇشۇك قالمىغانىدى. داۋۇت داڭقان قېيىن ئاتىسى بار يۇرتقا بېرىپ بۇ مۇشۇكنى ئېلىپ كەلگەن ۋە دورا يەپ ئۆلگەن چاشقانلارنى يەپ ئۆلۈپ قالمىسۇن دەپ بۇ تۆمۇر قەيەرنى ئالاھىدە بۇيرۇتۇپ توقۇتۇپ، مۇشۇكنى قەيەرگە سولاپ، ئاش- نان بېرىپ باققانىدى. شۇڭا بۇ مۇشۇك دورا يەپ ئۆلۈپ قالغان چاشقانلارنى يەپ سالماي ساق- سالامەت تۇرۇۋاتاتتى.

داۋۇت داڭقان تەكىي بېشىدىكى لىگەندىن چاشقان غاجىلاپ قويغان ناندىن بىر پارچە ئېلىپ، مەزمۇت چىشلىرى بىلەن كاراسلىتىپ چاينap يۇمشاتتى- دە، قەيەرزنىڭ ئىچىدىكى قاچىغا تاشلىدى. مۇشۇك ئاچكۆزلۈك بىلەن نانىنى يېيىشكە باشلىدى.

تۇيۇقسىز بىرنەچچە ئون چاشقان پىلدىرلاپ كەلگىنىچە لىگەندىكى نانىنى كىرىسلىتىپ غاجىلاشقا باشلىدى. داۋۇت داڭقان ئاستا بېشىنى كۆتۇردى- دە، ھېچنېمىدىن ھېيقماي بەخىرامان ھالدا نان غاجىلاۋاتقان چاشقانلارنى شاپالاپ، لىگەندىن قوغلىدى. چاشقانلار پارتلا قىلىپ قېچىپ كەتتى- دە، يەنە بىرەمدىلا قايتىپ كېلىپ لىگەندىكى نانىنى غاجىلاشقا باشلىدى. داۋۇت داڭقان چاشقانلارنى قورۇپ ھېرىپ قالدى. چاشقانلار ئۇنىڭدىن قورقمايتتى، خۇددى ئۇنىڭ بىلەن مۆكۈشمەك ئۈيناۋاتقاندەك پارتلا قاچاتتى، يەنە پەيدا بولاتتى. چاشقانلار داۋۇت داڭقانىمۇ بوزەك ئېتىۋاتاتتى. داۋۇت داڭقان قەيەرزدىكى مۇشۇككە قارىدى. مۇشۇك ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن قەيەرزنىڭ سىملىرىنى تاتىلايتتى، چىشلىرى بىلەن غاجىلايتتى. ئۇنىڭ تىرناقلىرى، تۇمشۇقى قېپقىزىل قان ئىدى. داۋۇت داڭقانىنى بىردىنلا غېرىبلىق باستى. ۋۇجۇدىغا كەلكۈن سۈيىدەك يامىرىغان بىر خىل خورلۇق، دەرد- ئەلەمدىن ھەر بىر تال ھۈجەيرىلىرىگىچە لەرزىگە كەلدى. ئۇ، ئاخىرى ئۇن قويۇپ، ھۆركىرەپ يىغلىۋەتتى.....

رەسسام: ئابلىمىت ئابلىز (M1)

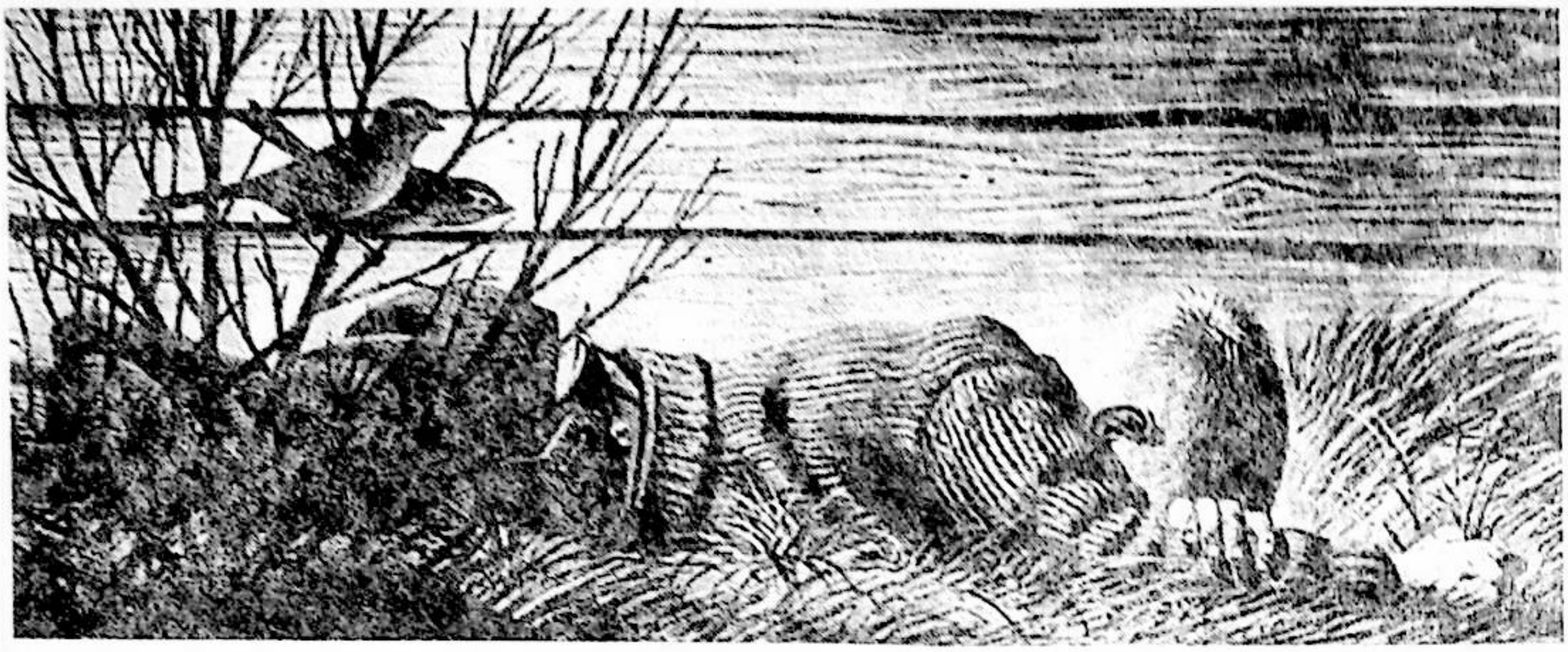

جاڭگال تەمەچلىرى

(نەسىرلەر)

ئابلىز ئۆمەر ھاجى

ئەبجەش ئويلار ئەزۋەيلىمەكتە ...

جاڭگال- جاڭگالسىز ھەم جاڭجالسىز ئەزىز ئەرك دۇنياسى. ئۇ، شۇ قەدەر تىنچ- شاۋقۇنسىز ئەزىم كەڭلىككى، ئۇنىڭ سۆيۈملۈك ھەم كۆيۈملۈك خاسىيىتىنى ھەممىلا ئادەم ھېس قىلىپ يېتەلمەيدۇ، مەسئۇلىيەتسىز، ئېتىقادسىز، ۋىجدانى سۇس بەندىلەر تېخىمۇ شۇنداق.

بالا ۋاقىتلىرىمدا جاڭگالغا بېرىپ ئوتۇن كولاشقا، يانتاق چېپىشقا، ئوت ئورۇشقا تولىمۇ ھېرىس ئىدىم. ھەتتا جېنى چوڭلۇق قىلىپ نى- نى ئىشلارنى كۆچەپ- زورۇقۇپ، يۆگرەپ- تىنەپ قىلاتتىم. دادام مېنىڭ كۆچىنىپ قېلىشىمدىن ئەنسىرەپلا تۇراتتى. دادام ھەر قېتىم جاڭگالغا ماڭغاندا ئەگىشىۋالاتتىم، ئۇنىمىسا يىغلايتتىم، بەزىدە باتناپمۇ تۇرۇۋالاتتىم. دادام مېنىڭ ئۆزىدىن ئېشىپ كېتىشىمنى خالىمامدىغاندۇ-يا، دەپمۇ قالاتتىم. چۈنكى دادام 60 ساپ يانتاق چاپسا، مەن قارامليق ھەم ھېرىسلىق بىلەن 100 ساپ چاپاتتىم؛ 70 باغ ئوت ئورۇسا، مەن 110 باغ ئوراتتىم. ئەقلىمگە كېلىپ ئەمدىلىكتە بىلسەم، بىچارە دادام تۇنجى ئوغلى بولغان مېنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش كىچىك تۇرۇپلا ئەمگەكتە چېقىلىپ كېتىپ، جۇغى كىچىك ئادەم بولۇپ قېلىشىمدىن، مۇھىمى مۇتتەھەم- زوراۋانلارنىڭ ئانىسى تېپىشىدىن ئەنسىرەپ، مېنى زىيادە جىسمانىي ئەمگەكتىن چەكلىگىنى ئىكەن.

بالا ۋاقىتلىرىمدا جاڭگالنىڭ سېھرىي كۈچىنى قايسى جەھەتتىن بۇيۇك ھېس قىلغىنىمغا ھازىرمۇ ئەقلىم لال بولىدۇ. چوڭ بولغانچە ئۇنىڭ ساخاۋەتلىك خاسىيىتىگە بولغان مەپتۇنلۇقۇم تۇرتكىسىدە خىيال ئېقىنلىرىم تولاراق ئاشۇ ئىزگۈ دۇنياغا ئاقىدىغان بولۇپ قالدى. كۆڭلۈم پەرىشان ھەم مالىمان بولغان كەمىلەردە خىيالىمدەك غېرىب، بىپايان جاڭگاللىق باغرىغا سىڭىپ كەتكۈم كېلىدۇ. جاڭگال ئاجايىپ سېھرىلىك ھەم خىلۋەت چەكسىزلىك. چەكسىزلىك، غېرىبلىق، سۈكۈنات، ئەركىنلىك بۇ تىلسىم دۇنيانىڭ ئەڭ مۇقەددەس بايلىقى. جاڭگالدا چېقىمچى- غەيۋەتخورلار يوق. تەڭرىنىڭ سەۋرى- تاقىتى جاڭگالدىمكىن دېگۈسى كېلىدۇ، كىشىنىڭ. بۇ چەكسىز- ئازادە دۇنيادا ھەممە نېمە بار. بەلكى ئەجداد روھى بىزدىن ئاغرىنىپ، ھەم ھالىمىزغا ئېچىنىپ شۇ خىلۋەتگاھنى ماكان ئېتىشكەندۇ.

ئەلەم زەردا‌پلىرى باغرىڭنى يېرىپ چىقالمىغاندا جاڭگالغا بار ھەم ئىچىڭنى يار! ھېچكىم ساڭا دەخلى قىلمايدۇ، ئارامىڭنى بۇزمايدۇ. ئەتىدىن كەچكىچە شەھەر- شەھەرلا دەيسەن، شەھەردىن قانچىلىك ۋاپا كەلدى، قانچىلىك خوۋلۇق، تەڭلىك كۆردۇڭ؟ شەھەرلىشىپ نېمە كويغا يېتەرسەن؟ سەھرالىرىڭ تېگى قۇرۇپ سۇسىراپ ھەتتا چۆلدەرەپ كېتىۋاتسا، سەن قوپۇپ بىنا ئۆي، يەسلىنىڭ، يەنە ئاللىقانداق نەرسىلەرنىڭ ھەلەكچىلىكىدە ھېچكىمگە يېتىشەلمەي، كىملەردىندۇ ئاغرىنىپ يۇرۇۋاتسەن، ئابلىز!

ئىچىڭ ئاچچىق بولۇپ پىغانىڭ ئۆرلىگەندە، زەردىگۈش بولۇپ ئولتۇرماي ئۇدۇل جاڭگالغا بار. ئۇ يەردە يۇم- يۇم يىغلىساڭمۇ، سېنى بوزەك تاپقانلارنى تىللاپ- قاغىساڭمۇ، ۋارقىراپ- جارقىرىساڭمۇ، ئەسەبىيلەرچە قول- بېشىڭنى بولغىساڭمۇ ... بولۇۋېرىدۇ. پۈتكۈل دەرد- ئەلىمىڭنى غورۇ جاڭگال ئۆزىگە سىڭدۇرۇپ كېتىدۇ. خۇددى كىرلىشىپ كەتكەن قەلەندەر مۇنچىدىن چىقىپ يېڭى كىيىم كىيىۋالغاندەك، يەر شارى پۈتكۈل پىتىلرىنى دېڭىز- ئوكيانلارغا مەڭگۈلۈك غەرق قىلىۋاتقاندەك راھەتلىنىپ كېتىسەن ...

جاڭگال مېھرىلىك، سېھرىلىك، ئەڭ مۇھىمى شېئىرلىك دۇنيا. ئەتراپىڭ شېئىر. دۇنيا، ھايات، ئىشقىلىپ ھەممىلا مەۋجۇتلۇق ھەم مەۋھۇملۇق سېنى شېئىر تۇيغۇسى بىلەن پاكىزلايدۇ، تەگسىز سۈكۈتلەر ئەۋجىدە يۇرىكىڭنى يېنىش- يېنىشلاپ سۆيۈپ كېتىدۇ. تەڭرىنىڭ ئەزەل- ئەبەدلىك خاسىيىتىنى ھېس قىلغۇدەك دىتىڭ بولسا، بەرھەقكى، بىردەمدىلا شېئىرغا ئايلىنىپ كېتىسەن! ئادەم ئۇچۇن يۇنگىدىن ئارتۇق بەخت بولمايدۇ. ناتىۋان ھەم پاك- سەبىي بىر بالىغا ئايلىنىش (ماھىيەتتە بالىلىققا ئۇلىشىش ھاياتنىڭ ئاداقى پەللىسى) بىزنىڭ

ماهىيەتلىك مەقستىمىز. ئەمما بىزنىڭ يولىمىز ماهىيەتكە تەتۇر تاناسىپ.

جاڭگال- ئەڭ دۇنياسى، يىغلىغۇڭ كەلسە يىغلايسەن، كۈلگۈڭ كەلسە كۈلسەن، ناخشا ئېيتقۇڭ كەلسە، ئېيتالمىغان ناخشاڭنىمۇ بىمالال ئېيتالايسەن. ئۇ يەردە ئۇنئالغۇ، سىنئالغۇلار يوق. خىيال سۈرگۈڭ كەلسە، خۇدا بىلەن ۋۇجۇدۇڭ قوشۇلۇپ كەتكىچە خىيال سۈرسەڭمۇ مۇقەددەس سۇكۇتلىرىڭنى بۇزۇپ، خىيالىڭنى ئۇزىدىغان ئادەم چىقمايدۇ، مەۋجۇدلىقىڭ سۇكۇنات ئېقىنلىرىغا قوشۇلۇپ مەنزىلسىرى ئېقىپ كېتىدۇ.

جاڭگالدا قەدىم ئەجدادلىرىڭ كۆڭۈل كۆزۈڭگە كۆرۈنىدۇ، كارۋانلارنىڭ تۈشۈلمىرىنى ئاڭلايسەن، ئالەمنىڭ، هاياتنىڭ چەكسىز سىر تىلسىم ئىكەنلىكىنى هېس قىلسەن. قىسقىسى، هەممىنى. مۇهەببەتنى، تەڭلىكنى، كەڭلىكنى، هەقىقىي ئۆلۈمنى، توغرىسى ئۆزۈڭنى كۆرگەندەك بولىسەن، غەيرەت. شىجائەت، ئۇمىدكە تولىسەن.

هاياتنىڭ رەهىمسىز جاڭگاللىرى مەۋجۇتلۇقىڭغا خىرىس قىلىپ، هېچ ئىمكانىڭنى قويمىغاندا جاڭگالغا بار هەم جاڭگال بىلەن جاڭگالنى تارازاڭغا سىلىپ باق ... ۋۇجۇدىڭدا بېسىلىپ ياتقان شېئىر ۋولقانلىرى ساڭا نىجادىيەت يولىنى ئېيتىپ بەرسە ئەجەب ئەمەس، شائىر بولۇپ قالامسەن تېخى!

باللارنىڭ كۆڭلى ئېچىلسۇن

باللارنىڭ بەختى ئېچىلسۇن دېگەندىن كۆرە كۆڭلى ئېچىلسۇن، دېگەن تۇزۇك. چۈنكى كۆڭۈل ئېچىلمىغىچە بەخت يولى ئېچىلمايدۇ. باللارنىڭ كۆڭلى بىغۇبار- سۈزۈك، ئۇلارنىڭ باللىق كۆڭلى بولمىسۇن ئۇزۇك. ياشاشنىڭ ماهىيەتلىك كامالىتى ئەملىيەتتە باللىق ۋەسپىگە قايتا مۇشەررەپ بولۇشتىنلا ئىبارەت. بىز بۇ نۇقتىنى ئاسان هېس قىلالمايمىز، شۇ سەۋەبلىك ئاران بىرلا قېتىم ئاتا قىلىنمىدىغان هاياتنى چالا ياشاپ قويمىمىز، هەتتا ئۆمرىمىز بىھۇدە هارام بولىدۇ. كۆڭۈل ۋەسلىمىز، توغرىسى باللىق پەسلىمىز خاس قىنىدىن تىنىمسىز داجىپ بارىدۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، هېچ بولمىغاندا سەكرات تاختىسىغا چۈشكەندە بىر نەرسىنى ئەسلەپ- سېغىنىپ قالىمىز، ئۇنىڭ نىمىلىكىنى ئويلاپ يېتەلمەي ئاللانىڭ دەرگاهىغا كېتىۋاتقانلار بىزدە جىق. ئۆزىدىكى بوشلۇقنى هېس قىلغان ئادەمنىڭ خىرەلىك ئىچىدە ئويلاپ يېتىدىغىنى ناهايىتىمۇ يىراقتا قالغان، قايتا نېسىپ بولمايدىغان، جاننى ئالۇۋندەك جەلپ قىلىدىغان مۇقەددەس پەللە. باللىقتىن ئىبارەت.

بىزدە باللىق تۇيغۇسىز ياشاۋاتقانلار هەددى- هىسابسىز، شۇ ۋەجىدىن ۋۇجۇد بوشلۇقىمىز ئىسلىشىپ، ئۆزىنىڭ ساپ گۈزەللىكىدىن بارغانسىرى ياتلىشىۋاتىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ شۇنداقلىقىمۇ يېتىپ ئاشار، ئەمدى باللىرىمىزنىڭ بولسىمۇ كۆڭلى ئېچىلسۇن، بىزدىكى بىھۇدە، ماهىيەتسىز چاكىنا هايات ئەندىزى ئۇلارغا ئۇدۇم بولۇپ قالمىسۇن.

باللارنىڭ ئېچ- ئىچىدىن قاياپ يايرىغۇسى، ئۇچۇرما بولۇپ ئۇۋىدىن چىققان قۇش چۈچىلىرىدەك ۋىچىرلاپ سايرىغۇسى كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭلى زامانىۋى مەدەنىيەت مۇهىتىدىلا ئەمەس، بەلكى ساددىلىقىنى، ئاددىيلىقىنى ئاساسەن يوقاتمىغان دېهقان مىجەز كىشىلىرىمىز ئارىسىدىمۇ هەم ئېچىلىدۇ. چەكسىز تەبىئەت مەنزىرىلىرى، زىيادە ئادەپ- قائىدە، چەكلىمە، مېخانىك تەرتىپتىن خالىي ئەنئەنىۋى تۇرمۇش مۇهىتى، قۇشلارنىڭ سايراشلىرى، قويلارنىڭ مەرەشلىرى، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، قوزا، تايچاق، ئوغلاق ۋە موزايلارنىڭ قىيغىتىشلىرى، چۆل- جەزىرىلەر، ئېتىز- قىرلار، مۇزلۇقلار، باغۋاران- قوغۇنلۇقلار، تونۇر باشلىرى ... باللارنىڭ سەبىي تۇيغۇلىرىنى چەكسىزلىك ئىچىگە، ئەڭ قاينىمىغا يېتەكلەپ كىرىدۇ. بۇنداق چەكسىزلىك بەختىيارلىقىغا چۆمۈلگەن باللار باغلاقتىن بوشانغاندەك قىن- قىنىغا پاتماي يۈگۈرگۈسى، ۋارقىرىغۇسى، سەكرىگۈسى، كەپسىزلىك، ئەنسىزلىك ... قىلغۇسى كېلىپ ئۆزىنى باسالماي قالىدۇ.

شەهەرلىشىۋاتقان، ماددىي مەنپەئەتكە دۇم چۈشكەن باياشات بىچارىلەر، باللىرىڭلارنى تەبىئەتكە- تەبىئىي دۇنياغا يېقىنلاشتۇرۇڭلار: تاغلارغا، باغلارغا، قىسقىسى، مەنزىرىسى تەبىئىي گۈزەل، سۇيى ئەلۋەك، هاۋاسى ساپ جايلارغا ئېلىپ بېرىڭلار. ئۇلار قارا يەر باغرىدىن بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان جانغا هوزۇر بۇلاق سۇلىرىنى ئوچۇملاپ ئىچسۇن، ئېكران- ئەسىملەردىن كۆرگەن تەبىئەت مەنزىرىلىرىنى، تۇرلۇك هايات پائالىيەتلىرىنى، ئاددىي ئەمما ساپ ئادەملىرىمىزنى، بىر قاپ سەرەڭگە ئالغۇدەك پۇلى يوق دەرىجىدە غۇربەتسىراپ، ئىسسىق جانلىرىنى ئاران ساقلاپ، قات- قات مۇشكۈلاتلار ئىچىدە كۈن كەچۈرۈۋاتقان سولغۇن چىراي، مىسكىن، نامرات- يوقسۇللارنى، قارىداپ قورۇلغان يۈزلەرنى، نۇرسىز كۆزلەرنى، ۋەيرانە ئۆيۈ- ماكانلارنى، توپىغا مىلىنىپ ئويناۋاتقان بىغەم باللارنى ... ئۆز كۆزى بىلەن كۆرسۇن. باللارنى شەهەرگە- بېزەكلىك تۇرمىگە قامىۋالماڭلار. ئۇلارنىڭ بىزنىڭ نەزەر- سىزىقلىرىمىزدىكى ئەدەپ- قائىدە، ئۆلچەملىك تۇرمۇش چەمبىرەكلىرىدىن چىقىپ (ئاتالمىش تاپتىن) كېتىشىدىن زىيادە ۋايىم يېيىشىڭلارنىڭ هاجىتى يوق.

باللارنى هېچ بولمىغاندا يىلدا بىرەر قېتىم بولسىمۇ سىرتلارغا ئېلىپ چىقىپ تۇرۇڭلار، ئۇلارمۇ سەهرا باللىرىغا قوشۇلۇپ توپا- توزانلاردا ئوينىسۇن. كىيىملىرى توپا بولۇپ ياكى يىرتىلىپ كەتسە تىللىماڭلار. باللارنى زىيادە ئەتىۋارلىساڭلار، ئۇلارنىڭ ساپ هەم سەبىي ۋۇجۇدى بوغۇلۇپ قالىدۇ. ئۇلار ئەمدىلا ئۇۋىسىدىن چىقىپ ئوچۇشنى ئويلاۋاتقان هەم ئۆگىنىۋاتقان تۇرسا، قاناتلىرىنى رەڭدار بوغقۇچلار بىلەن بوغۇپ قويساڭلار، كەچۈرگۈسىز گۇناهقا پاتىسىلەر. باللار كىلەچەكنىڭ ئۈمىدى هەم خوجىسى، قاراپ تۇرۇڭلار، ئۇلار كەلگۈسىدە سىلەر رويابقا چىقىرالمىغان نى- نى ئىشلارنى گۈل كەلتۈرىدۇ. سىلەر تولدۇرۇلمىغان نى- نى بوشلۇقلارنى تولدۇرۇپ، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ئېڭىنى زامانىۋىلاشتۇرىدۇ.

باللارنىڭ كۆڭلى ئازادە، باياشات ئۆيلەردە، شەهەر، يەسلى ... مۇهىتىدىلا ئەمەس، بەلكى تەبىئەت باغرىدىمۇ ئېچىلىدۇ. ئېسىڭلاردا بولسۇنكى، تەبىئەت خۇدانىڭ باغرى!

ۋىجدان خۇرۇچى

ۋىجدانسىزدىن ۋىجدان تاما قىلىش ئىمانسىزدىن ئىمان تەلەپ قىلغاندىنمۇ كۈلكىلىك. ۋىجدان خۇرۇچى يۈرەكتە تۇرسا، ئۇنى كۆزدىن، سۆزدىن ئىزدەش ئۇپراقچىلىق.

ئاپتور: «قۇمۇل گېزىتى»نىڭ مۇهەررىرى (M1)

ئاخىرقى باياۋان

ئىمىن ئەھمەدى

(گۈلنىڭ بۈلبۈلغا ئېيتقىنى)

ئايا بۈلبۈل تىلەر بولساڭ ۋسالىم،
سۇغارغىل كۆز ياشىڭ بىلە نېھالىم.
يىراقتىن قىلماغىل سەن ئىشق بازى،
يېقىن كەلگىن كۆرەر بولساڭ جامالىم.
ساڭا مەلۇم ئىرمەس ئاندا تۇرۇپ،
مېنىڭ مۇنداقلىقىم، ھۆسنۈ- جامالىم.
ئۆزۈڭنى قىلما زار ھەم مېنى سەن،
كى ھەددىدىن ئاشتى ھالۇ- ماجالىم.
جاھان ئىچرە گىرىپتارىم تولادۇر،
ۋەلى تۇشتى ساڭا مېھىر خىيالىم.
... ...

- مۇھەممەد ئەبۇسەلاھى: «گۈل ۋە بۈلبۈل» دىن

1

قاچانكى گۈل بۈلبۈلنى سۆيدى،
ۋەدە بەردى سابا يېتمىدا.
بۈلبۈل ھەم گۈل ئىشقىدا كۆيدى،
قىزىل قىلدى گۈلنى قېتمىدا.

گەرتاغلاردىن ئەگىدى شۇڭقار،
تاغنىڭ داڭقى كەتتى جاھانغا.
گەر قاينامدا ئۆزدى ئەجدىھا،
نامسىز دەريا ئىرىشتى نامغا ①

ئار- نومۇستا ياشىدى ئادەم،
مىزان تاپتى ئۆمرىگە شۇئان.
شۇنىڭدىن سۇڭرە ئادىمىيلىكتىن-
شەرەپ ئالدى ئۆزىگە ئىنسان.

2

سەن باغلاردا بۈلبۈل كۆرمىسەڭ،
باغ دېيىشكە بارامدۇ تىلىڭ؟
سەن تاغلاردا شۇڭقار كۆرمىسەڭ،
تاغ دېيىشكە ئۇنامدۇ تىلىڭ؟

گۈل- گۈلىستان باغنىڭ سۆلتىسى،
پەقەت بۈلبۈل ئاڭا پاسىبان.
بۈلبۈل دېگەن گۈلنىڭ دۆلتىسى،

ئۇنىڭسىز باغ بىر خارابە تام.

شۇڭقار دېگەن تاغلارنىڭ كۆركى،
شۇڭقار يوق تاغ نامسىز تۆپۈلۈك.
شۇڭقار دېگەن يىگىتنىڭ ئەركى،
شۇڭقار بىلەن بېزىلمدۇ كۆك.

ئەجەب بىر ئىش بۇگۈن بىرلىرى
تۇتۇپ ئۇنى ساتارمىش چەتكە.
قورقمىمەنكى يۇرتۇم قىرلىرى
ئۇ شۇڭقارسىز دېگەن ئات بىلەن
قالارمۇ دەپ توقى- لەنەتكە؟

3

بۈلبۈلغا سوئال

كۆرگەنمىدىڭ گۈللەرنى قاچان،
ئۇڭا ئىجىل بۇلدۇڭ نېمىشكە؟
ياكى كىرەي دېگەنمۇ ئۇنى-
بىللە باشلاپ جەننەت- بېھىشكە؟
سېنى مەجبۇر قىلغانىدى كىم،
گۈلنى مەڭگۈ سۆيدۇم دېيىشكە؟
ئېيتقىن سېنى زورلىدى كىملەر-
باغنى تاشلاپ يىراق كېتىشكە؟

4

ئەقىل سەندىن ئۆرۈڭاپتۇ يۇز.
رەنجىگەن ئۇ قايسى يېرىڭدىن؟
سىياقىڭدا كۆرۈنمىدۇ كۆز.
تىرىكلىكىڭ ئالەمدە يەككە،
يۇرىكىڭگە چۇشۇپتۇ قورۇق.
سۆيمەي دېسەم روھىمغا ئازاب،
سۆيەي دېسەم پەزىلىتىڭ يوق...

5

بۇگۈن كۆڭلۈم سەتھىدە غەۋغا،
بۈلبۈلغا زار بولمەن ھەر تاڭ.
باغقا زىننەت تىكەنلەر تەنها،
تىمتاس باغلار قۇياشسىز ئاسمان.
ئەقىدەڭنى سورايمەن نىگار،
شۇنچە ئۇزسەن، شۇنچە زىباسەن.
ئۇ ھۆسنۈڭگە مەھلىيا بولماي-
قەيەرلەردە يۇرىدۇ سەرسان؟
تولۇنئايدەك چىرايلىقسەنۇ-

---

① خەنزۇ رىۋايەتلىرىدە: «ئەۋلىيا قونغان تاغلار داڭدار بولىدۇ، ئەجدىھا ئۆزگەن ئېقىنلار داڭدار بولىدۇ» دېيىلىدۇ.

لېكىن قەلبىمگە شامدەك تاتارغان...
بۇلبۇلدىغۇ بىر جۈپ قانات بار،
كەتسە گۈلدىن ئۆزىنىڭ مەيلى.
ساڭا ئەخلاق دېمەپتۇ ئەجەب-
ئۆلگەندىمۇ بىللە كېتەيلى؟

6

ۋەسۋەسىدە غەمكىن غۇرۇرۇم،
بىر ئاۋازغا تاقەت مۇپتىلا.
مېنى باققان سېخىي تەبىئەت
بىلەر ئىدى گۈللەرنىڭ گۈزىل-
بولغىنىنى بۇلبۇل بىلەنلا...
سەۋەب ئۇنىڭ ۋۇجۇد ئارمىنى
ئىدى لەۋدىن سىرغىپ چۈشكەن قان.
ئەزەل ئاقتىن لىباس كەيگەن گۈل،
شۇ تۈپەيلى جاھاننى ئۇنتقان.
مانا ئەتراپ ساناقسىز غۇنچە،
سەبىي قىزدەك ياسانغان دالا.
يۈزىمىڭ ئەپسۇس، گۈلنىڭ بەرگىدە
ئاڭلانمايدۇ قەدىمىي ئاھاڭ،
كەڭرى بوستان، كەڭرى يېشىللىق
كۆز ئوڭۇمدا خۇددى كەر بالا.

7

تاڭ ئەلچىسى سامادا چولپان،
شادلىق ئۈچۈن باغلاردا بۇلبۇل.
چولپان كەلدى، بۇلبۇل كەلمىدى،
ئۇ نەلەردە ھىجرانغا مەقبۇل؟
تاڭ يېقىنۇ، ئىچىم قاراڭغۇ،
كېچىككەچكە سۇبھىنىڭ نازى.
زەڭگەر كۆكتە ناۋاسىز نەپەس،
كەلگىنىدەك يىغىدىن شەپە؛
شاۋقۇنلىماي ئاققان ئېرىقنىڭ
تەبەسسۇمدىن خالىي نىگاھى.
گىياھلاردا غەيرىي زارىقىش،
شەبنەملەرنىڭ ئۆڭى رەڭگە يات.
گۈلغۇ قىپتۇ بۇلبۇلنى نابۇت،
ئىنسانلىقىڭ نەلەردە بەربات؟
قۇش قونمىغان شاخلاردا ئۆكسۈش،
ئىككى كۆزۈڭ ئەپتىڭدىن بىزار.
ياندا قالغان مەسۇم تىلەكلەر
غايىب كۆچكە قىلىدۇ نىدا.
ئويلاپ قالدىم بۇگۈن يا ئەتە
كىملەر دەيدۇ كىمگە ئەلۋىدا؟

8

بۇلبۇلسىز باغ روھىي جەزىرە،
شۇڭقارسىز تاغ ئەجداد تاغ ئەمەس.
ئىشەنمىسەڭ گۈلدىكى رەڭلەر،
يا قان ئەمەس ياكى داغ ئەمەس.

9

مەن جەنۇبتا بۇلبۇلدىن مەھرۇم-
دېسەم بىرسى ئېيتمىدۇ ئۇنى-
بىر چاغلاردا شىمالغا ئۇچقان.
سۇرۇشتۇرسەم كۆرمەپتۇ ۋاپا،
ۋادىلارمۇ ئۇنى ئۇنۇتقان...
كەلگەن- يانغان دوستلاردا شۇ گەپ:
بىلمىدۇق ئۇ نەلەرگە كەتتى!
بىتەھەقىق ئۇ باغدىن رەنجىگەن،
ياكى ئۇنى باغلار تەرك ئەتتى...

10

سەن ئېيتمىسەن ھەممە نەرسەم تەل،
مەيلى ئالتۇن ۋە ياكى ئۇ ھەل.
پەرۋانىدەك مۇخلىسلىرىم بار،
يوق بىساتىم بىر مىنۇتتا ھەل.
خۇشامەتتە ھەممىدىن بەك سەن،
ئەيىب- ئىشرەت ئۈچۈن يوق قەرەل.
بىر تىيىننىڭ ئۈستىدە تىك سەن،
مالۇ- دۇنيا ئېقىپ كەلگەن سەل.
سەممىيلىك ئايىغىڭدا خەس،
ئىنسابىڭنى يوقاتتىڭ تۆگەل.
ۋەتەن- مىللەت خاتىرەڭدە نۆل،
سەن دەۋرىمگە ئۇنگەن بىر سۆگەل.
سەندە پەقەت بىرلا نەرسە كەم،
تاپاي دېسەڭ بۇگۈندىن باشلاپ
جېنىڭ بىلەن تۆلەيسەن بەدەل...

11

ۋەدىسىدە تۇرمىدى باغلار،
ئالداپ قويدى بۇلبۇلنى ھەرتاڭ.
ئۇنىڭالغۇدا سايرىسا بۇلبۇل،
خۇش ئاڭلاندى ئۇنىڭغا چەندان.
ئېسىت دەيمەن: ئەقىل ھاياتقا،
ئەخلاق جانغا، پەزىلەت قانغا
بۇلبۇل كەبىي ئۇراتتى خەندان...
ۋەدىسىدە تۇرمىدى تاغلار،
ئۈي تۇتمىدى شۇڭقار قىيادىن.
ۋەدىسىدە تۇرمىدى دەريا،
ئەجدىھا جاي ئالدى سىيادىن.
ۋەدىسىدە تۇرمىدى ئىنسان،
ئەقىدىنى ھەيدىدى يىراق.
روھ بوشلۇقتا يىغلايدۇ پىنھان،
شائىردىلا بارچە ئىشتىياق...

12

گىياھ ئۇنمەس جەزىرىلەرنى
ئەزەلدىنلا ئاتىدۇق چۆل دەپ.
نە سەۋەبكى بىلمىدۇق ئەقىل،
قايسى كۈنى بولۇپ جاراھەت-
كەتكىنىنى سولۇپ- چۆلدەرەپ.

13

ئەقىدەڭنى بۇزمىغىن جانان،
ياشاش بۇرچى ئەڭىڭدە ئەمەس.
ئەجەب يارقىن گۈزەل كېلەچەك،
پارلاق ھايات مەيلىڭچە ئەمەس.
كۆرەڭلىگەن باغنى كۆردۇڭمۇ،
ئۇ، بۇلبۇلسىز چاچمايدۇ پۇراق.
نى- نى ئېگىز تاغنى كۆردۇڭمۇ،
ئۇ، شۇڭقارسىز كۆڭۈلگە يىراق.
تىنچ ئاققان سۇلارغا قارا،
ئەجدىھا يوق قاينامىلار ئۆلۈك.
دېڭىزلار ھەم ئاتمايدۇ دولقۇن،
ئاقالمايدۇ ئۆستەڭ شارقىراپ ...
چۆل ياسىما قەلبىڭگە نىگار،
ھېسسىز ئېقىپ تۇگىمىسۇن قان.
سەن بۇلبۇل بول زېمىن ئىشقىدا،
سەن شۇڭقار بول تاغدىن ماكان تۇت.
ئەجدىھا بول، سۇلارنى چايقا،
ئەقىدەڭگە كەلمىسۇن خارلىق،
بوستان بولسۇن سۇڭغى بایاۋان...

ئاپتور: جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ سەنئەت ئىنىستىتۇتىنىڭ مۇدىرى

شەئىرىيەت ۋە ئىمتىياز

بۇغدا ئابدۇللا

شەئىرىيەت بەكمۇ نازۇك ساھە. شۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، شەئىر خۇددى قىلغا ئوخشايدۇ، شائىر دەل ئۇنىڭ ئۇستىدە ماڭغۇچى. ھازىرقى كۈندە شەئىر زاكازلىرى يەنىلا بولۇپ تۇرىدۇ. سەن مۇنداق يازساڭ، بەزىلەر ئۇنداق چۈشىنىدۇ، ئۆزىچە تەبىر بېرىپ باقىدۇ. مەيلى قانداق بولسا بولسۇن، شائىرغا قاتتىق تەسىر قىلغان شەيئىلەر بەربىر يېزىلىدۇ. ماختاش، چۈشەنمەسلىكلەر ئالدىدا شائىر بەربىر سۈكۈت قىلىشى كېرەك. بۇ دېگەنلىك يەنىلا ۋاقىتنىڭ، ھەقىقەتنىڭ سىناقلىرىدىن ئۆتۈش مەسلىسى.

شائىرلار تارىختىن بۇيان ئىمتىيازسىز بولۇپ كەلدى. ھېچ بولمىغاندا، ئۇلاردا روھىي جەھەتتە ئىمتىياز يوق. مېنىڭچە، پەقەت تەبىئەتلا ئەڭ ئادىل ئىمتىياز ئىگىسى. سۇ، ئوت، ھاۋا، تۇپراق بۇ ئۇنىڭ ئادىل تەقسىماتى. بۇلار بىزنىڭ بىر خىل چۈشىنىشىمىزنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. تەبىئەت بىزگە ھەممىنى بېرىدۇ، ئۆزىگە ھېچنېمە قالدۇرمايدۇ، بۇ ئەلۋەتتە ئۇنىڭ روھى، ئۇنىڭ بىزنى تەسىرلەندۈرىدىغان تەرىپى، ئۇ ئەكس ئەتتۈرۈۋاتقان رەڭدە ئەمەس.

ئوخشاشلا ياشلارمۇ ئىمتىياز ئىگىسى ئەمەس. ئەگەر ئۇلاردا بار دېيىلسە، بۇ چوقۇم ياشلىق. ئۇلار بۇنىڭغا تايىنىپ ئۆگىنىدۇ، قەدەم تەشرىپ قىلىدۇ، خۇلاسە چىقىرىپ، تەجرىبە يارىتىدۇ. مېنىڭچە، ھازىرقى شەئىرىيەت ھارۋىسىنىڭ ئىچ ئاتلىرى يەنىلا ياشلار. مەزمۇندىن تارتىپ شەكىلگىچە، قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە، بۇگۈندىن تارتىپ ئەتىگىچە بولغان ئىغىر يۈك ئۇلارنىڭ زېممىسىدە. ئۆز ياشلىرىنى ياراتمىغان شەئىرىيەت ئەركىن شەئىرىيەت ئەمەس. بىز ئۇلاردىن ئىزدىنىش ئىچىدىكى مەجبۇرىيەتلەرنى، مەجبۇرىيەت ئىچىدىكى يۈكسىلىشلەرنى كۆرۈشىمىز، بۇنىڭغا ھەققانىي، سەممىي باھا بېرىشىمىز، ھەتتا ئۇلارنىڭ يېتەكلىشىنى خوشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىشىمىز لازىم. ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكى نېمە؟ مېنىڭچە، بۇگۈنگە كۆڭۈل بۆلۈش، ئەتىنى بەكرەك ئويلاش. مۇھىمى ئۇلار قېلىپباز ئەمەس. ھەممىنىڭ كەيگىنى ئۆزىنىڭ ئايىغى، بۇ ئاياغلار تاش- شېغىللارنى دەسسەيدۇ، پاتقاق كېچىدۇ، ئۇپرايدۇ. مۇشۇ جەريان ئۇلارغا ھەر بىر قەدەمنى قانداق بېسىشنى ئۆگىتىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆچى ئەڭ ئاساسلىقى ئۆزىگە ئىشىنىشتە. ئۆزىگە قارىتا توغرا مۆلچەر بولغاندا، قانداق قىلىش، قانداق يېزىش، قانداق ئىپادىلەش ئۇستىدە چوڭقۇرراق ئويلىغىلى بولىدۇ. بىز ياشلارنى نادان چاغلايدىغان مۇتەئەسسىپ كۆز قاراشلارنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن ۋاقىتىمىزنى بىھۇدە ئۆتكۈزدۇق.

بىز يولنى ئۆزىمىز تاپتۇق، ھېچكىم بىزگە كۆرسەتمەپ بەرمىدى. ئەمدىكى ياشلارغا تېخىمۇ شۇنداق. دېمەك، ھەركىم يولنى ئۆزى ئاچىدۇ. شائىرلىق ھوقۇقى ياشلارغا مەنسۇپ.

ئىمتىياز ئۆزىنى بارغانچە كۆرسىتىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە كىشىلەر تېمىنى ئىمتىيازسىزلار ئىچىدىن ئىزدىمەكتە. بۇ يەردە بىز پەقەتلا پاكلىقنى كۆرىمىز، ئۇ ھەرقانداق رەڭدىن خالىي بولغان بىر ئۇقۇم. بۇ ئۇلاردىكى كۈچلۈك، يېڭىلمەس ھېسسىياتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ- بۇ يەردە مېنىڭ تەكىتلەيدىغىنىم- ئۇلاردىكى پاك،

ساددا ھېسسىيات. ئىمتىياز بولسا، ساددىلىق بىلەن قارىمۇ قارشى ئىككى ئۇقۇم. ئىمتىياز پەقەت بىر خىل غەيرىي ساددىلىقتىن كەلسە كېرەك، چوقۇم شۇنداق بولمىغاندىمۇ ئىمتىياز بىر توشماس تاغار، ئىمتىياز- دۇنيادا يۇزى ئەڭ قېلىن ئادەم. ئىمتىياز قوشنىسىنى تونۇمايدىغان مەخلۇق. ئىمتىياز- دوزاختىمۇ ئىگىدارچىلىق ھوقۇقى بولسا، پايدا ئالسام دەيدىغان قاراقچى ۋە باشقىلار. ئىمتىياز- پۈتۈن رەزىللىكنى قانات ئاستىغا ئالغۇچى ھامىي.

يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى ماۋزۇ. كۆز ئالدىمىزدىكى. شېئىرىيەتتە دەل بايا دېگەندەك ئىمتىياز ۋە پاكلىق كۆرۈنۈشى ئىپادىلىنىشى كېرەك. نۇرغۇن نەرسىلەر ئىچىمىزنى تىت- تىت قىلىدۇ، بېشىمىزنى قاتۇرىدۇ، بىزنى تولغاندۇرىدۇ. بۇ يەردە ئىجابىي مۇۋەپپەقىيەتلەرنى بىر- بىرلەپ ساناپ ئۆتمەيمىز. شېئىرىيەت قەدىمىي مۇۋەپپەقىيەتلەرگە مەدھىيە ئوقۇش بىلەن چەكلەنسە، كىشىلەر قىزىق ھېس قىلمىسا كېرەك. شېئىرىيەتنىڭ ئاگاھلاندۇرۇش رولىنى چەتكە قېقىش ئىستىكىدە بولغۇچىلار بولسا، ئۇلارنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇش بەكمۇ تەس بولاتتى. بۇ يەردە مېنىڭ كۆزدە تۇتۇۋاتقىنىم- مۇھىمى بەدىئىي زوق.

ئادەملەر، زوقلىنىپ ياشايلى، گۈزەللىكنى كۆرەيلى، گۈزەللىكتىن سۆيۈنەيلى، گۈزەللىكنى قەدىرلەيلى. گەرچە يۇقىرىقىلار كىشىگە بىر خىل قۇرۇق شوئارەك ئاڭلانسىمۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە تۇرۇۋاتقان ماھىيەتكە ئەھمىيەت بېرىپ ئۆتسەك يامان بولماس. دۇنيادا ھېچكىم پەرىشتە ئەمەس، شېئىرنىڭ يېزىۋاتقىنى پەرىشتە. نۆۋەتتە بىزنىڭ ئوقۇۋاتقىنىمىز ياشلار يېزىۋاتقان پەرىشتە لىرىكىسى. بۇ دەل ئۇلارنىڭ ئۆزىدۇر. بۇنداق بولالىشىدىكى سەۋەب- ئۇلارنىڭ توسالغۇلارغا بوي بەرمەي، ئىمتىيازسىز ئالغا باسقانلىقىدا. كىم مەڭگۈ خەلق بىلەن قەلبداش بولىدىكەن، تەقدىرداش بولىدىكەن شېئىرىيەت ئاغزىدىن ئىمتىياز دېگەن گەپنى چىقارمايدۇ، دېسەك خاتا بولماس.

ئەركىن مۇساجان فوتوسى (M1)

▲ بىر مىسكىن تەڭرىدىن سورىدى:

- ئى تەڭرىم، ئىنسانلار ئارىسىدا نېمە ئۈچۈن تەڭسىزلىك مەۋجۇت بولىدۇ؟

تەڭرى جاۋاب بەردى:

- سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ ئارىسىدىن خۇدا ياراتقانلىقىڭلار ئۈچۈن.

- تەلئەت جېلىل كەنجى

▲ گەرچە ھەقىقەت سېنىڭ بولسىمۇ لېكىن ئۇ ساڭا مەنسۇپ بولمىسا ئۆز روھىڭدىكى پاجىئەدىن كۆر!

- نىياز قاھار

▲ بەخت بىزگە نۇرانە شولىسىنى چاچقاندا غەپلەت ئۇيقۇسىغا مەست بولۇپ ئويغىنىشنى خالىمىدۇق. بەخت بىزدىن يىراقلاپ كەتكەندە بولسا ئارقىسىدىن يۇگۈردۇق، ئەمما ئېرىشەلمىدۇق- مانا بۇ بىزنىڭ تارىختىكى قىسمىتىمىز.

- ئابدۇكېرىم ئەبەيدۇللا

▲ بىر مىللەتنىڭ قانچىلىك ئىناۋەت ۋە ئورنى بولسا، ھېيت- بايراملىرىنىڭمۇ شۇنچىلىك ئىناۋەت ۋە ئورنى بولىدۇ.

- يۇنۇس تۇردى

▲ پوچتىكەش- ئىنسانلار ئارىسىدىكى ئەڭ ۋاپادار، ئەڭ راستچىل ئەلچى.

- رەخىم ياسىن قاينامى

▲ نوپۇس كۆپىيىۋاتىدۇ، ئەمما ئادەم ئازىيىۋاتىدۇ.

- ئابدۇللا ساۋۇت

«قۇتادغۇبىلىك» تە

تەپسىلات تەسۋىرى

ۋە

ئەجداد روھى

دىلمۇرات مەھمۇت

روھ دېگەن نېمە؟ ئۇ ئەقىلمۇ، كۆڭۈلمۇ ئەمەس، بەلكى ئۇ بىرلىكنى ئالاھىدىلىككە قوشۇش، ئالاھىدىلىكنى بىرلىكتە كۆرۈش ئىشتىياقىدۇر. بەلكى، ئۇ ئۆزىنى، ئالەمنى بىلىپ، دائىم چوڭقۇرلاش ۋە ئالغا بېسىش، يېڭى- يېڭى مۇھىتلارنى ئېگىلەپ، پۈتۈن تاشقى- زاھىرىي ئالەمنى ئۆز ئىچكى ئالىمگە ئايلاندۇرۇش، ئۆز ئىچكى- باتىنى ئالەمنى تاشقى ئالەم بىلەن قوشۇپ بىر پۈتۈن قىلىش خاھىشىدۇر.

- جالالىددىن رۇمى

ئالاھەزەل توققۇز ئەسىر ئىلگىرى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى تارىخىدا بىر ئالەمشۇمۇل روھ ئېقىمى «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ گۈللۈك بەتلىرى ئارىسىدىن سىرغىپ چىقىپ، ئوتتۇرا ئاسىيانى فوكۇس قىلغان مەدەنىيەت چەمبىرىكى ئىچىدە ئۆز سەلتەنەتىنى نامايىش قىلدى. ئۇ، ئىنسان، تەبىئەت، جەمئىيەت، ھاياتلىق ۋە ئۆلۈم قاتارلىق پەلسەپە خۇرۇچلىرىدىن قېتىشقان كۆپ قىرلىق ئالماس كەبىي قايسىلا تەرەپتىن كۆز تىكسە ئوخشاش جۇلا چېچىپ تۇراتتى. قايسىلا قىرىدىن قارىغاندا ئۇنىڭ سۇزۇك جىسمىدىن باشقا قىرلارنىڭمۇ ھۆسنىنى كۆرگىلى بولاتتى. بىراق ئۇ شاھلارنىڭ ئالتۇن تاجىسىغا ئورنىتىلغان سۇزۇك تاش ئەمەس، بەلكى دانىشمەنلەر روھىنىڭ غايىۋى كرىستالى ئىدى.

«قۇتادغۇبىلىك» تىن ئىبارەت بۇ كرىستالنىڭ «تەبىئەت» قىرىدىن مەزكۇر ئەسەرگە نەزەر سالساق، ئۇنىڭ ئىستېتىك قىممىتى بىلەن پەلسەپىۋى قىممىتى تەڭلا كۆزنىمىزگە تاشلىنىدۇ. تەبىئەت توغرىسىدىكى بايانلار ئەسەردە باشتىن ئاخىر شائىرنىڭ باشقا خىل كۆز قاراش، بايانلىرى بىلەن زىچ گىرەلىشىپ كەتكەن. «يۇسۇپ خاس ھاجىپچە، ئىنسانىيەتنىڭ غايىۋى بەخت- سائادەت، ئەقىل ۋە بىلىم، ئۆز- ئۆزىنى تونۇشنى بىلىشى، تەبىئەت ۋە جەمئىيەت قانۇنلىرىنىڭ گارمونىك بىرەكلىكىگە ئاساسلانغان. تەبىئەت پەلسەپىسى مەسىلىلىرىنى يورۇتماي تۇرۇپ، جەمئىيەت پەلسەپىسى مەسىلىلىرىنى ئىزاھلىغىلى بولمايتتى» ① . مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئاسمىنى كەڭ ئۇرخۇن دەرياسى ۋادىلىرىدىن ساددا، ساپ تەبىئەت قاراشلىرى بىلەن تارىم ۋادىسىدىكى قاينىق، مۇرەككەپ ئېتىقادلارغا چەمبەرچەس باغلانغان ئۇششاق شەھەر دۆلەتلىرىگە ئاتلىق چېپىپ كەلگىلى 200 يۇز يىلدىن ئاشقان ئۇيغۇرلار ئۆچۈن، تەبىئەت ھەققىدىكى پەلسەپىۋى تۇيغۇلار ئاللىبۇرۇن شۇ جايدىكى يەرلىك خەلقلەر بىلەن رادىئاتسىيىلىنىپ، مۇكەممەل ھەم ئورتاق ھالەتكە يەتكەنىدى. ئۇيغۇرلار ئەسىرلەر بۇرۇنقى مەڭگۈ تاشلاردا بايان قىلىنغاندەك، شاھلارنىڭ باتۇرلۇقى، يىراقنى كۆرەرلىكى، خەلقنىڭ ساداقەتمەنلىكى ھەم رايىشلىقىنى

مۇھاكىمە

كۆككه كۆتۈرۈش باسقۇچىدىن زور دەرىجىده هالقىپ، بىر قەدەر سىستېمىلىق، قاتلاملىق دۆلەت قارىشى ۋە جەمئىيەت قارىشىنى تىكلەشكە قاراپ يۈزلەنگەنىدى. بۇ ئەلۋەتتە ئۇتتۇرا- مەركىزى ئاسىيادىكى يەرلىك مەدەنىيەتنىڭ تەسىر كۈچىدىن ئايرىلمايتتى. مۇشۇ خىل مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، يۇسۇپ خاس هاجىپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلگىرىكى شەھەر مەدەنىيىتىنى بەدىئىي يۇسۇندا خۇلاسلەش داۋامىدا ئۆزىنىڭ روھىيىده جۇغلانغان مۇكەممەل جەمئىيەت توغرىسىدىكى تەشەببۇسلىرىنى ئەسەرنىڭ چىقىش نۇقتىسى قىلغان. دەرۋەقە، «ئىلگىرى پايانسىز يايلاقتا قامچا ئوينىتىپ چەۋەندازلىق قىلغان، هەر قايسى قەبىلىلەرنى باشلاپ تەرەپ- تەرەپكە جەڭ قىلغان ئۇيغۇر قاغان ئۇچۇن ئېيتقاندا، چەكسىز زېمىنى بار، جۇملىدىن هەرقايسى تۈركىي قەبىلىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان فېئودال قاغانلىققا هۆكۈمران بولۇش، مۇقىم ئولتۇراقلىشىپ يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان خەلقنى باشقۇرۇش، ئاۋات شەھەرلەرنى ئىداره قىلىش ئۇچۇن تەجرىبه كەم ئىدى. ئۇلار تېرىقچىلىقنى ئاساس قىلغان فېئودال خانلىقنى كۆپ هاللاردا يايلاقتىكى كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەرنى باشقۇرغان ئۇسۇل بىلەن باشقۇراتتى. مۇشۇ سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، قاراخانىيلار سۇلالىسى قۇرۇلۇپلا ئىچكى ئىزا- جانجاللار بىسقمىدى» ، «چەكسىز زېمىنغا ئىگه قارا خانىيلار سۇلالىسىنى قانداق ئىداره قىلىش دۆلەتنىڭ هايات- ماماتىغا، خەلقنىڭ تەقدىرىگه مۇناسىۋەتلىك زور ۋە جىددى بىر مەسىله بولۇپ قالدى. » ② . «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ دەل مۇشۇ چاغدا مەيدانغا كېلىشى، بىر تەرەپتىن جەمئىيەتنىڭ جىددى تەقەززاسىنىڭ مەھسۇلى بولسا، يەنه بىر تەرەپتىن يۇسۇپ خاس هاجىپنىڭ ئۆزى ياشاۋاتقان جەمئىيەتكه بولغان يۆكسەك مۇهەببىتى هەم مەسئۇلىيەتچانلىق روهىنىڭ سەمەرىسى ئىدى.

تەبىئەت هەققىدىكى گېپىمىزگه قايتىپ كەلسەك، ئەسەرده ئۇتتۇرىغا چىققان تەبىئەت قاراشلىرى شائىرنىڭ شۇ دەۋرده ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرغان تەبىئەت پەلسەپىسى تەلىماتلىرىنىڭ جەۋهەرلىرىدىن ئىبارەت. ۋاهالەنكى، ئەسەرده تەسۋىرلەنگەن تەبىئەت هەققىدىكى كۆرۈنۈشلەر شۇ خىل تەلىماتلارنىڭ بەدىئىي كارتىنىسى بولۇش سۇپىتى بىلەن بىزنىڭ بەدىئى مۇلاهىزىمىزنىڭ كونكرېت ئوبيېكتى بولالايدۇ. بۇ خىل بەدىئىي مۇلاهىزه ئاخىرى كېلىپ يەنه پەلسەپىۋىلىككه ياندىشىشى مۇمكىن. تەبىئەت تەسۋىرلىرى ئەسەردىكى تەبىئەت قارىشى غول ئېقىمنىڭ بىر كىچىك تارماق ئېقىمى بولسىمۇ، بىراق ئۇ غول ئېقىن ئۆز هەيۋىتى بىلەن ئېقىپ بېرىشى مۇمكىن بولمىغان نازۇك ئېستېتىك كەڭلىكلەرگه ئېيتىپ بارالايتتى. شائىر روهىنىڭ بەدىئىي سىماسى دەل شۇ كەڭلىكلەردە روشەن بولاتتى. بەدىئىي سەنئەت دەل مۇشۇ نۇقتىدا پارلىيالايتتى.

ئەسەرده تەبىئەت هەققىدىكى تەسۋىرلەر نۇرغۇن جايدا ئۇچرايدۇ. ئۇلارنىڭ مەزمۇنى، ئىپادىلىنىش شەكىللىرىمۇ خىلمۇ خىل. ئۆز ئىچىگه ئالغان ئارقا كۆرۈنۈشلىرىمۇ بىر- بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئومۇمەن ئۇ جەمئىيەت بىلەن ئىنسان روهىيىتىگه زىچ باغلانغان هالدا ئەسەرده گارمونىك هالەتنى شەكىللەندۈرگەن. ئۇ، داۋالغۇپ تۇرغان جەمئىيەت ۋە روهىيەت ئېقىمى ئۇستىدىكى بىر قېيىق كەبى يۇسۇپ خاس هاجىپنىڭ دۇنياسىدىن ئوقۇرمەنلەر دۇنياسىغا قەدەر گۈزەل بىر ماسلىقنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدۇ.

تەبىئەت تەسۋىرلىرىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى پارچىسى شائىر قەلبىدىكى غايىۋى جەمئىيەتنىڭ گۈللەنگەن مەنزىرىسىنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرۈش خىزمەت قىلغان. ئەسەرنىڭ كېيىنكى قىسىملىرىدا بولسا ئاساسەن كۆنتۇغدى، ئايتولدى، ئۆگدۈلمىش ۋە ئودغۇرمىشلار ئارىسىدىكى روهىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ تاشقى، بەدىئىي ئىپادىسى سۈپىتىده ئۇتتۇرىغا چىققان. تەبىئەت دۇنياسىدىن روهىيەت دۇنياسىغىچه، روهىيەت دۇنياسىدىن تەبىئەت دۇنياسىغىچه بولغان ئايلانما جەريان ئېستېتىك گۈزەللىكنىڭ ئۆزگىچه نۇسخىسىنى يارىتقان. بۇ خىل بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇلى دانتېنىڭ «ئىلاهىي كومېدىيىسى» دىكى ئەڭ دەسلەپكى ئۇندۇرمه هالەتتىن پۈشكىننىڭ «بېلىقچى بوۋاي بىلەن ئالتۇن بېلىق» چۆچىكىگه قەدەر ياۋروپادا سەنئەت گۈزەللىكىنىڭ يېڭى ئىراسىغا تەۋه بەدىئى ئەسەرلەرنىڭ ئۇنۇملۇك دېتالى بولۇپ كەلدى. ئەنگلىيىنىڭ 19- ئەسىردىكى رېيالىستىك بازغۇچىسى شارلوت برۇنتېنىڭ «جېن ئېيىر» (JANE EYRE) رومانىدىكى ياش قىز جېن ئېيىرنىڭ توي هارپىسىدا چىققان قاتتىق جەنۇب شامىلى، تۇتۇق ئاسمان، تۇرۇم- تۇرۇم قارا، يامغۇر سىز بۇلۇتلاردىن بىز شۇملۇقنىڭ بىشارىتىنى هېس قىلغاندەك بولىشى، راست دېگەندەك ئەتىسى توينىڭ بۇزۇلۇشى، ئۇنى كۈتۈۋالغان مىسلىسىز ئازاب ئەسىر سىيۇژىتىنىڭ كولمىناتسىيىسى بولۇپ گەۋدىلىنىشى ئەسەر تەسىرچانلىقىنى ئاجايىپ يۇقىرى كۆتۈرگەن. بۇ خىل بەدىئىي شەكىل شېكسپىرنىڭ دراما- لىرىدىمۇ مەلۇم دەرىجىده ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. 19- ئەسىرده ياۋروپا بەدىئىي ئەدەبىياتىدا مۇكەممەللەشكەن بۇ شەكىل بۇگۈنكى كۈندە هەتتا كىنو ئەدەبىياتىدىمۇ ئۆز تەسىر كۈچىنى كۆرسەتمەكته هەم بارغانسېرى يېڭى مۇددىئا، يېڭى ئەندىزىلەر بىلەن سەنئەت يۈكسەكلىكىگه كۆتۈرۈلمەكته.

يۇسۇپ خاس هاجىپ 11- ئەسىرده ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا بۇ خىل بەدىئىي شەكىلنى ماهىرلىق بىلەن قوللىنىپ ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ بىر ئۇلۇغ دولقۇنىنى بىرگه كۆرسەتتى. ئۆزىنىڭ غايىسىدىكى جەمئىيەت ئارىسىدىن ئارىستالىلىقتىكى تەبىئەتكىچه سوزۇلغان بىر گۈزەل ماكان ئىچىده تۆت غايىۋى پېرسۇناژنى هەربىرىنى تەبىئەت دۇنياسىنىڭ تەپەككۇر ئالىمىدىكى پەلسەپىۋى ۋاريانتىنى يارىتتى. ئۇ ئەڭ دەسلەپ ئۆزىنىڭ غايىۋى مەملىكىتىنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى بايان قىلىش ئالدىدا باهار پەسلىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى بىلەن گېپىنى باشلايدۇ.

63 ئېسىپ كەلدى شەرقتىن باهارنىڭ يېلى،
بېزەشكه جاهان ئاچتى جەننەت يولى.
64 قوڭۇر يەر ئىپار تولدى، كافۇر كېتىپ،
بېزەنمەك تىلەر دۇنيا كۆركەم ئېتىپ.
86 بۇلۇت گۈركىرەپ چالدى خان دۇمبىقىن،
چېقىن چاقنىدى، تارتتى خاقان تۇغىن.
96 گۈزەل مەنزىره، يەرده گۈل خىلمۇ خىل،
دالا، تاغ، ئېدىر، قىر يۈزى كۆك، يېشىل.
97 بىرى خۇش هىدى بىرله قۇللۇق قىلار،
بىرى كۆرك يۈزلە ئىشكىنى ئاچار.
101 شۇ ياڭلىغ خىزمەتكه تەييارداۇر جاهان،
بويۇن ئەگدى دۇشمەن يوقالدى شۇئان.

شائىر تەبىئەتنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى زوق- شوخ بىلەن تەسۋىرلەش داۋامىدا ناهايىتى تەبىئى هالدا ئۇنى دۆلەتنىڭ تېنچ- ئاسايىش ۋەزىيىتى بىلەن كىرىشتۈرىۋەتكەن. تەبىئەت بىلەن جەمئىيەت ئارىسىدىكى گارمونىك مۇناسىۋەتنى گەۋدىلەندۈرگەن. نۆۋەتتىكى تەبىئەت تەسۋىرى ئۆگدۈلمىش ئىلىكنىڭ بۇيرۇقى بويىچه ئودغۇرمىشنىڭ يېنىغا بىرىنچى قېتىم ئەلچى بولۇپ بېرىش ئالدىدا كۆزىمىزگه چېلىقىدۇ. شائىرنىڭ نىشانى تەبىئەت بىلەن جەمئىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىدىن تەبىئەت بىلەن روهىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى يېشىشكه قاراپ يۈزلىنىدۇ.

3282 يۆنەلدى ئۆي تامان مىنىپ ئۇ ئېتىن،
كىرىپ سالدى توننى يېشىپ بەلبېغىن.
3283 قۇياش ياندى يەرگە ھەم قويدى بېشىن،
يورۇق دۇنيا مەڭزى قىزارتتى تۇسىن.
3294 يېيىپ ساچىن ساما، ياپتى نۇر يۈزىن،
گۈزەل زۇلپى قاپلاپ كەتتى يەر يۈزىن.
3286 چۆچۈپ ئويغاندى، باش كۆتۈردى شۇئان،
قارا زەڭگى قىلمىش يۈزىنى تۇمان.
3288 يىپەك قالقان بېشىن چىقارغان ھامان،
يورۇق يۈز كۈلەردەك يورۇدى جاھان.
بۇ، تۇز، ئادەتتىكىچە تەبىئەت تەسۋىرى ئۆگدۈلمىشىنىڭ تۇنجى قېتىم ئەلچىلىككە سەپەرگە چىقىش ئالدىدىكى روھىي دۇنياسىنى مەلۇم دەرىجىدە يورۇتۇپ بەرگەن بولۇپ، جۈملىدىن 3286- بېيىت ئۇنىڭ ئۆز سەپىرىنىڭ ئۇتۇقلۇق بولۇش بولماسلىقىغا نىسبەتەن گۇمانسىراش ھېسسىياتىدا بولۇۋاتقانلىقىنى ئاشكارىلايدۇ.
ئود غۇرمىش ئىلىكنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىپ، ئۆگدۈلمىشىنى ئۆمىدسىز قايتۇرغاندىن كېيىن، ئىلىك خەت يېزىپ ئىككىنچى قېتىم ئۇنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىدۇ ھەم نېمە تەلىپى بولسا ئورۇنداپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. ئۆگدۈلمىش ئودغۇرمىشنىڭ قېشىغا ئىككىنچى قېتىم مېڭىش ئالدىدا تەبىئەت تەسۋىرى ئالدىنقى نۆۋەتتىكىگە قارىغاندا ئۇزۇنراق ھەم ئالاھىدىرەك تۇستە گەۋدىلىنىدۇ.
3848 يوشۇردى يۈزىن يەرگە رۇمى قىزى،
جاھاننىڭ تۇسى بولدى زەڭگى يۈزى.
3849 ھاۋا ئالدى پۈتكۈل قارا قۇش ئۆڭى،
جاھانغا تولدى ھەم قارا قۇش يۈڭى.
3851 يۇمۇپ كۆز بىر ئازلا ئويغاندى يانا،
كۆيۈپ ئۆچكەن كۆمۈردەك قارا تۇن مانا.
3852 قېچىپ ئۇيقۇ، قوپتى ئۇ ئۆرە بولۇپ،
قارا تۇن كۆتۈرگەن ئىتەڭسىن تۇرۇپ.
3853 قۇياش قوپتى يەردىن كۆتەرىپ بېشىن،
ئوچۇق يۈز كۈلەردەك كۆرسەتتى چىشىن.
بۇ بۆلەكتە «قارا» رەڭ تەسۋىرى نىسبەتەن كۆپرەك بولۇپ، ئۇ ئۆگدۈلمىشكە ئۆمىد، ئۈتۈقنىڭ بىشارىتىنى بەرمەيتتى. «كۆيۈپ ئۆچكەن كۆمۈردەك قارا تۇن مانا» دېگەن مىسرا 3286- بېيىتتىكى «قارا زەڭگى قىلمىش يۈزىنى تۇمان» دېگەن مىسرا بىلەن دەل بىر ۋاقىتقا توغرا كەلسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ پاسسىپ تۇسى تېخىمۇ قويۇق بولغان. دەرۋەقە، ئۆگدۈلمىش ئودغۇرمىشى بىلەن ئىككىنچى قېتىم بىر قاتار بەس- مۇنازىرە قىلىشقاندىن كېيىن يەنە ئوردىغا يالغۇز قايتىپ كېلىدۇ. ئۇ ئۆيگە قايتىپ كەلگەن چاغدىكى تەبىئەت تەسۋىرىمۇ ئاساسەن شۇنداق بولۇپ، بۇ تەسۋىرلەر بىزنى ئودغۇرمىشنىڭ پادىشاھقا تۇتقان پوزىتسىيىسى ۋە پادىشاھنىڭ ئودغۇرمىشقا تۇتقان پوزىتسىيىسى، شۇنىڭدەك ئودغۇرمىشنىڭ روھىي قىسىنچىلىقى بىلەن ئىستېتىك باغلىنىشقا ئىگە مەلۇم دەسلەپكى پىكىرگە كەلتۈرىدۇ. خۇددى تەبىئەت دۇنياسى ھېسسىيات جەھەتتە ئودغۇرمىش تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەندەك ئۇنىڭ ئىلىكنىڭ تەكلىپىگە تۇتقان پاسسىپ مۇئامىلىسى تەبىئەتتە ئۆز ئەكسىنى تاپىدۇ. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا ئودغۇرمىشنىڭ روھىيىتى تەبىئەت دۇنياسى بىلەن بىۋاستە باغلانغانلىقىغا نىسبەتەن ئانچە زور گۇمانسىز قالمايدۇ.
4881 سۆزىنى تۇگەتكەچ ئورۇندىن تۇرۇپ،
ۋىدالاشتى، ئۆيگە ئۇ كەتتى يۇرۇپ.
4884 قۇياش ياپتى يۈزىگە قارا چۈمبەلىن،
جاھان ئالدى پۈتكۈل قارا چاڭ رەڭىن.
4885 يۈزىن ياپتى رۇمى قىزى چاچ يېيىپ،
قارايدى جاھان چاچ رەڭىنى ئېلىپ.
4886 بولۇپ زەڭگى يۈزى پۈتۈن ئاسمان،
تىنىپ قۇشلار، ياتتى ھەممە ماڭارجان.
شائىر ئارقىدىنلا تاڭ ئاتقان چاغدىكى ھاۋانىڭ ئوسال ھالىتىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق يازىدۇ:
4892 ساما ئالدى ئەنبەر رەڭىنى بىراق،
ئۇنۇپ نەيزە يەردىن، يېيىلدى پۈتاق.
4893 قۇياش ئۆرلىدى يەردىن ئۆرلىدى توزان،
توققۇز رەڭدە ھال تۇغ يېقىنلاپ ھامان.
بۇ يەردە گۈزەل مەنزىرە، ئەتىگەنلىك شەپەق ئەمەس، بەلكى ھاۋانى چاڭ- توزان باسقان خۇنۇك تەبىئەت كۆرۈنۈشى تەسۋىرلەنگەن. بۇ، ئەسەردىكى خاسلىققا ئىگە تەسۋىرنىڭ بىرى.
كۇنتۇغدى ئىلىك ئىككى قېتىم بۇيرۇق تەرىقىسىدە ئودغۇرمىشنى ئوردىغا كېلىشكە تەكلىپ قىلىدۇ. ئودغۇرمىشنىڭ ئىككى قېتىملىق ئۇدا قاتتىق رەت قىلىشىدىن زور ئۇمىدسىزلەنگەن ئىلىك ئۇچىنچى قېتىم خەت يېزىپ ئۇنىڭدىن ئوردىغا كېلىپ، ئۆزى بىلەن بىر قېتىم دىدارلىشىپلا قايتىپ كېتىشىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن سەمىمى ھالدا ئۆتۈنىدۇ. ئەگەر كېلەلمىسە ئۆزىنىڭ ئوردىغا بارىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ:
4952 ئۇ كەلسۇن، كۆرۈشسۇن ۋە قايتسۇن يانا،
ئۇنى زورلىمايمەن ئۇ ئەركىن مانا.
4953 بۇ ھاجەت ئۇچۇن مەن ئېۋەتەي سېنى،
دەۋەت قىل چىرايلىق، زورلىما ئۇنى.
4954 بۇيان كەلمىسە مەن بارايىن ئۇيان،
يۈزىنى كۆرۈپلا يانايىن بۇ يان.
بۇ بۆلەككە كەلگەندە كۇنتۇغدى ئىلىك بىلەن زاھىد ئودغۇرمىش ئارىسىدا ماھىيەتلىك تەڭ- باراۋەرلىك نامايەن بولىدۇ. كۇنتۇغدى ئۆزىنىڭ پادىشاھلىق ئۇستۇنلۇكىنى بىر چەتكە قايرىپ قويغان ھالدا ھەقىقى ئادەملىك مۇناسىۋەت بويىچە ئودغۇرمىش بىلەن ئۆزىنى تەڭ ئورۇنغا قويىدۇ. بۇ، پۈتكۈل داستاننىڭ سيۇژىت تەرەققىياتىدىكى ناھايىتى مۇھىم بىر بۇرۇلۇش نۇقتىسى بولۇپ، داستاندىكى دىئالوگ ۋە ئوبرازلاردىكى پەلسەپىۋى مەزمۇندىن سيۇژىتتىكى پەلسەپىۋىلىككە ئۆتكەن جەريانىنى ئۆزىدە ئىپادىلىگەن. ئۆگدۈلمىش شاھنىڭ يوقارقى سۆزلىرىنى ئودغۇرمىشقا يەتكۈزۈش ئۇچۇن ئۇچىنچى قېتىم يولغا چىقىش ئالدىدىكى تەبىئەت تەسۋىرى بۇ قېتىم باشقىچە قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ:
4958 ئۇ چىقتى، ئاتلاندى ئۆيگە يانا،
چۇشۇپ كىردى ئۆيگە، يېشىندى مانا.
4959 قىزىل يۈزى بولدى پەلەكنىڭ سېرىغ،
جاھان بولدى ئالتۇن رەڭدەك ئېرىغ.
4960 قۇياش سۇرتتى يۈزىگە سېرىغ زەپىران،
ھاۋارەڭ ششىغاپۇركەندى جاھان.
4961 مەشۇقلار قېشىدەك بولۇپ ئاسمان،
ھەبەش، زەڭگى تۇسىگە كىردى جاھان.
4963 سېرىق بۇلبۇل ئۇنلۇك، گۈزەل سايرىدى،
چوچۇپ ئويغاندى ئۇ ئۇيقۇ كەلمىدى.
4964 ئويغاق ياتتى بىر ئاز قۇلاقنى سېلىپ،
ئەجەبلەندى بۇ ئۇنگە ھەيران قېلىپ.
4966 پەلەك يىرتتى كەيگەن قارا كۆڭلەكىن،
كۆتەرىپ پەرەنجە، ئۇ ئاچتى يۈزىن.
4967 كۈلۈپ باقتى ئۆرلەپ گۈزەل قىز يۈزى،
يورۇدى ھەر ئىككى جاھاننىڭ يۈزى.
4968 قۇياش چىقتى ئۆرلەپ كۆرسەتتى ئۆزىن،
يورۇتتى ۋادى ھەم دەريالار يۈزىن.

گۈزەل كەچكى شەپەق، كىچىدىكى بۇلبۇلنىڭ يېقىملىق سايرىغان ئاۋازى ھەم تاڭ سەھەرنىڭ ئارامبەخش مەنزىرىسى بۇ بۆلەكنى ئىلگىرىكى تەسۋىرلەردىن ئالاھىدە پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدۇ. باش قىسمىدىكى ھەرقانداق تەسۋىردە كەچكى شەپەق مەنزىرىسى تېپىلمايدۇ. بۇ قىسمىدا بولسا كىچە تەسۋىرنىمۇ مۇددىئا تۇستە ئەمەس بەلكى بۇلبۇللار ناۋا قىلىپ تۇرغان يېقىملىق كۆرۈنۈش ئىچىدە ئامايەن بولغان. بۇ تەسۋىر پارچىسى ئەڭ دەسلەپكى تەبىئەت تەسۋىرىدىن قالسىلا نەپىسلىككە، ئۇمىدۋارلىققا تويۇنغان بولۇپ، بۇنىڭدىن ئاپتورنىڭ ئىدىيىۋى خاھىشىنى يەنمۇ ئىچكىرىلەپ چۈشىنىش مۇمكىن.

يۇقىرىدا تەھلىل قىلغىنىمىزدەك، شائ بىلەن زاھىد ياكى گادا ئارىسىدا مەيدانغا كەلگەن، ئەملىيەتتە، ئەسلىدىلا مەۋجۇت بولغان ئەڭ ئەقەللىي ئادەمىي باراۋەرلىكنىڭ ئىپتىراپ قىلىنىشى، ئىنسانىي شائىر يەتمەكچى بولغان پەلسەپىۋى مۇددىئانىڭ بىر قىسمى شۇنداقلا ئەڭ ئاساسلىقلىرىدىن ئىبارەت. يۇسۇپ خاس ھاجىپ بۇ مۇددىئانى كۇنتۇغدى بىلەن ئودغۇرمىش ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت خاراكتېرىنىڭ ئۆزگىرىشى جەريانىدا يورۇتۇش بىلەن بىرگە، ئوخشاشمىغان تەبىئەت كۆرۈنۈشلىرى ئارقىلىق ئوقۇرمەنلەرگە تېخىمۇ قويۇق ئىستېتىك بىشارەتلەرنى بەرگەن.

بۇ نۇقتىنى پەلسەپىۋى ياقتىن تارىخىي تەھلىلگە يۆتكەپ باقساقمۇ، شۇنى ھېس قىلىمىزكى، ھۇن تەڭرىقۇتى زامانىدىن تارتىپ كۆك تۇرك ئۇيغۇر قاغانلىقى دەۋرلىرىگىچە ئىزچىل ھالدا قاغانلىق تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بويىچە بولىدۇ، دېگەن قاراش ھاكىمىيەت ساھەسىدە ھۆكۈم سۈرۈپ كەلگەن. مۇشۇ خىل ئېتىقاد تۇپەيلىدىن «ئۇيغۇر-تۇركىي خەلقلەرنىڭ ھاكىمىيەت چۈشەنچىسى ،سىياسىي ھوقۇق، نىڭ مەنبەسىنى تەڭرىگە باغلاپ، ھۆكۈمدارنى تەڭرى ئالدىدا مەسئۇلىيەتلىك قىلىپ كۆرسىتىش بىلەن بۇگۈنكى كۈندە ،مىللىي ئىرادە، دەپ ئاتىلىدىغان يۇقىرى مەرتىۋە مەسلىسىنى ھۆكۈمرانىنىڭ شەخسىي ئىنسابىغا سىغدۇرۇشتىن قۇتۇلدۇرغان» ③ . بۇ خىل ئىلاھىي ھوقۇق قارىشى ئاساسىدا «تۇركى خەلقلەر ھۆكۈمدارنىڭ ھەم ئۆزى، ھەم قول ئاستىدىكىلەر ھۆكۈمدارنىڭ ئىنسانلاردىن ئۈستۈن تۇرىدىغان بىر مەخلۇق بولماستىن، بەلكى نورمال بىر ئادەم ئىكەنلىكىنى ۋە باشقۇرۇش سالاھىيىتىنىڭ بەزى شەرتلەر ئاستىدا بەزى چەكلىمىلەرگە ئۇچرايدىغانلىقىنى بىلىشەتتى» ④ . ۋاھالەنكى، ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن بۇ ھوقۇق قارىشىدا ئالاھىدە داۋالغۇش بولمىدى. «تەڭرى» سۆزى «ئاللا» غا ئورۇن بېرىش بىلەن بىرگە ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ 100 يىلدىن ئارتۇق تەسىرى ئاستىدا بۇ خىل ئېتىقاد مەزمۇنىدا شەكلەن ئۆزگىرىش بولدى. قاراخانىيلار دەۋرىگە كەلگەندە بۇ خىل قەدىمىي ئېتىقاد ئەنئەنىسى ئىسلام سوپىستىك قاراشنىڭ بىرىكىشىدە بولۇشى مۇمكىن. بۇ يەردە ئۇلارنى ئېنىق ئايرىۋېلىش تەس. بىز پەقەت ئەنئەنە بىلەن سوپىستىك قاراشنىڭ بىرىكىشىدە چاقنىغان پەلسەپە نۇرىنى كۆرەلىشىمىز مۇمكىن. پەلسەپە ئەسىرلەر داۋامىدا شۇ يوسۇندا مۇكەممەللىشىپ كەلمەكتە.

ئودغۇرمىش ئېغىر كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغاندا ئۆز قاياشى ئۆگدۈلمىشنى يېنىغا چاقىرىدۇ. ئۆگدۈلمىشنىڭ بۇ چاغدا روھىي دۇنياسىغا باغلانغان تەبىئەت كۆرۈنۈشى روشەن تراگىدىيىلىك ئامىللارنى ئۆزىدە ئىپادىلەيدۇ.

5971 يەنە تۇردى بىرەردەم ئولتۇردىيا،
سېرىق تاڭ ئېتىشقا باشلاپ قۇردى يا.
5972 چېچەكلىكتە بۇلبۇل يوچۇن سايرىدى،
ئۇدۇكلۇك ئىشتىتى دىل يېلىنجىدى.

بۇ، ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنى يوقلاپ كېلىش ئۇچۇن سەپەر چىقىش ئالدىدىكى تەسۋىر. بۇلبۇل تەسۋىرىنىڭ ئۆزگىرىشى بىزنىڭ ئالاھىدە دىققەت قىلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ.

ئۆگدۈلمىش ئودغۇرمىشنىڭ ناھايىتى ناچار ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ قاتتىق ئازابلىنىدۇ. ئۇ، دوستى يېنىدا بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ قايتا- قايتا دەۋىتى ئارقىسىدا ئامالسىز ئوردىغا قايتىپ كېلىدۇ. قايتىپ كېلىپلا يەنە كۆڭلى بۇزۇلۇپ تاڭ ئاتقىچە ئۇيقۇسى كەلمەيدۇ.

6211 قۇياش يەرگە پاتتى، يوشۇردى يۈزىن،
پەلەك باشلىدى ئىستىمەكنى ئىزىن.
6212 تۆشەك سالدۇردى، ياتتى، ئۇخلالمىدى،
ئەلەم- قايغۇ بىلە كۆزىن يۇممىدى.
6213 قوپۇپ چىقتى ئىشىككە، تۆكۈلدى ياشى،
جاھان مەڭزى بولغان گويا ھەبەشى.
6215 يوشۇردى يۈزىن يەرگە رۇمى قىزى،
جاھان مەڭزى بولدى ئۇ زەڭگى يۈزى.
6217 كۆزىن كۆككە تىكتى قارادى ئۇزۇن،
ھىچ يورۇي دېمىدى قارا ئىدى تۇن.
6219 ئەنە شەرقتە قارىقۇش ⑤ قوپۇپ ئۆرلىدى،
يېغى ئوت كۆتۇرگەندەك ئوت چاقىدى.

بۇ ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈك ۋىدالىشىشى ئىدى. ئەسەرمۇ تۆگەللىنىشكە قاراپ يۈزلەنگەن، بۇ ئاخىرقى تەبىئەت تەسۋىرىمۇ تراگىدىيىلىككە تويۇنغاندى، ئۆگدۈلمىشنىڭ ئازابى تەبىئەت بىلەن بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ كەتكەندى. ئۇ ئۆزىنىڭ جانجىگەر دوستىنىڭ ئۆلۈم ئالدىدىكى تەمكىن، غەمسىز ھالىتىدىن چەكسىز چىدام، غەيرەتكە تولغان بولسىمۇ، بىراق جۇدالىق ئازابى ئۇنىڭ قەلبىدىن تېشىپ چىقىپ تەبىئەت دۇنياسىنى مىسكىن قىلىپ قويدى. بۇ يەردە ئىختىيارسىز ھالدا ياۋروپا رومانتىزملىق ۋەكىلى شېللىڭنىڭ: «تەبىئەت كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان روھ، روھ كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان تەبىئەت» دېگەن سۆزىنى ئەسلەش مۇمكىن. بۇ ئىككى روھنىڭ بىرىككەن گەۋدىسى- ئادەم بىلەن تەبىئەت مۇناسىۋىتىنىڭ خۇدا باغرىدىكى مەڭگۈلۈك ھەقىقىتىدىن ئىبارەت. رومانتىزمچى نوۋالىس بولسا: «سىرلار يولى قەلبگە تۇتاش» دەيدۇ. ئۇنىڭ دېمەكچى بولغىنى پۈتكۈل تەبىئەت ئادەمنىڭ قەلبىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، ئەگەر ئادەم ئۆز قەلبىگە كىرەلىسە، دۇنيانىڭ سىرلىرىنى بىلىشكە قاراپ يېقىنلىشىدۇ، دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. بىراق بۇنداق پەلسەپىۋى قاراش ئىسلام دۇنياسىدا ئاللىبۇرۇن- بەش ئەسىر ئىلگىرىلا جالالىددىن رۇمى تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدى. ۋاھالەنكى يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئۆزى بىر سوپىستىك شائىر بولۇش سۈپىتى بىلەن ئەڭ بۇرۇن بەدىئىي يوسۇندا ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ پەلسەپىۋى مۇناسىۋىتىنى شەرھىلەپ بەردى. بۇ خىلدىكى پەلسەپىۋى تەپەككۇرغا ياۋروپا رومانتىزم دەۋرى پەيلاسوپلىرى 18- ئەسىرگە كەلگەندە ئاندىن يەتكەنىدى.

6219- بەيىتتە دىيىلگەن «قارىقۇش» ئادەتتىكى بىر پىلانتىنىلا ئىسمى بولماستىن، بەلكى بۇمۇ داستان ئىستېتىكىسىدىكى تراگىدىيىلىككە ماسلاشقان. «دۇشمەن ئوت كۆتۇرگەندەك ئوت چاقىندى» دېگەن مىسرا شائىر بىلەن ئۆگدۈلمىشنىڭ ئازابلىق تۇيغۇلىرىنىڭ بىر پۈتۈنلىكىنى نامايەن قىلغان بولۇپ، ناھايىتى روشەن ھېسسىي تەبىئەت كۆرۈنۈشىنى سىزىپ بەرگەن. «ئالەم (كائىنات) گويا سىمۇوللاشقان ئورماندۇر. ئادەم قەلبى ئالەم بىلەن سەزگىلى بولمايدىغان بىر خىل يوشۇرۇن

ۋاستە ئارقىلىق باغلانغان. شائىرنىڭ ۋەزىپىسى ئەنە شۇ «ئوبرازلىق پىزىق لۇغىتى» نى ئوقۇپ چۈشىنىپ، ئادەم بىلەن قەلبىنىڭ يوشۇرۇن باغلىنىشىنى ئىنسانىيەتكە ئېچىپ بېرىشتۇر. شۇڭا، شېئىر تەبىئەتكە تەقلىد قىلىش بىلەنلا قانائەتلەنمەسلىكى، مۇھىت، مەنزىرە تەسۋىرى ئارقىلىق ئىنسانىيەتنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا كىرەلىشى، شەخسنىڭ تۇيغۇسى (ماددا بىلەن ئادەم قەلبىنىڭ بىر-بىرىگە ئۇتۇشۇشچانلىقى) نى «تەرجىمە» قىلىپ بېرىشى كېرەك» دەيدۇ چارلىز بودلېر. دەۋرىمىز مودېرنىزم ئەدەبىياتىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بۇ نەزەريە ئەسلى بىز ئۇچۇن بەكلا كونا ئىدى. بىراق يۇسۇپ خاس هاجىپتىن كېيىن ئۇنىڭ بۇ ئىنچىكە بەدىئى تالانتىغا ۋارىسلىق قىلىدىغان ھەم ئۇنى نەزەريە يۇكسەكلىكىگە كۆتۈرىدىغان ئەدىبلەر كەم بولدى.

پۈتكۈل ئەسەر ماھىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا زاھىد ئۇدغۇرمىش- تەبىئەت. يۇسۇپ خاس هاجىپ بىۋاستە باغلىنىشقا ئىگە بولۇپ، ئەمەلىيەتتە ئۇدغۇرمىش يۇسۇپ خاس هاجىپنىڭ تولۇقسىز بىر نۇسخىسىدىن ئىبارەت. ئەسەردىكى قالغان ئۇچ پېرسۇناژ ئۇدغۇرمىش بىلەن قوشۇلۇپ ئۇنىڭ تولۇق روھىي دۇنياسىنى ئېچىپ بېرەلەيدۇ، ۋاھالەنكى تەبىئەت دۇنياسى بۇ جەريانداً باشتىن ئاخىر ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسى بىلەن بىر پۈتۈنلۈكنى ساقلايدۇ. «شېئىردا تەبىئەت ئەينەنلا تەسۋىرلەنسە، شائىرنىڭ مۇددىئاسى ئىپادىلەنمەي قالىدۇ» دەيدۇ بايرون. يۇسۇپ خاس هاجىپ ھەقىقەتەن ئۆز مۇددىئاسى بويىچە خىلمۇ خىل تەبىئەت كۆرۈنۈشلىرىنى ناھايىتى ئۇنۇملۇك ئىشلىتىپ ئەسەرنىڭ تەسىرچانلىقىنى چوڭقۇرلاشتۇرغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەسەرنى ئېستېتىكا نۇقتىسىدىنمۇ تەھلىل قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ.

شىمالىي ماكاندا ياشاپ ئۆتكەن ئەجدادلىرىمىزنىڭ تەبىئەت بىلەن يۇغۇرۇلغان ساپ ۋۇجۇدىنىڭ يالدامىسى «تۇرا قوشىقى» گويا قەدىم تارىخىمىزنىڭ ئانا تەبىئەت قوينىدىكى نۇرلۇق جىلۋىسى ئىدى. ئۇ، ساددا شېئىرىيەت ئارقىلىق سىزىلغان يەككە تەبىئەتنىڭلا كۆرۈنۈشى بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ئۆزىگە مۇناسىپ ئىجتىمائىي قاتلىمىنى قىياس قىلىش تەس ئەمەس ئىدى. يۇسۇپ خاس هاجىپ ئەلۋەتتە بۇ چەكلىمىلىكتىن زور دەرىجىدە ھالقىپ، يەككە تەبىئەت بىلەن پەلسەپە، جەمئىيەت ۋە روھىيەت قاتلاملىرىنى بىرىكتۈرۈپ ئۆزىگە خاس شېئىرىيەت يۇكسەكلىكىنى ياراتتى. «سىرلىق تەبىئەتنىڭ ئىككى خىل رولى بولىدۇ. ئۇ، دانالارنىڭ كۆزىنى چاقنىتىدۇ، نادانلارنىڭ كۆزىنى ئەما قىلىدۇ» (ۋېكتور گيۇگو). ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىنى تەبىئەت دۇنياسىنىڭ سىرلىق قوينىغا، روھىيەت ئالىمىنىڭ چوڭقۇرلۇقلىرىغا تىكىپ، كائىنات بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى، ئادەم بىلەن ئادەم ئارىسىدىكى ساپ ھەقىقەتنى كۆرەلىدى. دەرۋەقە، «قۇتادغۇبىلىك» تىكى تەبىئەت كۆرۈنۈشلىرىنى تاماشا قىلىپ، ۋاپتىپ، ئەدەب قەلبىنىڭ ئاز- تولا چۈشەندۈق. بۇ كۆرۈنۈشلەر پۈتكۈل ئەسەرنىڭ روھىنى بەدىئىي جەھەتتىن رەتلەپ، ئىدىيىۋى جەھەتتىن چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ. شۇنداق، ئەدەب پىكرىنى بويلاپ ماڭساق، بىزدىمۇ شۇنىڭغا مايىل پىكىرلەر پەيدا بولماي قالماس. ئىنسان يىغلىغانغا يىغلىغان، كۈلگەنگە كۈلگەن تەبىئەت ئىنسانىيەتكە ئۆز قۇچىقىنىڭ ئاچقاندىن تارتىپ ئىنسانلارمۇ خۇددى ئۆسۈملۈكلەر، قۇشلار، ھايۋانلاتلار، ھاشارەتلەرگە ئوخشاشلا شۇ ئۇلۇغ تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى ئىدى. ھېچقانداق ھاياتلىق ئۆزىنى تەبىئەتتىن ئايرىم مەۋجۇتلۇق دەپ قارىمايتتى. ئەپسۇس، تەبىئەتتىن ئايرىلىپ قېلىش يەنىلا ئىنسانىيەتنىڭ ساقلانغىلى بولمايدىغان تەقدىرى بولۇپ قالدى. ئىنسانىيەت ۋۇجۇدى تەبىئەتتىن ئايرىلغان، مۇنداقچە ئېيتقاندا تەبىئەتكە بولغان ئېتىقادتىن باشقا سۇنئىي ئېتىقادلارغا كۆچكەن چاغدا ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز- ئۆزىدىن يىراقلاپ كېتىشىمۇ مۇتلەق بولۇپ قالدى. چۈنكى ئۆز ئېتىقادىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى چۈشىنىپ ئاندىن سەجدىگە باش قويىدىغان ئىنسان ناھايىتى ئاز ئىدى. بارا- بارا كىشىلەر بىر- بىرىگە ئەجدادلىرىدەك ساپ، تەبىئىي مۇئامىلە قىلالمايدىغان بولدى. ئىنسان بىلەن ئىنسان ئارىلىقىدا قاتمۇ قات تام- توسالغۇلار، چوڭقۇر ھاڭلار پەيدا بولدى. ئۇلار تەبىئەتنىڭ گۈزەل لاتاپىتى ھەم سىرلىق ۋەھىمىسى ئالدىدا بۇرۇنقىدەك سۆيۈنۈش ھەم ھۆرمەت تۇيغۇسىغا چۆمەيدىغان بولدى. تەبىئەتكە خوجايىن بولماقچى بولۇپ، تىغ كۆتەردىيۇ، ئاخىرى كېلىپ ئۇتىغ ئۆزىگە سانجىلدى. بۇ، سانائەت دەۋرىنىڭ يەنە بىر خىل كرىزىسى ئىدى. ئۇلار ئۆزىنى، تەبىئەتنى ئۇنتىغانسېرى كرىزىسقا شۇنچە پاتتى.

ئىنسان ئاخىرى ئۆزىنى ئىزدەپ تەبىئەت باغرىغا يېتىپ باردى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەزەلدىنلا تەبىئەت دۇنياسىنىڭ بىر زەررىچىسى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەنىدى. ئۇ، كەڭ زېمىن ئۈستىدە تۇرۇپ «ئىنسان! ئىنسان!» دەپ توۋلىدى. «ئىنسان! ئىنسان!» ئۇ ئۆز ئاۋازى كەبىي ياڭراق سادانى ئاڭلىدى. «بۇ ئەكس سادا ئەمەس، تەبىئەت ساداسى! بۇ سادادا ئىنسانغا بولغان ئاجايىپ تۇيغۇنىش بار، بۇ سادادا ئىنسانغا بولغان ئاجايىپ ئېچىنىش بار...» ئىدى.

(ئەھمەت ئىمىننىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1996- يىللىق 3- سانىغا بېسىلغان «ساداً» ناملىق نەسرىدىن). بۇ سادادا يەنە ئىنسانىنىڭ ئىنسانغا بولغان ئۈمىدى، مۇھەببىتى بار ئىدى. ئۇنىڭدا ئەجداد روھىنىڭ چاقىرىشى بار ئىدى. ئۇنىڭدا يەنە ئۆگدۈلمىش بىلەن ئۇدغۇرمىشنىڭ ھېكمەتكە تويۇنغان چۇقانلىرى سېھرىي تۇستە داۋالغۇپ تۇراتتى. (M2)

ئىزاھلار

① ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن: «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997- يىل نەشرى، 182- بەت.

② لالۇ يىلىك: «قۇتادغۇبىلىك ۋە شەرق- غەرب مەدەنىيىتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1994- يىل نەشرى، 83-، 84- بەتلەر.

③ كافەس ئوغلى: «تۈرك مىللىي مەدەنىيىتى» 226- بەت (رىشات گەنج: «قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى» 92- بەتتە نەقىل ئېلىنغان).

④ رىشات گەنج: «قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت تەشكىلاتى»، 92-، 93- بەتلەر، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990- يىل نەشرى.

⑤ قارىقۇش- مۇشتىرى (يۇپتېر) يۇلتۇزىدىن كىنايە («قۇتادغۇ بىلىك» دىكى ئىزاھ).

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ ئاسپىرانتى

بىلەينىڭ رولىغا سەل قارىمايلى

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم

تەتقىقاتچىلارمۇ، ئىجادكارلارمۇ ئەدەبىيات- سەتئەت تەتقىقاتى بىلەن ئەدەبىيات- سەنئەت ئوبزورچىلىقىنى بىلەيگە، ئەدەبىيات- سەنئەت ئىجادىيىتى بىلەن ئەدەبىيات- سەنئەت ئەسەرلىرىنى پىچاققا ئوخشىتىدۇ. بۇ ئوخشىتىش ئادەمنى قايىل قىلىدۇ ھەم چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ.

مەلۇمكى، پىچاق ئىنسانلار ئۈچۈن مۇھىم قورال. لېكىن بىلەي بولمىسا، ئۇ بەرىبىر گاللىشىپ كېتىدۇ، ھەتتا ئۆتمەس بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا پىچاقنىڭ رولىنى ئۈنۈملۈك جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئۇنى ۋاقتى- ۋاقتىدا بىلەپ تۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. دېمەك، ئىنسانلارنىڭ ھاياتىدا پىچاقمۇ، بىلەيمۇ ئىنتايىن مۇھىم. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئىقتىدارى ھەم ئەۋزەللىكى بار. شۇڭا ئۇلار بىردەك قەدىرلىنىشى لازىم.

بىزدە ئاتاقلىق ناخشىچىلار، ئۇسسۇلچىلار، كىنو ئارتىستلىرى، كومپوزىتورلار، رىژىسسورلار، رەسساملار، سازەندىلەر ئاز ئەمەس. لېكىن بىزنىڭ ئاتاقلىق سەنئەت تەتقىقاتچىلىرىمىز، سەنئەت ئوبزورچىلىرىمىز زادى قانچىلىك؟ ئۇلار زادى قانچىلىك قەدىر- قىممەتكە ئىگە بولىۋاتىدۇ؟ بىر ئىقتىدارلىق تەتقىقاتچىنىڭ نوپۇزلۇق يىرىك ئىلمىي ئەسىرى ئېرىشكەن مۇكاپات نېمىشقا بىر سەنئەتچى ئورۇندىغان ناخشىغا بېرىلگەن مۇكاپاتنىڭ ئۇندىن بىرىگىمۇ تەڭ كەلمەيدۇ؟ تۆھپىكار سەنئەتكارلىرىمىزغا بېغىشلانغان مۇھاكىمە يىغىنلىرىدا كىشىلەر ئۇلارغا ئات، گىلەم، تون قاتارلىق ماددى بۇيۇملارنى بەس- بەس بىلەن تەقدىم قىلىدۇ، لېكىن بىز نېمىشقا ئۇلارغا ئاشۇ تۆھپىكارلارغا بېغىشلانغان يىرىك، نوپۇزلۇق، تەتقىقات قىممىتى بار كىتابلارنى تەقدىم قىلالمايمىز؟ بىز سەھنە- ئېكرانلىرىمىز ئارقىلىق سەنئەتكارلىرىمىز ھەم سەنئەت ئەسەرلىرى بىلەن ھەر دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىمىز. لېكىن تاماشىبىنلار بۇ سەھنە- ئېكرانلار ئارقىلىق نېمىشقا ئاتاقلىق سەنئەت تەتقىقاتچىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نوپۇزلۇق ئەسەرلىرى بىلەن يېتەرلىك ئۇچرىشالمايدۇ؟ بىزدە رومان، پوۋېست ياكى ھېكايە توپلاملىرىنى چىقىرىش ئانچە تەس ئەمەس، لېكىن ئەدەبىيات- سەنئەت تەتقىقاتىغا ئائىت كىتابلارنى نەشىر قىلدۇرۇش نېمىشقا شۇنچە تەس؟ بۇ خىل تەڭپۇڭسىزلىق بىزدە بىلەينىڭ رولىغا سەل قاراش خاھىشىنىڭ خېلىلا ئېغىر ئىكەنلىكىنى، باشقىچە ئېيتقاندا، بىزنىڭ تەتقىقات ئېڭىمىزنىڭ ئاجىزلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

مەن يېقىندا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى بۇ يىل 9- ئايدا نەشىر قىلغان «مەدەنىيەت- سەنئەت ۋە سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى» ناملىق ئوبزور، ماقالىلار توپلىمىنى قىزىقىپ ئوقۇپ چىقتىم. مائارىپ، تەشۋىقات ھەم مەدەنىيەت- سەنئەت ساھەسىدە ئۇزۇن يىل جاپالىق ئىجادىي ئەمگەك ۋە رەھبەرلىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان ئاتاقلىق مائارىپچى، ئەدەبىيات- سەنئەت نەزەرىيىچىسى، تۆھپىكار ئوبزورچى مۇھەممەت زۇنۇننىڭ بىر تۈركۈم نوپۇزلۇق ئىلمىي ماقالىلىرى كىرگۈزۈلگەن بۇ توپلامنى ئۇيغۇر مەدەنىيەت- سەنئىتى ساھەسىدە بىلەي تاشلىق رول ئوينايدىغان، مۇئەييەن تەتقىقات ھەم پايدىلىنىش

مۇلاھىزە

قىممىتىگە ئىگە كىتاب دەپىشكە بولىدۇ.

بۇ كىتابقا پىشقەدەم تەتقىقاتچىنىڭ «سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى ۋە مەدەنىيەت- سەنئەت تۈزۈلمە ئىسلاھاتى»، «شىنجاڭنىڭ بۈگۈنكى مەدەنىيىتى- سەنئەت مۇۋەپپەقىيەتلىرى ھەققىدە»، «ئۇيغۇر گون ئىككى مۇقامىنىڭ يېڭى باھارى»، «يىپەك يولى باغرىدىكى مىلودىك چەشمە ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرى توغرىسىدا»، «سەنئەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئاچقۇچى ئىجادىيەتتە» قاتارلىق 15 پارچە ئىلمىي ماقالىسى ھەم ئوبزورى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇلاردا شىنجاڭنىڭ مەدەنىيىتى- سەنئەت ساھەسى بىسىپ ئۆتكەن شانلىق مۇساپە خېلى كەڭ ۋە ئەتراپلىق يورىتىپ بېرىلگەن؛ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيىتى- سەنئەت ئىشلىرى دۇچ كېلىۋاتقان مۇھىم نەزەرىيىۋى ھەم ئەمەلىي مەسىلىلەر، جۈملىدىن ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ مىتودولوگىيە مەسىلىلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلغان؛ سەنئەتكارلىرى- مىز دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارادا ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلەر؛ سەنئەت ئىجادىيىتى جەريانىدا يەكۈنلەنگەن ئىجابىي، سەلبى تەجرىبە- ساۋاقلار بىر قەدەر تولۇق، ئوبيېكتىپ ھەم سىستېمىلىق بايان قىلىنغان؛ نۇرغۇن پايدىلىق، ئىلغار، ئىجابىي، يېڭىچە قاراشلار تەشەببۇس قىلىنغان؛ سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى بىلەن مەدەنىيەت- سەنئەت ئىسلاھاتىنىڭ مۇناسىۋىتى ئىلمىي ئاساستا شەرھىلەنگەن؛ ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، ئورۇنداش، سەھنىلەشتۈرۈش، تەتقىق قىلىش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتىدە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلەر ھەققىتەنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىگەن ھالدا مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن.

بىلىم قۇرۇلمىسى، نەزەر دائىرىسى كەڭ تەتقىقاتچىنىڭ سەنئەتنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمى بىلەن ئىقتىسادىي ئۇنۇمىنىڭ مۇناسىۋىتى؛ سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ ئىسلاھاتى؛ ئون ئىككى مۇقام بىلەن خەلق ناخشىلىرىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىگە ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىش؛ تالانتلىق، ئىقتىدارلىق سەنئەتكارلارنى قەدىرلەش ھەم ئۇلارنىڭ رولىنى ئۇنۇملۇك جارى قىلدۇرۇش؛ كۆپلەپ نادىر ئەسەر يارىتىش، ئاپتونوم رايونىمىزدا سەنئەت فوندى قۇرۇش؛ نوپۇزلۇق، تەسىرى چوڭ سەنئەت مۇكاپاتى تەسىس قىلىش توغرىسىدىكى نۇقتىئىنەزەرلىرى كىشىگە ئىلھام بېغىشلايدۇ.

سەنئەت تەربىيىسى كۆرمىگەن بەزى ياشلار قىلچە مىللىي پۇرىقى بولمىغان، ئاھاڭى يات، تېكىستلىرى مەنتىقسىز ھەم لاۋزا «ناخشىلار»غا مەپتۇن بولۇپ كېتىۋاتقان؛ بەزى تالانتلىق، ئىقتىدارلىق سەنئەتكارلار ماھارەت كۆرسىتىدىغان سورۇن ياكى چىقىش يولى تاپالمايۋاتقان؛ ئاپتونوم رايونىمىزدا سەنئەت مۇكاپاتلىرى سانى بار، ساپاسى يوق، ئېتى ئۇلۇغ، سۈپرىسى قۇرۇق بولۇشتەك ھالەتتىن قۇتۇلالمايۋاتقان شارائىتتا بۇ خىل نۇقتىئىنەزەر- لەرنىڭ رېئال ئەھمىيىتى ھەم رولى تېخىمۇ زور بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلىش ئانچە تەس بولمىسا كېرەك. (M2)

ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس- بەستە سايراش- سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەتنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان فاكتىجىن. ئەدەبىيات- سەنئەت شەخسنىڭ ئىجادچانلىقىنى زور دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇشنى تەلەپ قىلىدىغان ساھە. «ئېچىلىش، سايراش» فاكتىجىنىنى يولغا قويۇش سەنئەت دېموكراتىيىسىنى ۋە ئىلىم دېموكراتىيىسىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ئەدىبلەر، سەنئەتكارلارنىڭ ھارماي- تالماي ئىزدىنىشىگە ۋە ئىجاد قىلىشىغا ئىلھام بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. مەيلى بەدئىي ئىپادىلەش كۈچىنى ئۆستۈرۈشتە بولسۇن، ياكى سەنئەتنىڭ ياخشى- يامانلىقىغا، يۇقىرى- تۆۋەنلىكىگە ۋە ئىلمىي جەھەتتىكى توغرا- خاتالىقىغا ھۆكۈم قىلىشتا بولسۇن مەمۇرىي بۇيرۇقتا تايانماسلىق، بەلكى جاپالىق سەنئەت ئەمەلىيىتىگە باراۋەر ئورۇندا تۇرۇپ قىلىنىدىغان بەس- مۇنازىرىگە تايىنىش كېرەك. ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت ئۈستىدە تىرىشىپ ئىزدىنىش ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش ئاساسىدا، يولداشلارچە مۇھاكىمىنى قانات يايدۇرۇپ، ئىلىم جەھەتتىكى، سەنئەت جەھەتتىكى ئوخشاش بولمىغان شەكىللەر، ئوخشاش بولمىغان ئۈسلۇبلارنىڭ ئەركىن تەرەققىي قىلىشىنىۋە مۇسابىقىلىشىشنى قوللاپ، ئوخشاش بولمىغان ئىلمىي نۇقتىئىنەزەر، ئوخشاش بولمىغان سەنئەت نۇقتىئىنەزەرلىرىنى ئۆزئارا چۈشىنىش، ئۆزئارا كېڭىشىش ئارقىلىق بىر- بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى قوبۇل قىلىپ، كەم يەرلىرىنى تولۇقلاپ ئورتاق ئالغا بېسىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش كېرەك. ئەدەبىيات- سەنئەت ئوبزورچىلىقى- ئەدەبىيات- سەنئەت تەرەققىياتىدىكى مۇھىم تۈرتكىلىك كۈچ. ئۇ، ئەدەبىيات- سەنئەت قانۇنىيىتى ئۈستىدە ئىزدىنىش ۋە ئەدەبىيات- سەنئەتنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، نادىر ئەسەرلەرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش، تونۇشتۇرۇش، خاتا ئەدەبىيات- سەنئەت خاھىشىنى تەنقىد قىلىش جەھەتتە كىشىلەرنىڭ چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىك، ساختىلىق، يامانلىق، رەزىللىكنى پەرقلەندۈرۈشىگە ياردەم بېرىشتە ئىجابىي رول ئوينايدۇ.

- يولداش جياڭ زېمىننىڭ جۇڭگو ئەدەبىيات- سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مەملىكەتلىك 6- قۇرۇلتىيى ۋە جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مەملىكەتلىك 5- قۇرۇلتىيىدا سۆزلىگەن سۆزى (قىسقارتىلمىسى) دىن

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ساغلام تەرەققىي قىلىۋاتقان مەدەنىيەت بازارلىرى

ئەيساجان ئابدۇللا، زۇنۇن باقى

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئىشلىرىنىڭ ئۈزلۈكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا، بولۇپمۇ سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ تەدرىجىي بەرپا قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئون نەچچە يىللىق يېتەكلەش، يېتىلدۈرۈش ۋە گۈللەندۈرۈش ئارقىلىق شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا تۇرى بىر قەدەر تولۇق، مەدەنىيەت ئىستېمال كۆلىمى كەڭ بولغان مەدەنىيەت بازارلىرى شەكىللىنىپ، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيلىك بەرپا قىلىش، مەدەنىيەت سەنئەتنى گۈللەندۈرۈش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، خەلق ئاممىسىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى بېيىتىشتا مۇھىم رول ئوينىدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مەدەنىيەت بازارلىرىنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلار دۆلەت ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت بازىرىنى باشقۇرۇشقا دائىر قانۇنى، سىياسەت ۋە نىزاملىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، «بىر قولدا گۈللەندۈرۈش، بىر قولدا باشقۇرۇشنى تۇتۇش» قانۇنىدا چىڭ تۇرۇپ، بىر قاتار ئۇنۇملۇق خىزمەتلەرنى ئىشلىدى:

1. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت بازارلىرىنى ساغلام، تەرتىپلىك راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن بىر قەدەر پۇختا ئاساس سالدى. 1996- يىلدىكى ستاتىستىكىغا- ئاساسلانغاندا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا مەدەنىيەت تىجارىتى قىلىدىغان سوروڭ ۋە ئورۇن 6799غا يەتكەن. بۇنىڭ ئىچىدە تانسىخانا 943كە، كارا OK زالى 397گە، ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق زالى 2056گە، بىلىيارت زالى 729غا، خەلق سەنئەت ئۆمىكى- ئەترەتلىرى 191گە، ئۇن- سىن بۇيۇملىرىنى توپ تارقىتىش، پارچە سېتىش، ئىجارىگە بېرىش، قويۇش (كۆرسىتىش) نۇقتىلىرى 1984كە، باشقا مەدەنىيەت تىجارىتى سورۇنلىرى 499غا يەتكەن. مەدەنىيەت بازارلىرىدىكى مۇقىم مۇلۇك 364 مىليون 468 مىڭ يۈەنگە يەتكەن. مەدەنىيەت بازارلىرىنىڭ تەرەققىياتى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى بېيىتىپلا قالماي، بەلكى ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمىمۇ كۆرۈنەرلىك بولغان.

2. مەدەنىيەت بازارلىرىنى باشقۇرۇشنى ۋە قوشۇن قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتتى. يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە، مەدەنىيەت بازارلىرىنى تەكشۈرگۈچى 260 نەپەر خادىمغا ۋە قوشۇمچە تەكشۈرگۈچى 211 خادىمغا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى- نىڭ مەدەنىيەت بازىرىنى تەكشۈرۈش كىنىشكىسى» تارقىتىپ بېرىلدى. ئۇرۇمچى، شىخەنزە، كورلا شەھەرلىرىدە ئۇچ قارار مەدەنىيەت بازىرىنى باشقۇرۇش كادىرلىرى كۇرسى ئېچىلىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ ئالاقىدار سىياسەت، قانۇن- نىزاملار ئۆگىنىلىپ بىر قەدەر ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى. بۇ كۇرس شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت بازارلىرىنى باشقۇرۇش كادىرلىرى قوشۇننىڭ تەشكىلىي ۋە كەسپىي قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە تۇرتكىلىك رول ئوينىدى.

3. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ۋە ھەرقايسى جايلار ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ بىر قاتار سىياسەت خاراكتېرلىك ھۆججەتلەر ياكى يەرلىك سىياسەت- نىزام ۋە چارىلەرنى تۈزۈپ يولغا قويۇپ، تىجارەتنى قېلىپلاشتۇرۇپ، بازاردا كۆرۈلگەن يېڭى ئەھۋال، يېڭى مەسىلىلەرنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ھەل قىلىنىشىغا كاپالەتلىك

مەدەنىيەت بازىرى

قىلدى. بىر مۇنچە رايونلار خىزمەت ئەمەلىيىتى داۋامىدا مەركەزلىك تەرتىپكە سېلىش بىلەن كۈندىلىك باشقۇرۇشنى، مەمۇرىي جەھەتتىن جازالاش بىلەن تەشۋىق قىلىش، تەربىيە بېرىشنى بىرلەشتۈرۈپ زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. ئۇرۇمچى، قاراماي، كورلا قاتارلىق شەھەرلەر تىجارەتچىلەرنى ئايدا بىر قېتىم ئۆگىنىشكە قاتناشتۇرۇش تۈزۈمى، مەدەنىيەت بازارلىرىنى قەرەللىك تەكشۈرۈش ۋە ئارىلاپ تەكشۈرۈش تۈزۈمىنى ئورناتتى. شۇنىڭدەك، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كىتتىپاق كومىتېتى، مەدەنىيەت نازارىتى، ئاخبارات- نەشرىيات ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ تەشكىللىشى ئارقىسىدا شىنجاڭ بويىچە مەدەنىيەت بازارلىرىدا ياش پىدائىيلارنىڭ نازارەت قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. بۇ ئارقىلىق باشقۇرۇش ئۇنۇمى يەنمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، مەدەنىيەت بازارلىرىنى باشقۇرۇش تارماقلىرىنىڭ نويۇزى تېخىمۇ تىكلەندى. يەقەت ئۆتكەن يىلى يازدا قانات يايدۇرۇلغان ئۈچ ئاي مەركەزلىك تۈزەش ھەرىكىتىدىلا شىنجاڭ بويىچە 3122 تىجارەت ئورنى تەكشۈرۈلۈپ CD 4292 پلاستىنكىسى، VCD 1599 پلاستىنكىسى، DL 534 پلاستىنكىسى، 7436 قاپ سىنئالغۇ لېنتىسى، 41 مىڭ 828 قاپ ئۇنئالغۇ لېنتىسى يىغۋېلىندى، تىجارەت ئورنىدىن 366سى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى. 82 ئورۇن تەكشۈرۈپ پېچەتلەندى ياكى ئەملدىن قالدۇرۇلدى. بۇ قېتىمقى مەركەزلىك تۈزەش ھەرىكىتىگە قاتناشقانلار 4541 ئادەم. قېتىمغا يېتىپ، قانۇنسىز ئۇن. سىن بۇيۇملىرىنىڭ يامراپ كېتىش يۇزلىنىشىگە كۆچلۈك زەربە بېرىلدى. بۇ قېتىمقى مەركەزلىك تۈزەش ئارقىلىق شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت بازارلىرى تېخىمۇ پاكلاشتۇرۇلدى. مەدەنىيەت بازارلىرىنى باشقۇرۇش ۋە تەكشۈرۈش قوشۇنى ئۇنۇملۇك چېنىقتۇرۇلۇ

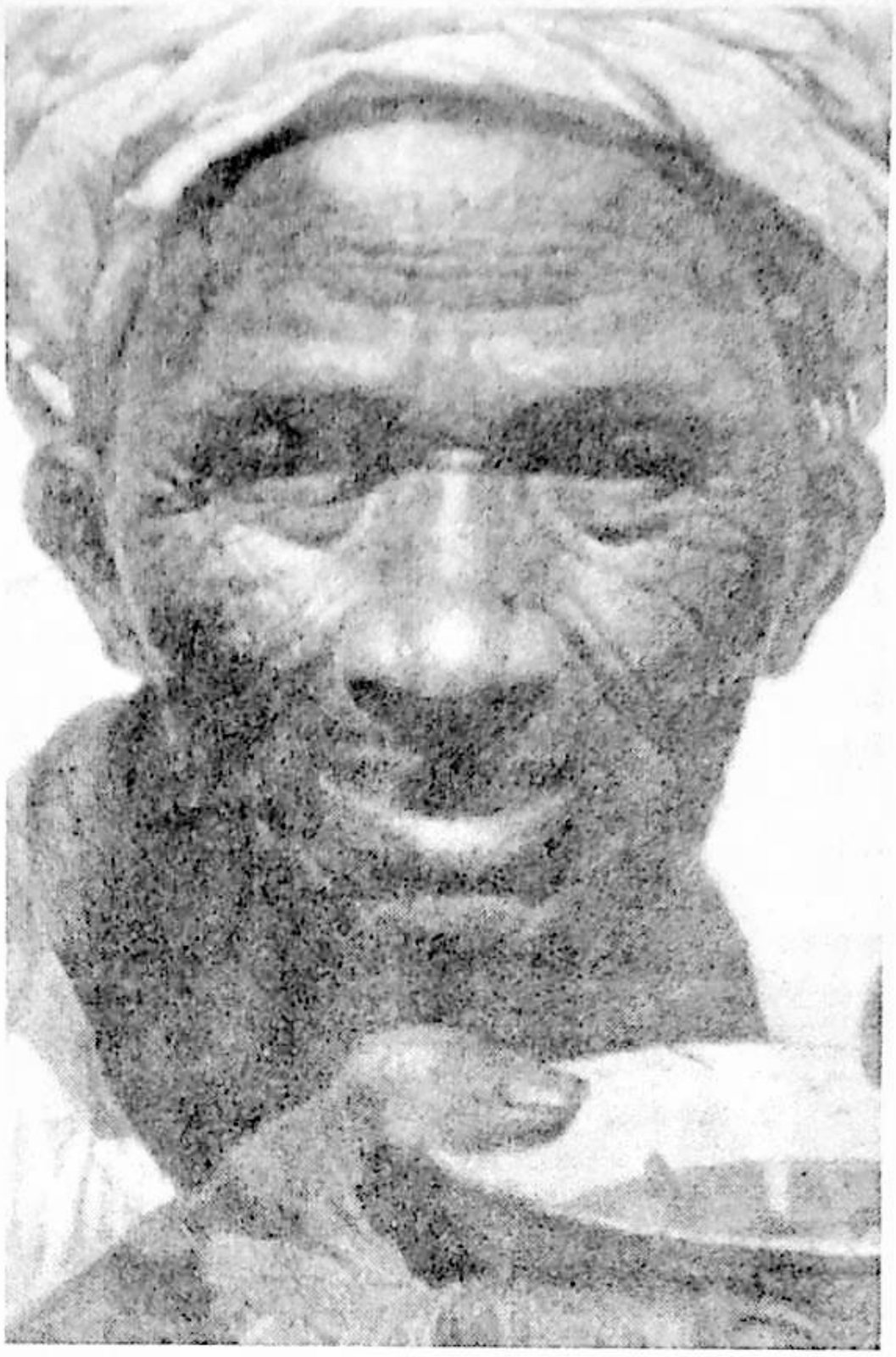

جۇڭگو

مەدەنىيىتىنىڭ

ئەسلەتمىسرى

خې شىن

قۇرۇق گەپ سېتىپ دۆلەتنىڭ چوڭ ئىش-لىرىنى ئاقساتىش- ئالدىنقىلاردىن قالغان پاجىئەلىك ساۋاق

سىياسىي زامانىۋىلاشقان دۆلەتتە، سىياسەتنى ئالدى بىلەن ئىلىم ئەھلىلىرى ھالدا پىلانلاپ، دەلىللەپ بولغاندىن كېيىن، سىياسىئونلار (كۆپىنچىسى ئىلىم ئەھلى) قارار قىلىدۇ ۋە ئىجرا قىلىدۇ. جۇڭگودا بولسا، ئالدى بىلەن سىياسىئونلار قارار قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئىلىم ئەھلىلىرى دەلىللەيدۇ. بىزدە ئىلىم ئەھلى سىياسەت يۆنىلىشىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىدا تېلېفونىنىڭ ۋە ئىزاھات بەرگۈچىلەرنىڭ رولىنى ئويناپىدۇ. بۇ بەلكىم جۇڭگو قەلەمدارلىرىنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى قىممىتىنىڭ تۆۋەنلىكى ۋەجىدىن بولسا كېرەك.

يەنە بىر جەھەتتىن، مۇنداق قارار چىقىرىش سىياسىئونلاردىن مەڭگۈ خاتالىق ئۆتكۈزمەسلىكنى، ھەممىگە قابىل بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇنداق بولماي، ناۋادا سىياسەتتە سەللا كەتكۈزۈپ قويۇلسا، پۈتكۈل مىللەت بالايى- ئاپەتكە ئۇچرايدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، جۇڭگو سىياسىئونلىرى ئۇستىگە ئالغان مەسئۇلىيەت ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر.

قۇرۇق گەپ سېتىپ دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىغا دەخلى قىلىش، ئىككى جېن سۇلالىسىنىڭ نەچچە يۈز يىل قالايمىقان بولۇشىغا سەۋەب بولغان. مېنىڭچە، بۇگۈنكى كۈندە جۇڭگودا ئىسلاھاتنىڭ ئاقسىشى بەزىبىر «ئاقىللار» نىڭ جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ ئەھۋالىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ، چەتئەللەرنىڭ كىتابلىرىدىن بىر يۈرۈش «ماكرو ۋە مىكرو» پىلانلارنى كۆچۈرۈۋېلىپ، ئىسلاھات توغرىلىق قۇرۇق گەپ سېتىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇنداق قۇرۇق ۋالاقلاشنىڭ بىر ئورتاق ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنداق ئادەملەرنىڭ قەلبى ئاستىدا يېڭى، غەلىتە، چەتئەلچە ئاتالغۇلار سامانىدەك. ئاددىي نەرسىنى مۇرەككەپلەشتۈرۈپ، ھەتتا مۇتەخەسسىسلەرمۇ ئاڭقىرالمايدىغان قىلىۋېتىدۇ. ئېغىزدا شەھەر ئالماق ئاسان. ئەمما ئۇلارنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلسا، شۇ زاماتلا كىشىلەر مىخقا ئوسۇپ قالىدۇ. بىراق ئۇنداقلار مەغلۇبىيەتنى ئۆزىدىن كۆرمەيدۇ. دۆلەت ئەھۋالىمىز بىلەن نەزەرىيە ئوتتۇرىسىدىكى خاتالىقنى ئەستايىدىل ئويلانماستىن، ئاغزىنى بۇزۇپ مىللەتنى تىللايدۇ. ئەجىبا، تەيۋەن، شىاڭگاڭدىكى جۇڭگولۇقلاردا چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى جۇڭگولۇقلارغا ئوخشىمايدىغان بىر خىل

ئويلىنىش ۋە ئىزدىنىش

مىللىيەت ۋە مەدەنىيەت ئەنئەنىسى بارمۇ؟ ئۇلار نېمە ئۈچۈن ئىقتىسادنى زامانىۋىلاشتۇرالايدۇ؟ بۇ سېلىشتۇرمىدىن بەزىبىر «زىيالىي ئاقسۆڭەكلەر» نىڭ زومىگەرلىكىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس.

مەن غەربلىك بەزى «دوست ئەربابلار» نىڭ بىزگە بولغان يېقىنچىلىقىدىن گۇمانلىنىمەن. ئەمەلىيەتتە ئۇلار جۇڭگونىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئەھۋالى توغرىسىدا ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ. ئۇلار پەقەت بىزدىن بىرەر نەرسە تەمە قىلغىنى ئۈچۈنلا بىز بىلەن دوست بولۇپ ئۆتىدۇ. ئاز ساندىكى، بىزنىڭ مەسىلىلىرىمىزنى ئېنىق كۆرۈپ يەتكەنلەر بولسا، گەپنى ئەگىتمەي ئوچۇق دەۋېرىدۇ. بىز بولساق ئۇنداقلارنى دۈشمەن قاتارىدا كۆرمەيمىز. ئەدەبىيات-سەنئەت نەزەرىيىسى، ئىقتىسادشۇناسلىق، تارىخشۇناسلىق ساھەلىرىدە ھەقىقەتەن بىر مەيدان مېتودولوگىيە ئىنقىلابى ئېلىپ بېرىش زۆرۈر ئىدى. ئەپسۇسكى، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئىجتىمائىي پەنلەر ساھەسىدىكى ئاتالمىش «مېتودولوگىيە ئىنقىلابى»، ئەمەلىيەتتە ئاتالغۇ ئىنقىلابىغا ئايلىنىپ قالدى. مەسىلەن، تارىخ ئىلمىدىكى «تىزگىنلەش نەزەرىيىسىنىڭ قوللىنىلىشى» دېگەننى «ئادەتتىن تاشقىرى مۇقىملىق سىستېمىسى» دېگەندەك يېڭى ئاتالغۇلار بىلەن ئاتاش نەتىجىسىدە، ئەمەلىيەتتىن ھالقىغان تارىخىي مېتافىزىكا كېلىپ چىقىپ، «جۇڭگودا فېئودالىق جەمئىيەتنىڭ بىر ئىزدا توختاپ قېلىشى» دىن ئىبارەت بۇ كونا مەسىلىنى قايتىدىن ئىزاھلاشتى (ئەمەلىيەتتە، چەت ئەلدىكى يېڭى ئېقىمغا تەۋە تارىخشۇناسلاردا بۇنداق ئاتاشقا يېقىندىن بېرى گۇمان تۇغۇلغانىدى). نۇرغۇنلىغان غەلىتە ئاتالغۇلار ۋە جاۋىلداق خوتۇنلارنىڭ ئادەم تىللايدىغان سۆز-ئىبارىلىرى بىزگە ئۇلگە قىلىنىدى؛ شۇنداقلا، «يۇرت مەدەنىيىتى» قىياپىتىگە كىرىۋالغان يالغان «يىلتىز ئىزدەش» ئەدەبىياتىمۇ ئەدەبىيات ساھەسىنى تولدۇرۇۋەتتى. جۇڭگو يېقىنقى زامان ئىجتىمائىي ئىدىيىسى ئېقىمىغا نەزەر تاشلىغىنىمىزدا، يۇقىرىقىلار ھېچقانداق ئاكتېپ رول ئوينىمىدى، دېيەلمەيمىز، ئەلۋەتتە. ئەمما ئۇ خىل ماقالە-ئەسەرلەرنىڭ ئەڭ زور ئالاھىدىلىكى، ھەممىنى ئىنكار قىلىدىغانلىقى، بۇزغۇنچىلىق خاراكتېرگە ئىگە ئىكەنلىكىدە. ئۇ خىل ماقالە-ئەسەرلەر ھەقىقەتەن جۇڭگونىڭ ئىدىئولوگىيە ساھەسىنى كۆپ يىللاردىن بېرى چۇشەپ كەلگەن «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ راھىبپەرەسلىك ئىدىيىلىرىنى پاچاقلاپ تاشلىدى. ئەمما ئۇنىڭ بۇزغۇنچىلىق خاراكتېرىمۇ ئىنتايىن كۆرۈنەرلىك بولدى؛ ئىنكار قىلىش مۇئەييەنلەشتۈرۈشتىن كۆپ بولدى. تەنقىد ئىجادىيەتتىن كۆپ بولدى. بۇزۇش يارىتىشتىن كۆپ بولدى. تېخىمۇ دېگىدەك قىلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇ بولدىكى، بۇلار بۇگۈنكى كۈندىكى ئىلمىي تەتقىقات، ئەدەبىيات-سەنئەت، پىسخولوگىيە ساھەلىرىدە تارقىلىپ يۈرگەن مەدەنىيەت ئىنكارچىلىقى ۋە لۇكچەكلىكىنى تېزلىتىۋەتتى. ئەمدى بىزنىڭ ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىمىزدە تارقىلىپ يۈرگەن كېسەللەر توغرىسىدا ئويلاپ كۆرۈدىغان ۋاقتىمىز كەلدى.

سىياسىي ھەرىكەتنىڭ ئىنرتسىيىلىك ئايلىنىشى، سىياسىي پاراسەتنىڭ تۆۋەنلىكىنىڭ ئىپادىسى

جۇڭگو ھەم قېرى، ھەم گۈدەك مىللەت.

ئۇ، ياش ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىن قېرى، ئەمما سىياسىي پاراسەت ۋە مەدەنىيەت قوبۇل قىلىش جەھەتتە گۈدەك.

مىللەت گۈدەكلىكىنىڭ سەۋەبىنى ئەڭ ئاۋۋال زىيالىيلارنىڭ مەسئۇلىيىتىدىن ئىزدەش لازىم. بىرىنچىدىن، جۇڭگو زىيالىيلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي كۈرنى ئاجىز. ئىككىنچىدىن، جۇڭگو زىيالىيلىرىنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسى كونا ھەم قاتمال. ئۈچىنچىدىن، يېڭى ئېقىمدىكى زىيالىيلاردا چەتنىكىنى ئۆگىنىپ ھەزىم قىلالماسلىق مەسىلىسى ئېغىر. تۆتىنچىدىن، جۇڭگو مىللىي ماۋارىپىنىڭ سەۋىيىسى ئومۇميۈزلۈك تۆۋەن.

ئىسلاھات ئەسلىدە سوغۇققانلىق ۋە ئېھتىياتچانلىقنى تەلەپ قىلىدىغان ئىش. ئىسلاھاتتا تەۋەككۈلچىلىك ۋە قىيىنچىلىقلاردىن مۇستەسنا بولۇش قىيىن بولغاچقا، سوغۇققان بولمىسا مەغلۇب بولۇشمۇ مۇقەررەر. خۇددى بىكۇن ئېيتقاندەك: «زور كۆپچىلىكنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى دېگەندىمۇ، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش يەنىلا ئىنتايىن مۇشكۈل ئىش».

جۇڭگودا چوقۇم ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش لازىم. ئىسلاھات ئېلىپ بارماسلىق ئۆزىنى ھالاك قىلىش دېمەكتۇر. بىراق ھەرگىزمۇ «ئىسلاھات ھەرىكىتى» ئېلىپ بارماسلىقىمىزنى، يەنى ھەرگىزمۇ ھەرىكەت شەكلى ئارقىلىق ئىسلاھات ئېلىپ بارماسلىقىمىزنى ئۈمىد قىلمەن. جۇڭگودا ئىسلاھاتنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇش-بولماسلىقى، يەنىلا بىزنىڭ ئىسلاھاتنى ئالدىراقسانلىق كەيپىياتى ئىچىدىن قوتقۇزۇپ چىقىش-چىقالماسلىقىمىزغا، ئىسلاھاتنى ئەقىل بىلەن يېتەكلەش-يېتەكلىيەلمەسلىكىمىزگە باغلىق. ماكس . ۋېبىر ئېيتقاندەك: «زامانىۋىلاشتۇرۇش دېگەنلىك ئىقتىساد، سىياسىي، ئاڭ فورماتسىيىسى ۋە جەمئىيەتنىڭ ئەقلىيلىشىشىدىن ئىبارەت».

قالاقلىقتىن كېلىپ چىققان ئېغىر ھالدىكى ئۆزىنى پەس چاغلاش تۇيغۇسى جۇڭگو-لۇقلارنى ئىچى تار، تىرىككەك ھەم ئەجداديىنى تىللايدىغان قىلىۋەتتى

كىشىلەر مۇنداق بىر نەرسىگە دىققەت قىلىدىمىكىن، نەچچە ئون يىلدىن بېرى بىزنىڭ ھېسسىياتىمىز، پىسخىكىمىز، پەزىلىتىمىزدە ئېغىر ھالدىكى پىسخىك ياتلىشىش ۋە پىسخىك ئاينىش مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا. مىللەتنىڭ ئۇزۇن يىل ئاجىز ئورۇندا تۇرۇشىدىن كېلىپ چىققان ئۆزىنى پەس چاغلاش تۇيغۇسى، نەچچە يۈز يىلغا سوزۇلغان ئىجتىمائىي قالايمىقانچىلىق ۋە ئىنقىلابلار كەلتۈرۈپ چىقارغان ئەنسىزلىك، جىددىيلىك، ۋەھىمە ۋە زىيادە نوپۇس، چەكلىك ئېنېرگىيە، تار-قىسىلچاقتىكى ياشاش مۇھىتى پەيدا قىلغان ھاياتلىق بېسىمى، ئۇزاق مەزگىللىك، ئومۇميۈزلۈك نامراتلىق، شەپقەتسىز ياشاش رىقابىتى ... تۇپەيلىدىن مىللەتتە بۇ خىل پىسخىك ياتلىشىش ۋە ئاينىش پەيدا بولغان. تېخى يېقىنغىچە جۇڭگولۇقلار جىددىي، بىرلا خىل رېتىمدا ئۆتۈدىغان، ھېس-تۇيغۇغا نامرات، كىشىلىك مۇناسىۋەتتە بىر-بىرىگە رەھىمسىز كەيپىياتتا ياشاپ كەلگەن. بۇ خىل مۇھىتتىن ھەسەتخورلۇق، سەپرا مىجەز، ئۆزئارا خارلاش-خارلىنىش پىسخىكىسىنىڭ شەكىللىنىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس.

بىز ھەدىسلا ئۆزىمىزنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈشكە ئامراق، ئەمما بۇنداق قىلىقنىڭ نومۇس ئىكەنلىكىنى بىلمەيمىز. ھەقىقىي ئۇلۇغ مىللەت دېگەن ئۆزىنى ماختاشنىڭ ئورنىغا ئەڭ ئېسىل نەرسىلىرىنى دۇنياغا كۆرسىتىدۇ (ئېنىقكى، ئۆزىنى ماختاشقا ئۆزىنى پەس

چاغلاش ۋە ھەسەتخورلۇق يوشۇرۇنغان بولىدۇ).

بۇنىڭدىن ھازىرقى جۇڭگولۇقلارنىڭ دۇنيا جامائەتچىلىكى ئالدىدىكى ئوبرازىنىڭ نېمە ئۈچۈن خۇنۇك، ئادەم كولدۇرلىتىدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى ھېس قىلالايمىز. مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا، ھازىرقى جۇڭگولۇقلار پەزىلەت جەھەتتىن چېكىنىشكە باشلىدى (بەلكىم بەزىلەر مېنى قىسمەنلىكنى ئومۇميلىق دەپ قارىدى دېيىشى مۇمكىن). سەۋەبى: بىزدە كەڭ قورساق، ئۈچۈق- يورۇق خاراكتېر كەمچىل (تارىختىكى جۇڭگولۇقلار ئۇنداق ئەمەس ئىدى). بىز بۇگۈنكى كۈندە شۇ دەرىجىدە تۆيۈق يولغا كىرىپ قالدۇقكى، باشقىلارغا قولايلىق يارىتىپ بېرىشنى، ئېسىل سۈپەت ئادەم بولۇشنى خالىمايمىز. ھامان باشقىلارنى ھاقارەت قىلىش ھېسابىغا ئىناۋەتسىزنى ئۆستۈرمەكچى، نەتىجە قازانماقچى بولىمىز. ئەدناسى، بۇ يەردە مەن مۇنداق بىر مىسالنى كۆرسىتىپ ئۆتەي:

كوچا ئاپتوبوسىغا ئولتۇرۇدىغانلىكى يولۇچىلارنىڭ بېشىدىن مۇنداق بىر ئىش تولا ئۆتىدۇ: سەن ھاسىراپ- ھۆمىدەپ، خېلى يىراق يەردىن پالاقلاپ كېلىپ ئەمدى ئاپتوبوسقا چىقاي دەپ تۇرۇشىڭغا، شوپۇر بىلەن بىلەت ساتقۇچى قوپاللىق بىلەن ئاپتوبوس ئىشىكىنى ياپىدۇ-دە، سېنىڭ بىچارە تەلەتىگە قاراپ، خۇشاللىقىنى باسالمىغان ھالدا ئاپتوبوسنى ھەيدەپ كېتىپ قالىدۇ. ئالدىغا كەلگەن پايدىنى قولىنىڭ كەينىدە ئىتتىرگەننى ئاز دەپ، خەقنى ئازابلايدىغان بۇنداق تراگىدىيە، ئەمەلىيەتتە بىر- بىرىنى خورلاش پىسخىكىسىدىن كېلىپ چىققان.

نامراتلىق تۇپەيلىدىن بەزىلەر ئەڭ ئەقەللىي ئادىمىيلىك پەزىلىتىنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى

يېقىنقى 100 يىلدىن بېرى، بىز جۇڭگولۇقلار ئۆزىمىزنى پەس چاغلاش تۈيغۇسىدىن قۇتۇلالماي كەلدۇق.

ئەزەلدىن مىللىي مەدەنىيەت تارىخى پارلاقلا بولۇپ، قاراڭغۇ بولمىغان مىللەت بولمىغىنىدەك، ۋەھىمە ۋە خورلۇقنى باشتىن كەچۈرمىگەن مىللەتمۇ بولغان ئەمەس. ئەمما باشقىلار ھەرگىزمۇ ئۆز تارىخىدا زۇلمەتلىك ئوتتۇرا ئەسىر بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۆز تارىخىنى ۋە ئەجدادىنى ئىنكار قىلغىنى يوق (بۇ نۇقتىدا مەن بوياڭنىڭ «ئىدىش مەدەنىيىتى» توغرىسىدىكى سەپسەتىسىنى مەسخىرە قىلىمەن). ھېچكىم بىز جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەۋلادلىرىغا ئوخشاش ئۆزىنى يارامسىز ھەم پەس چاغلىمىغان. بىز بىلەن كۆپ جەھەتتىن ئوخشاشلىققا ئىگە ھەم ئارقىدا قالغان باشقا قەدىمىي مىللەتلەرنىڭ سەرخىللىرى ھەرگىزمۇ مۇنبەرگە چىقىپ، بىزگە ئوخشاش ئەجدادىنى تىللاپ يۇرمەستىن، ئەكسىچە جانپىدالىق بىلەن ئۆز خەلقىنى ئۇنۇملۇك يوللار ئارقىلىق تەرەققىي قىلىشقا يېتەكلىمەكتە. ھەر قانچە ئويلىساممۇ كاللامدىن ئۆتەمىدىغىنى شۇكى، نېمە ئۈچۈن 2000 يىل بۇرۇن ياشىغان كۈڭفۇزى جۇڭگونىڭ ھازىرقى قالاق- نامراتلىقى ئۈچۈن مەسئۇل بولغىدەك؟! مەن يەنە شۇنداقمۇ دېگۈم كېلىدۇ: بىز يەنە بىر قېتىم «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»غا ئوخشاش «لىن بياۋ- كۈڭزىنى تەنقىد قىلىش ھەرىكىتى» ئېلىپ بارساقمۇ، ۋۇزېشۇغا ئوخشاش قەدىمكى قەبرىلەرنى ئېچىپ پادىشاھنىڭ جەسىتىنى قامچىلىساقمۇ، ياكى مېڭ جياڭنۇغا ئوخشاش سەددىچىن سېپىلىنى تىللاپ باقساقمۇ ۋە ياكى «ئىلمىي ئۇسۇل»دا ئۆزىمىزنىڭ «ئەجدىھانىڭ پۇشتى» ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاپ چىقساقمۇ بەربىر جۇڭگونى زامانىۋى قىلىپ ئۆزگەرتەلمەيمىز.

ياپونىيىدە ئوقۇپ قايتىپ كەلگەن دوستۇمدىن ئۇ يەردىكى ئۆز راسخوتى بىلەن ئوقۇيدىغان جۇڭگولۇق ئەر ئوقۇغۇچىلار جەسەت توشۇشقا ئوخشاش يەرلىكلەر ئەڭ پەس كۆرۈدىغان، ئىش ھەققى ئەرزان ھەم ئېغىر بولغان ئىشلارنى قىلىدىغانلىقىنى، ئايال ئوقۇغۇچىلار بولسا، تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن باشقىلارنىڭ ئاشنىسى ياكى قاۋاقخانىدا «ھەمراھ خانىم»لىرى بولىدىغانلىقىنى ئاڭلىدىم. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ياپونىيىنىڭ شاڭخەيدىكى كونسۇلخانىسىنىڭ ئالدىدا پاسپورتقا ئىمزا قويدۇرۇشنى كۈتۈپ، ئۆچىرەتتە تۇرۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار يەنىلا قاغىدەك تولا. ئۇلار پاسپورتقا ئىمزا قويۇشنىڭ ئاستا بولۇپ قېلىۋاتقانلىقىغا نارازى بولۇپ ئاچلىق ئىلان قىلىپ، نامايىش قىلغان چاغدا، مېنىڭ يىغلىغۇم كېلىپ كەتتى.

ئەگەر ئادەمدە غورۇر بولمىسا، دۆلەت ۋە مىللەت مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ

100 يىل بۇرۇن جۇڭگونىڭ بىر ئەۋلاد باتۇر ئوغۇل- قىزلىرى (جاڭ تەييەن، زۇرۇڭ، چېن تيەنخۇا، چيۇجېن، لۇشۇن، جۇئېنلەي) دېگىز- ئوكيانلارنى بىسىپ چەت ئەللەرگىچە بېرىپ، جۇڭگونى قۇدرەت تاپقۇزۇشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە ئىزدەنگەنىدى. ئەمما، ھازىرقى بىر ئەۋلاد جۇڭگو ئوغۇل- قىزلىرىچۇ؟ ئۇلار بارلىق ئامالالارنى قىلىپ «قېچىپ» كەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ. بىزنىڭ بۇگۈن جۇڭگودىن چىقىپ كېتىشىمىز، بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىزمۇ جۇڭگولۇق بولماسلىقىمىز ئۈچۈندۇر. ھېچ بولمىغاندا، قان- ياش بىلەن بويالغان بىر ئۇلۇش چەت ئەل پۇلى تېپىپ قايتىپ كېلىپ، قوشنىلىرىمىزنىڭ كۆزى قىزارغىدەك راھەت تۇرمۇش كەچۈرۈشىمىز ئۈچۈندۇر.

«يەر شارىدىن قوغلانغانلار» دۇنيا تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلگەنلەرنى كۆرسىتىدۇ. بىز مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قېلىشتىن بۇرۇن جۇڭگو ئەڭ ئاۋۋال جۇڭگولۇقلارنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلەمدۇ، قانداق؟

«مەدەنىيەت ئىنقىلابى» قايتا يۈز بېرىشى مۇمكىن

بۇگۈنكى جۇڭگولۇقلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇلاردا تارىخ تۈيغۇسى كەمچىل، شۇنداقلا تارىخنى ئۇنتۇپ قېلىش كېسىلى بار. «بۈزمىغىچە قۇرغىلى بولمايدۇ» دېگەن چۇقانلار ۋە «ئىسيان كۆتۈرۈش يوللۇق» دېگەن شوئارلار ئېسىمىزدىمۇ؟ فېئودالىزم، كاپىتالىزم، شيۇجېڭجۇيىنى پىپەن قىلىدىغان «تۆت كونىغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى» چۇ؟ ئەينى يىللاردىكى ئۇچىسىغا ھەربىي فورما كىيىپ، ئاپتومات تۈتۈپ سەپتە تۇرغان «قىزىل قوغدىغۇچىلار» چۇ؟

بەزىلەر «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» قايتا يۈز بەرمەيدۇ، دېيىشتى. ماۋزېدۇڭ: مەدەنىيەت ئىنقىلابى ئىككىنچى، ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى قېتىم يەنە يۈز بېرىشى مۇمكىن، دېگەنىدى. بىرىنچى قېتىملىقىنى ماۋزېدۇڭ شەخسەن ئۆزى قوزغىغان. كېيىنكى قېتىملىقلىرىنى قوزغىغۇچى ئۇ بولماسلىقى تەبىئىي. نۇرغۇن ئادەملەر گۇمانلىرىچە: ماۋزېدۇڭ بولمىسىلا «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» قايتا يۈز بەرمەيدۇ، دېيىشتى. «4- ماي» ھەرىكىتىدىن بېرى، بىرسى بىرسىدىن ھەيۋەتلىك، ئەنئەنىگە قارشى ئېقىملار، ئۆزاق مۇددەت قالاقلىقتا تۇرۇشتىن كېلىپ چىققان ئۆزىنى پەس چاغلاش ئېڭى ۋە ئەنسىزلىكلەر قوشۇلۇپ، مىللىتىمىزنى يەنە بىر مەيدان «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»غا سۆرەۋاتقانلىقىنى ھېچكىم خىيالىغا كەلتۈرمىدى.

بۈگۈنكى كۈندە يېڭى بىر مەيدان «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» نىڭ چاقىرىقى بىزنىڭ ئەتراپىمىزدا غەلىيان كۆتۈرمەكتە. ئۇنىڭ روھى خېلى بۇرۇنلا بىزنىڭ ئەتراپىمىزدا ئەگىپ يۈرمەكتە. ئەگەر يەنىلا ھۇشيار بولمىساق، ئۇنىڭ بىزگە يېقىنلاپ كېلىشى تەبىئىي.

ئەمدىكى «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»، «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دېگەن ئىسىم بىلەن ئاتالماسلىقى مۇمكىن. بۈگۈنكى كۈندە تارقىلىپ يۈرگەن مەدەنىيەت ئىنكارچىلىقى، رادىكاللارنىڭ ئەنئەنىگە قارشى مەسلەكلىرى، بەزى ياش زىيالىيلارنىڭ ئاچچىقىدا ئۆزىنى تۇتالماي قېلىشلىرى ۋە لاپ ئۇرۇشلىرى ئىچىدە، بىز سوغۇققانلىق بىلەن كۆزىتىپ باقساق، ئەينى يىللارغا ئوخشاپ كېتىدىغان نۇرغۇنلىغان خىتابنامىلار ۋە كۆلەڭگىلەرنى كۆرۈۋالالايمىز. ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، ئەينى يىللاردىكى ئەنئەنىگە قارشى ھەرىكەتلەر ۋە مەدەنىيەت ئىنكارچىلىقى ماركس ۋە ماۋزېدۇڭلارنىڭ بايرىقى ئاستىدا ئېلىپ بېرىلغان بولسا، بۈگۈنكى كۈندىكىسى فروئىد، نېتزىلارنىڭ نامى بىلەن قۇترىتىلماقتا. بىراق بۇ ئىككىسىدە مۇناسىۋەتلىك بار. ئۇ بولسىمۇ: ئوخشاش ئەسەبىي قىزغىنلىق، بىمەنە نەزەريە ۋە شەرق- غەرب مەدەنىيىتى ھەققىدىكى بۇرمىلانغان چۈشەنچىلەردىن ئىبارەت.

بۇ يەردە ماركسنىڭ مۇنداق بىر جۈملە مەشھۇر سۆزىنى ئويلىماي تۇرالمىدىم: تارىخ ھامان ئىككى خىل قىياپەت بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ، بىرى تراگېدىيە، يەنە بىرى، كومېدىيە.

زامانىمىزدىكى مەدەنىيەت ئىنكارچىلىقى ۋە پۈلغا ئېتىقاد قىلىش ئەسەبىي ئېقىمىنىڭ يامرىشى

مېنىڭ ئەسەرلىرىمدىن شۇنى كۆرۈش مۇمكىن: مەن خېلى بۇرۇنلا جۇڭگو ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ نۇقسانلىرىنى، بولۇپمۇ ھازىرغىچە يولغا قويۇلۇپ كېلىۋاتقان «سەرخىللارنىڭ شاللىنىپ قېلىش» مېخانىزمى ۋە دەرىجە، سالاھىيەت، ئائىلىۋى تۈزۈم قاتارلىقلارنى تەنقىد قىلىپ كەلگەنىدىم («يېڭى ئېقىم» چى بەزى ئاتاقلىق يازغۇچىلار بىر تەرەپتىن ئاغزىنى بۇزۇپ مېنى تىللىسا، يەنە بىر تەرەپتىن ▮ مېنىڭ كۆز قارىشىمنىڭ ھەتتا ئاتالغۇلىرىمدىن خۇددى ئۆزىنىڭ ئىجادىيىتىدەك بەھوزۇر پايدىلىنىشتى). بىراق، ئومۇمىيۈزلۈك ئەنئەنىگە قارشى تۇرۇش ئەۋجەرەۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە مەن يەنىلا بىر ئاقىلانە «مۇتەئەسسىپ» بولۇشنى خالايمەن.

ئەنئەنىگە قارشى تۇرغۇچى رادىكاللار ئەنئەنىگە قارشى يېڭى ئېقىمنى كۆچەپ كۆككە كۆتۈرۈۋاتقان چاغدا 20- ئەسىردىكى جۇڭگونىڭ ھېچقانچە ئەنئەنىسى قالمىغان ئېچىنىشلىق مىللەت بولۇپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىشمىدى.

جۇڭگودا ئەسلى ئۆچ خىل ئەنئەنە بار ئىدى. گەرچە ئۇلارنىڭ شەكىللىنىش مەنبەسى ئوخشىمىسىمۇ، ئۆز ئالدىغا ئۇلۇغ روھ بار ئىدى.

بىرى، يىراق قەدىمدىن باشلىنىپ، خەن، تاڭ، سۇڭ، مىڭ، چىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن خۇاشيا مەدەنىيىتى ئەنئەنىسى.

ئىككىنچىسى، گرېك- رىم مەدەنىيىتىدىن باشلىنىپ، يېقىنقى ۋە ھازىرقى زامانداۋى ئەۋجىگە چىققان ياۋروپا مەدەنىيىتى ئەنئەنىسى.

ئۈچىنچىسى، جۇڭگو يېقىنقى زامان تارىخىدىكى مىللىي قەھرىمانلارنىڭ مىللەتنى گۈللەندۈرۈش ۋە رونaق تاپقۇزۇش ئۈچۈن باتۇرانە كۈرەش قىلغان قەھرىمانلىق ئەنئەنىسى.

بىراق بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بۇ ئۈچ خىل ئەنئەنە ئوتتۇرىدىن ئۇزۇلۇپ قالدى. 20- ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن كېيىن باشلانغان ئەنئەنىگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى بىرىنچى خىل ئەنئەنىنى يوق قىلىۋەتتى. جۇڭگودا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ ئەكسىيەتچى ئىدىيىسىنىڭ تارقىلىشى ئىككىنچى خىل ئەنئەنىنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلدى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دىكى قالايمىقانچىلىقتىن قېپقالغان مەدەنىيەت ئىنكارچىلىقى بىلەن بۈگۈنكى كۈندىكى پۈلپەرەسلىك ئەسەبىي ئېقىمى ئۈچىنچى خىل ئەنئەنىنى ۋەيران قىلدى.

جۇڭگو 100 يىلدىن بېرى توختىماي «ئىنقىلاب» قىلىپ، زادى نېمىگە ئېرىشتى؟

قارىماققا ئىنتايىن بىمەنە تۇيۇلىدىغان مۇنداق بىر مەسىلىنى ئويلاپ قالدىم. زورلۇق كۈچ بىلەن ئېلىپ بېرىلغان «ئىنقىلاب» راستىنلا تارىخ چاقىنى ئىلگىرى سۈرەلەمدۇ؟

يېقىنقى 100 يىلدىن بېرى، بەلكىم ھېچقانداق بىر دۆلەت جۇڭگوغا ئوخشاش مۇنچىۋالا كۆپ ئىنچكى ئۇرۇش، قالايمىقانچىلىق ۋە ئىنقىلابنى باشتىن كەچۈرۈپ باقمىغاندۇ. سىز تۆۋەندىكى ستاتىستىكىغا نەزەر سېلىڭ:

1848- يىلى جۇڭگو- ئەنگلىيە ئەپيۇن ئۇرۇشى پارتلىدى.
1851- يىلى تەيپىڭ تيەنگو ئىنقىلابى پارتلىدى.
1856- يىلى ئىككىنچى قېتىملىق ئەپيۇن ئۇرۇشى پارتلىدى.
1856- 1859- يىللىرى نيەنجۇن قوزغىلىڭى بولدى.
1861- يىلى جۇڭگودا تۇنجى قېتىم «زامانىۋىلاشتۇرۇش» ھەرىكىتى بولدى.
1894- يىلى جۇڭگو- ياپونىيە جاۋۇ ئۇرۇشى پارتلىدى.
1898- يىلى ۋۇشۇ قانۇن ئۆزگەرتىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى.
1900- يىلى يېخېتۇەن ھەرىكىتى بولدى.
1911- يىلى شىنخەي ئىنقىلابى پارتلىدى.
1919- يىلى «4- ماي» ھەرىكىتى پارتلىدى.
1924- يىلى شىمالىي مىللىتارىستلار ئۇرۇشى بولدى.
1927- يىلى يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى بولدى.
1931- يىلى جۇڭگو- ياپونىيە ئۇرۇشى بولدى.
1933- يىلى گومىنداڭ يېڭى تۇرمۇش ھەرىكىتى- تۇرمۇش ئۇسۇلىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ھەرىكىتىنى قوزغىدى.
1934- يىلى ئىستىل تۆزىتىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى.
1946- يىلى ئازادلىق ئۇرۇشى بولدى.
1950- يىلى ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۇرۇشى بولدى.
1954- يىلى يېزا ئىگىلىكىدە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى.
1956- يىلى سودا- سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى.
1957- يىلى ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىلدى.

1958- يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىنقىلابى» ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى.
1961- يىلى خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتى نەزەريىسى ئۇرۇشى بولدى.
1963- يىلى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى.
1966- يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» پارتلىدى.
1976- يىلى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نى پاش قىلىش، پۈتۈن قىلىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى.
... ...

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىش مۇمكىنكى، مىللىتىمىز ۋە خەلقىمىز 150 يىلدىن بېرى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر 10.5 يىلدا بىر قېتىم سەپەرۋەر قىلىنىپ، بەزى چاغلاردا مەجبۇرىي، بەزى چاغلاردا ئىختىيارى، بەزىدە ئاق- قارىنى پەرق ئەتمەيلا، بىر- بىرىنى بېسىپ چۈشىدىغان ئۇرۇش، «ئىنقىلاب»، ئىسمىنى ئاتاپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان سىياسىي ھەرىكەتلەرگە قاتناشتۇرۇلدى.

دۇنيادىكى باشقا دۆلەتلەرنىڭ ئوخشاش مەزگىللىك تارىخى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرسەك، ھەقىقەتەن ھېچقانداق بىر مىللەت بىزگەئوخشاش بۇنداق «ئىنقىلاب ئەنئەنىسى» ۋە تەجرىبىسىگە مول ئەمەسكەن. ھەتتا ھېچقانداق بىر مىللەت جۇڭگوغا ئوخشاش بۇنداق كۆپ «ھەرىكەت» بىلەن شۇغۇللانماپتۇ. شۇنداق كۆپ «ھەرىكەت» ئېلىپ بېرىلغان تۇرۇقلۇق، جۇڭگونىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ قائىدە بويىچە بىز ئەسلى دۇنيانىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتارىغا ئۆتۈپ كېتىشىمىز كېرەك ئىدى. ئەمما ئەھۋال دەل بۇنىڭ ئەكسىچە. بۈگۈنكى كۈندە جۇڭگو دۇنيا بويىچە GNP (كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن مىللىي دارامەت- تەرجىماندىن) جەھەتتە 100- دىن كېيىن تۇرۇدىغان، ئىقتىسادىي، سىياسىي، مەدەنىيەت جەھەتتە ئارقىدا قېلىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەن مىللەت ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمىز.

ئۇنداقتا، مۇشۇ تەرىقىدىكى يۇقىرى چاستوتىلىق «ئىنقىلاب» بىلەن جۇڭگونىڭ ئارقىدا قېلىشىنىڭ مۇناسىۋىتى بارمۇ؟ دېگەن مەسىلىنى نېمە ئۈچۈن ئويلاپ باقمايمىز؟ يەنمۇ ئىچكىرىلەپ ئويلاپ باقساق، دۇنيادا ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە ئىلغار ئورۇندا تۇرۇۋاتقان دۆلەتلەر دەل تارىختا زورلۇق كۈچ بىلەن ئېلىپ بېرىلغان «ئىنقىلاب» ۋە ئىجتىمائىي قالايمىقانچىلىق ئاز يۇز بەرگەن دۆلەتلەر ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتەلەيمىز.

مەسىلەن، ئامېرىكىدا جەنۇب- شىمال ئۇرۇشىدىن كېيىن زوراۋان ئىنقىلاب يۇز بەرمىگەن.

ياپونىيىدە «مىجى يېڭىلىقىغا كۆچۈش ھەرىكىتى» دىن كېيىن ئىنقىلاب ئېلىپ بېرىلمىغان.

گېرمانىيىدە گېتلېر تەختتىن چۈشكەندىن كېيىن زوراۋان ئىنقىلاب بولمىغان.

ئەنگلىيىدە 1649- يىلىدىن كېيىن ئاساسەن زوراۋان ئىنقىلاب بولمىغان.

فرانسىيىدە 1871- يىلىدىكى پارىژ كوممۇناسىدىن كېيىن ئاساسەن ئىنقىلاب بولمىغان.

يېقىنقى زامان تارىخىدا زوراۋان ئىنقىلاب ئاز يۇز بەرگەن دۆلەتلەر بۈگۈنكى كۈندە دەل ئىقتىسادى بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەرگە ئايلاندى. ئەكسىچە، ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرىنىڭ ئىقتىسادى قانچە ئارقىدا قالغانسېرى زوراۋان ئىنقىلاب ۋە ئىجتىمائىي قالايمىقانچىلىق شۇنچە كۆپ يۇز بېرىپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى بىر ئىزدا توختاپ قالدى. بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر خىل سەۋەب- نەتىجىلىك مۇناسىۋەت بار.

شۇنىڭ بىلەن، نامراتلىق- قالاقلىق- بايلىقنىڭ تەڭپۇڭسىزلىقى- ئىنقىلاب- قالايمىقانچىلىق- تېخىمۇ نامراتلىشىش- يەنە قالايمىقانچىلىق- يەنە ئىنقىلاب بولۇشتەك يامان خاراكتېرلىك ئايلىنىش كېلىپ چىقتى. ئېچىنىشلىقى شۇ بولدىكى، جۇڭگو بۇنداق قالاقلىق- زوراۋان ئىنقىلاب- ئارقىدا قېلىش- ئىنقىلاب ..... نى دەۋرىي قىلىپ تۇرۇش بىلەن 200 يىل جان تالاشتى.

جۇڭگو سىياسىيىسىنىڭ تەشكىلىي ئەندىزىسى ۋە سەرگەردانلار مەسىلىسى

جۇڭگو تارىخىدىكى خانلىق- سۇلالىلارنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشىغا تۈرتكە بولۇپ كەلگەن ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ تەشكىلىي ئەندىزىسى ئادەمنى ئويغا سالىدۇ. «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» دىكى لىيۇبەي، گۇەن يۈ، جاڭ فەي، جۇگې لياڭلار دەل مۇشۇ خىل ئەندىزىنىڭ تىپىك ئۆرنىكى. لىيۇبەي سىياسىئون ۋە داھىي (ئۇ، ئاقسۆڭەك ئەۋلادى، خان تاغىسى، بولۇپ، تىپىك سىمۋوللۇق ئالاھىدىلىككە ئىگە). بۇ خىل سالاھىيەت ئۇنىڭ سىياسىي ئابرويىنى ئەزەلىيلىك مۇۋاپىقلىققا ئىگە قىلغان. گۇەن يۈ ۋە جاڭ فەيلار جاھانكەزدى سەرگەردان ۋە شەھەر كەمبەغەلى (ئالدىنقىسى ھامال، كېيىنكىسى قاسساپ)، جۇگې لياڭ بولسا رېئاللىقتىن نارازى ئۆلىما. ئۇنىڭدىن باشقا تارىخىي ھېكايىلەردىمۇ (مەسىلەن لى شىمىن، سۇڭ جياڭ، ۋۇسۇڭ، ۋۇيۈڭ) بۇ خىل ئەندىزە ئەكس ئەتكەن. ھەتتا رېۋايەت تۈسىنى ئالغان «غەربكە ساياھەت» مۇ شۇنداق. تاڭ سېڭ- سىياسىي داھىي، سۇن ۋۇكۇڭ- ھەممىگە قادىر پاراسەت ئىگىسى، جۇ باجىيې بىلەن راھىب شالار بولسا جاھانكەزدى سەرگەردان خاراكتېرىگە ئىگە.

كەسپى ۋە تۇرمۇش ئاساسىدىن ئايرىلىپ قالغانلار «سەرگەردان» (جاھانكەزدى) دېيىلىدۇ. بۇ، جۇڭگو تارىخىدىكى ئەڭ ئەنسىز، بۇزغۇنچىلىق قىلىش ۋە ۋەيران قىلىش كۈچى ئەڭ زور بولغان بىر ئىجتىمائىي كۈچ. ئەمما، ئۇلار سۈيقەستچىلەر ۋە زىيالىيلار بىلەن بىرلەشمىسە، قارىغۇلارچە ھەرىكەت قىلىدۇ.

زىيالىيلار سەرگەردانلارنىڭ ستېخىيىلىك ھەرىكىتىنى نەزەريە، نىشان، غايە ۋە تاكتىكا بىلەن تەمىنلەيدۇ.

سىياسىي داھىي ئۇلارنى تەشكىللەيدۇ.

بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىش مۇمكىنكى، جۇڭگو جەمئىيىتىدە ئانچە كۆزگە ئىلىنمىغىنى كەتمەيدىغان سەرگەردانلاردىن ئىبارەت بۇ سىنىپ مۇئەييەن شارائىت ھازىرلانسا، ئىنتايىن قورقۇنچلۇق بىر سىياسىي كۈچكە ئايلىنىدۇ.

بىراق، زامانىمىز كىشىلىرى تارىخنىڭ ئونتۇپ قالغاندەك قىلىدۇ. بەزى سىياسەتلەر يالغۇز شەھەرلەردىلا ئەمەس، پېزىلاردىمۇ ئىنتايىن تېز سۈرئەت ۋە كەڭ دائىرىدە بۇ خىل كۈچنى ئازاد قىلماقتا. بۇ خىل ئىجتىمائىي كۈچ بۈگۈنكى كۈندە جۇڭگو جەمئىيىتىدىكى جىنايەتنىڭ ئاساسىي مەنبەسى بولۇپ قالدى. بۇ خىل كۈچ ئاساسلىقى پېزىلاردىكى ئىشسىز لاردىن ئايرىلىپ چىققانلىقى، مەبلەغنىڭ كەمچىل بولۇشى، سېتىۋېلىش كۈچىگە ئىگە ئونوملۇك بازارنىڭ بولماسلىقى ھەمدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بايلىق مەنبەلىرىنىڭ كەمچىل بولۇشى تۈپەيلىدىن، شۇنىڭدەك بۇ خىل ئىجتىمائىي كۈچنىڭ مەدەنىيەت ساپاسىنىڭ تۆۋەن بولۇشى سەۋەبىدىن ئۇلارنىڭ بۈگۈنكى كۈندە قورۇلۇش خاراكتېرىدىكى ئىجتىمائىي

كۈچكە ئايلىنىشى تەس. شۇنىڭغا دىققەت قىلىش كېرەككى، بۇگۈنكى جۇڭگودىكى سەرگەردانلار ۋە شەھەر كەمبەغەللىرى ئارىسىدا قارا جەمئىيەت تۈسىنى ئالغان تەشكىلاتلارمۇ پەيدا بولماقتا. بىراق بۇ مەسىلىلەر مۇناسىۋەتلىك دائىرىلەر ۋە ئاۋامنىڭ يېتەرلىك ئېتىبارىغا ئېرىشەلمىدى.

قارا جەمئىيەت جۇڭگودا ئۇزاق تارىخقا ئىگە بولۇپ، نەچچە مىڭ يىلدىن بېرى شەھەرلەردىكى سەرگەردانلار ئارىسىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان. ئۇلار مۇقىم تىرىكچىلىك ۋاسىتىسىدىن مەھرۇم قالغانلىقى ئۈچۈن، ئالدامچىلىق، قىمارۋازلىق، ئىپپەت- نومۇسىنى سېتىش، گۆرۈگە ئېلىش... قاتارلىق غەيرىي نورمال كەسىپكە تايىنىپ جان باققان. جۇڭگو تارىخىنى تەتقىق قىلىپ باققان ئادەمگە شۇ نەرسە ئايانكى، يۈەن سۇلالىسىدىن كېيىن قارا جەمئىيەت جۇڭگونىڭ سىياسىيىسىغا غايەت زور تەسىر كۆرسىتىپ كەلدى. مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا، يۈەن سۇلالىسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغان «قىزىل ياغلىقلىقلار» قوزغىلىڭى، چىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدىكى خۇيداڭ ۋە مىنگو دەۋرىدىكى گېلاۋ خۇيچىلارنىڭ ھەممىسى قارا جەمئىيەت تۈسىنى ئالغان تەشكىلاتلار ئىدى. 20- ئەسىر تارىخىمىزدا يېخىتۇن ھەرىكىتى، شىنخەي ئىنقىلابى، «12- ئاپرېل شاڭخەي ۋەقەسى» دىن تارتىپ 20-30- يىللاردىكى بەزى قوراللىق قوزغىلاڭلار ئازدۇر- كۆپتۇر قارا جەمئىيەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ كەلگەن. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن غەربىي جەنۇبىي جۇڭگودىكى قارا جەمئىيەت تەشكىلاتلىرى ئەكسىيەتچى گۇرۇھ سۈپىتىدە يوقىتىلدى. ئۇلارنىڭ ئەمەلىي تەسىر كۈچى ئاجىزلىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۈزۈل- كېسىل تازىلانمىغانلىقى ئۈچۈن، يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئۇلارنىڭ پائالىيىتى قايتا جانلىنىپ، جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ تۆۋەن قاتلىمى ۋە ئىچكى قىسمىغا قاراپ كېڭىيىشكە باشلىدى. بۇ خىل ئىجتىمائىي كۈچ ئامېرىكىدىكى قارا قوللار پارتىيىسى، ياپونىيىدىكى قىزىل گۋاردىيىگە ئوخشاش ئەتراپىدىكى پارچە- پۇرات جىنايى تەشكىلاتلارنى گۇرۇھلاشتۇرۇپ، پۇل ۋە ئاياللارنى ۋاسىتە قىلىپ، بەزى رايون ۋە تارماقلاردىكى ئەمەلدارلارغىچە سىڭىپ كىرىپ، بىرلىشىپ ئېغىز- بۇرۇن يالىشىدىغان ۋەزىيەت شەكىللەندى.

شۇنىڭغا ئىنتايىن ئەپسۇسكى، بۇ مەسىلە ھازىرغىچە ھېچكىمنىڭ دىققەت- ئېتىبارىنى قوزغىمىدى. شۇنى قىياس قىلىش مۇمكىن: شەھەر- يېزىلاردىكى ئىشسىز سەرگەردانلار سانىنىڭ كۆپىيىشى، قارا جەمئىيەت تۈسىنى ئالغان بۇ تەشكىلاتنى غايەت زور ئادەم مەنبەسى بىلەن تەمىن ئەتمەكتە. ئەگەر بۇ مەسىلىگە يەنىلا سەل قارالسا، كەلگۈسىدە جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ مۇقىملىقى ۋە تىنچلىقىغا ئۇزاق مۇددەت تەسىر كۆرسىتىدىغان بىر ئامىل بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. مۇشۇ ئەسىرنىڭ 60- يىللىرىدا بېيجىڭدىكى قارا جەمئىيەتنىڭ تەسىرى- كۆلىمى ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ ئەمما پائالىيىتى ناھايىتى جانلىنىپ كەتكەنىدى. 1966- يىلى 8- ئايدا بېيجىڭدا قوزغالغان «پېشقەدەم قىزىل قوغدىغۇچىلارنىڭ تۆت كونىغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى» ئەمەلىيەتتە بەزى كادىرلارنىڭ پەرزەنتلىرى بىلەن قارا جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشقا مۇناسىۋەتلىك ئىدى.

يۇقىرىقىلاردىن ماۋزېدۇڭنىڭ نېمە ئۈچۈن «خەلق كوممۇناسى» ھەرىكىتى ئېلىپ بارغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ؛ ئىقتىسادىي نۇقتىدىن ئالغاندا، كوممۇنا تۈزۈمى شەكسىزكى تۆۋەن ئۇنۇملۇك يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەشكىلىي شەكلى ئىدى. بىراق سىياسىي مۇقىملىق نۇقتىسىدىن قارىغاندا، كوممۇنا تۈزۈمى ئارقىلىق دېھقانلارنى يەرگە باغلاپ، ئۇلارنىڭ يېزىلاردىن ئايرىلىپ، سەرگەردان بولۇپ بىرلىشىشىنى توسۇشتىكى ئۇنۇملۇك تەشكىلىي شەكىل ئىدى.

رومانتىك ئاڭ فورماتسىيىسىنىڭ خام خىياللىرى ئىچىدە (ئەگەر «كوممۇنا كوممۇنىزمغا بېرىشتىكى ئالتۇن كۆۋرۈك» دەپ قارالسا) بىز ماۋزېدۇڭنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى يىراقنى كۆرەرلىكىنى ھېس قىلالايمىز. بۇ دەل ماۋزېدۇڭنىڭ جۇڭگونىڭ نەچچە مىڭ يىللىق خانلىق- سۇلالىلىرىنىڭ سىياسىي تەجرىبىسىنى يەكۈنلىگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى. ماۋزېدۇڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى توسۇش بەدىلىگە سەرگەردانلاردىن ئىبارەت بۇ غايەت زور ۋەيران قىلىش كۈچىگە ئىگە ئىجتىمائىي كۈچنىڭ شەھەرلەردە بولۇپمۇ يېزىلاردا بارلىققا كېلىشىنى توسۇپ قالماقچى بولغان (مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا، بۇ، «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»نىڭ پارتلىشىدىكى سەۋەبلەردىن بىرى).

ماۋزېدۇڭ ستالىنغا ئوخشاش دېھقانلارنى قۇربان قىلىش ھېسابىغا مەجبۇرى ھالدا سانائەتلىشىشنى يولغا قويۇشقا قارشى تۇرغان بولسا، يېنىك سانائەت ئارقىلىق يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بەرگەن. بۇ، 60- يىللاردىكى جۇڭگوچە تەرەققىيات ئۇسۇلىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوخشىمايدىغان تىپىك ئالاھىدىلىكى. 80- يىللاردىكى يېزا ئىسلاھاتى كوممۇنا تۈزۈمىگە باغلىنىپ كەلگەن دېھقانلارنى ئازاد قىلدى، ئەمما بۇنىڭدىكى قوشۇمچە ھاسىلات شۇ بولدىكى، يېڭى سەرگەردانلار مەسىلىسى كېلىپ چىقتى. شۇڭا، پايدا- زىياننى قانداق تەڭپۇڭلاشتۇرۇش مەسىلىسى ئويلىنىپ كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ.

[ئايتورنىڭ ئىزاھاتى]

بۇ ماقالە 1985- يىلى ئېلان قىلىنغان بولۇپ، ئەينى چاغدا بەزىلەر ئوتتۇرىغا قويغان بەزىبىر ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي سىياسەتلەر، ئىدىيە ۋە مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ئومۇمىيۇزلۇك غەربلەشتۇرۇش، جۇڭگو مەدەنىيىتىنى ئىنكار قىلىش خاھىشلىرى ۋە ئەينى چاغدىكى ناچار ئىجتىمائىي كەيپىياتلارغا قارىتا ئوچۇق- ئاشكارا تەنقىد ئېلىپ بارغانىدىم.

ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، ماقالىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر سەل قاتتىق كەتكەندەك قىلىدۇ. ئەسلى ئەسەرنىڭ تارىخىۋىلىكىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن (مەزكۇر كىتابنى نەشر قىلغاندا- مۇھەررىردىن) ئۆزگەرتىش ئېلىپ بارمىدىم.

شۇ چاغدا تەنقىد قىلغان بەزى ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەردە 1989- يىلىدىن كېيىن تۈپتىن بۇرۇلۇش ياكى قىسمەن ياخشىلىنىشلار بولدى. جۇڭگو ھازىر مۇقىم تەرەققىيات ۋە گۈللىنىش دەۋرىگە قەدەم قويدى.

خي شىن ئەپەندى زامانىمىزدىكى داڭلىق نەزەرىيىچى، تارىخشۇناس، ئىقتىسادشۇناس ۋە ستراتېگىيە مەسىلىلىرى ئوبزورچىسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى. ئۇ ھازىر مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشتە تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇ ماقالىنى ئالىمنىڭ «خەلقئارا مەدەنىيەت نەشرىياتى» 1997- يىل 3- ئايدا نەشىر قىلغان «كرىزىس ۋە ئويلىنىش» ناملىق كىتابىدىن **ئىبراھىم ئەمەت** قىسقارتىپ تەرجىمە قىلدى

رەسسام: لوجۇڭلى (M1)

مىللىي ئاڭدىكى بوھران

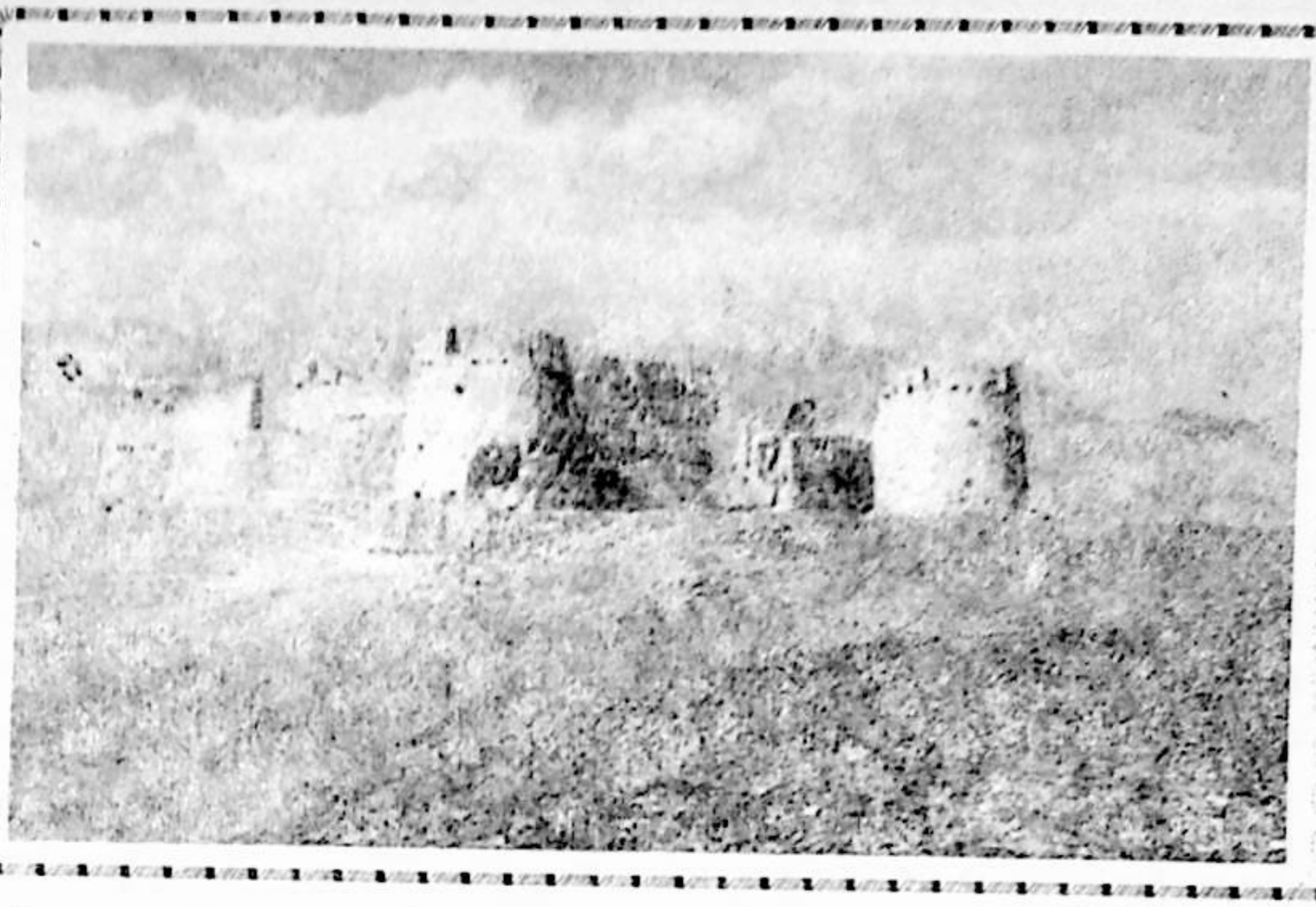

مەتتۇرسۇن ئابدۇللا

ئىنسانىيەت ئاجايىپ مۆجىزانە ماددىي ئىختىرالار بىلەن بېزىنىۋاتقان 21- ئەسىرگە ئىزتىراپلىق ساراسىم ئىچىدىكى مەنىۋى ئىشەنچ بىلەن كىرىپ كېلىۋاتىدۇ. دەرۋەقە، ئىنسانىيەتنىڭ ئەپسانە روھىغا ماسلاشقان قەھرىمانلىق دەۋرىنى ئەقلىي كامالەتنىڭ دەبدەبىلىك يالتىراقلىرى كۆمۈۋەتتى. ئەمدىلىكتە قەدىمكى زامان ئەپسانىلىرى ھازىرقى ئادەملەرنى ھەيران قالدۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئىنسانىيەت مەڭگۈ چېكىگە يېتەلمەيدىغان ئەقلىي كامالەتنىڭ تاكاممۇللۇقىنى ئىزدەپ يۈرۈپ، بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئۆزىمۇ تۇيمىغان ھالدا ۋۇجۇدىغا ئاجايىپ بىر پىنھان ۋەھىمىنىمۇ ھەمراھ قىلۋالدى. چۈنكى «ئىنسان قاچانكى تەڭرىگە ئوخشاش ئۆز خاھىشى بويىچە يارىتىش ۋە يوقىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولىدىكەن، شۇ چاغدىلا كامالەتكە يەتكەن بولىدۇ. ئىنسان ھازىر يوقىتىشنى ئۆگىنىۋالدى. دېمەك بۇ مۇساپىنىڭ يېرىمى بېسىپ ئۆتۈلدى» (ئالېكساندىردىيۇما). شۇڭا، ئىنسان ئۆز ئەقلىگە تايىنىپ ئىجاد قىلغان ئاتوم قوراللىرىنىڭ يەر شارىنى نەچچە قېتىم پارتلىتىشقا يېتىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيدىغانلار بولمىسا كېرەك. شۇنداقتىمۇ ۋۇجۇدىدا ئېتىقاد بىلەن شەيتان گىرەلىشىپ ياشاۋاتقان ئىنسان ئۆزى ئېرىشەلمەيدىغان نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلىپ، بۇ ئارزۇسىغا يېتىش جەريانىدىكى پائالىيەتلىرىنى «كۈرەش» دېگەن چىرايلىق نام بىلەن نىقابلاپ توختاۋسىز ئىلگىرىلىمەكتە.

ۋەھالەنكى، ئەقلىي كامالەتكە يېتىشنىڭ جاسارەتلىك مۇساپىسىدىكى قان ھىدى گۆپۈلدەپ پۇراپ تۇرغان بەدەل مېۋىلىرى، قانداق قىلغاندا ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرغىلى بولىدۇ؟ دېگەن تەپەككۇرنىڭ تۈرتكىسىدە ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز-ئۆزىنى ئىدارە قىلىشتىكى كەشپىياتى بولغان «تۈزۈم»، «ھۆكۈمرانلىق» ۋە «سىياسەت» دېگەن سېھرىي قۇدرەتكە ئىگە ئويۇنلارنىڭ رەھىمسىز قۇربانىغا ئايلىنىپ كەتتى. بۇلار يەنە ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز تەبىئىيىتى، ئىجتىمائىي رولى، ھەتتا ھاياتلىق يولىدىكى قەدەملىرىنى بوغىدىغان مەنىۋى كىشەن بولۇپ قالدى.

بۈگۈن، ئىنسانىيەتنى مىسلىسىز روھىي پارلاقلىققا ئېرىشتۈرگەن ئېتىقاد سۇسلىشىپ، پۇل كانايلىرىدىن چىقىۋاتقان جەلپكار سىمفونىيە ئادەملەرنى تەۋەككۈلچىلىككە، قاراملىققا، رەھىمسىزلىككە ئۈندەپ، كەلگۈسى دۇنياغا بولغان ئىشەنچ- ئەقىدىنىڭ بوھرانىدىن شەپە بەرمەكتە. بۇ شەپە يەنە ئۆز نۆۋىتىدە ئىنسانىيەتنى ئۆزى ئۈستىدە قايتا ئويلىنىپ ئەسلىنى تېپىۋېلىشقا ئۈندىمەكتە.

ماددىي پاراغەتتە چەككە يېتىپ قالاي دەپ قالغان ئەللەر ئاشۇ غايەت زور ماددىي بارلىقىنى قۇچاقلاپ ياتماستىن، تارىخنىڭ پۈتۈن جەريانىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنىۋى مۇكەممەللىككە يېڭى رەڭ بېرىش ئۈچۈن، پۇرۇخ ھىدى پۇراپ تۇرۇدىغان ئۇپۇق گىرۋەكلىرىدە تۇرۇپ ئويلانماقتا.

I

بىزمۇ ئاشۇ ئاجايىپ جەزىبە ئىچىگە ۋەھىمە يوشۇرغان 21- ئەسىرگە ھاياتلىق ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە ئاجىز ئۈمىدنىڭ غۇۋا شولىسى ئاستىدا ئىختىيارسىز كىرىپ كېلىۋاتقان خەلقلەرنىڭ بىرى. بىزنىڭمۇ مۇشۇ دۇنيانىڭ مەۋجۇتلۇقى، ئىنسانىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن تۆھپە قوشۇش ھوقۇقىمىز ھەمدە بۈگۈن ئۈچۈنلا ياشىماي ئەتە ئۈچۈن- ئەۋلاد ئۈچۈن ئاز- تولا بىرنەرسە قالدۇرۇپ قويۇش مەجبۇرىيىتىمىزمۇ

بار.

يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان ئۆزىمىز ئۇستىدە «نۆل» دىن باشلاپ قايتا ئويلىنىپ كۆرۈش خىيالىمىزغا كېچىۋىدى، شۇ هامان پۈتكۈل تارىخىمىزنى قورقۇش، ئەنسىرەش ئىچىدە قايتا ۋاراقلاشقا باشلىدۇق. ئەپسۇسكى، تارىخىمىزدىكى شانلىق سەھىپىلەرنى ئالدى-كەينىمىزگە قاراپ، لەۋلىرىمىزنى قۇلاقلارغا يېقىن ئېلىپ كېلىپ پىچىرلاپ تۇرۇپ يېرىم-يېرىم سۆزلىيەلىدۇق. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ئانچە پاكىز بولمىغان ئۆتمۈشىمىزنىڭ بەزى جايلىرىدىن پەخىرلىنىپ، ئەجدادلار يارقىن شان-شۆھرەتنى ياستۇق قىلىپ ئېغىناپ ياتتۇق. بىراق «ئەجدادنىڭ شان-شەۋكىتىنى سۆرۈشتۈرۈشكە تايىنىپ تىكلەنگەن مىللىي «ئىشەنچ» ۋە «پەخىرلىنىش» ھېچنېمىگە دال بولالمايدۇ» (ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن). شۇنداق ئىكەن، بىز تارىختىن ئەجدادلار يارقىن، ھازىر ئاللىقاچان ئاسار-ئەتىقىگە ئايلانغان شان-شەرەپ ئۈچۈن ئەتراپىدا خامۇشلارچە چەمبەرسىمان ئايلىنىۋەر-مەي، ئاشۇ تارىخنىڭ ئەگرى-بۈگرى بۇرمىسىمان يولىنى ئۆلاپ، ئۇنىڭ داۋاملاشتۇرۇپ دۇنياۋى ئاڭنىڭ «سامان يولى» سىستېمىسىغا كىرسەك بولاتتى.

مەرھۇم ئالىممىز ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن توغرا ئېيتىدۇ: «مىللەت ئۆتمۈشتىكى شان-شەرىپىنى ئىزدەپ تېپىشى، كەلگۈسىنى ئويلاپ ئەندىشە قىلىشى ياكى ئۈمىدۋار بولۇشى مۇمكىن، دوست ئىزدىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن پەقەت مول يوشۇرۇن ئېنېرگىيە، پارلاق ئىستىقبال، ساغلام ئىجتىمائىي قۇرۇلما، يىمىرىلمەس ئېتنىقاد، خورىماس روھىي مەنبە، تالانت يېتىشتۈرەلەيدىغان ئەخلاققا ئىگە مۇنەۋۋەر مىللەتلا دوست تاپالايدۇ. ئەمما ھەر قانداق مىللەتنىڭ دوستى ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئىبارەت. چوڭ ئىجتىمائىي گەۋدىلەر ئارا بولىدىغان دوستلۇق تارىختىن ئىبارەت بۇيۇك دەريانىڭ دولقۇنىغا ئوخشاش گاھى كۆتۈرۈلۈپ، گاھى پەسىيىشى مۇمكىن». شۇنداق، بەختكە، شادلىققا، پاراۋانلىققا دوست، شېرىك ئاسان تېپىلىدۇ، ئەمما پالاكەتكە، ھالاكەتكە، باشقا چۈشكەن قارا كۈنلەرگە ھەمراھ بولىدىغانلار ئاز چىقىدۇ ياكى چىقمايدۇ. ئۆز بەختى، ئۆز ئەرك كامالىتى ئۈچۈن باشقىلارنىڭ ھىممەت شاپائىتىنى، ۋەدە كاپالىتىنى كۈتۈش، ئۈمىد قىلىش ئەخمەقلىق. ھەدىستە: «ئۆزىنى ئۆزى قۇتقۇزۇشقا تىرىشمىغان قەۋمنى ئاللامۇ قۇتقۇزمايدۇ» دېيىلگەن. ئەلۋەتتە، بىر مىللەتنىڭ ئۆزىنى بىلىشى، دۇنيانى بىلىشى ۋە مۇشۇ بىلىشلەردىن يەكۈنلەنگەن ئالغا قاراش، ئالغا ئىلگىرىلەش ئېڭى، ئۆزىگە چۈشلۈق روھىي قۇدرىتى، بۇ روھىي قۇدرەتنى سىرتلاشتۇرۇپ ھەربىكەتكە ئايلاندۇرالايدىغان دادىل كۆرەش قىلىش جاسارىتى بولمىسا، قىسقىسى «بىر مىللەتتە ئۆزىنى ئۆزى تونۇتىدىغان قۇدرەت بولمىسا، ئۆزىنى تەشۋىق قىلىدىغان روھىيەت بولمىسا بەربىر بىكار» (ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن). بىز تارىخىمىزدىن زوقلىنىشقا، ئۆتمۈش-ئەجدادىمىزدىن پەخىرلىنىشكە ئامراقتەك قىلىمىز. بۇمۇ بىر ھېسابتا خۇدا ئالدىدىكى بەندىچىلىك، ئىنسان تۇرمۇشىدىكى بىرى بولۇش ھوقۇقىمىز قاتارىدىكى ھەققىمىز. شۇنداق، «ئۆزىنىڭ شانلىق تارىخىنى يارىتالىغان خەلق، ئۇنداق تارىخنى قايتا يارىتالىشى مۇمكىن، ئەمما ئىجادىيەت ئىقتىدارىنىڭ قىممىتى مۇمكىنلىك بىلەن ئەمەس، بەلكى ئەمەلدىكى ئىجادىيەت سەمەرىلىرى بىلەن ئىسپاتلانغان قىممەتتۇر» (ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن). بىزدە مۇمكىنلىك بار، مۇمكىنلىكتىن پايدىلىنالايدىغان ئىقتىدارمۇ يوق ئەمەس. بىراق ئاشۇ مۇمكىنلىكنى تونۇيالايدىغان ئىچكى كۆز، زامانغا خاس ئاڭ يوق؛ ئاشۇ مۇمكىنلىكنى تونۇپ، يوشۇرۇن ئىقتىدارنى ھەربىكەتلەندۈرۈشكە تۈرتكە بولىدىغان كۈچ، تەۋەككۈلچىلىك، جاسارەت يوق. قېيداش، قورقۇش كۆپ، قۇربان بېرىشكە جۈرئەت يوق. مۇكەممەل ئېتىقادنى مەنبە قىلغان، ئۆتمۈشكە ھەقىقىي چېتىشقان مىللىي ئاڭ يوق، بولغاندىمۇ بەك كەمچىل. مانا بۇ بوھران.

ھازىر ھەدىسە خەقنىڭ ئالغا كەتكىنىگە قاراپ ئىچىمىز ئېچىشىدۇ-يۇ، ئۇلارغا يېتىشۈېلمىشنى ئەقىل بىلەن ئويلاپ كۆرمەيمىز. خەقنىڭ ماددىي مەئىشەتلەر قوينىدىكى ئاتالمىش راھەت تۇرمۇشنى تېلېۋىزورلاردىن كۆرۈپ، كۆرگەن-بىلگەنلەردىن ئاڭلاپ، ئېغىزىمىزنى ئارمان بىلەن تامشىتىپ ھەسرەتلىنىمىز-يۇ، ئۆزىمىزنىڭ ھالى بىلەن شۇنداقلا سېلىشتۇرۇپ بېقىپلا كىملەرگىدۇ قېيداپ ئىچىمىز ئاچچىق بولىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن دەردىمىزنى ئاچچىق موخۇركا ياكى كۈچلۈك ھاراقتىن ئالىمىز. مانا بۇ بوھران.

بەزى ئىشلارنى ئۆزىمىزنىڭ قىلالمىغانلىقىمىزدىن، قىلىشقا ئىنتىلمەي ھۇرۇنلۇق قىلۋاتقانلىقىمىزدىن كۆرمەي قانداقتۇر شارائىتىنىڭ يار بەرمەسلىكى، خەقنىڭ يول قويماسلىقى، يەنە قانداقتۇر پرىنسىپال چەكلىمىلىكلەرگە دۇچ كەلگەنلا ئۆزىمىزنى ئاقلايمىز. مانا بۇ ئاڭنىڭ بوھرانى.

جەمئىيەت تۇرۇلمىمىزنىڭ باراۋەرلىكنى ئاساس قىلىپ قۇرۇلغىنىغا ھېسابتا يېرىم ئەسىر بولۇپ قالدى، شۇنداق تۇرۇپمۇ ئۆزىمىزنى خەقتىن كەمسۇندۇرۇمىز، باراۋەر سانىمايمىز. مانا بۇ بوھران.

II

يېقىنىنكىياقى ئۆزىمىزنى هارغىچە ئەيىپلىدۇق، بولۇشچە قاقشىدۇق، ئىللەتلىرىمىزنى كوكۇلىسىدىن سۆرەپ چىقىپ، تىلىمىزنىڭ ئىمكانىيىتى يەتكەن دەرىجىگىچە سۆكتۇق. ئىللەتلىرىمىزنىڭ مەنبەسى تارىخىمىزدىنمۇ ئۇزۇنكەن. ئەجبا، شۇنچىۋالا ئىللەتلەرگە گىرىپتار بولغىچە نېمە ئىش قىلغاندىمىز؟ ھېلىمۇ شۇنچە ئوساللىقلىرىمىز بىلەن يەر شارىدىن قوغلاپ چىقىرىلماپتىمىز. ھەقىقەتەن ئانىمىزدىنمۇ مېھرىبان بۇ مۇقەددەس زېمىننىڭ كۆكسى- قارنى كەڭ ۋە ئەپۇچان ئىكەن. ئۆزىگە ۋە قېرىنداشلىرىمىزغا قىلغان ھېسابسىز يامانلىقلىرىمىزنى كۆڭلىگە ئالماي بىزنى ئەزىزلەپ بېقىپ كەپتۇ. بۇ هىممەتكە نېمىدەپ جاۋاب بېرەرمىزكى؟ ئەمدىلەتىن غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ «ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلىش» قا ئۇرۇنمۇدۇق، ئەپسۇسكى، ئۆتمۈش تارىخىمىزدىن مەست بولۇپ كەتكەن كۆرەڭ مىجەزىمىز ئۆزىمىزنى ھەقىقىي ئېتىراپ قىلغۇزمايۋاتىدۇ. توغرا، پەخىرلەنگىدەك ئەجدادى يوق بولۇشمۇ ئېچىنىشلىق. بىراق ئۇمىد كۆتكىدەك ئەۋلادى بولماسلىقمۇ ئوخشاشلا ئېچىنىشلىق. ئاشۇ بۇيۇك ئەجدادلىرىمىزدىن پەخىرلەنگەن ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ ئەجرىگە يۇز كېلەلەشنىمۇ ئويلاپ كۆرسەك بولاتتى.

دۇنيا تېخى ئېلېكترون- ئۇچۇر دەۋرىدىن كېتەلمىدى، ئۇ يەنىلا ئىنسان ئەقلى ئالدىدا تېخى گۆدەك. شۇنداق بولغانىكەن، يەنىلا ئۇنى تونۇش، بايقاش، بويسۇندۇرۇشقا كېچىككەن بولمايمىز. گەپ، مۇشۇ دەۋرنى بايقاش ئۈچۈن هازىرقى زامان ئېڭى بىلەن قوراللانغان سەگەك كاللا، ئويغاق- سېزىم بولۇشى كېرەكلىگىدە. بىزنىڭ ئويغاق- كاللىسى سەگەك كىشىلىرىمىز يوق ئەمەس، بىراق «بىزدە مىللەت ئىدېئولوگىيىسىنى دۇنياۋى ئېقىمغا ئېلىپ كىرىدىغان بىر تۈركۈم زىيالىيلارنىڭ ماسلىشىچان مېخانىزملىق قۇرۇلمىسى بارلىققا كەلمىدى. بىزدە ئۆزىنى خەلقئارالىق نۇقتىدىن كۆزىتىپ باھا بېرەلەيدىغان، چوڭ ئاممىۋى مەسئۇلىيەت بىلەن پىكىر يۈرگۈزىدىغان ۋە بۇ پىكىرنى ھەقىقىي ئەمەلىيەتنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى سىستېمىغا سېلىپ دۇنياۋى يۈزلىنىشنىڭ ئوق سىزىقىغا ئولايدىغان كىشىلەر بەكمۇ ئاز، ناھايىتى ئاز!» (ئابدۇقادىر جالالىدىن). ئەپسۇسكى، ئۇلار هەسەتخورلۇق، ئىزا- ئاھانەت، زىيانكەشلىك، چېقىم ۋە خورلۇققا ئەڭ كۆپ ئۇچرىغۇچىلار. شۇنداقتىمۇ ئۇلار بەك بەرداشلىق، كۆتۈرۈشلۈك، قېيداشتىن خالىي، مىللەت ئېڭىنىڭ يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ هەممىنى بىلىپ، چۈشىنىپ تۇرىدۇ. بۇ روهىيەت ئەزىمەتلىرى غەپلەتكە بوي بەرمىگەنلىكى ئۈچۈن، چېكىدىغان قايغۇ- هەسرىتى هەممە ئادەمدىن تولا. بىراق بۇ ئۇلارنى شەخسىي ئازاپى بولماستىن، بۇ، بىر ئەلنىڭ، شۇ ئەل خەلقىنىڭ ئازاپىدۇر.

زور كۆپچىلىكىمىز يەنىلا غاپىللىقتا تۇن سەيلىسى قىلىپ يۈرىمىز. غاپىللىق هەممىدىن يامان. شۇنداق، «نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇر- كۆپتۇر غەپلەت باسىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ غاپىللىقتا قېلىش شارائىتىغا قاراپ، ئۇنى بەزىدە ئىللەت، بەزىدە پەزىلەت دەپ ئاتىشۋالىدۇ. ئەمما ئەڭ قورقۇنچلۇق ئىللەت، غاپىل بولۇپ تۇرۇپ ئۆزىنى هەممىدىن سەگەك تۇرىمەن، دەپ بىلگۈچى ۋە شۇ ۋەجىدىن ئۆزىنىڭ هالاكىتى ئۈچۈن ئۆزىگە ئەرك بەرگۈچى غاپىللىقتۇر» (جالالىدىن رۇمى). مانا بۇ روهنىڭ تراگېدىيىسى.

بىز شۇ دەرىجىدە غاپىلمىزكى، ئۆزىمىزنى قانچە بېزىگىنىمىز، چىرايلىق سۆپەتلەر بىلەن ئاقلىغىنىمىز بىلەن بەربىر «قۇدۇق ئاستىدىكى پاقا» مىز، شۇڭا ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلىشنى ئانچە ئاسان قوبۇل قىلىپ كېتەلمەيۋاتىمىز. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، ئۆزىنى ئېتىراپ قىلىش تېخى ئۆزىنى تونۇغانلىق ئەمەس. يېڭى ئەسىر تاقەتسىزلىك بىلەن ئالدىرىتىۋاتىدۇ، بىز ئۆزىمىزنى تونۇپ ئۈلگۈرەلەرمىزمۇ؟ مېنىڭ ئۆزىمىزنى تونۇش دېگىنىم، قانداقتۇر ئۆتمۈش تارىخىمىزنى ۋاراقلاپ، ئۆتكەن خانلىقلار هەققىدە خامۇشلاپ ئۇرۇش ئەمەس، بەلكى بۈگۈنكى رېئال دۇنيادىكى ئۆزىمىزگە ئوخشاشلا ياشاش هوقۇقىدىن بەهرىمەن بولۇۋاتقان ئەمما بىزدىن ئېشىپ كەتكەن باشقا مىللەتلەرگە ئۆزىمىزنى سېلىشتۇرۇپ تونۇش، دېگىنىم. بۈنداق تونۇش بىزدە بار دېيىلگەندىمۇ يېتەرلىك ئەمەس. سېلىشتۇرۇش ئوبيېكتىمىزمۇ كىنو- تېلېۋىزورلاردىكى چۈشىنىش ئانچە قېيىن بولمىغان، چۈشىنىشكە ئانچە كاللا كەتمەيدىغان مونتاژلىق كۆرۈنۈشلەر ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن تۇرمۇشنىڭ بەدئىي بېزەكلىك كۆرۈنۈشى بولۇپ، كۆرسىتىلۋاتقىنى شۇ خەلقنىڭ هەقىقىي تۇرمۇشنىڭ ماهىيەتلىك تەرەپلىرى بولمايلا قالماستىن، ئۇلارنىڭ تەپەككۇرى ۋە ئېڭىنىمۇ هەقىقىي ئىپادىلىنىشى ناتايىن بولغان نەرسىلەر بولىدۇ. شۇنداقتىمۇ بىز كىنو- تېلېۋىزورلاردىن كۆرۈۋاتقانلارنىڭ ئەسلى تەپەككۇرىغا، ئېڭىغا ئۆز تەپەككۇرىمىزنى، ئېڭىمىزنى سېلىشتۇرۇپ ئاۋارە بولغىمىز كەلمەيدۇ، قانداقتۇر بىر ئازابلىق رېئاللىقنىڭ ئاشكارا بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمىز. مۇنداق بىر مىسالنى كەلتۈرەي: هازىرقى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى (ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوقۇغۇچىلىرىنى دېمەكچىمەن) ماهىيىتىدىن

مىللەت كەلگۈسىنىڭ تۆۋرۈكى، نۇرغۇن گۈشەنچ-
ئومىدلەر شۇلارغا باغلانغان. ئۇلار مىللەتنىڭ
سەرخىللىرى كىدى. بىراق جەمئىيىتىمىز ئاۋام
خەلقىنىڭ ئۇلارغا بولغان باھاسىنى قويۇپ تۇرۇپ
گەپنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، مەن ئوقۇۋاتقان جەنۇبىي
شىنجاڭدىكى بىردىنبىر ئالىي مەكتەپنىڭ بۇ يىل
ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان ئىككى سىنىپىغا دۆلەت
ماڤارىپ كومىتېتى بەلگىلىگەن «خەلقئارا
مۇناسىۋەتشۇناسلىق» دەرسى سۆزلىنەتتى. بىر
قېتىملىق باسقۇچلۇق سىناقتا ئوقۇتقۇچى
ئوقۇغۇچىلارغا بۇگۈنكى خەلقئارا مەسىلىرگە
بولغان تونۇشى، كۆز قارىشى ۋە باھاسى ئوتتۇرىغا
قويۇلغان بىر پارچىدىن ماقالە يېزىشنى ئوتتۇرىغا
قويغاندا، 54 ئوقۇغۇچىنىڭ 46 سى بۇنىڭغا
قوشۇلماي، كونسىپىككە يېزىلغان ئۆلچەملىك
سوئال- جاۋابقا ئاساسەن ئىمتىھان بەرمەكچى بولدى
ھەم شۇنداق قىلدى. مانا بۇ، بۇگۈنكى ئالىي
مەكتەپلىرىمىزدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇگۈنكى
دۇنياغا تۇتقان پوزىتسىيىسى. بۇ بەلكىم
قىسمەنلىكتۇ. بىراق شۇنداقتىمۇ يەنىلا بىز
بۇگۈنكى دۇنيانى بىلمىسەك، بىلىشنى
خالىمساق، دۇنيانىڭ قايسى يېرىدە نېمە
يېڭىلىقلار بارلىققا كەلدى؟ نېمە ئىشلار
بولۇاتىدۇ؟ نېمە پەيدا بولۇپ، نېمە يوقىلۇاتىدۇ؟
دۇنيادا قايسى دۆلەتتىكى قايسى پارتىيە ھاكىمىيەت
بېشىدىن چۈشۈپ قايسى پارتىيە چىقتى؟ قايسى
ئەلدە ئۇرۇش بولۇاتىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن ئۇرۇش
بولىدۇ؟ باشقىلار نېمە ئىش قىلۇاتىدۇ؟ ...
دېگەنلەرنى ئويلىيالمىساق، ئويلىمىساق قانداقمۇ
ئۆزىمىزنى باشقىلار بىلەن سېلىشتۇرالايمىز؟
پەرقنى تېپىپ ئىلگىرىلىيەلەيمىز؟ خۇددى بۇنداق
مەسىلىرگە كۆڭۈل بۆلۈشنىڭ ھاجىتى يوقتەك،
ئۆزىمىز قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن ئىشلارنى
قانداقتۇ بىرلىرى قىلىپ كېتىۋاتقاندەك، بىز
قىلىشنىڭ ھاجىتى يوقتەك ھەممە ئىشقا ھۆرۈنلۈق
بىلەن بېپەرۋا نەزەر سالىمىز. مانا بۇ، بوھران.

III

بىر مىللەت، بىر خەلق ئومۇمىي گەۋدە
سۈپىتىدە نېمىنى ئويلاپ يېتەلىسە، نېمىنى
تونۇيالمىسا، نېمىنى ئۇلۇغلىسا، بۇ، شۇ مىللەتنىڭ
ئېڭى بولىدۇ. بىر ئادەم ياكى بىر مىللەت نېمىنى
قىممەتلىك دەپ قارىسا، شۇ نەرسە ئۈچۈن كۈرەش
قىلىدۇ. روھىي ئانالىز تەلىماتىنىڭ ئاساسچىسى
فروئىد: «ئاڭ- بىزنىڭ كۆزىمىزدىكى سەزگۈ
ئورگىنى» دەيدۇ. ئاددىي تىل بىلەن ئېيتقاندا،
ئاڭ ھېسسىيات بىلەن ئەقىلنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىدىن
ئىبارەت بولۇپ، پۈتكۈل مىللەتنىڭ ئومۇمىي
گەۋدىسىدىكى بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بەلگىلىك
سىستېمىغا مەركەزلەشكەن دۇنيا قاراشتۇر. بىزدە
بۇنداق دۇنيا قاراش بار دېگەندىمۇ مۇستەھكەم
بىرلىككە كەلمىگەن، بىرلىككە كەلگەن دېگەندىمۇ
مىللىي خاسلىققا ئىگە ئەمەس. شۇنداق، ئۇزاق
ئەسىرلەر داۋامىدىكى دىنىي ئېتىقاد ئالمىشىشى،
ئىدىيە ئالمىشىشى ۋە ھۆكۈمرانلىق تالىشىش
كۈرەشلىرىنىڭ رەھىمسىز دولقۇنىدا چايقىلىپ،
ئىقتىسادىي نامراتلىق، مەنۇى سەرسانچىلىقنىڭ
دەردىنى يەتكىچە تارتقان بۇ مىللەتنىڭ تېپىك
شەرقچە دىنىي تەپەككۇر ئىسكەنجىسىدىكى ئاڭ
شەكلىدىن بىراقلا ئاتېزم قوينىغا كىرىپ قېلىشى
بىر مەزگىللىك گاڭگىراشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.
شۇنىڭغا ئۇلاپلا خېلى ئۇزاق يىللار ھۆكۈم سۈرگەن
«سول» چىللىق تۈپەيلى ئادەملىرىمىز باشتىن
كەچۈرگەن قاباھەتلىك كەچۈرمىشلەر ۋۇجۇدىمىز
ۋە ئېڭىمىزنى نېمىنى تاللاش، نېمىنى تاشلاشنىمۇ
بىلمەيدىغان، بىلەلمەيدىغان گاراڭ ھالەتكە
كەلتۈرۈپ قويدى. ئەسىرىمىزنىڭ ئاخىرقى
تۆگەنجىلىرىگە كەلگەندە، ئۆزىنىڭ مەردلىكى، ئاق
كۆڭۈللۈكى، ساددىيلىقىدىن خېلى ئۇزاق
زامانلاردىن بېرى نامراتلىق پاتقىقىغا پېتىپ قالغان
بۇ مىللەتكە ئەمدىلىكتە «پۇل» دىن ئىبارەت
ئاجايىپ سېھرىي كۈچكە ئىگە جەلپكار مەخلۇق
خىرس چاڭگىلىنى سالدى؛ سالغاندىمۇ نەق ئۇنىڭ
يۈرىكىگە سالدى. شۇنىڭ بىلەن ئەسىرلەر
مابەينىدىكى بوران- چاپقۇنلار قوينىدا ئۆز
ساپلىقىنى يوقاتماي كەلگەن بۇ مىللەتنىڭ ئېڭى ۋە
جۇلالىق مەدەنىيىتى بىر مۇنچە قالايمىقان- ئەبجەش
مەدەنىيەتلەرنىڭ داشقازىنىغا ئايلىنىپ قېلىش
خەۋپىگە دۇچ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن نېمىنى رەت
قىلىش، نېمىنى قوبۇل قىلىشنى بىلمەيلا
قالدۇق. تۇرمۇش ئېھتىياجى، ماددىي تەلەپ،
مەنۇى ئاچلىق كۈچىيىپ كەتتى. بىراق ئېڭىمىز
ۋە قىممەت قارىشىمىز بولسا، تېخىچە ئىپتىدائىلىق
ھالدا قېلىۋەردى. شۇنىڭ بىلەن بوھران يۈز
بەردى.

ھازىر پۇل ئېڭى، ماددىي پاراغەت ئېڭى
ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىگەندەك تۇرسىمۇ، لېكىن
ئۇزۇن ئۆتمەي ۋۇجۇدىمىزنىڭ قانداقتۇر بىر
نەرسىگە ئېچىرقاۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالىمىز.
ھازىر مەنۇى نامراتلىق تۈپەيلى غەربىيسىنىپ
قېلىۋاتقان روھىيىتىمىزگە ئەنئەنىمىزنىڭ كىچىك
قىلدام تومۇر يىلتىزىغا تۇتىشىپ- تۇتاشمای
كېلىۋاتقان ئەدەبىيات- سەنئىتىمىز ئاز- تولا
تەسەللى بەرمەكتە، بۇمۇ تېخى ئاجىز يورۇۋاتقان
ئۈمىد نۇرى. قالغان ساھەلەردىن سۆز ئېچىش
ھازىرچە بالدۇرلۇق قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ. بۇمۇ
بوھراننى ئاشكارىلاپ تۇرىدۇ.

1996- يىلى 25- دېكابر، قەشقەر

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئەدەبىيات
فاكۇلتېتى 92- يىللىق 3- سىنىپ ئوقۇغۇچىسى (M1)

مەسىلىگە يەنىلا ئىلمىي ئاساستا مۇئامىلە قىلغان ياخشى

ئەنۋەر مەتسەيدى

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «مىللەتلەر ئىتتىپاقى»، «شىنجاڭ ياشلىرى»، «شىنجاڭ ئاياللىرى» قاتارلىق ئۇيغۇرچە ژۇرناللاردا ۋە «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى»، «ئاسىيا كىنىكى» قاتارلىق بىر قىسىم گېزىتلەردە مىللىتىمىزنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، تەرەققىياتى ۋە تەقدىرىگە چىندىن كۆڭۈل بۆلىدىغان، ۋەتەن، ئەۋلاد ئالدىدىكى بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى چەندان كۈچلۈك بولغان بىر بۆلۈك ئاپتورلارنىڭ مىللەت ۋە ئىللەت تېمىسىدا يېزىلغان تەسىرلىك ماقالە، ئوبزورلىرى كەينى-كەينىدىن ئېلان قىلىندى. «ئىنسان ئۇچۇن ئۆزىنى بىلىش (تونۇش) قىممەتلىك». چۇنكى ئۆزىنى بىلمەيدىغان ئىنسان نادان. جاھىل ئىنساندۇر. شۇنىڭدەك ئۆزىنى بىلمىگەن (تونۇمىغان) مىللەتمۇ نادان. جاھىل مىللەت ھېسابلىنىدۇ. نادان. جاھىل ئىنساندا ئاڭ، ساغلام ئەقىل ۋە ياخشى پەزىلەت كەم بولغىنىدەك، نادان. جاھىل مىللەتتە مەنىۋى بىرلىك، ئىدىيىۋى ئىلغارلىق ۋە ئەخلاقىي ساپا بولمايدۇ. شۇ تۇپەيلى ئۆزىنى قوغداش، كۆچەيتىش ۋە باشقىلاردىن ھالقىش ئېڭى، ئىرادىسى ۋە ھەرىكىتى كەمچىل بولىدۇ.

قىسقىسى، ھەر قانداق بىر ئىنسان ۋە مىللەت ئۇچۇن ئۆزىنى بىلمەسلىك ئۇنىڭ ھەممە پاجىئەلىرىنىڭ باشلىنىشى.

مىللەت. ئابستراكتنى چۈشەنچە ئەمەس، «ئادەم» دىن ئىبارەت كونكرېتنىلىق ئاساسدىكى ئومۇمىيلىقتۇر (بۇ ئەلۋەتتە تىل ئومۇملىقى، ئۆرپ. ئادەت ئومۇملىقى، پىسخىك ئومۇملىق ۋە تېررېتورىيە ئومۇملىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). شۇنداق ئىكەن، مىللەتنىڭ ئۆزىنى بىلىش دەرىجىسى مىللىي ئومۇملىقنى شەكىللەندۈرگۈچى يولباشچى شەخسلەرنىڭ ئۆزىنى بىلىشى بىلەن نەتىجىلىنىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن، بۈگۈنكى كۈندە ئۆز مىللىتى ھەققىدە باش قاتۇرۇپ، مىللەتنىڭ روھىي ھالىتى ۋە خۇي-پەيلىدە ئېغىر دەرىجىدە ساقلىنىۋاتقان ناچار، پەسكەش، خۇنۇك ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى دادىل ئېچىپ تاشلاش، ھېچ بولمىغاندا ئاز. تولا مەكتەپ يۈزى كۆرگەن بىر دەك كىشىلەردە بىر خىل خەۋپسىرەش ۋە مەنسۇى كرىزىس تۇيغۇسىنى ئويغىتىش مەقسىتىدە قولىغا قەلەم ئالغانلارنىڭ ئوتتۇرىغا چىققانلىقىنى ئۇشبۇ مىللەتنىڭ ئۆزىنى بىلىش مۇساپىسىگە رەسمىي قەدەم قويغانلىقىنىڭ بىر ئالامىتى دېيىشكە بولىدۇ.

ناۋادا، مىللەت غەپلەتنى ئۆزىگە راۋا كۆرۈۋەرگەن بولسا، ئۆز يېغىرىغا ئولاشقان پاشا. چىۋىنلەرنىڭ گىزىلداشلىرىنمۇ يېقىملىق مۇزىكا چاغلاپ يۈرۈۋەرگەن بولسا، ئۇ ھالدا ئىللەت توغرىسىدا گەپ قىلىدىغانلار ۋە ئۇنى تىكشايدىغانلار، تىكشاپ ئۇھ تارتىدىغانلار چىقمىغان بولار ئىدى. شۇ سەۋەبتىن گەرچە مىللەت ۋە ئىللەت تېمىسىدىكى تەنقىدىي ماقالىلەر تەرەققىياتقا نىسبەتەن زور توسالغۇغا ئايلىنىپ قالغان سەلبىيەتلىكلىرىمىزنى ئايمىاي ئېچىپ، تارىخ ئېقىمىغا، دەۋر رېتىمىغا ماسلىشالماي كالامپايلىشىپ، ھەيۋەتلىك 21. ئەسىر دەرۋازىسى ئالدىدا تەلمۇرۇپ تۇرغان بىچارىلەرچە ھالىتىمىزنى ئايانماي سېزىپ كۆرسىتىپ، يۈرىكىمىزنى بىئارام، كۆڭلىمىزنى غەش، دىلىمىزنى ئەندىشكار قىلسىمۇ، ئۇ ئالدى بىلەن ئۆزىمىز ھەققىدە دادىللىق بىلەن راست گەپ قىلالايدىغان بىر دەۋرنىڭ باشلانغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇنى بىز يالغاندىن پەردازلىنىپ يۈرگەن چاغلىرىمىزغا سېلىشتۇرساق، خېلى چوڭ يۇكسىلىش دېمەي تۇرالمايمىز. پەقەت مۇشۇنىڭ ئۇچۇن بولسىمۇ، قەلەمكەشلىرىمىزنىڭ بۇ تېمىدا تېخىمۇ ئۆتكۈر، تېخىمۇ چىن ماقالە. ئەسەرلەرنى يېزىپ تۇرۇشى، مۇھەررىر ئاتلىق قەلبى ئويغاق، ھەققە مۇشتاق نامسىز شەرەپ ئىگىلىرىنىڭ ئۇلارغا داۋاملىق قىزغىن خېرىدارلىق قىلىپ تۇرۇشى ھەقىقەتەن ئالقىشلاشقا ئەرزىيدىغان ئەھمىيەتلىك ئىش.

هازىر بىزدىكى ئىللەتلەرنى ھەممىسى دېگۈدەك ئالىملىرىمىزدىن تارتىپ زالىملىرىمىزغىچە، زىيالىيلىرىمىزدىن تارتىپ بىكار تەلەپ خىيالىيلىرىمىزغىچە، رەھبىرىي كادىرلىرىمىزدىن تارتىپ سودىگەر- پايدىكەشلىرىمىزگىچە، ئوقۇتقۇچى- ئۇستازلىرىمىزدىن تارتىپ ئوقۇغۇچى، بالا- چاقا، سەرۈي نازلىرىمىزغىچە كۆرۈپ تۇرىمىز، بىلىپ تۇرىمىز ۋە قىلىپ تۇرىمىز. خىسلەتلىرىمىزنى بولسا، ئاشۇ ئىللەتلىرىمىز بىلەن بىلىپ- بىلمەي يۈيۈپ ۋە كۆمۈپ تۇرىمىز. بىزدە مەۋجۇت بولۇۋاتقان قاششاقلىق، ئاڭقاۋلىق، ھۇرۇنلۇق، پەرۋاسىزلىق، خۇشامەتچىلىك، چېقىمچىلىق، شەخسىيەتچىلىك، ناكەسلىك، ئەبگالىق، ئىناقسىزلىق، يۇرتبازلىق، خۇراپىيلىق، تىلەمچىلىك، دورامچىلىق، ھەشەمپەرەسلىك، تۇزكورلۇق، ھاراقكەشلىك، قىمارۋازلىق، بۇزۇقچىلىق، يەنە ئاللىقانداق مەنسۇبىيەت پاجىئەلىرى ... بۇنداق ئىللەتلەرنىڭ كۆپلىكىلا ئەمەس، بەلكى ئېغىرلىقى دۇنيادىكى ھەر قانداق بىر ئارقىدا قالغان مىللەتتىمۇ كەمدىن كەم ئۇچرايدۇ. شۇنداق ئىكەن، بۇلار ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزگەن، سەۋەبلىرىنى بىلىشكە ئىنتىلگەن ئوت يۈرەك قەلەمكەشلىرىمىزنى بىھۇدە ئاۋارە بوپتۇ، بەك ئاشۇرۇۋېتىپتۇ، «كىرچىلىك» دېيىشكە ھەققىمىز يوق. ئۇلار بۇ خىل ئىللەتلەرنىڭ ئېغىرلىق دەرىجىسىنى، مىللەتكە كەلتۈرىدىغان يامان ئاقىۋىتىنى ئەقىل كۆزى بىلەن كۆرگەن، ۋىجدان تارازىسى بىلەن ئۆلچىگەن؛ بۇ ئىللەتلەرنىڭ بۇگۈنكى كۈندە ئۇيغۇرلىرىمىزنى زۇرۇرى تەرەققىياتتىن، تېگىشلىك شان- شەرەپتىن ۋە ئەملىي قەدىر- قىممەتتىن مەھرۇم قالدۇرۇۋاتقان بىۋاستە سەۋەبلەر ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن؛ چۈشىنىپلا قالماي بەلكى بىر پۈتۈن مىللەتكە شۇ قەدەر بەختسىزلىك ئېلىپ كەلگەن قەبىھ ئىللەتلەرنى، بىر پۈتۈن مىللەتنى زاۋاللىققا ئېلىپ بارىدىغان قاباھەتلىك قىسمەتلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ كۆرمەسلىككە سېلىشنىڭ، بىلىپ تۇرۇپمۇ پەرۋاسىز يۈرۈۋېرىشنىڭ ئەڭ ئېغىر گۇناھ- ئاسىيلىق بولىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەن؛ شۇنىڭ بىلەن كېسەلنى ئېنىقلىماي تۇرۇپ ئۇنى ساقايتقىلى بولمىغىنىدەك، ئىشنى ئۆز- ئۆزىنى تونۇش ۋە ئېتىراپ قىلىشتىن باشلاشقا بەل باغلاپ، مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ماقالە يېزىشنى ئۆز بۇرچىمىز ۋە تاقەتسىز خىزمەت دەپ قارىغان كىشىلەردۇر.

بولغاچ ئۇلارنىڭ باغرى خۇن- زەرداپ، قەلبىدە تەشۋىش- ئىزتىراپ. ئوت ئاچار شۇ ئەبگالارغا ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ئەدىب لۇشۈندەك ئۆتكۈر سۆزلەرنى تاللاپ. يېزىشقا ئالدىرار، خۇددى ئوقۇرمەنلەر گېزىت- ژۇرناللارنى ۋاراقلاپ، «ئەينەك»، «مىللىتىم ھەققىدە پاراڭ» ... سەھىپىلىرىدىكى ماقالىلەرنى ئىزدەپ تېپىشقا ئالدىرىغاندەك.

خېلى كۆپ كىشىلەر ھەتتا ئاڭلىق ھېسابلانغانلارمۇ مىللەت ۋە ئىللەت تېمىسىدىكى ماقالىلارغا نىسبەتەن باشقىچىرەك پىكىردە. ئۇلار: «ئەمدى بولار، ئۆزىمىزنى تۆتۈۋالايلى، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز تىللاۋەرمەيلى ...» دېگەندەك گەپ- سۆزلەرنى قىلىشۋاتىدۇ. توغرا، ئۆز ئەيىبىنى ئۆزى ئېچىش- ئەسلى ياخشى ئىش ئەمەس. بىراق ئۆز ھۇشۇڭنى تېپىۋېلىشىڭغا ۋە ئالغا بېسىشىڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۆز ئەيبىڭنى بىلىش ۋە ئېتىراپ قىلىش- ئۇنى كۆرمەسكە سېلىش ياكى ساختا ئابرويپەرەسلىك بىلەن قۇرۇق ماختانغاندىن مىڭ ياخشى. بىلىشىمىز كېرەككى، مىللەت ھەر قاچان، ھەر زامان ئۆزىنى ئەينەن كۆرسىتىدىغان «ئەينەك» كە موھتاج. ئەجەبا، فرانسىيىنىڭ مەشھۇر سىياسىئونى ئالان پېرفت «بەتبەشىرە فرانسۇزلار» دېگەن كىتابنى، ياپونىيە مۇتەپەككۇرى گاۋچياۋفۇ «بەتبەشىرە ياپونىيەلىكلەر» دېگەن كىتابنى، ئامېرىكىنىڭ مەشھۇر سىياسىي ساتىرىكى ئالت باكۋۇد «غەلىتە تەلەتلىك ئامېرىكا» دېگەن كىتابنى، تەيۋەندىكى بوياق «كۆرۈمسىز جۇڭگولۇقلار» دېگەن كىتابنى يېزىپ ئۆز مىللەتلىرىنىڭ ئىللەتلىرىنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ دۇنياۋى ئىلغار مىللەت بولۇپ يېتىلىپ چىقىشىغا تۈرتكە بولغان («مىللەتلەر ئىتتىپاقى» ژۇرنىلى 1994- يىللىق 4- سانىنىڭ «مىللىتىم ھەققىدە پاراڭ» سەھىپىسىنىڭ تەھرىر ئىلاۋىسىغا قارالا. مۇھەررىردىن)، ياپونىيىنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىكىگە «ياپون مىللىتىنىڭ رەزىللىكلىرى» دېگەن دەرس كىرگۈزۈلگەن ۋە بۇ دەرستە ياشلار- ئۆسمۈرلەرگە كىچىكىدىن تارتىپلا ئۆز مىللىتىنىڭ تارىختىن قېپقالغان، ئىلمىي بولمىغان ناچار ئۆرپ- ئادەتلىرى كۆرسىتىپ بېرىلگەن ھەم بۇنداق بولمىغۇر ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىلگەن («شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1997- يىل 22- ئاۋغۇست سانىغا قارالا. مۇھەررىردىن) يەردە ئۆزىمىزنىڭ ئىللەتلىرى ھەققىدە نەچچە ئون پارچە ماقالە يېزىلسا نېمە بوپتۇ!؟

مېنىڭچە، بۇ چاغقىچە يېزىلغان ماقالىلارنىڭ تەسىرىنى تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ. ئۇلار ئۆزى قوزغىغان، ئۇھسىنغان، ئېچىنغان، سەسكەنگەن، نەپرەتلەنگەن، ئۇياتقان، تېڭىرقىغان، ھەسرەتلەنگەن كەيپىيات ۋە روھىي ھالەتلەر ئىچىدە تېگىشلىك رولىنى جارى قىلدۇرۇپ كەلمەكتە. ئۇلار نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ تەپەككۇر ئاسمىنىدا چاقماقلارنى چاققۇزدى، كۆزلىرىدىن ھەسرەت- پۇغانلىق ياشلىرىنى ئاققۇزدى، قەلب دېڭىزىنى داۋالغۇتتى، كۆز ئالدىنى يورۇتتى. شۇ ئارقىلىق بىز ھازىرىمىزنى پەقەت ئۆتمۈشسىز بىلەنلا سېلىشتۇرۇشتىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئۆزىمىزنى باشقىلار بىلەن سېلىشتۇرۇشنى يەنى ئۆز ياشلىقىمىزنى باشقىلارنىڭ ياشلىقى بىلەن سېلىشتۇرۇشنى ئۆگىنىۋالدۇق. ئۆزىمىزگە ئوبيېكتىپ قاراشنى ئۆگىنىۋالدۇق. «نېمە ئۈچۈن؟» دېگەن سوئالنى يۈرەكلىك ئوتتۇرىغا تاشلاپ، ئۇنىڭغا جاۋاب تېپىشقا ئىنتىلىدىغان بولدۇق. بۇرۇنقىلار: «بىر ياخشىغا بىر يامان ھەر جايدا بار» دەپ ناخشا ئېيتىشقانىكەن. كېيىنچە: «ئاھ، خېنىم يامانلىماڭ، ياخشى- يامانىنى كىم بىلۈر» دېگەن ناخشا چىقىپتۇ. مانا ئەمدى: «بېشىمغا ھەر بالا كەلسە، ئۆزۈمنىڭ شورى دەيمەن» دېگەن ناخشىنى ئاڭلاۋاتىمىز. بۇمۇ بىر ئىلگىرىلەش، بۇمۇ بىر يۈكسىلىش. كىمنىڭ شورى ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىش- بىلمەي يۈرگەندىن ئەلا.

ھەر قانداق بىر توغرا پائالىيەت ۋە يېڭىلىق يارىتىش توغرا ئىدىيە ۋە توغرا تونۇشتىن باشلىنىدۇ. توغرا ئىدىيە بولسا توغرا پائالىيەتنى ئۇنۇملۈك قانات يايدۇرۇشنىڭ

ئالدىنقى شەرتى. شۇنداق ئىكەن، مىللەتنى ئۆزى ھەققىدە توغرا تونۇشقا يېتەكلەش ئۈچۈن تارتىلغان ھەر بىر قەدەم، بېسىلغان ھەر بىر قەدەم تولىمۇ ئەھمىيەتلىكتۇر.

دەرۋەقە، مىللەتنىڭ ئۆز- ئۆزىنى تونۇشى ھەققىدىكى ئەھمىيەتلىك ماقالە- ئەسەرلەرنىڭ ئېلان قىلىنىشى بىلەن ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ كېتەلىشى ناتايىن. ئۇنىڭ ھەقىقىي قىممىتى كىشىلەر ئۇنى ئوقۇغان ۋە تەسىرلىنىپ پىكىر يۈرگۈزگەندىن كېيىن ئاندىن ئۆز مەنىسىنى تاپالايدۇ. ھازىرقى تەرەققىيات سەۋىيىمىزدە ئاز- تولا قورساقتىن ئېشىنىپ، ھەۋەستىن تېشىنىپ، مەنىۋى تۇرمۇش ئۈچۈن پۇل خەجلەيدىغانلار كۆپەيدى دېگەندەك، كىتاب- ژۇرنال سېتىۋالىدىغانلار يەنىلا ھاراق- تاماكا سېتىۋالىدىغانلاردىن ئاز. قىرائەتخانىلارغا بېرىپ گېزىت- ژۇرنال ئوقۇيدىغانلار بىكار لەۋكۈشپ يۈرۈپ پىتنە- پاسات توقۇيدىغانلاردىن ئاز. قانداق قىلسام بىرەر كەسپ ئەھلى بولۇپ، كىرەكلىك ئىشلارنى قىلالايمەن، دېگەنلەر ئۈستىدە پىلان سوقىدىغانلار بىلە ■ارت تاختىسى ئەتراپىدا تاش سوقىدىغانلاردىن ئاز. شۇڭا، نۆۋەتتە يار بېرىۋاتقان ئوقۇش، ئۆگىنىش، ئىشلەش پۈرسىتى بىلەن ئۇنى ئىگىلىيەلمەسلىك ياكى چىڭ تۇتالماسلىق ۋە ياكى ئۇنىڭغا ئېرىشەلمەسلىك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تېخى ھەل بولمايۋاتقان مۇھىم مەسىلەرنىڭ بىرى. ئەسەر يېزىپ تەقدەلەشنىڭ ئۇنۇم بېرىشىمۇ مۇشۇ زىددىيەتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچراپ تۇرماقتا. نۇرغۇن مەسىلەر مىللەتنىڭ بىر پۈتۈن تەربىيىلىنىش ساپاسى بىلەن بىردەك ھەل قىلىنىدۇ، دەپ قارالغاندىمۇ بىراق ئاللىقاچان ئۆرپ- ئادەت، قائىدە- تۈزۈم، پىسخىك خاراكتېر تەرزىدە يىلتىز تارتىپ كەتكەن ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىلىرىنى ماقالە يېزىپ كۆرسىتىش بىلەنلا ھەل قىلىپ كەتكىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە جەمئىيەتنىڭ بىلىملىك، ئىمتىيازلىق قاتلىمىدىمۇ ئىللەتلەرنىڭ كىشىنى چۆچۈتكىدەك دەرىجىدە مەۋجۇت بولۇشى، ھەتتا تېخىمۇ قەبىھ بولۇشى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. بۇنىڭدىن ھازىرقى تەربىيىلەش ۋە تەربىيىلىنىش ئۈسۈلى، مەزمۇنى ۋە سۈپىتىگە نىسبەتەنمۇ ئادەمنىڭ گۈمانلانغۇسى كېلىدۇ (بۇ سۆزنى ئادەتتە پەننىي ماۋارىپقا كۆچىنىپ، گۈمانتارلىق ماۋارىپىغا سەل قاراشتەك بىر تەرەپلىمە تەربىيىلەش ئۈسۈلى ۋە مەزمۇنىنى كۆزدە تۇتۇپ دەۋاتىمەن).

تەنقىد ۋە تەربىيىنى ئۇمۇمىي ساپاغا تايىنىپ ئاڭلىق قوبۇل قىلدۇرۇش يولى بىلەن ئېلىپ بېرىش ئۇنۇم بەرمىگەن ئەھۋال ئاستىدا قانداق قىلىش كېرەك؟ مېنىڭچە، بۇنىڭ ئەڭ ئاساسلىق ئىككى خىل ئۈسۈلى بار: بىرسى، ئىلمىي ئۈسۈل، يەنە بىرسى، مەۋرىي ئۈسۈل. ئىلمىي ئۈسۈل دېگىنىمىز- باشقۇرغۇچى تارماقلارنىڭ ئەھمىيەت بېرىشى، مىللەتنىڭ مەنبۇي يېتەكچىلىرى بولغان زىيالىيلار ساھەسىنىڭ تىرىشىشى بىلەن مەسىلەرنى ئىلمىي ئاساستا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش، تەشۋىقات شەكىللىرى ئارقىلىق كەڭ كۆلەمدە جامائەت پىكرى تەييارلاپ، ئاممىنىڭ تونۇشىنى ئۆستۈرۈپ، ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇش ئاساسىنى ئاجىزلىتىش ۋە تەدرىجىي تۈگىتىشكە قارىتىلغان. ماقالە يېزىپ ئېچىپ بېرىش ۋە تەنقىدلەش مۇشۇ ئۈسۈلغا ياتىدۇ. مەۋرىي ئۈسۈل دېگىنىمىز- مەۋرىي، قانۇنىي يوللار بىلەن چەكلەش، مەنئىي قىلىشقا قارىتىلغان. بۇ ئىككى خىل ئۈسۈلنىڭ كۆپ ھاللاردا بىرلەشتۇرۇپ قوللىنىشقا بولىدۇ. بىراق بۇنىڭدا ئىلمىي ئۈسۈل ئالدىنقى شەرت بولۇشى، يەنى مەۋرىي ئۈسۈلنىڭ ئاساسى ئورنىدا چىڭ تۇتۇلۇشى كېرەك. چۈنكى مەيلى قايسى خىل ئۈسۈل بولسۇن ئالدى بىلەن مەسىلىنى ئىلمىي ئاساستا تونۇش، پەرق ئېتىش ۋە نىشانلاش زۆرۈر.

ھازىرغىچە ئېلىپ بېرىلغان ئىللەتلەرنىڭ ماقالە ئارقىلىق ئېچىپ بېرىش ۋە تەنقىدلەش گەرچە ئىلمىي ئۈسۈلغا ياتسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ئىلمىيلىكىنى يېتەرلىك ياكى ھەقىقىي مەنىدىكى ئىلمىيلىك دېگىلى بولمايدۇ. خېلى كۆپ قىسمىدا ئوبيېكت بىلەن سۇبيېكت، ئاپتور بىلەن ئوقۇرمەن ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق ياكى پەرق نىسبەتەن گەۋدىلىك، ئىلمىي ئاساسلارغا تايىنىش كەمچىل. شۇ سەۋەبتىن مۇناسىپ باھا ۋە ئىنكاسلارغا ئېرىشەلمەي، قايىل قىلىش كۈچىدىن مەھرۇم قېلىۋاتىدۇ. نەتىجىدە بۇ خىل ئىجتىمائىي ئىللەتلەردىن نەپرەتلىنىش، ئۇنىڭدىن خالىي بولۇشقا، ئۇنى چەكلەشكە ئىنتىلىش جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي كەيپىياتىغا ئايلىنالمايۋاتىدۇ.

ئەمدى مەزكۇر ماقالىمىزنىڭ ئاساسىي مۇددىئاسىغا كەلسەك، ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنى تەنقىد قىلىش خىزمىتىنى ئۇنۇملۇك قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن كۆپ خىل ئامىللاش شەكىللەردىن پايدىلىنىشتىن باشقا، ئەڭ مۇھىمى ئالاقىدار ئىلىم- پەن تارماقلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش نەتىجىلىرى بىلەن بىرلەشتۇرۇپ ئېلىپ بېرىشنى تەكىتلەش زۆرۈر. ئىجتىمائىي ئىللەتلەر جەمئىيەتنىڭ ھەممە قاتلىمىدا، كىشىلەرنىڭ سۆزىدە، ھەرىكىتىدە، پىسخىكىسىدا، ئېڭىدا، ياشاش ئۇسۇلىدا، تۇرمۇش شەكلىدە كەڭ كۆلەمدە مەۋجۇت ئىكەن، ماقالە يازغۇچىلار ئۆز نەزەرىدىكى تېمىنى مۇناسىۋەتلىك پەنلەر نۇقتىسىدىن كۆزىتىشكە، تەكشۈرۈشكە، باھالاشقا ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. قىسقىسى، تەنقىد يەنىلا ئىلمىي ئاساستا ئېلىپ بېرىلغىنى ياخشى.

ئىنسانلار ئوبيېكتىپ دۇنيانى بىلىش، ئۆزگەرتىش، ئۆزلىرىنىڭ ياشاش شارائىتىنى ئۆزلۇكسىز ياخشىلاش ئېھتىياجى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ بارلىق ماددىي ۋە مەنىۋى پائالىيەتلىرىنى ئۈيۈشتۇرۇش، تەرتىپكە سېلىش ۋە ئۇنۇملۇك قانات يايدۇرۇش مەقسىتىدە ئۆز ئەمەلىيىتىدىن ھاسىل قىلغان بىلىم- چۈشەنچە ۋە تەجرىبە- ساۋاقلىرىنى خۇلاسلاپ، سىستېمىلاشتۇرۇپ بىر يۈرۈش نەزەرىيە، ئالاقىلىرىنى (ئىدىئولوگىيە) ۋە ئىلىم- پەن قۇرۇلمىلىرىنى ۋۇجۇتقا چىقارغان. بۇنداق نەزەرىيە، ئىدىئولوگىيە- ئالاقىلىرىنى ۋە ئىلىم- پەن قۇرۇلمىلىرى ئىنسانلارنىڭ مۇكەممەل تەرەققىي قىلىش زۆرۈرىيىتى ئارقىسىدا بارغانسېرى كۆپ خىللىشىپ، تولۇقلىنىپ، ئۆزئارا كىرىشىپ ۋە ئۇنىۋېرسالللىشىپ، بۈگۈنكى دۇنيادىكى مىسلىسىز يېڭىلىقلار ۋە كەشپىياتلارنىڭ بارلىققا كېلىشى، يۈكسەك دەرىجىدە مەدەنىيەتلەشكەن، قېلىپلاشقان جەمئىيەت ۋە مىللەتلەرنىڭ شەكىللىنىشىگە ئۇنۇملۇك خىزمەت قىلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى ھەممىمىز بىلىمىز. كىشىلەرنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارى ۋە ئىجادىي قابىلىيىتىنى ئەنە شۇ يۈسۈندا ئېچىلىپ، جارى قىلدۇرۇلغىنىغا ئوخشاش، ئىنساندىكى

بارلىق ئاجىزلىقلار ۋە مەنىۋى ئىللەتلەرمۇ ئەنە شۇ ئىلىم-پەن ۋاستىسى بىلەن بايقىلىپ، تۈزىتىلىپ بېرىلىۋاتقانلىقى ھەممىگە ئايان پاكىت. بولۇپمۇ پەلسەپە، تارىخ، ئىنسانشۇناسلىق، مىللەتشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق، مەدەنىيەتشۇناسلىق، ئۆرپ-ئادەتشۇناسلىق (فولكلور)، دىنشۇناسلىق، پىسخولوگىيە قاتارلىق ئىنسان، ئىنسانىيەت جەمئىيىتى، ئىنساننىڭ مەدەنىي پائالىيىتىنى چۆرىدەپ تەتقىقات ئېلىپ بارىدىغان بىر يۈرۈش ئىجتىمائىي ۋە گۇمانتار پەن ساھەلىرى نۇقتىلىق ھالدا دۇنيادىكى مىللىي، ئېتنىك گەۋدىلەرنى بىرلىك قىلىپ ئۇلارنىڭ تارىخىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتى، پەن-مەدەنىيىتى، ئىدىئولوگىيىسى، ياشاش ئۇسۇلى ۋە تۇرمۇش شەكلى قاتارلىق تەرەپلەرنى ئۆزىگە مۇناسىپ ئىلمىي نۇقتىئىنەزەر ۋە مېتود، پرىنسىپلار بويىچە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىدۇ. خاراكتېر-ئالاھىدىلىكلىرىنى ئېنىقلاپ، ئىجابىي ۋە سەلبىي نۇقتىدىن باھالايدۇ، تەرەققىيات قانۇنىيەتلىرى ۋە يۈزلىنىشنى كۆرسىتىدۇ. بىز باش قاتۇرۇۋاتقان مىللەت پىسخىكىسىدىكى، ھەرىكەت-پائالىيەتلىرىدىكى، ئۆزئارا مۇئامىلە-مۇناسىۋەتلىرىدىكى، مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىدىكى تۈرلۈك-تۈمەن ياخشى-يامان ئالامەتلەر جۈملىدىن ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىلىرى ئۆز نۆۋىتىدە ئاشۇ خىل ئالاقىدار پەنلەر تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىدىغان، مۇھاكىمە يۈرگۈزىدىغان ئاساسلىق ئوبيېكتلاردىن ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ئىجتىمائىي ئىللەتلەر ھەم كۆپ، ھەم ئېغىر، ھەم ئومۇمىي خاراكتېر ئالغانىكەن ئەلۋەتتە بىر نەچچە پارچە ماقالە ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئايرىم ھادىساتلىرىنى كۆرسىتىپ قويۇش بىلەنلا مەسىلىنى ھەل قىلىپ كەتكىلى ياكى كۆزلىگەن مەقسەتكە يەتكىلى بولمايدۇ. شۇڭا، ھەر بىر ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىسى قايسى پەنگە ئالاقىدار بولسا، شۇ پەن تەرىپىدىن ياكى شۇ پەن نۇقتىسىدىن نىشانلىنىپ ئۇنىڭ يىلتىزى سۈرۈشتۈرۈلۈشى، مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ئاساسى تېپىپ چىقىلىشى، دائىرىسى، دەرىجىسى، خاراكتېرى بېكىتىلىشى ۋە ئۇنى تۇگىتىش، ئۆزگەرتىش ياكى ساغلاملاشتۇرۇشنىڭ مۇۋاپىق، ئۇنۇملۇك چارە تەدبىرلىرى كۆرسىتىپ بېرىلىشى كېرەك. شۇنداق قىلىنغاندىلا، بۇ ئىش ئىلمىي ئاساستا ئېلىپ بېرىلغان بولىدۇ.

دەرۋەقە، بىزدە مۇناسىۋەتلىك ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى يېڭىدىن باشلاندى. تېخى ئىچكى مۇھىتىمىزغا ماسلىشىپ، مىللىي ئالاھىدىلىكىمىز بىلەن بىرلىشىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتمىدى. نەزەرىيە قۇرۇلمىلىرىمىزمۇ ئالاھىدە تارىخىي، جۇغراپىيىلىك مۇھىتتا ياشاپ كۆپ قاتلاملىق، كۆپ تەركىبلىك ئۆزگىچە مەدەنىيەت تىپلىرى بىلەن خاراكتېرلەنگەن ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىي كەچمىشلىرى، جەمئىيەت ئەھۋالى، سىياسىي، ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرى، ئەنئەنىۋى ئۆرپ-ئادەتلىرى ۋە رېئال قىياپەتلىرىنى ھەقىقىي تۈردە ئىنكاس قىلىشقا ئۇلگۈرگىنى يوق. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىلىرىنى كۆپ تەرەپلىمە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئىمكانىيىتى تولۇق يارىتىلدى، دېگىلى بولمايدۇ. شۇنداقتىمۇ ھازىرچە ئايرىم ئىستىھكام ئاچقان ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسى مەسىلىگە ئىلمىي مۇئامىلە قىلىش ئاڭلىقلىقىنى يەنىمۇ ئۆستۈرسە ۋە بۇ جەھەتتىن ئۆزلىرىگە تېخىمۇ قاتتىق تەلەپ قويسا، ھەرگىزمۇ ئوشۇقلۇق قىلمايدۇ. ئەكسىچە، مىللەت ۋە ئىللەت تېمىسىدىكى ئەسەرلەرنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرغىلى، ئۇنۇمىنى ياخشىلاپ، كۆپ تەرەپلىمە تەتقىقات ئۈچۈن يول ئاچقىلى بولىدۇ.

ئېلان قىلىنغان ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىلىرىگە ئائىت ماقالىلارنى ئىدىيىۋىلىك، بەدىئىيلىك، چىنلىق نۇقتىسىدىن باھالاپ ئوبزور يېزىشقا كىشىلەر ئانچە قىزىقمىسا كېرەك. مېنىڭ مەقسىتىممۇ بۇ ئەمەس. ناۋادا مۇشۇنداق خىيالنى كۆڭلىمىزگە پۈكۈپ ئۇ خىل ماقالىلارنى كۆرۈپ چىقماقچى بولساق، ئېنىقكى ئوقۇۋېتىپ قانداقتۇر بىر نەرسىنىڭ كەملىكىنى ياكى ئوشۇقلۇقىنى، يەنە قانداقتۇر بىر نەرسىنىڭ كاللىمىزدىن ئۆتمەيراق قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ قالىمىز. بۇ ئەھۋال كۆپ ھاللاردا مەسىلىنىڭ ئىلمىي ئاساسىغا سەل قاراپ بىر تەرەپلىمىلىككە، ھادىسىدىن ماھىيەتكە ئۆتەلمەسلىكتەك تېيىزلىققا، سەۋەب-نەتىجىنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلىۋېتىشتەك مەنتىقىسىز خاتا ھۆكۈملەرگە، ھەدېگەندە قوپال-ھاقارەتلىك سۆز-ئىبارىلەر كۈچىنىپ مەسىلىنىڭ كېلىش مەنبەسىنى، پەيدا قىلغان، ئۆستۈرگەن ئىجتىمائىي، تەبىئىي مۇھىت ئامىللىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىۋېتىشتەك يەڭگىلتەكلىككە ئوخشىمىغان دەرىجىدە يول قويۇلغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئۇنداقتا، مەسىلىگە ئىلمىي ئاساستا مۇئامىلە قىلىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇنىڭدا ئومۇمىي تەلەپ: ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش، نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈش پرىنسىپى بويىچە دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ قائىدە-قانۇنىيەتلىرى ۋە ئىلمىي مېتودولوگىيىسىنى قورال قىلىپ، مەسىلىنىڭ بىر پۈتۈن جەريانىنى، مەۋجۇتلۇق شەكلى، دائىرىسى، دەرىجىسى، خاراكتېرى ۋە ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرىنى ئېنىقلاش، ئۇنىڭ پەيدا بولۇش ئاساسىنى، تەرەققىيات يۈزلىنىشلىرىنى ئومۇمىي-ماكرولۇق نۇقتىدىن تەھلىل قىلىش، تەتقىقات ئېلىپ بېرىش، ئۇنى ھەل قىلىش (چەكلەش، تۈزىتىش ياكى ئىجابىي تەرەپكە يېتەكلەش) نىڭ توغرا، ئۇنۇملۇك ئۇسۇل-چارىلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىش، نوقۇل ھېسسىياتقا تايىنىپ ئىش قىلماسلىقتىن ئىبارەت. كونكرېتنى تەلەپ بولسا، ھەر بىر مەسىلىگە قارىتا ئۇنى ئۆزى چېتىشلىق پەن بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەھلىل قىلىش ئارقىلىق ئەمەلىيلىشىدۇ. مەسىلەن، پەلسەپىۋى نۇقتىدىن مۇئامىلە قىلىشنى ئالساق، ئىللەت مەسىلىسى ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت ئىكەن، ئۇنىڭ پەيدا بولۇش ۋە ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرى بولىدۇ. ئۇ، ئىچكى-تاشقى باغلىنىشلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. ئىچكى ئامىللار ھەل قىلغۇچ ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ جەريان مۇئەييەن ماكان ۋە زامان دائىرىسىدە، ئايرىملىق بىلەن ئومۇملۇقنىڭ، شۇنداقلا قارىمۇ قارشىلىقنىڭ بىرلىكىدە ئىپادىلىنىپ چىقىدۇ. ئۆزگىرىش ساندىن سۈپەتكە ئۆتۈشۈش بويىچە دەۋر قىلىدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ھەر بىر ئىجتىمائىي ئىللەت زامان جەھەتتىن مەلۇم تارىخىي، ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە بولسا، ماكان جەھەتتىن مۇئەييەن ئوبيېكتىپ شەرت-شارائىت، جۇغراپىيىلىك، ئېكولوگىيىلىك مۇھىت بىلەن

زىج باغلىنىدۇ. يەنى شۇ زامان ۋە شۇ ماكاندىكى تەبىئىي شارائىت، ئىجتىمائىي مۇھىت، سىياسىي، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە، ئىنسانپەرۋەرلىك مۇناسىۋەتلىرى، كىشىلەرنىڭ ماددىي (ئىقتىسادىي) تۇرمۇش سەۋىيىسى، ئىجتىمائىي ئېڭى (ئېتىقادى، قىممەت قارىشى، ئېستېتىك- گۈزەللىك نۇقتىسىنەزەرى، ئەخلاق پرىنسىپى . . .)، تۇرمۇش ئۇسۇلى (ئەنئەنىۋى ئۇرپ- ئادەتلىرى)، پەن- مەدەنىيەت جەھەتتىكى تەرىبىيىلىنىشى قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمە ئامىللار بىلەن ئۆز ئارا بىرلىشىش، تەسىر كۆرسىتىش، شەرت قىلىش مۇناسىۋىتىدە بولىدۇ. دېمەك، يۇقىرىقىدەك قانۇنىيەت، ئالاھىدىلىك ۋە باغلىنىشلارنى نەزەرگە ئالغان ھالدا ئىجتىمائىي ئىللەتلەر ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزۈش، ئۇلارغا نىسبەتەن پەلسەپىۋى نۇقتىدىن مۇئامىلە قىلغانلىق بولىدۇ.

مەسىلىنىڭ پەيدا بولۇش، راۋاجلىنىش جەريانىنى بولۇپمۇ ئۇنىڭ يىلتىزىنى ئۇنىڭ دەۋر شارائىتى بويىچە تەھلىلەش بولسا، تارىخىي جەھەتتىن مۇئامىلە قىلغانلىق بولىدۇ. مەسىلەن، بىر قىسىم ئاپتورلار بىزدىكى ئىناقسىزلىق، تەپرىقچىلىق ئۇستىدە توختالغاندا، تەپەككۇر قۇشۇنى سوپى- ئىشانلارنىڭ مەزھەپچىلىك كۈرىشى ئەۋج ئالغان كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەرنىڭ جېدەل- غەۋغالىق، جاھالەتلىك، مۇدھىش ئاسمىندا پەرۋاز قىلدۇرۇپ، ئۇ يەردىن تاكى مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ بۇرۇختۇرما، ئاھ- پەريادلىق مۇزلۇقلىرى ئۇستىدە ئەگىتىپ ئۆتكىنىگە ئوخشاش.

ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشىدىن تارتىپ، ئۇلارنىڭ ئالاھىدە مۇھىتتا شەكىللەنگەن ۋە تۇراقلاشقان ئىرقىي، مىللىي ۋە قان تېپلىرىغىچە تەكشۈرۈپ، بۇ جەھەتتىكى ئىلمىي ئاساسلار بىلەن مىللەتنىڭ ئومۇمىي خاراكتېرى، پىسخىكىسى ۋە خۇي- پەيلىدىكى ئىللەت تۈسىنى ئالغان مەسىلىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ تەھلىل قىلىش بولسا، مەسىلىگە ئىرقشۇناسلىق، مىللەتشۇناسلىق، ئېتنوگرافىيە ۋە پىسخولوگىيە نۇقتىئىنەزەرى بويىچە مۇئامىلە قىلغانلىق بولىدۇ. مەسىلەن، بىزدىكى ھۇرۇنلۇق، دورامچىلىقنى بۇ جەھەتتىن تەكشۈرۈپ ئۇنىڭ ئىلمىي ئاساسىنى تېپىش مۇمكىن. بۇ جەھەتتىكى ئىزدىنىدىغانلار مىللەتنىڭ ۋۇجۇدىغا ئۇزۇندىن سىڭىپ كەتكەن، مۇناقچە قىلىپ ئېيتقاندا، مىللەتنىڭ تەبىئىتىگە ئايلانغان شەرەپ- نومۇس ئېڭىنىڭ روشەن بولماسلىقى، مىجەزدىكى خارامۇشلۇق، تەن ھوزۇرىغا ئىنتىلىشىنىڭ زىيادە كۈچلۈك بولۇشى، شەھۋەتكە نىسبەتەن نەپسى غالىبلىقنى پەيدا قىلغۇچى مىجەز ۋە قان خىلىتلىرىنىڭ نىسبىي سالماق ئورۇندا تۇرۇشى، شۇنىڭدەك يات ۋە غەلىتە سېزىلگەن نەرسىلەرگە قارىتا ھېرىسمەنلىكنىڭ تاللاش ۋە پەرق ئېتىش ئالاقى. سېزىمدىن زىيادە بولۇشى، ھەتتا نەزەرىيىۋى تەپەككۇر يوللىرىغا توسالغۇ بولغۇچى پىسخىك كەيپىيات، پىكىر، پرىنسىپلىرىنىڭ ئۆلۈك. جانسىز بولۇشىنىڭ پىسخىك ئاساسى قاتارلىق تەرەپلەرگە نەزەرىنى ئاغدۇرسا بولىدۇ.

ئىجتىمائىي ئىللەتكە ياتىدىغان نۇرغۇن مەسىلىلەرنىڭ ئىدىيىۋى مەنبەسىنى ۋە ئاڭدىكى قاتمىلىرىنى ئېنىقلاپ چىقىش ئۈچۈن، ئۇلارغا دىنشۇناسلىق نۇقتىئىنەزەرى بويىچە مۇئامىلە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى نۇرغۇنلىغان ئىجتىمائىي ئىللەتلەر، مەسىلەن، خۇراپاتلىقلار، ئىجتىمائىيلاشقان ئەمما تەرەققىياتقا پۈتلىكاشاقلىق بولىۋاتقان ناچار ئادەت، تۈزۈملەر كىشىلەر ئېڭىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەن ئىپتىدائىي ئېتىقاد ۋە سىنىپىي جەمئىيەتتىكى سىنىپلار مەنپەئەتى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن دىنىي ئەقىدە، دىنىي ئەھكام ۋە مەزھەپ- سۇلۇكلەر بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.

جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمى نۇقتىئىنەزەرى بويىچە تەھلىل، تەتقىق قىلىش ئارقىلىقمۇ ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىلىرى ھەققىدە زۆرۈر ئىلمىي تونۇش ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ. تۈرلۈك ئىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسى، ھەر قايسى ئىجتىمائىي قاتلاملاردىكى تارقىلىش ۋە ساقلىنىش ئەھۋالى، تەرەققىيات يۈزلىنىشى، بۇلارنىڭ جەمئىيەت تۈزۈلمىلىرى، جەمئىيەت ھۇجەيرىلىرى، ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەر بىلەن بولغان ئالاقىسى قاتارلىق مەسىلىلەرنى چۈشىنىش، دەل مۇشۇ يول بىلەن ئەملگە ئاشىدۇ. نۇرغۇن ئىللەتلەرنىڭ شەھەر بىلەن يېزا، يۇقىرى قاتلام بىلەن تۆۋەن قاتلام ۋە خىلمۇ خىل كەسپىي تارماقلاردا ساقلىنىش نىسبىتى، ئورنى، رولى پەرقلىق بولىدۇ. بۇلار ھەققىدە ئەملىي مۇلاھىزە تۇرغۇزماي تۇرۇپ، مۇڭاپىق بىر تەرەپ قىلغىلى بولمايدۇ. بۇ جەھەتتىكى كۆزىتىشنىڭ تەكشىسىز مۇھىم مەزمۇنى سۇپىتىدە ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ تەكشىسىز ئىقتىسادىي تەرەققىياتى، تۇرمۇش ئىستېمال سەۋىيىسى، ئىستېمال سۇپىتى قاتارلىق ئەھۋاللارنىڭ ئىللەت خاراكتېرىنى ئالغان مەسىلىلەر بىلەن بولغان باغلىنىشىنىمۇ ئېتىبارغا ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

مىللەت ۋە ئىللەت مەسىلىلىرىنى فولكلور (ئۇرپ- ئادەتشۇناسلىق) ئىلمى نۇقتىسىدىن تەكشۈرۈش ۋە باھالاش تېخىمۇ زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ. چۈنكى فولكلور ئىلمى ئەڭ ئومۇمىي، مىللىي، ئەنئەنىۋى ۋە يەرلىك تۇس ئالغان ئۇرپ- ئادەتلەرنى مەيلى ئۇ قانداق شەكىلدە، قانداق خاراكتېردە بولۇشىدىن قەتئىنەزەر ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىدۇ. ياخشىلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، ناچارلىرىنى تۈگىتىشكە، ئىسلاھ قىلىشقا يارىدەم بېرىدۇ. بۇنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۇنىڭ بىر يۈرۈش ئىلمىي پرىنسىپلىرى بار. باشقا خەلقلەردىكىگە ئوخشاشلا بىزدىكى ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئۆز ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن فولكلور ھادىسىلىرى ياكى فولكلور ھادىسىلىرى بىلەن چېتىشلىق مەسىلىلەر جۈملىسىگە كىرىدۇ. بەزىلەر ئىجتىمائىي ئىللەتلەر ئەسلىدىن مىللىتىمىزنىڭ ئۆرپ- ئادىتى ئەمەس، ئۇنى قانداقسىگە فولكلور تەركىبىگە كىرگۈزگىلى بولمىدۇ، دەپ قارىشى مۇمكىن. بىراق فولكلور ئىلمى توغرىسىدا ئازراق نەزەرىيىۋى بىلىمگە ئىگە بولغان كىشىلەر ھەرگىز مۇنداق قارىمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆرپ- ئادەتلىرىمىز ئىچىدىكى بۈگۈنكى كۈندە سەلبىيەتلىشىپ ئىللەت تۈسىنى ئالغان مەزمۇنلار خېلى سالماقنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇڭا مەن مىللەت ۋە ئىللەت تېمىسىدا ماقالە يازغان ياكى يېزىشنى ئويلىشىۋاتقانلارغا ئۆزلىرى پىكىر يۈرگۈزۈۋاتقان مەسىلىلەرگە قارىتا ئىلمىي ئاساستا مۇئامىلە قىلىشنى دەۋەت قىلىش بىلەن بىرگە، ئەڭ مۇھىمى فولكلور ئىلمى نەزەرىيىسىنى ئۆزىگە قورال قىلىشنى ئۇنتۇپ قالماسلىقنى تەۋسىيە قىلىپ ماقالەمنى ئاخىرلاشتۇرىمەن.

1997- يىل ئىيۇن، قەشقەر

ئاپتور: قەشقەر پىداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى (M1)

هايات

هەقىقەتلىرى

هېكمەتلەر

▲ تەمەگەر ئادەمنىڭ يۈزىگە ئىززەت- هۆرمەت ۋە سائادەت ئىشىكى ئېتىكلىكتۇر.

▲ زامان بىكار تەلەپ- هۇرۇن كىشىلەرنىڭ ئامانلىق بەرمەيدىغان دۈشمىنىدۇر.

▲ مەمەدانە، ئالدىراڭغۇ ئادەم ئاغزى ئوچۇق خەتكە ئوخشايدۇ، ئۇنى هەممە كىشى ئوقۇيالايدۇ.

▲ سۆز دورىغا ئوخشايدۇ، ئارتۇقچىسى زەرەر كەلتۈرىدۇ.

▲ قولغا كەلگەن مۇۋەپپەقىيىتىدىن مەغرۇرلىنىپ كېتىپ ئۆزىنى بىلەلمەي قېلىش، ئىچىملىك كەيپىدىنمۇ قورقۇنچلۇقراقتۇر.

▲ دوستلارنىڭ هەسىتى دۈشمەنلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىقىدىن ياماندۇر.

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: **مۇهەممەت تۇرسۇن يۇسۇپ**

▲ ئەدەب ۋە ئەخلاقنىڭ تۈپ مەنبەسى ۋە مەركىزىي نۇقتىسى- ئەقىل. ئىلىم- مەرىپەت ئەقىلدىن تارقىلىدۇ. دانالىق، چوڭقۇر پىكىرلىك، راستچىللىق، توغرا ئوي- پىكىر، يىراقنى كۆرۈش، نەپسىنىڭ كەينىگە كىرمەسلىك، نەپسى بىلەن كۈرەش قىلىش، شەهۋەت بىلەن كۈرەش قىلىش، توغرا سىياسەت ۋە توغرا تەدبىر، پەزىلەتلەرنى هاسىل قىلىش، پەس ئارزۇ- هەۋەسلەردىن خالىي بولۇش قاتارلىقلارنىڭ هەممىسى ئەقىل ئارقىلىق مەيدانغا كېلىدۇ.

▲ كۆپ ئۇخلاش كىشىنى ئەزمە، زەئىپ، گومۇش، هۇرۇن قىلىپ قويىدۇ، ئىنساننىڭ ئۆمرىنى پايدىسىز زايە قىلىدۇ، دىلنى قاتتىقلاشتۇرىدۇ، غەپلەتكە قالدۇرىدۇ، دىلنى ئۆلتۈرىدۇ.

«مۇهەممەد ئەلەيهىسسالامنىڭ تەرجىمهالى» دىن نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ئەنۋەر توختى** (ئىشچى)

▲ شەپقەتسىزلىككە جاۋابەن شەپقەتسىزلىك مەيدانغا چىقىدۇ، بۇ، قەدىمدىن قالغان قانۇن!

▲ دۇنيا ئۆز پەرزەنتلىرىنى ئۇلارنىڭ ئەڭ پاكىز غايىلىرى ۋە روهىي ئىنتىلىشلىرى ئۈچۈن هەممىدىن كۆپرەك جازالايدۇ.

▲ قارا خەلقنىڭ ئاغزىدا ئېقىپ يۈرگەن گەپلەر كېيىن كۆپىنچە توغرا چىقىدۇ.

▲ تەبىئىي نەرسىلەردە ئادالەتسىزلىك بولمايدۇ.

دانالار خەزىنىسى

▲ ئاخىرزامان ئادەم بالىلىرىنىڭ دۇشمەنلىشىشىدىن كېلىدۇ.

- چىڭغىز ئايتماتوپ

توپلىغۇچى: رەھىم راھمان

▲ بىلىم گويا شېئىر تېگىدىكى بۇلاق، ئۇ، كولىغانسېرى سۈزۈلىدۇ.

- دانىيە

▲ قوۋزاقسىز دەرەختىن، يۇزسىز ئادەمدىن ھەزەر ئەيلە.

- ئافرىقا

* * *

▲ ئاتا- ئانا چۈمۈلىدەك يىغىدۇ، بالىلار توخۇدەك چاچىدۇ.

▲ دۇشمەننى ئۆيۈڭگە يولاتما، قارىياغاچنى بېغىڭغا.

▲ قوغۇننىڭ ئوبدىنى ئۇزۇن پېلەكتە، چىشنىڭ ئوبدىنى ئاستىنقى ئىڭەكتە.

▲ ئاشنى تۇگەتكەن قوشۇق، پۇلنى تۇگەتكەن ھوشۇق.

▲ سىنالغان ياخشىدىن جاپا كەلمەس، ئەسكىدىن ۋاپا.

▲ ھەقىقەت ئۇچۇن يىگەن تاياقنىڭ يارىسى بولماس.

▲ سېنى ئۆزى بىلەن تەڭ كۆرمىگەن دوست دوست ئەمەس دۇشمەن.

▲ بۇ دۇنيادا مەنسەپ ۋاقىتلىق، ياخشى نام مەڭگۈلۈك، شۇڭا ھوقۇقىڭنىڭ بار ۋاقتىدا ئەلنىڭ دەردىگە دەرمان بول.

* * *

▲تۇرمۇش تراگىدىيە. بۇ تراگىدىيىدە بىز ئاۋۋال بىر ھازاغىچە چەتتە سوغۇق نەزەر بىلەن قاراپ تۇرىمىز، ئاندىن ئۆزىمىزنىڭ رولىنى ئالىمىز.

-سۆفوت

▲ پەقەت بىر جۈپ ساداقەتمەن كۆز مەن بىلەن بىللە ياش تۆكسىلا، مېنىڭ ھايات ئۇچۇن جاپا تارتىشىمغا ئەرزىيدۇ.

- رومىن رولان

▲ سەممىيلىككە سۆز، گۈزەللىككە پەرداز ھاجەتسىز.

شېكسپىر

▲ ئۈمىد- بەختسىزنىڭ ئىككىنچى جېنى

- گىيوتى

▲ ئاقىل ئۆگىنىشكە ھېرىس، نادان ۋەز ئېيتىشقا (ھېرىس).

- چېخوپ

▲ كىتاب بىلەن بىللە ياشىساڭ مەڭگۈ ھەسرەتتە قالمايسەن.

- رومىن رولان

▲ بارمىقىڭدىن بال تېمىپ تۇرىدىغان چۈۋەر بولغىنىڭ كەلسە، بارماقتەك چېغىڭدىن باشلاپ مەشق قىل.

-چېخوپ

توپلىغۇچى: ئەھمەتجان تاشتۆمۇر

▲ بىز كۆپىنچە ھاللاردا جانغا جاپا ئاچچىق ھەقىقەتلەرنى كۆرمەسلىك، قۇدرەتكە قارشى چىقىش ئۈچۈن شېئىرىي تەسىرگە بېرىلىمىز.

▲ شەخسىيەتچىلىك- زامانىمىزدىكى ماخاۋ كېسىلى.

▲ ئاتىلارچە جىددىي تەبىئەتلىك، ساپ خۇلقلىق، شۇنىڭدەك دائىم ياخشىلىق قىلغۇچى ئادەمنىڭ قاتتىق قوللۇقلىقى ئانچە نەپرەت قوزغىمايدۇ.

▲ ئاياللار ئەقلىي جەھەتتىكى قانداقتۇر بىر ئالاھىدىلىكى سەۋەبىدىن ئېقتىدارلىق ئادەملەرنىڭ كەمچىلىكىنىلا كۆرىدۇ، ئەخمەق ئادەملەرنىڭ بولسا پەقەت ئارتۇقچىلىقىنىلا كۆرىدۇ، ئەخمەقلەرنىڭ ئارتۇقچىلىقىغا غايەت زور دەرىجىدە ھېسداشلىق قىلىدۇ، چۈنكى ئەخمەقنىڭ ئارتۇقچىلىقى ئاياللاردىكى نۇقساننى ياپىدۇ؛ ئەقىل- پاراسىتى ئاياللارنىڭكىدىن يۇقىرىراق تۇرىدىغان ئېقتىدارلىق ئادەملەرنىڭ ئىشقىي مۇھەببىتى بولسا ئاياللاردىكى كەم جەھەتلەرنى ھەرگىزمۇ تولدۇرالمايدۇ. ئېقتىدارنىڭ ئۆزى ئارىلاپ تۇتىدىغان قىزىتما ... ئاياللارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئاشىقىدىن ئۆزىدىكى شۆھرەتپەرەسلىك ئىستىكىنى قاندۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. قىسقىسى، ئۇلارنىڭ بىز ئەركەكلەرنى ياخشى كۆرۈشى ئۆزلىرى ئۈچۈندۇر.

▲ ... پۈتۈن ئۆمرىنى كەشمىر شايىسىدىن تىكىلگەن كۆڭلەكلەرنى كىيىپ ئەينەككە قاراش بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدىغان شاللاق خېنىملار ئۆزلىرىنى مۇدىلىق تاۋارلارنى ئىلىپ قويىدىغان كىيىم ئىلغۇچقا ئايلاندۇرۇپ قويۇشقان؛ ئۇلاردىن جانپىدالىقنى كۈتۈش مۇمكىن ئەمەس، ئەكسىچە ئۇلار باشقىلاردىن جانپىدالىقنى كۈتىدۇ. ئۇلار مۇھەببەتتە ئىتائەتمەنلىكنى ئەمەس، بەلكى ھۆكۈمرانلىقنى ياخشى كۆرىدۇ. ئەسلى زاتىدىن روزىغار بولۇشقىلا يارىتىلغان ئايال ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئۇمرىنى، كۈچ- قۇۋۋىتىنى، شان- شۆھرىتىنى، بەخت- ئىقبالىنى ئېرىگە باغلىق دەپ بىلىدۇ. مانا مۇشۇنداق ئاياللار ئېرى نەگە بارسا ئىتائەتمەنلىك بىلەن شۇ يەرگە بارىدۇ. ئېقتىدارلىق كىشىلەرگە شەرق ئاياللىرىدەك ئاياللار كېرەك.

▲ ئۆز كەلگۈسىنىڭ گۈزەللىكىگە كۆز يەتكۈزەلىگەن ئادەم نامرات تۇرمۇشنى قىينالماي ئۆتكۈزۈپ كېتەلەيدۇ. خۇددى بىگۇناھ تۇرۇپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان ئادەم دار ئاستىغا كېتىۋاتقىنىدا ھېچنىمىدىن ئۈيالمىغىنىدەك، بۇنداق تۇرمۇشتىن ئۈيلىپمۇ قويمايدۇ.

▲ ياش قىزنى ياخشى كۆرۈش ياكى ئۇنىڭ مۇھەببىتىنى قوزغاش- ھەقىقىي نىكاھ شەرتىنى ئۆتەش دېگەن سۆز. ئەگەر شۇنداق بولىدىكەن، بۇ نىكاھنىڭ شەرتلىرىنى ئالدىنئالا بەلگىلەش لازىم. بىزنىڭ بۇزۇق ئايالنى ھەرقانداق چاغدا تاشلىۋېتىشكە ھەققىمىز بار، لېكىن بىزنى جان- دىلى بىلەن ياخشى كۆرىدىغان ياش قىزنى تاشلىۋېتىشكە ھەققىمىز يوق. چۈنكى تۆلىگەن بەدىلىنىڭ نەقەدەر زورلىقىنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ.

▲ ئاياللار كۆچلۈك ھېسسىياتقا بېرىلگەنلىرىدە ھېچنىمىسىنى ئايىمايدۇ.

▲ مۇھەببەت شېئىرلىرى تاشلارنىڭ، مايسىلارنىڭ، گۈللەرنىڭ ئارىسىدىن شىلدىرلاپ ئاقىدىغان سۈزۈك بۇلاق سۈيىگە ئوخشايدۇ.

▲ ئەگەر بىر ئايال ئۆزىنى ناھايىتى سۈيۈملۈك چاغلاپ، باشقىلارنىڭ ئۆزىگە بىلدۈرگەن ياخشى نىيىتىنى ئالدىنئالا رەت قىلىۋەتسە، ئۇنداق ئايالنىڭ ئاخىرى بىر كۈنى خارلىنىپ قېلىشىنى بىلمەن.

▲ ھەممىگە مەشھۇر گۈزەللىكى بىلەن نىي-نىي ئەركەكنىڭ يۈرىكىنى ئويناتقان قىزنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇش،

هېچكىمنى ئۆزىگە يېقىن كەلتۈرمەيدىغان بۇ نازىنىن بىلەن سۆھبەتلىشىش، ئۇنىڭ نازۇ- كەرەشمىلىرىدىن هوزۇرلىنىش، مەن ئۇچۇن جەننەتكە كىرىش بىلەن باراۋەر ئىدى، شۇنداقلا تولىمۇ ئازابلىق ئىدى.

ل. بالزاكنىڭ «ساغرا تېرە» رومانىدىن نەشرگە تەييارلىغۇچى: **گەهمەتجان سېيىت**

▲ ئادەملەرنىڭ خىزمىتىدە بولماي تۇرۇپ نېچۇك ئەرۋاهنىڭ خىزمىتىدە بولماق؟ ...

▲ تىرىكلەرنى بىلمەي تۇرۇپ نېچۇك ئۆلگەندىن كېيىنكىنى بىلمەك؟

▲ زالىم سىياسەت يولۋاستىنمۇ يامان.

▲ ئۆزۈڭنىڭكىنىلا راست دېمە، قارىسىغا هۆكۈم قىلما، جاهىللىق قىلما. بىلەرمەنلىك قىلما.

▲ ماڭا ئۇچ كىشى ئۇچرىسا ئۇنىڭ بىرى چوقۇم ماڭا ئۇستاز بولۇر. ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگەنسەم، كەمچىلىكىدىن ئىبرەت ئالسام بولماسمۇ؟

▲ ئوقۇشنىلا بىلىپ پىكىر قىلمىسالىڭ گاڭگىراپ قالسەن، پىكىر قىلىش بىلەنلا بولۇپ، ئوقۇپ تۇرمىسالىڭ تېخىمۇ گاڭگىراپ قالسەن.

«مۇهاكىمە ۋە بايان» دىن نەشرگە تەييارلىغۇچى: **تۇمۇر هەسەن**

توپلىغۇچى: **ئابدۇرېهىم دۆلەت**

▲ بىز ئۇچۇن ئەملگە ئاشقان پەس مەقسەتلەردىن، ئەملگە ئاشالمىغان بولسىمۇ هامان يۈكسەك مەقسەتلەر قەدرلىك.

- گىيۇتى

▲ خاتىرىسى ساق بولغان ئەخمەقلەر پىكىر ۋە پاكىتلارغا باي بولىدۇ. گەپ شۇ يەردىكى، ئۇلار بۇ پىكىر، پاكىتلاردىن خۇلاسە- نەتىجىلەرنى چىقىرالمايدۇ.

- ل. ۋۇۋېنارگ

▲ ئۆز ئەخمەقلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەن ئەخمەق، ئەخمەق ئەمەس.

- پ . م . دوستويېۋسكي

▲ هەقىقىي ئۇلۇغ ئىنسانىنى، ئۇ مەيدانغا چىققان هامان بارلىق يىراقنى كۆرمەيدىغانلارنىڭ ئۆز ئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۇنىڭغا قارشى تۇرغانلىقىدىنمۇ بىلىشكە بولىدۇ.

- ر . ئىممېرسون

▲ يېرىم- يارتا كىشىلەرلا ئۆزلىرىدىن يۇقىرى كىشىلەرگە قارشى رەهىمسىز ۋە ئۆزلۈكسىز كۈرەش ئېلىپ بارىدۇ.

- ل . بالزاك

ئۇمۇر هەققىدە رىۋايەت

بىر كۈنى خۇدا بارلىق جانلىق مەۋجۇداتنى يىغىپ ئۇلارغا ئۆمۈر تەقسىم قىپتۇ. ئادەمگە 30 يىل، ئىت بىلەن ئېشەككە 40 يىلدىن ئۆمۈر تەقسىم بوپتۇ. ئادەم ئۆزىگە ئاران 30 يىل ئۆمۈر تەقسىم قىلىنغانلىقىغا سەل نارازى بولۇپ:

- ئى ئاللا، سەن نېمىشقا ماڭا ئاران 30 يىل ئۆمۈر تەقسىم قىلدىڭ؟- دەپ سوراپتۇ.

ئاللا ئۇنىڭغا:

- بۇنىڭغا پەقەت ئامال يوق، باشقىلاردىن جىقراق ئاشمىدى ئەمەسمۇ، - دەپتۇ. دەل شۇ پەيتتە ئېشەك يېتىپ كېلىپ:

- ئى ئاللا، سەن ماڭا 40 يىل ئۆمۈر ئاتا قىلىپسەن، مەن بۇ 40 يىلدا نېمە ئىشلارنى قىلمەن؟- دەپ سوراپتۇ.

ئاللا ئۇنىڭغا:

- سەن مۇشۇ ئادەملەرگە ئىشلەپ بېرىسەن- يەر هەيدەيسەن، هارۋا سۆرەيسەن، خامان تېپىسەن، ئادەملەر سېنى مىنىدۇ، سەن مۇشۇنداق ئەمگەكلەرنى قىلىپ ئادەملەرنىڭ هاجىتىدىن چىقىسەن، ئۇلار سېنى سامان بېرىپ باقىدۇ، - دەپتۇ.

ئېشەك بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قارا تەرگە چۆمۈپ كېتىپتۇ. ئۇ، روهى چۈشكەن هالدا ئاللادىن ئۆمرىنى 20 يىل قىسقارتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاللا ئۇنىڭ 20 يىللىق ئۆمرىنى ئادەمنىڭ ئۆمرىگە قوشۇپ بېرىپتۇ. ئېشەك خۇشال بولۇپ ئەمدى كېتىپ تۇرۇشىغا، ئىت يۈگۈرۈپ كەپتۇ. ئۇ: «ئى ئاللا، سەن ماڭا 40 يىل ئۆمۈر ئاتا قىلدىڭ، مەن نېمە ئىشلارنى قىلمەن؟» دەپ سوراپتۇ.

ئاللا ئۇنىڭغا:

- سەن ئادەملەرنىڭ هويلا- ئارامىلىرىنى باقسەن، مال- مۈلكىنى قوغدايسەن، سەن ئۆز ئىگەڭگە ۋاپادار، بۇزۇقلارغا رەهىمسىز بولسەن، جامائەتنىڭ مۈلكىنى جان تىكىپ قوغدايسەن، ئۇلار ئۇچۇن جېنىڭنىڭ بارىچە خىزمەت قىلسەن. باي ئائىلىلەردە بېقىلساڭ، ئۇلار ساڭا گۆشىنىڭ سۆڭەكلىرىنى، ئېشىپ قالغان ئاشلارنى بېرىدۇ. كەمبەغەل ئائىلىلەردە بېقىلساڭ، ئاشىنىڭ يۇندىلىرىنى قۇيۇپ بېرىدۇ. بەزىدە ئاچ، بەزىدە توق يۈرۈيسەن، - دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان ئىتنىڭ ماغدۇرى قېچىپتۇ. ئۇ، ئاللادىن ئۆمرىنى 20 يىل قىسقارتىپ بېرىشنى ئىلتىجا قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئاللا ئىتنىڭ 20 يىللىق ئۆمرىنمۇ ئادەمگە قوشۇپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئادەمنىڭ ئۆمرى تەخمىنەن 70 يىل بوپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ئادەملەر ئۆزىنىڭ 30 يىللىق ئۆمرىدە ئۆي- ئوچاقلىق بولۇپ كۈنلىرىنى خۇشال- خۇرام ئۆتكۈزىدىكەن. 30 ياشتىن 50 ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا يەنى ئۆي- ئوچاقلىق بولغاندىن كېيىن ئېشەككە ئوخشاش جاپا- مۇشەققەتتە ئىشلەپ ئائىلىسىنى باقىدىكەن. 50 ياشتىن 70 ياشقىچە ئىتقا ئوخشاش كۈنلەرنى تەمەخورلۇقتا ئۆتكۈزىدىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى: **نىياز كېرەم**

توپلىغۇچى: **تۇرسۇن نىياز**

ئۇمۇر هەققىدە هېكمەتلەر

▲ ئايال بولغۇچى ئون بەش ياشقا كىرىشتىن ئىلگىرىلا ئەرلەرنى قانداق باشقۇرۇشنىڭ سىر-

ماھارەتلىرىنى بىلىۋېلىشلىرى لازىم.

- مۇزارت

▲ مېنىڭ ئۆسمۇرلۇك دەۋرىم ئاخىرلىشىپ ياشلىق دەۋرىم باشلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ؛ ئوغۇل بالىلارغا نسبەتەن ئېيتقاندا بۇ بۇرۇلۇش ئادەتتە ئون ئالتە ياشقا كىرگەندە كۆرۈلىدۇ. بۇ مەزگىلدە ئۆسمۇرلەرگە خاس سەبىيلىك تۇگىسىمۇ، ياشلارغا خاس غەيرەت- جاسارەت تېخى يېتىلمەيدۇ. شۇ تۇپەيلى خاراكتېر جەھەتتىن كېلىشمەسلىكلەر ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. شۇ مەزگىلدە ئوغۇللار تەن قويۇشقا باشلايدۇ، سۆز- ھەرىكىتى قوپاللىشىدۇ. ئاۋازى بۇزۇلۇپ گاراڭ- گۇرۇك چىقىدۇ، قاراشلىرى مۇڭلۇق بولىدۇ، ئاندا- ساندا كۆزلىرى چاقنايدۇ، شۇ ئاساستا بارا- بارا جىسمانىي جەھەتتىمۇ يېتىلىدۇ؛ بۇ مەزگىلدە ئوغۇللارنىڭ روھىي ھالىتىدىمۇ مۇناسىپ ئۆزگىرىشلەر بولىدۇ. يەنى كەيپىياتى تۇراقسىزلىشىپ، كۆڭلى بىئارام بولىدۇ، ۋەسۋەسىگە چۈشىدۇ، قاياق ھېسسىيات بىخ ئۇرىدۇ، شۇنداقلا غەمكىن، چۈشكۈن بولۇپمۇ قالىدۇ. ئۆزى بىلەيدىغان شەيئىلەرگە سىنچى نەزەر بىلەنلا قارايدۇ، ياشلىق سۆيگۈ- مۇھەببىتى بىلەن سۇغۇرۇلغان رومانتىك ھېسسىيات بىلەن ئاللانىڭ ئىلكىدىكى ئون سەككىز مىڭ ئالەمنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ.

-ئالېكساندر خىزەن: «بىر ياشنىڭ خاتىرىسى».

▲ ئون يەتتە ياش- ئوغۇللارنىڭ ئاتا- ئانىسىغا قارشىلىق كۆرسىتىدىغان ۋاقتى.

- ستېپېر سىبند

▲ ئون يەتتە ياشقا كىرىپ قالدىڭ، ئەمدى سەن سانسىزلىغان مۇھەببەت ماجىرالىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا تەييارلان.

- فرانسوۋاساگان

▲ ئەگەر كىشى يىگىرمە ياش چاغلىرىدا زېرەك، كېلىشكەن؛ ئوتتۇز ياش چاغلىرىدا قابىل- زەبەردەس؛ قىرىق ياش چاغلىرىدا مول بىلىملىك، ئەللىك ياش چاغلىرىدا ئەقىل- پاراسەتلىك بولمىسا، ئۆمۈرۋايەت زېرەك، قابىل، بىلىملىك، ئاقىل بولۇشنى ئويلىمىسىمۇ بولىدۇ.

- گېئورگى خېربېرت

▲ كىشى يىگىرمە ياش چاغلىرىدا ئىرادە جەھەتتە كۆزگە كۆرۈنىدۇ؛ ئوتتۇز ياش چاغلىرىدا پاراسەتكە تايىنىپ يېڭىدىغان- غەلىبە قىلىدىغان بولىدۇ؛ قىرىق ياشنىڭ قارىسىنى ئالغاندا ئەقلىي ھۆكۈم چىقىرىدىغان بولىدۇ.

- بنكمن فرانكلن

▲ مەيلى سىز قانچىلىك ئۆمۈر كۆرۈڭ، دەسلەپكى يىگىرمە يىل سىزنىڭ ئۆمرىڭىزنىڭ تەڭ نىسبى.

- رۇبېرت سوتېي

▲ ئەگەر كىشى يىگىرمە بىر يېشىدا تۇرمۇشتىن بىزار بولۇپ زېرىكسە، ئۇنداقتا بۇ ئونىڭ ئالدى بىلەن ئۆزىدىن بىزار بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

-سىكوت فزكراد

▲ ياش يىگىتلەرگە نسبەتەن ئوتتۇز ياشقا كىرگەن چوكانلار غايەت زور جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە.

- ل. بالزاك

▲ مۇزارت ئوتتۇز ئالتە يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى، راپىل ئوتتۇز ئالتە يېشىدا ۋاپات بولدى، بايرۇنمۇ شۇنىڭدىن سەللا كۆپ ئۆمۈر كۆردى. دېمەك، ئۇلار ئوتتۇرا ياش چېغىدىلا ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئورۇندىاپ بولۇپ كىشىلەر ئارىسىدىن كەتتى. ۋەھالەنكى، بىرمۇنچە كىشىلەر قىلىدىغان نۇرغۇن ئىشلىرىنى ئورۇندىاپ بولالمىغاچقا، ياشاش ۋاقتىنى ئارقىغا سوزۇپ- ئۇزارتىش بىلەن ھەلەك.

- «گىيۇتېنىڭ سۆھبەت خاتىرىلىرى» دىن

▲ ئوتتۇز بەش ياشتىن قىرىق بەش ياشقىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئون يىل ۋاقىت جاننى قالتىس ئۆپرىتىدۇ. شۇ ئارىلىقتا ئادەم ياكى ياشقا ياكى قېرىغا تەۋە بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ ياشلىق گۈزەللىكىنى يوقىتىدۇ، بىراق قېرىلارغا خاس سالاپەتكە ئىگە بولمايدۇ.

- كاسېرىن ئاننى پورتېر

▲ سىزگە شۇنى دەپ قويايكى، ئوتتۇز ئالتە ياشلارغا كىرىپ قالغان بىر ئايال ياش قىزلارداك بولۇشقا ئۇرۇنىدىكەن، بۇنداقتا بىر تالاي قاملاشمىغان ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى تۇرغان گەپ.

-شېرىدەن

▲ ئۆمۇرنىڭ ئالدىنقى قىرىق يىلى ئىچىدە دەرس تېكىستلىرى ئۆتۈلىدۇ، قالغان ئوتتۇز يىلدا تېكىستلەر ئىزاھلىنىدۇ.

-شۇپېنخاۋئېر

▲ قىرىق ياش- ئۆمۈر باھارىنىڭ ئاخىرى؛ ئەللىك ياش ئاخىرقى ئۆمۈرنىڭ باھارى.

- ۋېكتور ھيۇگو

▲ قىرىق ياشلارغا كىرگەن چېغىمىزدا، تۇرمۇش- ھاياتنى چۈشىنىشىمىز يىگىرمە ياش چاغلىرىمىزدىكىدىن ھېچقانچە چوڭقۇر بولمايدۇ. ۋەھالەنكى، ھاياتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىۋالىمىز- دە ، تەقدىرىمىزگە تەن بېرىدىغان بولىمىز.

- يولىس رىنارد

▲ جىسمانىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئوتتۇز ياشتىن ئوتتۇز بەش ياشقىچە بولغان مەزگىل كىشىنىڭ ئالتۇن دەۋرى؛ قەلب، ئەقىل- پاراسەت جەھەتتىن ئېيتقاندا، قىرىق توققۇز ياش كىشىنىڭ تازا كامالەتكە يەتكەن ۋاقتى.

- ئارستوتېل

▲ ئاتمىش ياشقا كىرگەنلەر خىزمەتتىن توختايدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ يوقلىقى ۋە ئىشتىن توختىغانلىقىنىڭ زىيىنى سودا- سېتىق، سىياسىي ۋە كەسپىي تۇرمۇش جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ.

- سېرۇھېلىيام ئوسلېر

▲ ھوي، ئاتمىش ياشتىن ھالقىغانلار بىلەن پىقىنلىشىڭلار، بىراق ئۇلارنىڭ ئۆزۈن- پايتىمىدەك گەپلىرىگە پەرۋا قىلماڭلار.

- ئاۋگېندىن ناش

خەنزۇچىدىن: ئابلىكىم تۇردى تەرجىمىسى (M1)

جايلاردا سەنشەت بايرام كۆرەكلىرى

ژۇرنلىمىزنىڭ يېغىندى خەۋىرى: ئېلىمىزنىڭ شياڭگاڭغا بولغان ئىگىلىك ھوقۇقىنىڭ ئەسلىگە كېلىپ، 100 يىللىق ئار. نومۇس يۈيۈلغانلىقىنى تەبرىكلەش، پارتىيە 15. قۇرۇلتىيىنىڭ غەلبىلىك چاقىرىلغانلىقىغا تەنتەنە قىلىش، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 48 يىللىقىنى قىزغىن كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئاقسۇ، خوتەن شەھەرلىرى ۋە قاغىلىق ناھىيىسىدە سەنئەت بايرام - كۆرەكلىرى بولۇپ ئۆتتى.

▲ ئاقسۇ شەھەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن تۇرسۇنجان توختىنىيازنىڭ بەرگەن خەۋىرىدىن ۋاقىپلىنىشىمىزچە، ئاقسۇ شەھىرىدە 9- ئاينىڭ 19- كۈنىدىن 21- كۈنگىچە دېھقان- چارۋىچىلارنىڭ 3- نۆۋەتلىك سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈلۈپ، بەش يېزا، ئىككى بازار، بىر دېھقانچىلىق مەيدانىدىن كەلگەن 221 نەپەر ئىشتىن سىرتقى ئارتىس سەككىز مەيدان ئويۇن قويۇپ 101 نومۇر ئورۇندىغان. بۇ نومۇرلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ئىجادىي نومۇرلار (ئۇسسۇل، ئىتتۇت، كۈلدۇرگە، ناخشا- ساز، ئېيتىشىش، لەپەر قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بولۇپ، تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن. ئىگەچى يېزىسى «مەنسۇي مەدەنىيەت مۇكاپاتى»غا، بەشتۇگمەن، قۇمباش، قارا تال، ئايكۆل قاتارلىق تۆت يېزا- بازار «مۇنەۋۋەر تەشكىللەش مۇكاپاتى»غا، ئايكۆل بازىرى قاتارلىق ئۈچ يېزا- بازار «مۇنەۋۋەر سازچىلار ئەترىتى مۇكاپاتى»غا، ئىگەچى قاتارلىق تۆت يېزا- بازارنىڭ «پاختىكار قىزلار»، «قېتىق ساتقۇچى قىزلار» قاتارلىق تۆت نومۇرى «ئالاھىدە نومۇر مۇكاپاتى»غا، سەككىز يېزا- بازار ۋە دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ 31 نومۇرى 1- دەرىجىلىكتىن 3- دەرىجىلىككىچە نومۇر مۇكاپاتىغا، 45 نەپەر ئىشتىن سىرتقى ئارتىس «مۇنەۋۋەر ئارتىس مۇكاپاتى»غا، ئون نومۇر «مۇنەۋۋەر ئىجادىيەت مۇكاپاتى»غا ئېرىشىپ مۇكاپاتلانغان.

▲ خوتەن شەھىرى لاسكۇي يېزا ئوتتۇرا مەكتەپتىن ئىمىن ئىبراھىمنىڭ يېزىشچە 9- ئاينىڭ 18- كۈنى خوتەن شەھىرىدە ئەلنەغمە مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلۈپ، بۇ مۇسابىقىگە تۆت يېزا- بازار، تۆت كوچا- مەھەللە ئىش باشقارمىلىرىدىن 93 نەپەر ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ھەۋەسكارى ئىشتىراك ئەتكەن. مۇسابىقىدە ئۇيغۇر 12 مۇقامىدىن پارچىلار، خەلق ناخشا- سازلىرى، ئېيتىشىش، لەپەرلەر ئورۇندىلىپ تاماشىبىنلارنىڭ دىل زوقىنى تارتقان، قىزغىن ئالقىشلانغان. مۇسابىقە ئاخىرىدا ياخشى نەتىجىگە ئېرىشكەن كوللېكتىپ ۋە شەخسلەر دەرىجە بويىچە مۇكاپاتلانغان.

▲ قاغىلىق ناھىيىسىدە 9- ئاينىڭ 25- كۈنىدىن 30- كۈنگىچە تۇنجى نۆۋەتلىك مەدەنىيەت- سەنئەت بايرىمى داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى. - دەپ يازىدۇ قاغىلىق ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىدىن سىدىق تۇردى بىلەن بارات ئەمەت. - بۇ بەش كۈنلۈك سەنئەت بايرىمى مەزگىلىدە بۇ ناھىيىنىڭ ھەرقايسى يېزا- بازار، دېھقانچىلىق- چارۋىچىلىق مەيدانلىرى ۋە بىر قىسىم ئىدارە- ئورگانلارنىڭ ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئەترەتلىرى 520 دىن ئارتۇق مول مەزمۇنلۇق ئەدەبىيات- سەنئەت نومۇرلىرىنى كۆرسەتتى. بايرىم مەزگىلىدە يەنە پەن- تېخنىكا كۆرگەزمىسى، ھۆسنىخەت، ۋاسكتبول مۇسابىقىسى قاتارلىق پائالىيەتلەر ئۆتكۈزۈلۈپ بايرام كەيپىياتىنى ئەۋجىگە كۆتۈردى. بايرىم ئاخىرىدا سەنئەت بايرىمىدا ياخشى نەتىجىگە ئېرىشكەن 23 ئورۇن، 248 نەپەر شەخس مۇكاپاتلاندى. (M2)

گامىمىزى مەدەنىيەت

ژۇرنىلىمىزنىڭ شان- شەرىپى

ئۇرۇمچى شەھىرىدە 28- نۆۋەتلىك «دۇنيا پوچتا كۈنى» تەنتەنىلىك خاتىرىلەندى
1997- يىللىق گىزىت- ژۇرنال تارقىتىش، مۇشتېرى توپلاشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ
ۋە شەخسلەر مۇكاپاتلاندى. ژۇرنىلىمىز 1997- يىللىق گىزىت- ژۇرنال تارقىتىش،
مۇشتېرى توپلاشتىكى 10 مۇنەۋۋەر گىزىت- ژۇرنالنىڭ بىرى بولۇپ مۇكاپاتلاندى

بۇ يىل 9- ئۆكتەبر، خەلقئارا پوچتا ئىتتىپاقى بېكىتكەن 28- نۆۋەتلىك «دۇنيا پوچتا كۈنى». بۇ خاتىرە كۈننى تەبرىكلەش، 1997- يىللىق گىزىت- ژۇرنال تارقىتىش، مۇشتېرى توپلاشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە شەخسلەرنى مۇكاپاتلاش، 1998- يىللىق گىزىت- ژۇرنال تارقىتىش، مۇشتېرى توپلاش خىزمىتىنى يېڭى بىر بالداقتا كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئۇرۇمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى 9- ئۆكتەبر شىنجاڭ «خەلق» سارىيىدا تەنتەنىلىك يىغىن ئاچتى.

يىغىندا خۇلاسە قىلىنىشچە، بۇ يىل شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مۇشتېرى قىلىنغان گىزىت- ژۇرنالنىڭ تىراژى 67 مىليون 680 مىڭ پارچىغا، ئوبوروت سوممىسى 46 مىليون 240 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، بۇلتۇرقىدىن 20.3% ئاشقان؛ ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ھەر 100 كىشىگە 28.8 پارچە، ئۇرۇمچى شەھىرى بويىچە ھەر 100 كىشىگە 87.5 پارچە گىزىت- ژۇرنال توغرا كېلىپ، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن گىزىت- ژۇرنال مىقدارى جەھەتتە مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتكەن.

يىغىندا خىزمەتتە نەتىجىسى كۆزگە كۆرۈنەرلىك بولغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئورگىنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئورگىنى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش- قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى ئورگىنى قاتارلىق 60 ئورۇندىكى مۇنەۋۋەر تارقىتىش پونكىتى، 190 نەپەر مۇنەۋۋەر تارقىتىش خادىمى، 1997- يىللىق گىزىت- ژۇرنالالارغا مۇشتېرى توپلاش، تارقىتىشتىكى نەتىجىسى زور بولغان «شىنجاڭ گىزىتى»، «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گىزىتى»، «ياشانغانلار ساغلاملىقى گىزىتى»، «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى» گىزىتى، «شىنجاڭ ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۇرگۈچىلەر گىزىتى»، «غەربىي رايون ئاۋاڭگارتلىرى» ژۇرنىلى، «شىنجاڭ ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۇرگۈچىلەر پەن- تېخنىكىسى» ژۇرنىلى، «شىنجاڭ ئاياللىرى» ژۇرنىلى، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى قاتارلىق 10 مۇنەۋۋەر گىزىت- ژۇرنال تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

رىسالەت مۇھەممەت (ئۆز مۇخبىرىمىز)

بۇ سان 1997- يىلى 10- ئۆكتەبردە تىزىشقا يوللاندى، 30- نويابردا باسمىدىن چىقتى. تەھرىرلىگۈچى قۇربان مامۇت (M1)، رىسالەت مۇھەممەت (M2)

«تارىم مېلودىيىسى» ناملىق مۇزىكا كېچىلىكىدە بەش نەپەر كومپوزىتورغا تون كىيدۈرۈلۈپ تەقدىرلەندى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى، شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئۇمىكى، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىرلىكتە ئۇيۇشتۇرغان «تارىم مېلودىيىسى» ناملىق مۇزىكا كېچىلىكى بۇ يىل 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى كەچتە شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ نومۇر ئېلىش زالىدا ئوتكۈزۈلدى.

مۇزىكا كېچىلىكىدە، بارلىقىنى ئۇيغۇر مىللىي مۇزىكىلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، دۇنياغا يۈزلەندۈرۈشكە بېغىشلىغان ئاتاقلىق كومپوزىتورلا- ردىن قۇربان ئىبراھىم، ئىسكەندەر سەيپۇللا، جۇجى، ئابدۇرېشىت توختى، نۇسرەت ۋاجىدىلارنىڭ سەنئەت ھاياتى تونۇشتۇرۇلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مىجىت ناسىر، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى مۇھەممەت زۇنۇن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ۋەكالىتەن بۇ بەش تۆھپىكار كومپوزىتورغا تون كىيدۈردى. سەنئەت كېچىلىكىدە يەنە بۇ بەش كومپوزىتورنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلىرى ئورۇندالدى.

- قۇددۇس تۇراق خەۋىرى ۋە فوتوسى

مىجىت ناسىر ئۇيغۇر ھازىرقى زامان مۇزىكىچىلىقىنىڭ مەشھۇر ۋەكىللىرىدىن بىرى، ئۇستاز كومپوزىتور قۇربان ئىبراھىمغا تون كىيدۈردى ۋە ئۇنى مۇبارەكلىدى

مۇھەممەت زۇنۇن كومپوزىتورلارغا تون كىيدۈرمەكتە

سۇرەتتە كومپوزىتورلار شەرەپ مۇنبىرىدە (سولدىن ئوڭغا) : ئىسكەندەر سەيپۇللا، ئابدۇرېشىت توختى، جۇجى، نۇسرەت ۋاجىدى

تارىخىنىڭ ئەسلىمىسى (ماي بويىاق رەسىم) قەيسەر ئابدۇرۇسۇل سىزغان

《新疆文化》（维吾尔文）
综合性文学双月刊

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 1997 - يىل 6 - سان
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

主办:新疆维吾尔自治区文化厅
编辑出版:《新疆文化》杂志编辑部
地址:乌鲁木齐市胜利路193号
邮编:830001 电话:2306942
印刷:《新疆日报》印刷厂
发行:乌鲁木齐市邮局
订阅:全国各地邮局

ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى تەرىپىدىن چىقىرىلدى
«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنلى تەھرىر بۆلۈمى تۈزۈپ نەشر قىلدى
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھرى غالىبىيەت يولى 193 - قورۇ
پوچتا نومۇرى: 830001. تېلېفون نومۇرى: 2306942
«شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتخانىلار مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى CN65—1073/I
ۋەكالەت نومۇرى: 22 - 58 باھاسى: 3 يۈەن

国内统一刊号:CN65——1073/I
本刊代号:58——22 定价:3元